DUILIU ZAMFIRESCU

O P E R E

VI

P A R T E A A II-A

GEORGETA ADAM
Note și comentarii,
indici și glosar de
IOAN ADAM

P U B L I C I S T I C Ă
și
M E M O R I A L I S T I C Ă
(1917 - 1921)

S C R I I T O R I R O M Â N I
EDITURA MINER VA
București," 19 8 7

DUPĂ MÂRĂŞEŞTI

Se apropie Pastele. în curînd fiecare bun român îşi va zice: „Christos a-nviat".

Cu inima strînsă de durere, dar cu sufletul plin de speranţă, el va merge la preotul moldovean să aprindă făclia de Paşte. Bietul om şi-a lăsat *cula* pe malurile poetice ale Amaradiei sau via la Drăgăşani, şi, pornit în pribegie, a ajuns într-un spital, fără să ştie cum.

Ceea ce el ştie' cu siguranţă este că şi-a făcut datoria cu vîrf şi îndesat, s-a bătut, a suferit, s-a îngropat sub pămîntul obuzelor, iar acum a înviat a treia zi după Mărăşeşti.

Preotul care îi va da lumina şi care s-a bătut şi el în lunca Şiretului de la Cozmeşti va spune olteanului de pe Amaradie şi piteşteanului de pe Argeş şi gorjanului de pe Jiu, să-şi ridice fruntea sus, <...)*.

Cît farmec e în vorba asta „acasă".

Ea pune în mintea soldatului taina cîmpului întins, brazda plugului, cîntecul ciocîrliii; codrii întunecaţi de umbra suroră a ramurilor; coarda mănoasă a viei. Şi, în sărăcia lui, românul se vede primenit, îmbrăcat în straie curate, mergînd la înviere, cuminte, aşa cum l-a lăsat în pămîntul Daciei divinul nostru împărat.

Că doar ceea ce este admirabil în acest popor al nostru e tocmai fericita îmbinare a tuturor temperamentelor — vese Ha greu, liniştit la bucurie, îndurător la durere — s-ar

* Cele trei puncte încadrate în paranteze unghiulare indică intervenţia cenzorilor timpului în care au apărut articolele respective.

putea zice despre dînsul că s-a născut cu secreta intuiţie a esteticei de a trăi.

Şi cei ce l-au chemat să se bată au avut dreptate să creadă în priceperea şi în braţul lui. Că, deşi nu ştie carte, bietul om a înţeles că viaţa strămoşilor lui a fost bătută de vînturi, băj'enari, pribegi, împinşi de turci, siluiţi de ruşi, trădaţi de unguri; a înţeles toate, din glasul codrului şi din puterea doinei. <...>

Era gata să sufere orice, dar să învingă.

în înţelepciunea lui rusticană, el a priceput că atunci cînd strămoşii lui fugeau în pribegie, veneau năvălitorii peste el, iar el n-avea putere să se lupte; dar cînd domnii lui pămînteni se sculau din scaunul lor şi-l chemau la arme, atunci duşmanii îşi lăsau oasele la Călugăreni sau la Valea-Albă <...>

.

Dar de ce n-au avut *unelte* şi de ce s-au retras ruşii?

El nu cunoaşte pe d. Const. Diamandy \ nici pe generalul Iliescu[2] şi poate nici pe d. Ion Brătianu. El a auzit vorbindu-se de *aliaţii noştri* şi i-a văzut sub forma palpabilă a ofiţerilor francezi, a medicilor francezi cari au murit de tifos exantematic, a tunurilor franceze cu care a cîştigat bătălia de la Mărăşeşti, şi e încredinţat că *aliaţii* l-au ajutat. Dar atunci de ce n-aii avut unelte şi de ce s-au retras ruşii? Ruşii nu erau *aliaţii* <...>— cum să spunem ţăranului că n-a avut tunuri, şi puşti, şi muniţii, şi îmbrăcăminte, din incapacitatea generalului Iliescu? Bunul lui simţ ne va întreba: „pentru ce n-a fost destituit generalul acesta incapabil?".

Ce să răspund eu, alegătorilor mei de mîine, despre fuga rusească?

Ei au să mă întrebe care sunt cuvintele pentru care văditul incapabil ministru de la Petrograd[3] a fost ţinut pînă în ultimul moment în postul cel mai primejdios al diplomaţiei noastre, unde nu a înţeles nimic, nici din politica ţarului, nici din politica lui Kerenski, nici din enorma şi spăimîntătoarea revoluţie rusească? Actele secrete, publicate de guvernul maximalist, printre care, în primul rînd, raportul generalului Polivanov[4], ministru de Război, dovedesc absoluta incapacitate a acestui agent.

Care sunt cuvintele pentru care d-l Al. Em. Lahovary, vinovat de a fi împins la război, cît şi d-l Diamandy, a fost ridicat de la Paris, unde era *persona gratissima* şi unde cunoştea lumea şi lucrurile, spre a fi dus la Roma, unde nu mai cunoştea pe nimeni? Un domn Victor Antonescu, care se pare că ar fi fost cîndva ministru de Finanţe, s-a născut rudă cu d. Brătianu şi, ca atare, zînele i-au pus în scăldătoare regretabila floare a norocului.

Care sunt cuvintele pentru care d. dr. Angelescu[5] (doctor în medicină, spre deosebire de dr. Creangă[6], doctor în agronomie şi în compatibilitate) a fost numit ministru la Washington——Nimic nu-l indica pentru acest post. D. Angelescu fusese ministru al Lucrărilor Publice, ceea ce poate tot ar avea oarecare legătură cu medicina, pe laturea dezinfecţiunei trenurilor cu formol. Dar ministru la Washington! ... Nici măcar englezeşte nu ştia nevinovatul bărbat.

Mai e nevoie să vorbim despre absurda ambasadă a d-lui N. Xenopol[7] la Tokio şi de a d-lui Victor Ionescu la Lisabona? Cel dintîi mergea să studieze altoirea crizantemelor în calapăr, iar cel de-al doilea constituţia republicană a coborîtorilor lui Vasco de Gama; căci nimic nu seamănă mai mult cu un portughez decît un tachist, ambele aceste variante de popoare neolatine fiind de o precoce veselie.

Care sunt cuvintele pentru care inteligentul ministru de la Roma, Dem. Ghica[8], a fost lăsat pe din afară?

Ce pot răspunde la aceste întrebări, decît că mizerabila organizare a partidelor noastre cheamă la locurile de căpitenie ale statului oameni inferiori. Cîţi miniştri nuli nu am văzut în Externe, timp de 33 de ani; cîţi maniaci, cîţi ignoranţi, cîţi secretari ridicoli, în stilul răposaţilor Esarcu, Stoicescu şi alţii (spre a nu vorbi decît de cei morţi); cîţi dintre cei vii nu şi-au bătut joc de legi, de carieră, de merite; cîţi nu au tripotat în fondurile secrete în mod scandalos, tîrguind asupra cheltuielilor de drum ale unui biet interpret de la Ianina[9] şi dînd sute de mii de franci favoritului de la Berlin sau din altă parte.

.

Ce să spui soldatului şi alegătorului?

Ochii tuturor, osteniţi de a căuta oameni politici curaţi şi necompromişi se întorc către front, străbat liniile şi ajung pînă la generalul Averescu. Către el se îndreaptă astăzi privirile unui popor întreg, rănit în tot ce avea el mai scump,

în aspirațiile, în pământul, în gloria lui. Pe acesta îl cunoaşte *frontul,* adică tot românul care s-a bătut; pe acesta țăranul îl socoteşte ca părintele lui şi l-ar alege în toate colegiele, <...> pe acesta vor să-1 abată intrigile celorlalte partide, ca pe un stejar, copiii cu oile <...>.

1918

DOUĂ DATE: 1913-1916

După campania din 1913, România se mărise cu două provincii mănoase, întinzîndu-şi puterea pe Dunăre şi pe malul Mării Negre, unde o mînă destinul său secret. Situația ei politică era consolidată, căci toate cabinetele recunoşteau că, deşi Bulgaria şi Grecia se întinseră foarte mult, prima putere în Orient era tot România. Pacea de la Bucureşti fu omagiul adus de popoarele turbulente din Balcani poporului cuminte de la Dunăre.

Prin urmare, o asemenea situație trebuia păstrată şi consolidată înainte de a ne hotărî la o întreprindere mai riscantă, înainte de a lua Transilvania, trebuia garantată România,

Opinia publică de atunci, care ceruse primului-ministru Maiorescu să mobilizeze, avea altă noimă. Ea simțea mai întîi că faimosul protocol de la Petersburg[1] care da României, după lungi şi ruşinoase tîrguieli, oraşul Silistra, cu o palmă de pămînt împrejur, era aproape o provocare; ea mai simțea că Peninsula Balcanică era istovită şi că, la ivirea primului călăreț român, totul s-ar fi închinat ei; ea ştia că, deşi țara era şi atunci nepregătită, granițele despre Ungaria erau deschise şi, mai cu seamă, Dardanelele erau libere.

Cu totul altfel stau lucrurile în 1916. Opinia publică nu era provocată de nimeni, şi ştia, mai înainte de toate, că nu mai aveam în fața noastră pe bulgari, ci pe germani, adică un popor metodic, cu o armată formidabilă; că frontiera despre Austro-Ungaria nu numai că ne era închisă, dar încă ne era duşmană; că Dardanelele nu mai erau libere — în fine, că frontul nostru, care în 1913 era numai pe Dunăre şi în Dobro-

gea, acum avea să se întindă pe munţi, pe Dunăre şi pe mare, fără putinţa de a primi de la aliaţii noştri, francezi, englezi si italieni, alt ajutor decît pe acela pe care ni-1 puteau da rusii, cari ei înşişi aveau nevoie de ajutorul altora.

'Cîtă deosebire între 1913 şi 1916!

La 1913 şi eu eram printre aceia cari cereau regelui Carol şi ministrului Maiorescu să iasă din toropeală. îmi aduc aminte că în camera mea de la otel „Boulevard" veneau tineri scriitori, cîte un om politic, cîte un membru al Academiei, cîte un diplomat, cari, cunoscînd vechile mele relaţiurii cu primul-ministru Maiorescu, mă rugau să străbat pînă la sufletul său, pentru a-1 îndemna la război. Eu, care ştiam că primul-ministru nu are suflet, dar are inteligenţă şi un mare simţ de orientare, asiguram pe fiecare că România va intra în acţiune, tocmai pentru aceste calităţi ale ministrului său.

Trebuie să mai adaog că la 1913 mai era şi o altă consideraţie. Şef al Marelui stat-major era atunci generalul Averescu, în care eu aveam o foarte mare încredere. în afară de intuiţia mea personală că acesta este un adevărat ofiţer de stat-major, avusesem ocazie să-1 văd la lucru în 1907, cînd cu răscoalele ţărăneşti. Eram pe atunci secretar general la Ministeriul Afacerilor Străine. în cabinetul meu din palatul Sturdza a avut loc trecerea puterii din mîinile răposatului Iorgu Cantacuzino în mîinile răposatului Dimitrie Sturdza. în ministerul Cantacuzino, portofoliul Războiului îl ţinea un alt răposat, generalul Manu. E locul aci, ca istoric imparţial, să aduc un omagiu d-lui Take Ionescu, unul din miniştrii „vii" din acel cabinet. Pe cînd de la Ministeriul de Război plecau ordine peste ordine să nu se tragă în ţărani; ba da, să se tragă, dar cu cartuşe fără glonţ; ba nu, să se tragă cu glonţ şi, în fine, iarăşi fără glonţ, „fiindcă nu vrea regele", la Ministeriul de Externe, unde era interimar un al 4-a răposat, corectul Iancu Lahovary, venea în toate zilele d. Take Ionescu, foarte îngrijorat de întorsătura lucrurilor, să asculte pe optimistul Lahovary, care-1 prindea de nasturul hainei şi vrea să-i dovedească, perorînd la infinit, că nu se poate trage cu glonţ, „ca să nu poarte ponosul numai Partidul Conservator", mai cu seamă că nu era nimic serios. D-1 Take Ionescu, drept orce răspuns, îşi smulgea puţinul păr ce i-a mai lăsat grijile ţării şi se ducea la răposatul Dimitrie Sturdza, să-i treacă puterea, ţinută oficial de răposatul Cantacuzino.

Acolo, sub ochii mei, primul-ministru Dimitrie Sturdza, tremurînd de groază, întreba pe generalul Averescu: „ci dzîşi, d-le gheneral, putem spera să-i astîmpărăm?" Bătrînul şef al liberalilor nu cunoştea, probabil, uneltirile criminale ale comitetelor secrete puse sub ocîrmuirea d-lui Haret[2], uneltiri cari, încă de atunci, duceau ţara la pieire, căci două corpuri de armată străine stau gata să treacă frontiera. Aceasta este *Istoria pozitivă.*

Generalul Averescu, numit ministru de Război, a mişcat trupele cu atîta îndemnare, încît, cu toată cruţarea posibilă, în 8 zile revoltele erau domolite.

Ceea ce, dar, la 1913, era *cuminte* şi *probabil* pentru intrarea în acţiune, la 1916 era mai mult decît riscat, din lipsă complectă de pregătire, în strînsă relaţiune cu situaţia reală şi din lipsa complectă de conducere superioară.

CnKLte uiţi pe o hartă a ţării noastre şi te gîndeşti că noi am început un război ofensiv, cu reţeaua actuală de căi ferate, ţi se pare că visezi. Este oare cu putinţă ca atîta lume care a învăţat carte prin ţări străine, atîţia generali de stat-major, atîţia oameni politici cari au fost miniştri de Război ~- Ion Brătianu-tatăl, Dimitrie Sturdza, Ion Brătianu-fiul — să nu fi înţeles nici unul că, în orce împrejurare şi orcare va fi fost menirea armatei noastre, nu se putea începe un război ofensiv fără linii de drum-de-fier strategice? ! E admisibil ca generalul, care pregătea planul de năvălire în Austro-Ungaria, să nu-şi fi aruncat ochii o singură dată pe harta ţării şi să nu fi văzut că toate drumurile ce duc în Transilvania, toate trecătorile munţilor, de la Mehedinţi pînă la Noua Suliţă, nu erau legate prin nici un fel de linie subcarpatină? Că, de asemeni, tot malul stîng al Dunării, de la Severin pînă la Galaţi, nu avea un kilometru de cale ferată danubiană?

Orcît de inept şi dement ar fi fost acest general, alături de dînsul trebuia să se găsească un ministru de Externe care să ştie atîta lucru: că politica regelui Carol, bună sau rea, a fost limpede şi consecventă. Ea ne dispensa de a ne apăra frontiera Carpaţilor, de a avea baterii de munte, de a construi linii ferate pe sub dealuri, de a instala fabrici de muniţii la noi. în schimb însă, ne obliga să ne întărim în partea cealaltă, să luăm măsuri contra Rusiei. Şi le-am luat cu linia forturilor Focşani-Nămoloasa-Galaţi.

Toate lucrurile acestea le-am spus în Academie, cînd am vorbit despre Dardanele; dar am fost taxat de vîndut nemților.

A face război şi în Transilvania şi peste Dunăre, semănîrid trupele pe un front de 1 500 kilometri[3], fără a pregăti la vreine legături între capetele de linii de la periferie ce aduc trupe de la centru, este o aşa de mare aberațiune, încît un român, care se simte dat pe mîna unor inconştienți de aşa forță, îşi face cuferile şi emigrează în America. '

1918

HIMERICII

Către domnii colegi gazetari

Cu sfială, păşesc din nou pe drumul gazetăriei, cel atît de banal şi totuşi atît de necunoscut, ce pare a se întinde pe pustiuri sclipitoare, în zarea cărora tremură miragiul gloriei, al reputației literare sau al mizeriei.

Am mai fost gazetar acum 35 de ani, cînd, foarte tînăr, credeam în înfăptuirea himerilor celor mai absurde. Astăzi nu mai cred în înfăptuirea lor, dar cred în himere, în înțelesul în care toți oamenii visează, deşi cei mai mulți se răzvrătesc îMpotriva visurilor. Este adevărat că am fost gazetar la *România liberă,* cu Dimitrie Laurian, Delavrancea, Al. Vlahuță, Anghel Dumitrescu; şi mai este adevărat că, timp de 35 ani, nu am schimbat nimic din sufletul meu himeric. Pînă astăzi nu aţn făcut politică, dar„ în toate manifestările mele intelectuale, în însăşi viața mea *trăită,* am rămas credincios doctrinei himerilor, atît de mult, încît, la intrarea mea în Academie, m-am despărțit de omul pe care l-am iubit că pe un părinte, de Titu Maiorescu, care, atunci, a scos o teorie estetică nouă.

în ce consistă doctrina „himerilor" şi ce interes are ea pentru domnii gazetari?

Etica „himerilor", redusă la formula ei clasică, stă în reintegrarea lumei din fapte în imagini. Procesul contrariu eşte cunoscut şi vulgar: toți violenții, toți apoplecticii tind să transforme imaginile în fapte.

Data de la care încep românii viața constituțională eşte 1866. La acea epocă, poporul nostru se găsea, într-o stare haotică: toți discreierații, ieşiți din revolutiuni străine, erau cu capul plin de imagini false, pe care voiau să le transforme

în fapte — şi le-au şi transformat, înzestrînd ţara cu legi absurde, în politică, iar în literatură, latinizînd-o. Datoria oamenilor serioşi de la acea epocă era ca miezul de popor ce trăia slăbănogit în Principatele Unite să fie reintegrat în idealitatea lui etnică. Aşa sunt vremurile, că nu se poate vorbi mai mult.

Ce interes are această doctrină pentru domnii gazetari?

Iată-1. Politica, pentru gînditori, nu există decît în limitele în care există căsătoria pentru amor: oamenii se iubesc şi fără a se căsători — s-ar putea zice chiar că, cu cît se căsătoresc mai mult, cu atît se iubesc mai puţin. Politica este, prin urmare, o disciplină a vieţii. Toate regulele morale ale acesteia se aplică aceleia. Nimic din ceea ce este urît în viaţă nu e frumos în politică, şi, dimpotrivă, o mulţime de lucruri admise ca frumoase în politică sunt detestabile în viaţă. Ce este mai monstruos, în istorie, decît Cesare Borgia, care, totuşi, în politică, trecea drept o valoare atît de mare, încît a ademenit pe Machiavelli să scrie *II Principe.*

Dacă, prin urmare, admitem că *himera* este o necesitate sufletească, după cum *aerul* este o necesitate trupească, şi că politica nu există decît în funcţiune de disciplină a vieţii sociale, fără nici un adevăr absolut în sine — atunci iată ce mai urmează. Urmează o chestiune personală.

Unii dintre domnii gazetari mă acuză că eu, autorul discursului din Academie, cel cu teoria aristocratică şi antipoporanist, am intrat în Liga Poporului[1].

Printre regulele fundamentale ale vieţii, una, care trebuie neapărat să se aplice şi la politica, este *de a nu spune minciuni.* Cu oamenii de rea-credinţă nu se stă de vorbă.

Generaţii întregi de tineri, ce se perindează prin şcoli, ştiu că eu am scris o serie de romane în cari *ţăranul este cîntat, iar nu descris.* O ştiu din *Viaţa la ţară, Tănase Scatiu, în război, îndreptări* şi *Anna,* care formează *texte* în cursurile superioare ale liceelor şi la Facultăţile delitere. Tinerii aceştia cunosc pe Saşa din *Viaţa la ţară* şi pe baciul Micu; cunosc pe ţăranii răzvrătiţi şi pe ţăranii torturaţi din *Tănase Scatiu)* cunosc pe soldaţii eroici din romanul *în război)* cunosc pe ţăranii transilvăneni de la Poiana, descrişi în romanul *îndreptări.* Generaţiele tinere au palpitat cu idealistul

Milescu, cu eroicul maior Şonţu, cu îndureratul baciu Micu, care închide ochii stăpînului său, ucis în război; şi sper, dacă nu voi muri, să mai tremurăm împreună şi la ultima epopee a soldatului nostru de la Mărăşeşti[2]. Dar am făcut teorii aristocratice şi am fost antipoporanist în literatură. Fireşte.

Aş vrea să ştiu cine a mai rămas astăzi poporanist în literatură. Cred că nici însuşi d. Stere.

în artă, *geniul gustului* este fondamentul aristocratic, adică *de alegere.* Gustul se poate asemăna cu cravata. Pe Congo, oamenii s-au deprins fără cămaşe; pe Dunăre s-au deprins fără cravată; la Bucureşti o poartă, dar fistichie or îndoită la ceafă; la Londra, toată lumea o poartă bine, iar la Buckingham Palace[3], regele Eduard al VII-lea făcuse din cravată o poemă.

Este Oscar Wilde un mare scriitor? Da. Este Creangă un mare scriitor? Da.

Citeşte acum *L'Eventail de Lady Windermere*[4] şi citeşte pe *Moş Nichifor Coţcariul,* ca să înţelegi ce deosebire este în substraturile sufleteşti. în lady Windermere tremură himera, se depărtează şi cheamă la sine, pe cînd în Rebeca* se bucură carnea. Pe cea dintîi o răneşte tot şi-n sufletul ei răsună durerea disproporţielor; pe cea de a doua o mulţumeşte tot şi-n sufletul ei nu răsună nimic.

Bjornstjerne Bjornson[5] scrie despre popor; d-l Speranţă[6], de asemeni. Citeşte *Suflete trudite,* ale celui dintîi şi citeşte *Anecdotele* celui de al doilea.

Cînd vom da întreg poporului nostru dreptul de vot, cu cele patru atribute: universal, direct, secret şi obligatoriu, vom obţine, poate, unele legi mai potiivite cu pămîntul şi agricultura românească — dar nu vom obţine o singură novelă bună.

Pe cîtă vreme, Ion Bolocan a crescut în Vrancea ca un crin într-o grădină singuratică, nalt, subţire, în haine albe şi cu ochii trişti. El cîntă pe la sărbători şi pe la nunţi, iar boierii, porniţi pe chef, rămîn pe gînduri; din piepturile femeieşti alunecă suspinul ca o stea pe firmament. Acesta este un aristocrat, un himeric şi poate rosti cu poetul:

Tu eşti sfioasă şi curată
Ca floarea albă de pe stînci,
Dar ai făptură vinovată,
Cu ochii negri şi adinei,

* în textul lui Creangă: Maica.

Şi nu-nţelegi că eu sunt bietul
Nebun culegător de flori
Ce mă ridic încet cu-ncetul
Pînă la stîncile din nori.[7]

A cînta pururea, a rămînea singur şi a fi nefericit este partea celor buni.

1918

COLEGIUL ŢĂRANILOR ŞI LEGILE D-LUI GAROFLID

Astăzi, cînd *Legea electorală* şi *Legea agrară* sunt la ordinea zilei în Basarabia, pe temeiul votului universal şi al împărţirii latifundiilor, iar cînd la noi, alegerea plebiscitară[1] a generalului Averescu a indicat cu preciziune pulsul ţării — este interesant să examinăm cum reactivează guvernul d-lui Marghiloman faţă cu cererile legitime ale poporului.

Acest onorabil bărbat de stat seamănă cu Talleyrand prin aceea că dă prînzuri excelente şi detestează viţiile altora; seamănă cu Napoleon Bonaparte, atît la portul său măreţ, cît şi mai cu seamă la marele dar de a descoperi pe agronomii şi veterinarii neamului. Aşa a descoperit d-sa pe d. Garoflid[2], bărbatul de la care România aşteaptă regenerarea sa .agrară — de care regenerare agrară depinde regenerarea politică, economica, poetică şi militară.

.

în adevăr, ţăranul începuse să se deprindă cu ideea că, într-un stat *eminamente agricol,* pămîntul se cuvine celui ce-l munceşte, iar votul hotărîtor despre soarta ţăiii, celui ce o apără. Şi, cum el credea că pămîntul îl munceşte el, ţăranul, cu palmele lui noduroase, iar soarta ţării tot în grija lui e lăsată — se aştepta acum, după război, să i se facă dreptate — cu atît mai mult că votul universal şi împărţirea pămînturilor erau înscrise în Constituţie, iar şeful sta* tului dăduse poruncă slugilor sale să împartă moşiile între săteni.

Care a fost răspunsul guvernului d-lui Marghiloman? A fost legea d-lui Garoflid.

Legea d-lui Garoflid, <...>.

Toată filozofia complicată a votului universal devine la noi simplistă. Ţărănimea noastră, 70 la sută, este analfabetă; prin urmare, dacă a şti să-ţi mîzgăleşti numele pe un buletin de vot este o dovadă de înţelepciune, ţăranul nostru nu e înţelept.

Dar o asemenea logică e falsă.

Sufletul anonim al unui popqr este depozitarul tuturor însuşirilor sale caracteristice.

La vremuri de grea cumpănă, el trage de acolo puterea de rezistenţă şi simţul de orientare ce-1 scot la liman. în asemenea împrejurări, orce popor seamănă cu un corp ceresc, ale cărui infinite miliarde de molecule îşi exercită puterea lor de atracţiune, ca şi cum centrul fiecărei molecule ar fi în centrul corpului ceresc din care face parte.

Poporul nostru, care, timp de 1 800 de ani, a trecut prin toate furtunile, a îndurat toate calamităţile, şi totuşi s-a strecurat prin veacuri atît de frumos — păstrîndu-ne limba neolatină, tradiţiele daco-romane, tipul şi poezia unei rase aparte — poporul acesta a dat o nouă dovadă, în războiul de astăzi, de calităţile sale fundamentale şi mai cu seamă de înţelepciunea sa.

El a oferit patriei un milion de luptători, cari au trecut prin cele mai incredibile suferinţe, fără să crîcnească.

Iar d-ta, domnule de Talleyrand, îi dai ca răsplată, *obligativitatea muncei}...*

Dar ia să vedem dacă, din punct de vedere ştiinţific ceF puţin, d. Marghiloman are dreptate.

România veche avea 8 milioane de locuitori. După anumite regule de biologie şi de statistică, bărbaţii reprezintă ceva mai mult de jumătate din numărul total, adică peste 4 milioane, iar, dacă punem mijlocia vieţii omeneşti la 34 de ani, numărul bărbaţilor majori va fi ca 13 la 34, deci mai puţin de jumătate, prin urmare sub 2 milioane; dacă la aceasta mai adăogăm rarefacţiunea în straturile de sus, ajungem la 1 milion şi jumătate bărbaţi majori. Aceştia, eventual, ar putea să voteze. în realitate, nu vor vota nici un milion.

Prin urmare, un popor de 8 milioane de locuitori, care a trimis pe cîmpul de bătaie 1 milion de luptători, îşi manifestă voinţa printr-un milion de voturi.

Ce este extraordinar în faptul acesta? Pentru ce caută d. prim-ministru *temperamente?* <...>

Ar trebui să aibă intuiţia secretă a sufletului acestui popor, care este cu mult mai presus de al nostru, cărturarii şi eleganţii neamului.

în suflet stă puterea cea adevărată — nu în avere şi nici chiar în ştiinţă. A crede cu tărie într-un lucru ce nu există este o forţă nebiruită.

1918

BĂRBAT DE STAT

Ce este un *bărbat de stat?*

El este, mai întăi, un bărbat. Tot feminismul modern n-a putut să creeze încă tipul *femeie de stat* — deşi John Stuart Mill[1] afirmă că atunci cînd domnesc bărbaţii guvernează femeile. Teza aceasta, discutabilă, s-ar putea admite pentru capetele încoronate, deşi, chiar atunci, spiritul întrevede antiteza: cînd domnesc femeile, guvernează cu certitudine bărbaţii. Pe timpul Elisabetei, guverna Essex; pe timpul Caterinei, guverna Pdtemkin; pe timpul Victoriei, guverna Melbourne sau Beaconsfield.

însuşirile morale ale bărbatului de stat se pot grupa în trei categorii, după tipurile ce le reprezintă: categoria machiavelică, cu tipul Cesare Borgia; categoria eroică, cu tipul Cromwell; categoria orientală, cu tipul Metternich.

Prima categorie, vulgarizată prin numele marelui scriitor florentin care a codificat-o, este cu mult mai puţin cunoscută decît s-ar crede. *Il Principe* ne dă oglinda vieţii şi a artei de a guverna a lui Cesare Borgia. Fundamentul său moral este conceptul pesimist: *homo homini lupus. Nu* poţi să guvernezi pe om decît dacă-1 ţii sub călcîi. Să-1 baţi, să-1 despreţuieşti şi să încerci a-1 face fericit, dar să nu te încrezi în el. Pe inimic să-1 distrugi, iar pe amic să-1 bănuieşti.

Cine nu cunoaşte scrisoarea lui Machiavelli către *la Signoria* din Florenţa, asupra modului cum a prins Cesare Borgia pe cei patru generali, inimicii săi, la Smigaglia— acela ignorează una din voluptăţile literare ale tuturor timpurilor.

Şcoala aceasta a existat întotdeauna. Ea nu este specific italienească, deoarece reprezentanţii săi cei mai iluştri nu sunt italieni: Richelieu, Mazarin şi Bismarck.

Categoria a 2-a, care evoluează de la Cromwell la tipul omului de stat *gentleman,* este cea mai frumoasă. Plecînd de la caracterul atît de complicat al lui Oliver Cromwell, care era un amestec de înălţare sufletească şi de cruzime, ea tinde către tipul eroic al nobleţei omeneşti, cîntat de Carlyle[2]. A trăi pentru a te înălţa pururi este scopul vieţii. A nu minţi, a nu înşela, a lucra şi a face binele este programul adevăratului bărbat de stat, care nu trebuie confundat cu al preotului. Poporul englez pare adeseori crud, face războaie, urmăreşte cuceriri, dar totdeauna cu scop de civilizare. Coloniile sale, Australia cu minunile de la Melbourne, Sydney, Adelaida, Capul, cu bogăţiile din Transvaal, Orange etc, Egiptul, redat civilizaţiei, sunt atîtea dovezi de o înaltă concepţie de stat.

Reprezentanţii acestei şcoli sunt mai toţi oamenii politici englezi din veacul al 19-lea, Palmerston, Melbourne, sir Robert Peel, Gladstone etc, etc, iar de pe continent, Cavour.

în fine, categoria a 3-a, orientală: aceia care confundă adesea interesele statului cu ale ministrului; pentru care toate mijloacele sunt bune; care guvernează cu teoriile [â] la Machiavelli şi doarme cu liniştea unui binefăcător.

Reprezentanţii săi cei mai iluştri sunt Talleyrand şi Metternich. Ambii, aceştia, procedează de la Ludovic al XV-lea, cel mai neînţeles şi mai fals diplomat al tuturor timpurilor. Amîndoi sunt *prinţi,* îmbătaţi de formă şi de deşertăciune. Portretul lui Metternich din galeria engleză este icoana omului vano-glorios, mititel, turbulent, preocupat pururi *de a părea,* gata să înşele pe toată lumea, tratînd căsătoria lui Napoleon I cu Măria Luiza şi apoi lucrînd la constituirea Sfintei Alianţe.

Talleyrand este „le sosie" al celuilalt. Prinţ ca şi el, nestatornic ca dînsul, diplomat, popă, revoluţionar, bonapartist, legitimist — ajunge la Congresul de Viena în culmea gloriei, după ce înşelase pe toată lumea.

Memoriile lui Talleyrand (cinci volume enorme) sunt goale ca un hambar părăsit. Episodul cel mai interesant este prînzul improvizat de bucătarul său la Congresul de Viejia, care, dintr-un bou ce avea la dispoziţie, a putut să ofere *:potage ă la tortue, ecrevisses en buisson,faisans rotis, truffes de Perigord* etc.

în ce categorie intră oamenii noştri de stat?

Este evident că situaţia geografică a României, tot trecutul ei imediat, o leagă de orientul Europei. Cu toate astea, ar fi o greşeală să se creadă că toţi bărbaţii politici ai ţării noastre sunt în stilul lui Metternich şi Talleyrand. Noi am avut oameni absolut de mîna întâi. Am avut pe vodă Ştirbey, am avut pe vodă Cuza, pe Kogălniceanu, pe Negri; în altă direcţie, am avut pe Eminescu, pe Neculai Bălcescu, pe Alexandru Odobescu; în iarăşi alta direcţie, am avut pe Iancu Bălăceanu, pe John Ghica.

Eminescu este o glorie naţională prin aceea ca e născut român, şi parcă o mică parte din geniul său se revarsă asupra fiecărui dintre noi; altfel, Eminescu este al omenirii întregi prin melancolia atît de profund estetică a sufletului său, prin viaţa cea mai nobilă şi mai dezinteresată, care l-a făcut să treacă prin lume atît de străin.

S-a dus, fără vină şi fără noroc,
În lumea de unde-a purces,
Plutind peste margini de timp şi de loc,
Dar singur şi neînţeles.

Kogălniceanu apare ca expresia politică a poporului român, hotărît şi plin de duh, care nu se teme de nimeni şi de nimic, gata să răstoarne pe Barbu Catargiu, Camera, Senatul, oligarhia, pe Dumnezeu şi pe sine, numai să-şi ajungă scopul.

Amîndoi aceştia, Eminescu şi Kogălniceanu, sunt mai mari decît timpurile lor, ceea ce dovedeşte puterea creatoare a naţiunii, care se proiectează în viitor.

După Kogălniceanu, geniul inventiv al României, am avut şi alţi bărbaţi de stat, mai toţi însă *de memorie.* Am avut pe Ion Brătianu tatăl, pe Lascăr Catargiu, Dimitrie Sturdza, Petre Carp, Titu Maiorescu, şi avem astăzi pe Ion Brătianu fiul, Alex. Marghiloman, Take Ionescu, C. Stere etc.

E curios că, cu cît te depărtezi în timp de dominaţiunea fanariotă, cu atît te apropii de *categoria orientală* a bărbaţilor de stat români.

O excepţie trebuie făcută numaidecît în favoarea d-lui Carp. Neclintit în opinii, corect în procedeuri, cu o morgă înnăscută plină de farmec, d-sa mă miră ori de cîte ori îl găsesc în învălmăşeala politicei noastre, şi-mi aminteşte pe un alt bărbat de stat, mai mare decît timpurile şi ţara sa, pe d. Tricupis,[3] cu care seamănă şi fiziceşte ca două picături de apă.

O altă excepţie ar trebui poate făcută în cinstea d-lui Stere <...>.

D. Ion Brătianu este, personal, simpatic. Ca mulţi români din Partidul Liberal, d-sa este victima teoriilor răposatului Dimitrie Sturdza, pentru care omul nu compta decît de la *picher* în sus, iar un doctor în drept era — pînă la dovada contrarie — un mizerabil. *D,* Brătianu şi-a răzbunat pe maistrul său, luîndu-i locul şi nepracticînd ingineria decît în aurora vieţii, cînd omul poate face greşeli în calcule.

D. Brătianu a guvernat ţara, în timp de pace, cu o mare îndemînare, cîntînd din flautul d-lui Bibicescu *allegro ma non troppo.* Discret şi naţionalist,^rTo frumoasă casă zidită în stil românesc, dar ascunsă după o altă casă ceva cam dărîmată, d-sa călătorea, în tinereţe, cu o perechie de dăsagi, în loc de valiză, ca să pară mai apropiat de popor şi să ajungă mai repede.

De la declararea războiului mondial, d. Brătianu devine *Metternicul* României, declarîndu-se amicul d-lui von den Bussche[4], al contelui Czernin[5], al Turciei şi al Bulgariei, pe cînd pe sub mînă trata cu Antanta faimoasele convenţiuni relative la anexarea Transilvaniei şi a Banatului. în acelaşi timp, d-sa îşi punea toată încrederea în onorabilul domn Al. Constantinescu,[6] în general[ul] Iliescu şi în d. Const. Diamandy. Ceea ce, în caracterizarea sentimentală a d-lui Brătianu, ar fi o notă bună — în înţelesul că nu-şi părăseşte amicii niciodată — în caracterizarea sa politică este o notă rea. Un şef de guvern care, în momentele cînd pune în joc soarta ţării, nu are viziunea clară a lucrurilor şi a oamenilor, ci ţine în fruntea armatei un general submediocru, acoperindu-l cu autoritatea sa — comite un act de orientalism politic.^

în unul din numerile viitoare vom face cunoştinţă mai de aproape cu d. de Talleyrand, prince de Benevent, eveque d'Autun — dacă ne va permite Cenzura.

1918

DUNĂREA

Multă lume vorbeşte de chestiunea Dunării. Unii o cunosc prost; alţii n-o cunosc deloc şi tot vorbesc. Printre cei ce o cunosc, unii o înţeleg pe dos, şi aceştia insistă s-o explice mai mult. S-au văzut oameni, pretinşi serioşi, ridicînd glasul împotriva Comisiunii Europene de la Galaţi, în numele suveranităţii naţionale ştirbite !——Nu am avut bărbaţi de stat, ca Dimitrie Sturdza, cari cereau înlocuirea Comisiunii Europene, printr-o Comisiune riverană — adică tocmai ceea ce făcea tractatul de la Londra de tristă memorie !... Nu avem şi astăzi militari superiori, cu răspundere de stat, cari nu pricep principiile stabilite de Actul Congresului de la Viena, relative la navigaţiunea fluviilor care traversează sau dispart mai multe state!....

Tractatul de Paris din 30 martie 1856 este geneza regimului internaţional al Dunării. Filozofia lui are o însemnătate coyîrşitoare pentru ţara noastră. Se ştie că el este codificarea voinţelor lui Napoleon al III-a, care ţinea să micşoreze puterea Rusiei în Marea Neagră, îndepărtînd-o de Constantinopoli, şi să pună în aplicare, pentru întîiaşi dată, principiul naţionalităţilor, creînd din Principatele Unite un viitor stat neolatin, păzitor al gurilor Dunării. Principiul acesta generos avea să se desfăşoare mai departe, în 1859, după pacea de la Villafranca [1], în avantajul Italiei.

Convenţiunea de la Paris din 7/19 august 1858, care este corolarul tractatului de la Paris, aşază temelia statului nostru. De aci am ieşit noi, din această Convenţie s-a creat România nouă.

Priri urmare, între Dunăre şi regatul român există nu numai legătura de dragoste dintre ţărmure şi apă; ci şi legătura de onoare dintre sentinelă şi depozitul sacru ce i se dă de pază.

Prin art. 16 al tractatului de Paris se creează Comisiuneâ Europeană a Dunării, compusă din reprezentanţii Franţei, Austriei, Marii Britanii, Prusiei, Rusiei, Sardiniei şi Turciei, cu misiune de a cerceta şi a executa lucrările trebuitoare pentru a curaţi gurile Dunării, de la Isaccea în jos, precum şi părţile din marea cea mai apropiată şi *a le ţine în cea mai bună stare de navigabilitate.*

Durata acestei Comisiuni este fixată la 2 ani.

Ea se pune pe lucru, şi, în loc de 2 ani, durează 15, în care interval face un împrumut, garantat de Austro-Ungaria, Germania, Franţa, Marea Britanie, Italia şi Turcia.

Semnificativ este că Rusia nu garantează acest împrumut. Ea, care fusese învinsă la Sebastopol şi silită a nu mai ţine flotă în Marea Neagră, de îndată ce Franţa este bătută la 1870, ridică fruntea şi găsim pe Gorceacov protestînd în contra interdicţiunei de a avea flotă în Marea Neagră.

Tractatul din Londra din 13 martie 1871 consfinţeşte existenţa Comisiunei Europene şi-i prelungeşte viaţa cu 12 ani, adică pînă la 24 aprilie 1883, iar prin art. 7 pune lucrările Comisiunei sub garanţia dreptului internaţional, declarîndu-le neutre.

Tractatul de Berlin din 13 iulie 1878 are pentru noi o mare însemnătate. Articolul său 53 trebuie să fie cunoscut în întregime:

„Comisiuneâ Europeană a Dunării, în care România va fi reprezentată, este menţinută în funcţiunile sale, pe care le va exercita pînă la Galaţi, în desăvîrşită neatîrnare de autoritatea teritoriala' etc.

în aşa puţine cuvinte, articolul acesta aduce trei inovaţiuni regimului Duhării:

1. România intră oficial în Comisiuneâ Europeană, cu vot deliberativ, ca marile puteri;

2. Autoritatea Comisiunei se întinde de la Isaccea pînă la Galaţi;

3; Ea se va exercita fără nici un amestec din partea puterii teritoriale. Cu alte cuvinte, *exteritorialitate.*

Acesta este punctul care răneşte pe unii patrioţi cu pielea subţire.

Se va vedea mai departe că această pretinsă atingere a suveranităţii este pur formală şi aparentă din momentul ce navigaţiunea pe Dunăre este declarată ca făcînd parte din dreptul public al Europei. Dar ceea ce este hotărîtor absurd în judecata celor cu „atingerea suveranităţii" e faptul că România, luînd parte prin delegatul siu la toate hotărîrile Comisiunei Europene, poate opune un *veto* în orce moment la hotărîrile acestei Comisiuni ce i s-ar părea jignitoare şi, în toate cazurile, o exercită această suveranitate. Dar, în fapt, puterile Comisiunei nu se întind decît la *oglinda apei* şi la drumul de halaj, adică la 20 de picioare engleze (6 metri şi jumătate) pe ambele maluri ale fluviului. Or, din momentul ce dreptul public al Europei a admis că *navigaţiunea pe Dunăre nu va putea fi supusă la nici un fel de redevenţă sau împiedecare, nici la taxe de navigaţhme sau drepturi asupra mărfurilor ce plutesc,* ce mai rămîne din *oglinda apei?* Rămîne dreptul de pescuire, care e sfînt şi respectat de Comisiune; ar rămînea dreptul de a căuta aur sau perle, în apele teritoriale, dacă Dunărea ar conţine metalul galben sau stridii bolnave.

După retrocesiunea Basarabiei, Rusia ţinînd să pună tractatele în concordanţă cu starea de fapt, a provocat o conferinţă la Londra, în anul 1883, care s-a terminat cu tractatul din 10 martie.

Acesta este unul din actele publice ale Europei, care a avut efecte incalculabile asupra destinelor ţării noastre. Mai întîi, el a sustras braţul Chiliei de sub autoritatea Comisiunei Europene; apoi a încercat să întindă autoritatea ei pînă în Brăila; în fine, a creat faimoasa Comisiune riverană, pentru tot restul Dunării, de la Brăila pînă în Turnu-Severin, compusă din România, Bulgaria, Serbia şi Austria, sub prezidenţa perpetuă a acesteia şi cu vot preponderent în caz de paritate. Şi, ca şi cum toate acestea nu ar fi fost de ajuns, reprezentantul nostru la Londra, John Ghica,[2] era primit numai cu vot consultativ — deşi România era reprezentată în Comisiuneâ Europeană cu vot deliberativ, iar Dunărea era mai toată'românească, pe ambele maluri.

Ministrul nostru a primit ordin să se retragă de la conferinţă, protestînd. Guvernul român a declarat că nu vă recunoaşte întinderea puterilor Comisiunei de la Galaţi pînă la Brăila şi nici nu va lua parte la funcţionarea Comisiunei riverane. Regele Carol, în primul mesaj de la deschiderea Corpurilor legiuitoare, a ameninţat pe faţă. Austro-Ungaria, cuminte, a cedat; dar urmarea a fost că România, părăsită

de Europa, s-a înţeles de-a-dreptul cu Austro-Ungaria, intrînd în Tripla Alianţă.

Consecvenţele sunt cunoscute.

Din tractatul de la Londra din 10 martie 1883 rămîne în picioare art. 2, care se referă la durata Comisiunei Europene. El zice textual:

„Puterile Comisiunei Europene se prelungesc pe o perioadă de 21 de ani, cu începere de la 24 aprilie 1883.

La expirarea acestei perioade, puterile zisei Comisiuni se vor reînnoi prin tacitică recqnducţiune din trei în trei ani, afară numai dacă una din înaltele puteri contractante nu ar notifica, cu un an înainte de expirarea uneia din aceste perioade trienale, intenţiunea sa de a propune modificări în constituirea sau în puterile Comisiunei/'

Va să zică, pînă la 24 aprilie 1904, Comisiuneâ Europeană a trăit fără ameninţare. De atunci, puterile sale s-au reînnoit, în mod automatic, la 1907, 1910, 1913, 1916.<.,.>

1918

DIPLOMAȚIE ROMÂNEASCĂ
Divinul nostru împărat

Prin art. 16 al tractatului de la Paris din 30 martie 1856, se hotăra că cheltuielile necesare pentru a curați gurile Dunărei se vor acoperi prin încasare de taxe asupra navigațiunei, ce se vor stabili de către Comisiuneâ Europeană.

Prin *Actul public* din 2 noiembrie 1865 se fixa un tarif al acestor taxe, iar prin articolul 15 se stabilea că, din cinci în cinci ani, aceste texte vor fi revizuite, spre a se vedea dacă nu pot fi reduse.

Prin urinare, tractatele admiteau, înainte de intrarea României în Comisiuneâ Europeană, că sumele necesare la rectificarea cursului Dunărei nu vor fi suportate nici de statele componente ale Comisiunei, nici de puterea riverană care beneficia direct, ci de navigațiune — cu alte cuvinte de publicul consumator.

Situația era oarecum contradictorie: prea multe greutăți la intrarea în canalul Sulina și de-a lungul acestui canal nu erau bune; dar și taxe prea ridicate iar nu erau bune. Dacă ținem socoteală că unele țări, ca Anglia și ca Grecia, cari reprezintă cel mai mare tonaj la Dunăre, erau înzestrate cu o serie de vase speciale, ce se puteau strecura prin toate cotiturile fluviului, ușor putem înțelege interesul acestor țări de a nu mări taxele de navigațiune, spre a nu scumpi navlul. Dar tot așa de ușor putem înțelege și dorința celorlalte state reprezentate în Comisiuneâ Europeană, de a deschide drumul larg al apei și a ajunge pînă la Brăila cu o încărcătură de 5000 de tone și a pleca la Marsilia sau la Rotterdam cu altă încărcătură de grîu, tot de 5000 tone.

Pînă la intrarea României în sînul Comisiunei (1878), lupta se mărginea la mici hărțuieli, în cari guvernul englez făcea cuvenitele concesiuni inginerului său, ilustrul sir Charles Hartley. Acesta, deși englez — sau poate tocmai pentru că era englez — nu vrea să știe socoteala de politică: el era chemat să rectifice cursul Dunării, și ținea să-și facă datoria în mod cinstit.

Printre cererile serviciului tehnic al Comisiunei, una mai cti seamă prima: tăietura marelui M.

Vorbind prin proză, asta înseamnă că meandrele pe care le forma brațul Sulina pe la mijlocul său și care semănau cu litera M trebuiau să fie tăiate de o linie dreaptă, care să scurteze drumul și să fixeze adîncimea la 22—24 picioare.

Firește, pentru a duce la bun sfîrșit o asemenea lucrare, trebuiau fonduri. Ele se puteau găsi prin împrumut sau prin avansuri din partea guvernelor respective, dar trebuiau plătite tot din taxele de navigațiune.

Atunci începu lupta între cele două tabere, „tăietorii" și „netăietorii", și ea merse astfel pînă către anii 1889—1890, cînd deveni acută.

România, în calitate sa de putere teritorială, avea tot interesul ca obstacolele navigațiunei să dispară. Orce îmbunătățire făcută Dunării, sub orce formă, este o îmbunătățire adusă României. Țara noastră este „Regatul Danubian" prin excelență. Orce vor face dușmanii noștri, Dunărea va rămîne tot românească — sau noi vom pieri.

Chiar atunci cînd Dardanelele vor fi puse sub un regim internațional și noi vom avea accese la mare, fie în Dobrogea, fie în Basarabia, sau *și* în Dobrogea *și* în Basarabia, calea Dunării va rămîne tot cea mai scurtă și cea mai economică, pentru expiortul cerealelor noastre. Districtele cele mâi mănoase sunt pe Dunăre: Mehedinții, Doljul, Romanații, Teleormanul, Vlașca, Ilfov, Ialomița și Brăila. De la Seyerin la Calafat; de aci la Corabia; de la Corabia la Turnu-Măgurele; de la Măgurele lâ Zimnicea; de la Zimnicea la Giurgiu; de la Giurgiu la Oltenița; de aci la Călărași; de la Călărași la Gura-Ialomiții și de aci la Brăila — nu există un kilometru de cale ferată. Apa leagă tot, înlesnește tot. De la arie, grîul merge la șlep, iar șlepul îl duce pînă la Brăila, Galați sau Sulina, unde se așază la dreapta sau la stînga vaporului de 7000 de tone și, prin elevator, îl varsă în pîntecele monstrului măriri.

Silozurile sunt bune, dar sunt complicate.

Prin urmare, era firesc că România să treacă de partea puterilor ce votau pentru tăietura marelui M.

Anglia face acum o chestiune de *sport* diplomatic şi, evident, cu marea sa înrîurire internaţională, ajunge să obţie majoritatea voturilor în sînul Comisiunei, adică 5 contra 3. Chestiunile bugetare nefiind *chestiuni de principiu,* nu cer unanimitatea voturilor exprimate.

Astfel stau lucrurile cînd, la Legaţiunea de la Roma, se primi o notă din Bucureşti, prin care ministrul Afacerilor Străine făcea un apel disperat către misiunile noastre în străinătate, pentru a *salva încă o dată* chestiunea Dunării.

Ce se întîmplase?

Se întîmplase cele povestite mai sus — că adică *marele M* iar rămăsese netăiat.

Ministeriul român se adresă în special către Italia, *sora mai mare, protectoarea noastră firească* (tot arsenalul pe care-l scoatem la lumină cînd avem de cerut ceva la Italia şi pe care-l uităm cînd Italia face apel la noi).

Sunt de atunci 27 de ani. Ministru de Externe era Al. Lahovary, zis *marele Lahovary*; ministru la Roma era Al. Plaino, zis *Plaino. bătrînul.* Aceste calificative erau întrebuinţate spre a-i deosebi de cei tineri şi de ceilalţi. Consilier de legaţiune era Rosetti-Solescu; prim-secretar, Dim. Perticari. Secretar al II-lea, subscrisul. Prim-ministru şi ministru de Externe al Italiei, teribilul Francesco Crispi.[1]

Ministrul nostru ne cerea nici mai mult, nici mai puţin decît să intervenim pe lingă guvernul italian, pentru a da ordine delegatului său din Comisiuneâ Europeană să repună chestiunea pe tapet şi să caute a obţine un *răsvot.*

Rosetti-Solescu şi Perticari se aflau în concediu. Ministrul Plaino era la Sorrento, bolnav. El avea o situaţie excepţional de bună la Roma.

în lipsa factorilor principali, rămînea ca secretarul cel mai tînăr şi cu mai puţină experienţă să prezinte chestiunea primului-ministru italian.

într-unui din saloanele de la Consulat, bătrînul bărbat de stat sicilian sta cufundat într-un enorm fotoliu, cu un pled pe picioare, cu o figură de pandur, ale cărei mustăţi zbîrlite reclamau un iatagan la brîu. îşi poate orcine închipui pe neamţul lui Edmond About[2] intrat pe mîinile lui Hagi-Stavros. Cu smerenie şi cu frica lui Dumnezeu, îşi spune tînărul secretar păsul, căutînd să pună în evidenţă interesul Italiei de a ajunge pînă la Galaţi cu vasele noei sale marine de comerţ şi făcînd apel, mai cu seamă, la protecţiunea *surorii mai mari* şi la echitate. încetul cu încetul, ochii teribili se îmblînzesc. Francesco Crispi se interesează de Dunăre, de România, de regele Carol şi, luînd un *Almanah da Gotha,* supune la un adevărat examen pe tînărul român. Sfîrşeşte cerîndu-i o mică notă în scris.

Partida părea cîştigată, cînd Legaţiunea află că aceleaşi insistenţe erau făcute de „netăietori" în sens contrar. Noi demersuri, noi concluziuni în scris. Tăietorii invocau greutăţile navigaţiunei; netăietorii invocau art. 15 al Actului Public — aşa încît, bătrînul Crispi îşi aplică zicătoarea italienească: „tra il *si* e il *no,* di părere contrario", adică: „între *da* şi *nu,* de părere contrarie".

în cele din urmă, într-o memorabilă şedinţă de la palatul Roccagiovine, unde era sediul Legaţiunei noastre, bătrînul om de stat, uitîndu-se pe fereastră şi dînd cu ochii de coloana traiană rosti aceste cuvinte:

„Chestiunea în sine poate fi rezolvată în amîndouă felurile. Poate că interesele Italiei sunt mai aproape de soluţinnea românească, dar nu trebuie uitat că noi, italienii, avem atîtea cuvinte să ne păstrăm bunele relaţiuni cu Marea Britanie, încît am trece uşor peste *marele M* al domniilor-voastre.

Speram să găsesc pe amicul meu Plaino. Sunt mulţumit că te găsesc pe d-ta, ca să-ţi întorc vizita şi să te rog să telegrafiezi la Bucureşti să nu piardă răbdarea... V-aţi aşezat în faţa forului lui Traian. Cuminte împărat a fost. Cunoşti corespondenţa lui cu Pliniu cel Tînăr?.

Apoi, vorbindu-şi oarecum sieşi: „La urma urmei, dacă v-a aşezat el acolo, a ştiut ce face. Telegrafiază la Bucureşti că Italia se raliază la propunerea românească."

Şi iată cum „divinul nostru împărat" ne-a salvat Dunărea *şi altă dată.*

1918

POEȚII

Sub acest titlu, dorim a da cititorilor *îndreptării* oarecari îndrumări, fie sub formă de observațiuni critice, fie sub/ forma, directă, de *literatură.*

Viața noastră este atît de risipită, încît te miri că se mai găsesc români care să se poată *concentra* altfel decît militărește. A scrie și a tipări versuri, pe așa timpuri, este, în aparență, o mare nepotriveală. Cu toate astea, s-ar zice că sufletul, rănit în toate aspirațiunile sale, s-a refugiat în colțul cel mai ascuns al individualității, de unde ia atingere cu cerul prin accentele unei dureri personale, a cărei notă de generozitate universală s-a atrofiat.

Dacă am întreba pe cititorii noștri care sentiment li se pare mai subiectiv: *amorul* sau *iubirea de patrie,* marea majoritate ar răspunde: *amorul* — și ar avea dreptate.

Dar, *cu subiectiv* și *obiectiv,* în literatură n-o scoți ușor la cale. în literatură, cu cît un lucru este mai adînc subiectiv — cu cît este mai personal și mai dureros — cu atîta devine mai obiectiv. Ceea ce este paradoxal în cuvinte rămîne adevărat în fond— cu o singură condițiune: intervenirea eternei frumuseți a formei. A cînta patria prost este mai prost decît a cînta prost amorul, pentru că, în cazul amorului, fiecare pasăre își cîrîie dragostea cum poate, de la privighetoare pînă la bufniță, dar *trebuie* să și-o cîrîie; pe cîtă vreme în cazul patriei nu ai obligație s-o cînți; dacă-ți simți inima caldă, te duci pe front. E o mare frumusețe morală în gestul bărbatului care lasă tot și pleacă la frontieră, dar e frumusețe morală, iar nu estetică, și literatura nu se ocupă de ea decît

în măsura în care se ocupă de descoperirea unui serum antirabic.

Ce este *Werther?* O aventură sentimentală **a** lui Goethe — tot ce poate fi mai banal și mai simplu — pentru care omenirea palpită de o sută de ani, în toate limbele. Ce s-a întîmplat? Nimic, decît faptul că autorul era un artist incomparabil, care din sufletul său aruncă pulbere de aur peste lume. Subiectivitate împinsă pînă la exces.

Ce este *Graziella*? O întîmplare sentimentală din viața lui Lamartine, care **a** făcut să plîngă atîția ochi tineri.

îmi aduc aminte, cînd am fost întîiași dată la Sorrento, cu cîtă durere am constatat că Lamartine mă induse în eroare.

Cititorul"știe, poate, că una din cele mai frumoase poezii ale lui Lamartine, *Le premier regret,* este scrisă în amintirea Graziellei. Ea începe astfel: "

Sur la plage sonore ou la mer de Sorrente
Deroule ses flpts bleus aux.pieds de l'oranger,
îl est, pres du sentier, sous la haie odorante,
Une pierre petite, etroițe, indiiferente,
Au pas distrait de l'etranger.

Ajuns la Sorrento cu vaporul, prin urmare venind de pe mare, primul lucru pe care l-am putut constata a fost lipsa -oricărui fel de plaje, deoarece poeticul orășel e zidit pe un mal de piatră. Atunci unde e înmormîntată Graziella? Unde e *la plage sonore oii ia mer deroule ses flots bleus?* •

vȘi, cu oarecare milă pentru autorul lui *Jocelyn,* m-am dus sus, să caut cu ochii plaja, de care aveam absolută nevoie, ca să trăiesc în pace cu viața mea sentimentală.

N-am găsit nici o urma de plaje, dar, firește, am găsit splendoarea golfului de Napoli, portocalii înfloriți, femeile ca portocalii, lumina cerului ca ochii femeilor.

N-a trecut însă mult timp și am început să umblu prin împrejurimi. Am fost, pe uscat, la Castellamare di Stabia, la Amalfi, la Paestum; pe mare, la Capri, la Ischia, la Procida.

în fine!... La Procida mi s-a lămurit misterul. Cititorul își aduce aminte că romanul lui Lamartine se petrece în insula Procida. Ei bine, aici am găsit o mică plaje, cu nisipul de auf și răsunatoare ca o harfă eoliană, cînd valurile mării o ating, iar această mare se numește *il mar di Spr-*

rento. Prin urmare, aci la umbra portocalilor, a iubit Lamartine şi tot aci trebuie să fie mormîntul Graziellei...

Poeţii nu înşală niciodată. Ei se înşală singuri uneori, pentru satisfacerea unei necesităţi hiperbolice.

Cînd Schliemann s-a pus să descopere Troia şi Mycena, toţi helenişti şi istoriografii n-au făcut două parale, şi tot poeţii şi mitologia l-au ajutat.

Ce-a spus Homer a fost adevărat. Şi să nu se uite că Herodot este el însuşi poet în felul lui, adică adunător de legende, care însă nu crede în ele.

Poeţii nu înşală. Ei apropie sau depărtează evenimentele, măresc detaliele, admiră atitudinele plastice, dar, spre deosebire de pictori şi de sculptori, ei nu se adresează numai sensibilităţii, ci întregului suflet omenesc. întru aceasta sunt superiori chiar şi muzicanţilor, cari, totuşi, pătrund foarte adînc în personalitatea îndurerată a omului, dar pătrund numai pe o cale: a auzului, şi cu un ajutor absolut necesar: interpretul. Un suid rămîne indiferent la un brio de Beethoven, iar unul care aude rămîne rece faţă cu muzica *imprimată,* dar *neexecutată.*

Şi aici nu e vorba de vechea zicătoare *nihil est in intellectu quod non prius fuerit in sensu,* pe care filozofia nu o recunoaşte decît ca un vehicul experimental, ci e vorba de puterea reprezentativă şi de puterea evocativă a artelor omeneşti. Durerea personală a unui mare poet este mai întotdeauna durerea personală a milioane de oameni, dar devine comună tuturora, nu pentru că e durere, ci pentru că e artă. Intensitatea suferinţii produce uneori accente cu totul noi şi personale, şi atunci *subiectivul* devine *obiectiv,* în înţelesul pe care l-am dat la începutul acestui articol.

Lamartine a publicat *Graziella* la 1849.

Cînd a scris-o? Nu se ştie. Cum însă întîmplarea aceasta de tinereţe face parte din *Confidences,* e probabil că a scris-o tîrziu. Cînd a apărut *Graziella,* Lamartine avea 59 de ani şi tocmai ieşea din învălmăşeala politică de la 1848, în care jucase un rol de mîna întăi.

Ce putem şti despre momentul în care sufletul unui om care a iubit ia forma poeziei?

în fundul unei grote feerice, lacul albastru oglindeşte stalactitele bolţii. Cînd au luat forma de cristale aceste lacrămi?

Goethe a trăit cu sufletul lui Werther şi a iubit pe Charlota la 1774, cînd avea 25 de ani; acelaşi Goethe, peste 30 de ani, lăsa cu lăcrămile pe obraz pe sărmana fată de la Albano, pe care încearcă s-o mîngîie Angelica Kaufmann. Acestea sunt întîmplări comune, cari devin adorabile fiindcă e vorba de Goethe, adică de o atît de absorbantă personalitate.

Dar publicul, care vrea să cunoască viaţa marilor scriitori şi doreşte să ştie dacă Charlota era Frederica de la Sessenheim, iar fata de la Albano, însăşi pictoarea Angelica Kaufmann, nu se înşală în dorinţa sa, căci intensitatea de simţire a acestui mare poet a scos din amorul Charlotei pe *Werther,* iar din copila de la Albano, *Elegiele romane,* cari sunt glorificarea frumuseţei absolute.

1918

POEȚII ȘI POLITICA

în vremurile dureroase prin care trecem, poeții au dreptul să facă politică? Sau se cuvine să rămînă în rolul lor, deocamdată pasiv, de cîntăreți ai acestei dureri?

Răspunsul nostru categoric este că ei au dreptul să facă orce, ca unii ce sunt oameni liberi, cu obligațiuni egale cu ale celorlalți cetățeni. Dacă este ceva în lume liber și inviolabil, acest ceva se refugiază în gîndire, de la care decurge convingerea și, prin urmare, dreptul de a lucra într-un sens sau în altul.

Dar întrebarea se pune altfel: este în interesul patriei ca un mare poet, chiar dacă are și calități de om de stat, să cînte nefericirile țării sale, sau să lucreze, politicește, la salvarea ei?

Aci răspundem categoric că un mare poet, dacă există în vremuri de grea cumpănă, are îndatorire *să cînte,* iar nu *să lucreze;* acesta, pentru că poezia are în sine o atît de mare valoare, încît covîrșește tot restul, iar, din punct de vedere utilitar, acțiunea ei poate fi mult mai puternică asupra maselor decît o lege sau un decret regal.

însă, în realitatea vieții adevărate, întrebarea nu se pune nici așa, ci într-un al 3-a fel.

Suferințele țării noastre, <.. .> durerea ei nu s-au sfîrșit. Cînd și cum se vor sfîrși? Nu știm.

Cît timp durează această stare de lucruri, în care suferința însăși este în funcțiune de devenire, orce adevărată inspirație este imposibilă. Se nasc o sumă de impresii, critici de detaliu, constatări de mizerii, nedreptăți și scandaluri, în cari poetul

nu a încetat de a fi un instrument de analiză și nu a început încă a înregistra ca sinteză.

în asemenea împrejurări, instinctiv, fiecare om de treabă caută să-și facă datoria cît mai complect, și, de îndată ce are un moment de reculgere, fiecare român are un singur gînd: *să-și salveze țara..*Cum? în toate felurile, dar mai cu seamă într-unui: ridicînd sus sufletele. Pentru aceasta, orce mijloc e bun. Acțiunea directă sau indirectă; pe calea tiparului sau a discursului; în versuri sau în proză. Nu există sacrificiu de sine destul de mare față de salvarea patriei.

Este interesant să cunoaștem părerea poeților ei înșiși. Să luăm poeți contemplativi și poeți combativi, cîte doi din fiecare popor civilizat: doi francezi, doi germani și doi englezi.

Unul dintre poeții contemplativi cei mai bine caracterizați, care a jucat și un rol politic însemnat, Lamartine, zice:

„Poetul nu este, omul în întregimea sa, după cum închipuirea și sensibilitatea nu sunt tot sufletul lui. Ce ar însemna un bărbat care, la sfîrșitul vieții sale, ar constata că nu a făcut altceva decît să legene visuri poetice, pe cînd contemporanii săi se luptau, cu orce armă, pentru patrie sau civilizație, și toată lumea se trudea, împrejurul lui, în zămislirea ideilor și a faptelor? Un asemenea om ar fi un fel de trubadur, bun cel mult pentru a amuza pe semenii săi și care călătorește la furgonul de bagaje, cu muzicanții armatei. Orce s-ar' zice, este semn de mare neputință sau de egoism sălbatec izolarea contemplativă a oamenilor de gîndire, în vremuri de luptă sau de grea muncă. Gîndirea [și acțiunea] se completează una pe alta, și amîndouă creează omul."

Ar fi multe de zis împotriva acestei teorii. Dar Lamartine are dreptul să fie ascultat, fără contraziceri, cînd vorbește în numele lui *Jocelyn.*

^ Victor Hugo, al 2-lea poet francez, a jucat un rol politic atît de mare, încît a avut o înrîurire serioasă nu numai asupra formelor de guvernămînt din țara sa, ci chiar asupra propriei sale inspirații poetice. în 1852, la Jersey, scrie *Les Châtiments,* care este poate opera cea mai complectă, cea mai profundă, a acestui om rar, și care e datorită unei politice ce inspira geniul său poetic. Gonit de la Jersey și refugiat la Guernesey, concepe și scrie prima parte din *La Legende des siecles,* opera cea mai perfectă a maturității sale, în care ura contra tiraniei

persistă cu o rară conştiinţă. în timpul asediului Parisului, la vîrsta de 68 de ani, face de gardă ca orcare cetăţean francez şi întrebuinţează venitul unei noi ediţii din *Châtiments* pentru a turna tunuri şi a organiza ambulanţe. Ales deputat în 1871, se rosti contra păcii; cînd izbucni Comuna, fu contra ei; cînd Comuna fu învinsă, se ridică împotriva măsurilor luate contra comunarzilor. Astfel îşi trăi viaţa de apărător al tuturor libertăţilor acest mare scriitor, pînă ce muri, în 1885, în apoteoza extraordinară a unui popor întreg.

Trecînd la germani, despre cei doi mari poeţi ai lor, Schiller şi Goethe, nu se poate voirbi decît cu rezervă. Cel dintâi n-a făcut niciodată politică, iar cel de-al doilea a făcut-o ca un suveran constituţional, lăsînd răspunderea prostielor pe socoteala altora, iar gloria succesului pe a sa. Dar şi unul şi altul au contribuit la rectificarea conştiinţelor politice ale timpului lor, Schiller, prin violenţa dramelor tinereţii sale, *Die Râuber, Fiesco, Kaballe und Liebe,* în cari entuziasmul pentru libertate domină totul, Goethe, prin superba stăpînire a frumuseţii asupra restului existenţii. Goethe a fost amestecat mai direct in. politică, prin viaţa sa intimă la curtea de la Weimar, dar, fie ca ambasador, fie ca ministru, a ştiut întotdeauna să pună politica la picioarele poeziei, spre complecta bunăstare a ambelor dame.

Venind la englezi — nu ştii cu cine să începi, atît este de mare confuzia între cele două cariere. De la Bacon [1] pînă la Gladstone, toţi oamenii politici sunt şi scriitori şi toţi poeţii sunt şi oameni politici. însuşi marele şi nefericitul Oscar Wilde a trăit o parte din dramele sale în lumea politică, iar lordul Illingworth rămîne ca tipul diplomatului englez, din care ţara noastră a putut cunoaşte un exemplar, pe lord Dufferin.

Dar să luăm pe cei mai idealişti, un poet şi un istoric, Shelley şi Carlyle.

în timpuri normale, mi-aş permite să trimit pe cititor la încercările mele precedente asupra lui Shelley. Dar cine mai are bibliotecă — şi mai cu seamă românească?

Shelley este un tip unic în istoria omenirei, care, în scurta sa viaţă de 30 de ani, a putut răscoli atîta suflet, a băut atîta lumină şi a iradiat atîta ideal. Eu am umblat după dînsul pe la Livorno şi la Spezzia, să văd insula unde încercase să se refugieze, marea în care se înecase, ţărmul pe care rămăşiţele sale pământeşti fuseseră arse în prezenţa lui lord Byron,' şi de cîte ori n-am mers la cimitirul protestant de la

Roma, să mă odihnesc la umbra molifţilor sub care doarme pururea cenuşa marelui om!...

La vîrsta ae 20 de ani fu izgonit de la Oxford pentru o compoziţie de student, *Necesităţile ateismului, şi* imediat începu o viaţă bătută de vînturi — dar totdeauna susţinută de idealism — amorul său platonic pentru vara-sa Hariet Grove; apoi raptul şi căsătoria cu o fetică de 16 ani, H. Westbrook; apoi prietenia cu Godwin şi amestecul în politica militantă, pentru care trebuie să fugă urmărit de poliţie; apoi neînţelegerile şi separaţiunea de soţie; în fine, fuga cu Mary Godwin. Vorba „în fine" e numai o necesitate de stil, căci *finele* acesta era mai mult un început. Familia îi taie mijloacele de existenţă; soţia îi moare; se căsătoreşte cu Mary Godwin, abia ieşit din nişte încurcături cu Clara'Clairmont, una din prietenile lui Byrori, care trăia acum pe socoteala lui Shelley împreună cu o fetiţă a lui Byron, Allegra. în mijlocul acestei rafale de viaţă, două din cele mai frumoase poeme ale literaturei engleze ies la lumină: *Spiritul singurătăţii* şi *Revolta Islamului.* S-ar zice că omul acesta^ numai singur nu trăia, dar ce-i faci sufletului trudit!... în 1818 fugi din Anglia şi se statornici în Italia, unde regăsi pe Byron, căruia consemnă pe fiica sa Allegra şi cu care legă cea mai strînsă prietenie. Aci avea să cunoască pe încîntătoarea Emilia Viviani, pentru care scrisese pe *Epipsychidion* şi, în fine, pentru nefericitul Keats, lucrarea sa de căpetenie, *Adonais.*

II

în numărul precedent ne-am oprit la Shelley, către sfîrşitul scurtei sale vieţi.

îmi aduc aminte de un articol al lui Paul Bourget[2], intitulat *Sensations d'Oxford,* în care vorbeşte despre Shelley cu mare competenţă. Căci aşa e de greu de pătruns în *cauzalitatea* unor mari poeţi, ca în sanctuarul templu din Cartagina, unde se păstra misteriosul *Zaimf* — încît numai iniţiaţii au dreptul să încerce a străbate pînă la dînşii.

„Acest suflet, prins de Absolut, era stăpînit de nevoia unui idealism pur. Pentru el, ca pentru Spinoza, ca pentru Hegel, n-a existat niciodată vreo deosebire între Idee şi Fapt, între Spirit şi Realitate. Oare nu există cea mai strînsă legătură între Gîndire şi Natură? Oare nu este aceeaşi putere

care susţine şi persoane şi lucrurile noastre şi care se dă pe faţă, în noi, prin gîndire, în afară din noi, prin forme? Am putea noi oai~e să pricepem cel mai mic detaliu, cea mai neînsemnată porţiune din lumea asta înconjurătoare, dacă legile raţiunii noastre nu ar fi de aceeaşi esenţă cu legile existenţei lumii? Aplicată în politică, această concepţiune de identitate *între* Ideal şi Real a condus pe Shelley la revoltă contra societăţii existente. El a văzut limpede imagina Justiţiei şi a priceput deodată ca aşezămintele vechii noastre Europe sunt întemeiate pe nedreptăţi seculare.. ."

Să se oprim un moment şi să nu pierdem din vedere titlul nostru, *Poeţii şi politica.*

Va să zică, aplicînd această înaltă concepţie de idealitate lumei reale, Shelley vede imagina Justiţiei mînjită.

Tocmai aşa o vede ţăranul român.

Fără a se ridica la *cauzalitate,* el ştie un lucru hotărît: că pentru el nu există dreptate. De cincizeci de ani de cînd avem Constituţie şi Tribunale şi Casaţie şi avocaţi şi jurisprudenţă, asta s-a statornicit în sufletul lui: nu există dreptate.

Acum între noi, aşa este sau nu este aşa?

Să vedem.

Justiţia noastră nu e mai rea decît armata noastră, decît administraţia noastră, decît diplomaţia noastră, decît agricultura noastră. Da. Dar asta nu-i destul. Ea trebuie să fie cu mult mai bună, *fiindcă hotărăşte despre onoarea şi averea cetăţenilor.*

Luată în indivizi, justiţia românească prezintă numeroase şi cîteodată chiar remarcabile excepţiuni. Luată însă în sine, ca instituţia supremă de balanţă socială, e detestabilă. Ea are două viţii organice: 1) e justiţie politică, 2) e justiţie formală.

Ce înseamnează justiţie politică?

Necesitatea de a parveni a falsificat sufletul magistratului, alipindu-1 de un partid sau de o grupare, a cărui şef ameninţă să devină ministru de Justiţie —ceea ce face că procesele se cîştigă sau se pierd după importanţa şi crezul politic al avocatului care pledează, iar nu după, fondul afacerii. De la cel mai mic Tribunal pînă la înalta Curte de Casaţie, opinia publică desemnează mai dinainte care va

fi partea care cîştigă, după compoziţia secţiilor şi după numele avocaţilor.

Ei bine, lucrul acesta este grozav.

. în toate celelalte ramuri ale vieţii publice, instituţia viţiată nu periclitează *onoarea* şi *averea cetăţenilor.'*

Şi justiţia, noastră mai *este formală,* adică de procedură şi de fiscalitate. într-o ţară ca România, care nu are cadastru, chestiunea ipotecilor şi, în general, a titlurilor de proprietate, este o nenorocire. Un om de cea mai perfectă bună-credinţă, care şi-a dat banul de la cheotoare pentru a-şi cumpăra un imobil, se vede deposedat de avutul său, fiindcă bunica despre tată a soţiei vînzătorului fusese măritată de două ori. De aceea asistăm la spectacolul extravagant că românii cumpără de preferinţă moşii puse la Credit, adică grevate de sarcini ipotecare, chiar atunci cînd pot şi doresc a plăti preţul integral. Dreptatea omului cinstit este totdeauna răpusă de *forma* pehlivanului.

Pentru ţăran apoi, procedura şi fiscalitatea sunt adevărată mizerie: de la cel mai de jos zgîrie-brînză pînă la „domnul aucat", timbrul fisc, timbrul mobil, timbrul de ajutor; termenul de apel, termenul de opoziţie, termenul de recurs; citaţia, somaţia, afiptele. Cînd a intrat în proces, îşi vinde găina, vita, căciula, şi cu asta se alege.

Un suflu nou, de generozitate, trebuie să treacă peste ţara noastră. Fiindcă politicienii au adus-o aici, să vină poeţii şi entuziaştii s-o salveze.

Un om, un erou!

Niciodată teoria lui Carlyle nu apare mai adevărată decît în vremile şi-n ţara noastră. Orce societate condusă de mediocrităţi merge către descompunere.

Generaţia românească de la '48 şi '59 era cu adevărat o generaţie de eroi, a cărei cea mai înaltă expresie a fost Alexandru Ion I şi Kogălniceanu. De atunci ne-am coborît, ne-arn coborît, iar astăzi am ajuns atît de jos, încît am atins fundul. Turpitudinea infinită în care bălăceşte viaţa noastră publică este revoltătoare.

Plutocraţia incultă, care a secătuit ţiămîntul şi pe ţăran, iar acum s-a aruncat asupra băncilor, s-a organizat în partid politic pe acţiuni şi speră să exploateze ţara mai departe.

Asta nu se poate.

Poeților și vizionarilor, toți acei cari mai vibrați la o idee generoasă și pe care soarta vitregă v-a silit să vă lăsați căminurile și să rătăciți pe pămîntul ospitalier al Moldovei, aduceți-vă aminte, aici, la Iași, de Anastasie Panu, de Alecu Russo, de Costache Negri, de Vasile Alecsandri — de toți aceia cari și-au sacrificat interesele lor personale, pentru alcătuirea unei Românii de sine stătătoare. Această Românie, astăzi primejduită, trebuie salvată.

1918

EXPRESIUNEA POETICĂ

Semnul hotărîtor al individualității unui poet este *expresiunea poetică:* cu cît aceasta va fi mai personală, mai colorată și mai proprie cu atît poetul va fi mai puțin banal.

Expresiunea poetică este, pentru versuri, aceea ce este *stilul* pentru proză. Sunt oameni foarte onorabili, cuminți, unii chiar culți, alții cu o întorsătură de spirit originală, cari sunt incapabili să pună mîna pe un condei fără să devină absurzi; și sunt, dimpotrivă, alții cari se înfățișează fără personalitate, șterși la chip și la grai, și cari nu par a deveni *cineva* decît atunci cînd rămîn singuri, la masa lor de scris. Lucrul acesta este adevărat pentru toți scriitorii, dar mai cu seamă pentru poeți.

A vedea și a simți altfel decît toată lumea sunt însușiri fondamentale pentru un poet; dar *a spune* altfel decît toată lumea e o calitate atît de rară, încît adesea covîrsește pe cele de fond, și uneori poate deveni un defect. în arta de a vorbi sunt oameni al căror succes este datorit, în mare parte, *modului* de a vorbi. Lucrul acesta se adeverește la citirea discursului. Așa, spre exemplu, discursurile lui Maiorescu sunt cu mult inferioare reputației oratorului, și, dacă n-ar fi introducerea magistrală ce le însoțește, volumele ce le cuprind ar muri în praful celei mai legitime uitări[1].

Unul dintre poeții noștri cei mai personali în arta de a spune este, fără îndoială, Eminescu. într-o poezie a sa din prima tinerețe, *Floare albastră,* se simte lipsa de control,

acea autocritică pe care numai vîrsta şi experienţa o dau, dar, în schimb, cîtă originalitate în *expresiunea poeticăl*

Astfel zise mititica,
Dulce netezindu-mi părul.
Ahî ea spuse adevărul;
Eu am rîs, n-am zis nimica.

„Hai în codrul cu verdeaţă,
TJnd' isvoare plîng în vale,
Stînca stă să se prăvale
In prăpastia măreaţă.

Acolo-n ochi de pădure (?),
Lîngă bolta cea senină
Şi sub *trestia* cea lină (?)
Vom şedea în foi de mure.

Şi mi-i spune-atunci poveşti
Şi minciuni cu-a ta guriţă,
Eu pe-un fir de romănită
' Voi cerca de mă iubeşti."

Iată o poezie scrisă *de chit,* ceea ce se numeşte italieneşte *di maniera,* cînd pictorul face un tablou fără model. Evenimentele din această poezie nu s-au întîmplat aşa şi s-ar putea zice că nu s-au întîmplat deloc, fiindcă, dacă s-ar fi întîmplat, poetul ar fi putut să se încredinţeze că-n poieni de pădure nu cresc trestii şi mai cu seamă că doi amorezaţi nu pot şedea in foi de mure fără primejdie pentru persoanele lor fizice, deoarece murele cresc pe curpeni cu ghimpi. Dar cît farmec e în strofa

Hai în codrul cu verdeaţă
Und' isvoare plîng în vale,
Stînca stă să se prăvale
în prăpastia măreaţă.

Verbul *prăvale* e o formă de indicativ necorectă a infinitivului reflexiv *a se prăvăli,* care* ar trebui să sune *să se prăvălească* (a iubi, a cerşi, a zdrobi, a dezvăli = iubească, cerşească, zdrobească, dezvelească). Pe cînd *prăvălească* este comun şi neexpresiv, *prăvale* e nou, eroic şi plin de înţeles: vezi stînca rostogolindu-se în prăpastia măreaţă.

Cuvintele au suflet, ca oamenii. Tinerii care vorbesc cu florile nu şi-sr permite niciodată să ceară o consultaţie unor petale cu nume romănesc. Trebuie să fie cel puţin *une paquerette,* dacă nu *une marguerite.* Dar > să te adresezi la o *romăniţă!* De ce nu *ceai de muşeţel?!*

Şi totuşi, ce frumos grăieşte poetul pe romăneşte:

Şi mi-i spune-atunci poveşti
Şi minciuni cu-a ta guriţă,
Eu pe-un fir de romănită
Voi cerca de mă iubeşti.

Verbul *a cerca,* întrebuinţat mai mult la imperativ: *cearcă l,* este prescurtarea lui *a încerca,* cu înţeles de *a proba,* şi nu departe de *a căuta.* — ceea ce ar fi italienescul *cercare,* cu imperativul *cerca,* romănescul *caută* sau *cearcă,* francezul *chercher,* latinul rustican *cir care {a.* înconjura).

E o facultate de o rară nobleţe intelectuală de a întrebuinţa în limba poetică vorbe neoaşe romăneşti, care sunt identice cu surorile lor din limbile romanice şi cu mama lor latină sau rusticană. După războiul acesta nefericit, care ne-a pîngărit rasa cu atîtea elemente străine, trebuie să ne facem din nou păzitorii sufletului şi graiului nostru strămoşesc.

Dintr-o altă poezie a lui Eminescu, care este, desigur, şi una din cele mai frumoase ale limbei noastre, *Freamăt de codru,* se revarsă aceeaşi nespusă armonie, aceeaşi jubilaţiune platbniciană a frumosului> pe care o dă *expresiunea poetică* adecuată, şi aceeaşi nobleţe intelectuală, de a regăsi, în întregime, identitate 'de cuvinte în limbile franceză şi italiană:

Tresărind scînteie lacul
Şi se leagănă sub soare;
Eu, privindu-1 din pădure,
Las aleanul să mă-fure
Şi ascult de la răcoare
Pitpalacul.

Teiul vechi un ram întins-a,
Ea să poată să-1 îndoaie,
Ramul tînăr vînt să-şi deie
Şi de braţe-n sus s-o ieie
Iară florile să ploaie
Peste dînsa.

Strofa din urmă se poate traduce textual în cuvinte franceze şi italieneşti:

La vieux tilleul un rameau a tendu
Pour qu'elle puisse le ployer;
Le rameau tendre vent se donnera
Et par les bras sus l'elevera
Tandis que les fleurs pleuvront
Sur elle.

II vecchio tiglio un /ramo stende
Perche essa possa piegaro,
II ramo tenero vento si dasse
E per la braccia in su la portasse
Mentre fiori piovessano
Su di essa.

Negreşit că traducerea e schilodă şi e numai de sunete; dar sunetele sunt, şi fiecare vorbă eu înțeles identic în cele trei limbi romanice. Nu mai insistăm asupra unor detalii, ca, bunăoară, cuvîntul dialectic italienesc *in suso,* care este identicul *în sus* românesc.

Revenind la *expresia poetică,* unul din cei mai mari gînditori ai omenirii şi poate şi cel mai complect artist al sunetelor evocative, cu o întindere şi o emotivitate de înțelesuri incomparabile — Leopardi — zice, adresîndu-se lunei:

Pur tu, solinga, eterna peregrina,
Che si pensosa sei, tu forse intendi,
Questo viver terreno,
II patir nostro, il sospirar, che sia;
Che sia questo morir, questo supremo
Scolorar del sembiante. . .
E tu certo comprendi
II perche delle cose, e vedi il frutto
Del mattin, della sera,
Del tacito, infinito andar del tempo.

Pe româneşte:

Şi totuşi tu, singurateco, pururi călătoareo,
Care atît de gînditoare eşti, tu poate înțelegi
Ce poate să fie acest trai pămîntesc,
Suferința şi suspinul nostru;

Ce este acest *a muri,* această supremă
îngălbenire a feței. . .
Şi tu, desigur, înțelegi
Cauza lucrurilor, şi vezi rodul
Dimineții, al serei,
Al tăcutei, nemărginitei treceri a vremii.

Traducerea palidă şi prin aproximație a acestei incomparabile poezii nu dă nimic din splendoarea originalului. Cînd zice: *il perche delle cose* sau *il tacito, infinito andar del tempo* sau *pur tu, solinga, eterna peregrina, che sl pensosa rsei* — cine poate îndrăzni să traducă atîta frumusețe.

1918

•.IGNORANȚII

S-ar zice că omenirea cea mai civilizată, aceea care locuieşte în Europa, e guvernată de un aforism paradoxal, şi anume: cu cît lumea trăieşte mai mult, cu atîta învaţă mai puţin.

Revoluţia franceză este un punct de plecare, de unde începe neliniştea popoarelor. După cum Florenţa deşteaptă lumea din întunericul barbariei feodale şi o cheamă la splendoarea Renaşterii, tot aşa Parisul trezeşte conştiinţa adormită a cetăţeanului şi o îndeamnă către guvernare de sine.

Cel ce scrie aceste rînduri nu este un admirator al Revoluţiunei franceze; dimpotrivă. Cu toate astea, el nu poate să nu recunoască fermentul pe care această mişcare l-a aruncat în conştiinţele oamenilor. *„L'Etat cest moi"* nu numai nu funcţionează ca aforism de guvernămînt, dar devine o frază goală şi tristă. Dreptul divin al suveranilor trece în domeniul operei bufe. Autocratismul se reazemă pe cazaci.

Şi cu toate astea, bărbaţii politici nu învaţă nimic.

Cînd ciclonul napoleonian cade, pe ruinele sale se ridică reacţiunea cea mai neinteligentă, care n-a învăţat nimic din suferinţele exilului şi n-a auzit nimic din gemetele popoarelor oprimate. în Franţa, Bourbonii reîncep domnia lui Ludovic al XVI-a; în Austria, Metternich inaugurează politica Sfintei Alianţe, căutînd să reconstruiască întregul regim politic şi social dinainte de 1789 şi punînd, în scaunele mîncate de carii, pe regii, margravii, electorii şi prinţişorii mumificaţi, de cari nu-si puteau trage sufletul 'iobagii Imperiului.

Acesta este omul cel mai nefast al Europei din prima jumătate a veacului al XÎX-lea. Timp de 40 de ani, tendinţele sale reacţionare au lucrat la stabilirea dogmei lui Gentz[1] „că numai suveranii au calitate de a regula destinele popoarelor, iar ei nu sunt răspunzători decît în faţa lui Dumnezeu". Insurecţiunea elenică; revoluţia din 1830 care goni pe Bourboni de pe tronul Franţei; proclamarea independenţei Belgiei, nimic nu servi să înţelepţească pe acest erou al asupririei.

Şi, cu toate astea, un exemplu viu se desfăşura sub ochii lui Metternich: Prusia. După criza din 1806—1807, cînd sfărîmată la lena şi ia Auerstaedt şi redusă prin pacea de la Tilsit la jumătate din teritoriul său, se credea îngenuncheată pentru totdeauna, Prusia se redeşteaptă mai tare ca orcînd. Frederic-Wilhelm al III-lea[2] şi regina Luiza au transformat monarhia feodală absolutistă a veacului al 18-lea într-un stat modern, care-şi trăgea puterea din sentimentul naţional, dînd astfel satisfacţiune principiilor de reforme şi de libertate ale Revoluţiunei franceze. Stein[3] şi Hardenberg[4], puşi în fruntea trebilor publice, începură opera de refacţiune. Cinci zile după ce fusese numit ministru, Stein desfiinţează iobăgia, iar regele împarte domeniile coroanei între ţăranii ce le munceau. Domeniile statului fură vîndute, iar pămînturile împărţite la muncitori, fireşte, pe bani. Regele făcu mai mult: în 1815 făgădui o Constituţie şi un Parlament. Din nenorocire partidul iunkerilor — cari şi astăzi duce Germania la ruină — ajutat de reacţionarii Sfintei Alianţe şi mai ales de Metternich, ieşi biruitor şi Constituţia rămase literă moartă.

Oamenii nu învaţă nimic. S-ar zice că nu numai nu învaţă nimic din experienţa altora, dar nici din propria lor experienţă şi durere nu trag învăţăminte.

A le spune din experienţa altora că oamenii cu adevărat liberi şi stăpîni pe avutul lor caută să se grupeze după limbă şi tradiţii; că naţionalismul este urmarea firească a democraţiei; că demagogia este o bubă ce creşte pe trupurile ignoranţilor şi şarlatanilor, a le spune toate acestea este a vorbi surzilor.

*~ ^c j . e m a l S r o z a v e incapacitatea lor de a trage învăţăminte din propria lor durere. Revoluţia ţărănească a adus foc şi pirjol peste întreaga ţară - asmuţită de demagogia cea mai criminală, care exploata lipsa pămîntului şi lipsa de vot pentru ţăran. <...>

Ce vă trebuie să vă deşteptaţi?

1918

PRINŢUL DE BISMARCK

Jumătatea a 2-a a veacului al XIX-a este dominată de statura uriaşă a prinţului de Bismarck.

Lăsînd la o parte laturea anecdotică şi pînă la un punct eroică a acestei naturi, să examinăm complexitatea sa intelectuală şi mai cu seamă aplicarea ei la politică.

Vremile pot cere în curînd ţării noastre o adîncă stăpînire a materiei: pe ce baze se va încheia viitoarea pace? Care teorie din trecut are mai mulţi sorţi de-a fi acceptată de toate statele coparticipante şi aplicată la harta Europei?

Personalitatea prinţului Bismarck este atît de covîrşitoare, încît Germania trăieşte şi astăzi sub farmecul geniului său politic, care, o spunem chiar de acum, a fost incomplect, de o putere de analiză colosală, dar fără structură de sinteză.

Născut cam pe timpul bătăliei de la Waterloo, n-a visat toată viaţa lui decît *fier* şi *foc.* Intrat pe scena politică într-un moment de mediocritate generală, avea să-şi joace mendrele cum îi plăcea. Sub Frederic-Wilhelm al IV-a[1] zmeul n-avea sfoară — politica internă nu-i îngăduia să-şi întinză mrejele asupra Europei cum ar fi dorit; dar, cu venirea la tron a protectorului şi amicului său Wilhelm I[2], îşi găseşte doi colaboratori remarcabili, în persoana d-lui de Roon şi a generalului Moltke, şi atunci zmeul se înalţă.

Cariera politică a prinţului de Bismarck se poate împărţi în patru perioade: perioada parlamentară (1846—1851), în

care se face adeptul teoriei lui Metternich de-a susţine drepturile divine ale regalităţii, în contra dreptului poporului; perioada diplomatică (1851 — 1862), în care, ca delegat la dieta de la Frankfort, ca ambasador la Petersburg şi mai cu seamă ca curtizan al lui Napoleon al III-a, pregăteşte îngenuncherea Austriei înaintea Prusiei; perioada ministerială (1862-71), în care acţiunea sa devine hotărîtoare în stat, prin ajungerea la tron a lui Wilhelm I, amicul şi protectorul său, şi în care interval stabileşte, prin două mari războaie, supremaţia Prusiei; în fine, perioada a patra, de la 1871 încoace, în care este arbitrul Europei şi în care nu e preocupat decît de consolidarea noului imperiu germanic şi menţinerea lui cu orice preţ în fruntea lumei politice.

Aceste patru perioade se pot caracteriza şi mai bine prin ideea fixă ce urmăreşte pe prinţul de Bismarck în primele trei perioade, de a înjosi cu orice preţ pe Austria şi casa de Habsburg, şi prin aceeaşi idee fixă, răsturnată, de a ridica şi întări pe Austria, în perioada a 4-a, pentru a o opune Franţei şi a forma cu dînsa viitoarea Triplă Alianţă.

Această inconsecvenţă, pe care o vom regăsi-o în cariera politică a prinţului de Bismarck, va, urma una din lacunele cele mai regretabile ale politicei guvernului german în viitor, căci sperăm că lumea cultă pricepe că tot figura morală a lui Bismarck guvernează Germania de astăzi, sub o altă mască.

O a doua inconsecvenţă şi mai gravă fu lupta sa după 1870 pentru a distrage Franţa de la chestiunile continentale şi a o împinge către o politică colonială, care, după cucerirea Tunisului în 1881, trecea la expediţia Tonkinului — pe cînd el însuşi împingea la crearea unui imperiu colonial german, pe coastele Africei Australe, Nbei-Guinee,Insulele Samoa şi atingea pentru prima bară chestiunea Congoului, care, mai tîrziu, cu Marocul, era să devină scînteie de război.

Dar ia să vedem cine erau actorii cu cari avea să se măsoare prinţul de Bismarck.

Dacă lăsăm la o parte oamenii de stat englezi, Palmerston,[3] John Russel[4] şi lord Granville[5], tot restul bărbaţilor de stat ai Europei de pe timpul prinţului de Bismarck erau nişte figuranţi, fără valoare. Unul singur spunea ceva — dar acela sta sus de tot: Napoleon al III-a. în afară de el — cel mai mare ministru de pe continent, pe vremea prinţului de Bismarck, era reprezentantul celui mai mic stat, 'contele Gavour al Piemontului.

încolo, în Rusia, Nesselrod se retrăsese, ca să laşe locul unui mediocru pretenţios, prinţul Gorceacov, pe care Bismarck l-a dat în leagăn toată viaţa, iar la tractatul de la Berlin l-a dat de mal.

în Austria, suirea pe tron a tînărului împărat Franz Iosef I ne dă acelaşi spectacol pe care ni-1 oferă astăzi nepotul său, împăratul Carol I, schimbînd ministere la nesfîrşit fără să găsească un bărbat de reală valoare. Astfel in timpul guvernărei necondiţionate a prinţului de Bismarck, Austria a trecut printr-o serie de cabinete: Schwarzenberg,[6] Schmerling, Belcredi-Larisch-Mensdorf şi multe altele, pînă la saxonul conte Beust şi pînă la Ungurul conte Andrâssy, cari — aceştia doi din urmă — cu puţin înainte de a ajunge la guvern, erau inamicii monarhiei habsburgice.

în Franţa, de la căderea lui Ludvic Filip,[7] toţi oamenii politici de valoare, ca Guizot, Thiers, Casimir Perier,[8] erau în opoziţie, iar imperiul aducea la guvern oamenii ca Le duc de Morn'y, Benedetti, de Gramont etc, figuranţi ai dramei care începuse cu lovitura de stat de la 1852 şi care avea să sfîrşească cu 1870.

în mijlocul acestei lipse generale de caractere de care dă dovadă Europa, se ridica omul cel mai personal, spiritul cel mai adînc observator al detaliului, temperamentul cel mai brutal şi mai insinuant, totdeodată, pe care l-a produs virtuţile rasei saxone pînă astăzi — Otto, Eduard, Leopold von Bismarck, născut la 1 aprilie 1815, la Schonhausen, orăşel din Brandeburg.

*

Recapitulînd, în trăsături mari, opera prinţului de Bismarck, îl găsim în politica internă biruit pururea, iar în politica externă pururea biruitor.

în politica internă îşi începe cariera, din prima zi, printr-un conflict cu Camera, care, dizolvată, se întoarce în mai mare majoritate de opoziţie, iar în cele două chestiuni cari agitară viaţa sa de cancelar, Kulturkampf şi socialismul de stat, a ieşit bătut complect.

în politica externă, dimpotrivă, a fost pururi învingător.

Primul său pas, intervenţiunea în Danemarca, constituie un scandal internaţional, dar un mare succes personal. Puterile semnatare, ale tractatului de Londra din 1852, stau cu braţele încrucişate şi permit ca, printr-un tractat în regulă

(Viena, 1864), Danemarca să fie deposedată de Schleswig, Holstein şi Lauenburg.

Apoi, vine chestiunea *Ducatelor* în *comun* cu Austria.

Apoi, pregătirea şi executarea fulgerătoare a războiului cu Austria, care la 3 iulie 1866 este sfărîmată la Sadowa, ceea ce dă Prusiei hegemonia în confederaţiunea germanică.

Apoi, în fine, războiul cu Franţa, pregătit şi condus cu tot atît talent ca şi cel cu Austria.

Din toate aceste decurge creaţiunea Imperiului german — de unde, cum am arătat, intrăm în a 4-a fază a vieţii marelui bărbat: *cancelarul.*

Cu aceeaşi violenţă, omul de acţiune intră în perioada de pace: garantarea imperiului.

Dar ce viţiu organic avea această creaţiune a Imperiului german, pentru ca prinţul de Bismarck să fi fost de mai multe ori în preziua unei declarări de război Republicei franceze, iar după moartea sa, moştenitorii săi materiali şi morali să fi ajuns totuşi la obligaţiunea inevitabilă de a începe groaznicul război din 1914?

Şi altă întrebare:

Ce aport moral va aduce Germania, mîine, cînd pacea se va discuta în mod mai serios? Pe ce baze se va reorganiza harta Europei?

Oare calităţile de minte şi de voinţă ale prinţului de Bismarck, care l-au ajutat atît de mult întru exploatarea Europei, nu-şi vor da pe faţă goliciunea lor morală, cînd alături de ele se vor ridica, sfioase, teoriile unui mare vizionar, ale lui Napoleon al III-a?

Vom cunoaşte răspunsul în unul din numerile viitoare.

1918

NAPOLEON AL III-A

Născut, ca fluturele cel mai încondeiat pe aripi, în grădinele unui palat; fiul unei creole şi al Necunoscutului; botezat în sala tronului din Tuileries şi avînd ca naş şi ca unchi putativ pe Napoleon I; crescut, în primii ani ai copilăriei, în cea mai strălucită epopee a timpurilor; prigonit mai pe urmă, obligat să fugă în Anglia, să se ascunză în Franţa, să fie pus la închisoare, să evadeze ca un răufăcător; conspirînd pururea şi legat cu toate sectele de vizionari; păstrîndu-şi, cu toate astea, un oarecare înţeles al realităţii practice şi o mare cunoştinţă a sufletului francez, care aveau să-l ducă la tron; plin de contradicţii, închis la suflet, cu mari avînturi de generozitate, cu tot atîtea *irezuri,* singur şi neliniştit — acesta era să devie împăratul francezilor, adică omul atotputernic care, în 20 de ani, avea să ridice Franţa la un apogeu de mărire incomparabilă, ca apoi s-o precipite în dezastrul de la Sedan, <...> acesta se năştea pentru binele şi ajutorul patriei noastre, într-un moment în care România era ameninţată să piară. <. . .>

Lui îi datorim creaţiunea noastră ca stat, el ne-a salvat de dominaţiunea rusă, el ne-a îndemnat la Unire, el ne-a dat Dunărea în păstrare, şi trebuie să constat cu durere că pînă astăzi nu am putut să ne ridicăm peste slăbiciunea noastră sufletească de-a maimuţări tot ce ne vine de la Paris şi de-a da uitării numele unui om care ne-a făcut atîta bine, numai fiindcă acesta a căzut la Sedan. Să scrie Victor Hugo *Napoleon le petit;* noi trebuie să scrim *Napoleon le Grand,* <...>.

Dar, ia să examinăm dacă nu care cumva s-a înşelat toată lumea — şi Franța cea dintîi — în judecata sa critică asupra calităților de *bărbat de stat* ale lui Napoleon al III-lea. <...>.

Napoleon al III-lea credea că este echitabil şi mai cu seamă este în interesul păcii generale ca, în Europa cel puțin, popoarele să se împartă politiceşte după etnografia lor.

în timpul călătoriei lui Wilhelm I la Compiegne (1861), Anglia se temea de o alianță între Paris, Berlin şi St. Petersburg, pentru realizarea ideilor napoleoniene, aplicate celor trei rase, latină, germană şi slavă, iar lord Palmerston judecă situația ca fiind nu numai *gravă,* ci chiar *gravidă* de 5 sau 6 războaie.

Nimeni nu pricepe nimic.

Bărbații de stat englezi simțeau că s-a schimbat ceva de la Napoleon I şi că nu e nici un cuvînt serios de a continua o politică de duşmănie între Franța şi Marea Britanie, mai cu seamă după ce amîndouă țările se bătuseră una lîngă alta în Crimeea. Ei nu prevedeau că amîndouă națiunile vor lupta din nou, cu 50 de ani mai tîrziu, strîris unite '<.. .>.

D. de Bismarck îşi exercita ironia sa <. . .> la adresa lui Napoleon al III-lea, cînd zicea: „en somme, c'est une grande incapacite meconnue" sau „sa reputation de profondeur n'est qu'une ideologie vague".

Astăzi, cînd toată lumea se bate cu toată lumea, nu se găseşte altă formulă care să împace popoarele decît *ideologia aceasta vagă.*

Este o rețetă de fericire sigură?

Nu ştim. Poate că mai tîrziu, cînd oamenii vor ajunge să trăiască fără prejudecăți, cu o limbă universală, cu o singură religie, cu o noțiune clară a *datoriei* şi cultul desăvîrşit al *adevărului,* poate că atunci să dispară necesitatea grupării politice.

Fină atunci, lumea setoasă **de** pace nu găseşte altă formulă. <. . .>

Unde am fi astăzi, dacă Napoleon al III-a nu s-ar fi bătut la Solferino şi Wilhelm I la Sadowa? <...> aceeaşi necesitate imanentă duce popoarele guvernate de tirani sau **de** oligarhii corupte către revoluții. Adesea, statul național şi revoluția nu dau individului mai multă cantitate de fericire decît dominațiunea străină sau guvernul autocrat. Milanezii erau poate mai bine administrați de austriaci, iar ruşii desigur mai fericiți sub Neculai al II-lea decît sub d. Troțki. <.. .>

Prin urmare, Napoleon al III-a <.. .>

El a văzut just cînd s-a apropiat de Anglia, ca să bată pe ruşi la Sebastopol, pentru a pune capăt năzuințelor moscovite şi a libera Marea Neagră; el a văzut just cînd a înlesnit crearea statului român şi i-a încredințat Dunărea. <. . .> el a văzut just cînd a mers în China cu Anglia şi cînd a ocupat Cochinchina, punînd astfel temeliele imperiului colonial francez din Extremul-Orient.

S-a înşelat în 1870. Dar să ne înțelegem.

S-a înşelat în. pregătirea şi executarea campaniei militare, nu în conceptul politic. <.. .>'

Necesitatea unui echilibru sănătos cerea <. . .> formarea unei confederațiuni germane <...>, unificarea Italiei, îndepărtarea Rusiei de la Constantinopoli şi, în fine, dezvoltarea unui stat latin la gurile Dunării, care să garanteze internaționalizarea fluviului şi să taie drumul de la slavii de nord la slavii de sud. Pe atunci, Balcanii nu-şi dezvoltaseră fragranța parfumului lor.

Iată un program de adevărat bărbat de stat. Şi acesta era programul lui Napoleon al III-lea.

1918

INTELIGENȚA ANIMALELOR

Un elefant din Indii pompa apă în toate zilele, la aceeaşi oră, pînă ce umplea mai multe jgheaburi, pentru adăpostul vitelor. îl deprinsese aşa de bine cornacul lui, încît acum, elefantul mergea singur la fîntînă, apuca minerul de la piston cu trompa, şi trăgea apă pînă ce umplea jgheabul întîi, din care apa trecea în jgheabul al 2-a, care se umplea şi el, din care trecea în jgheabul al 3-a, iar din acesta în al 4-a, şi aşa mai departe, pînă se umpleau toate jgheaburile. Atunci, elefantul se ducea glorios la grajd, iar turmele veneau să se adape. Dacă, pentru o cauză oarecare, elefantul întîrzia să tragă apă, turmele nu dau nici un semn de nerăbdare, ca şi cum setea lor nu ar fi fost a lor, ci ar fi atîrnat de acțiunea elefantului.

Cornacul lui, un înțelept, se gîndea că vitele sunt curioase, parcă ar fi oameni.

Dar se întîmplă într-o zi că elefantul pompă în zadar. Jgheaburile de la sfîrşit nu se umpleau, elefantul băgă de seamă că un căprior de la jgheabul al 4-a era căzut; îl ridică, nivelînd jgheabul, şi reîncepu să pompeze. După puțin timp, toate ulucile erau pline, iar elefantul mergea la grajd tare mulțumit.

Cornacul crezu cu adevărat în metempsihoză şi-şi zise că-n trupul elefantului sălăşluia acum un inginer de poduri şi şosele.

Un învățat, din cei ce se îndeletnicesc cu viata gîndacilor baga de seamă cum un fel de cărăbuş, care, pe limbă străină!

se numeşte *sitaris,* îşi depune larvele în preajma fagurelui trîntorilor, unde aşteaptă momentul *zborului nupțial,* ca să se prindă de ei; de la bărbat trece la femeie; de la aceasta trece pe ouăle ei, cu care pluteşte în miere şi pe care le mănîncă; in miere i se întîmplă prima metamorfoză; consumă şi această hrană; devine nimfă şi apoi insectă complectă.

învățatul începe să creadă că instinctul acesta seamănă grozav cu *inteligența,* căci atunci cînd cărăbuşul este destul de priceput ca să-şi aleagă fagurul pe care să-şi depună larvele, el este încredințat că larva sa *va şti* cum să urmeze ca să se dezvolte.

Un mic proprietar, crescător de paseri, era totdeauna mirat de priceperea şi îndemânarea puiului de a sparge ghioaca tocmai atunci cînd nu mai are hrană în ou şi cînd e complect dezvoltat, după cum era mirat de superba indiferență a tatălui, mărețul cucoş, şi mai cu seamă de nebunia mamei, liniştita găină, care, devenită cloşcă, ia cîmpii.

Acest mic proprietar, filozof, cu o uşoară înclinare către poligamie, găsea că e foarte bine aşa cum e, deoarece îşi vindea puii de sex bărbătesc, fără ca crescătoria să sufere.

Dar simțimîntul maternității la cloşci îl punea pe gînduri. Proprietarul nostru era un om echilibrat, căruia nu-i plăceau exagerările. Ouăle de la o cloşcă sunt de la 12 găini. Prin urmare, fiecare pui are altă mamă. Spre deosebire de ceea ce se petrece în lumea oamenilor, fiecare pui e sigur de tatăl său, iar nu de mamă-sa *.

Şi, cîteşitrei aceşti bărbați, cornacul, învățatul şi propietarul, se găsiră pe unul din fronturile războiului.

Era o seară de toamnă. De-abia încetase focul artileriei, care cutremurase pămîntul, dezlănțuise vînturile, spărsese bolta tăriei. în fund, ardea oraşul, apărat eroic de nobile şi tinere vieți. Catedrala, un monument de artă, pe care geniul omenesc o împodobise cu farmecul celei mai elegante invențiuni, se mistuia în flăcări. Fumul albăstrui colora cerul cu fantastica înfăptuire a unor monştri de plumb, parcă Rembrandt s-ar fi pus să zugrăvească Apocalipsul.

în tranşee, umezeala străbate pînă la oase.

Nici pînza, nici lîna, nici cauciucul nu apărau trupurile. Bietul om, înlemnit de frig, trăia numai prin nervi. Făptura lui, care în timp de pace oglindeşte universul în vastitatea

egoismului, era acum un mizerabil atom de pulbere, întors în nimic.

învățatul, care admira natura în toată puterea ei creatoare, n-avea destulă vreme să se mire de nebunia omenească, de delirul acesta de moarte. Văzînd pe indian lîngă el, îi trecu prin minte fugara idee că poate cornacul elefantului să fie unul dintre puținii mulțumiți cu distrugerea universală a războiului. Şi îi zise încet:

— înțeleptule, iată *nirvana.*

Indianul dete uşor din cap şi răspunse:

— Qâkya-Muni este *cuminte* şi este *singur.* Gel ce e singur nu omoară pe nimeni. *Gautama* te învață să te perfecționezi cu sufletul atît de mult, încît Buddha să te ducă în nirvana de îndată ce ai închis ochii. Pentru asta însă trebuie să trăieşti.

învățatul zise crescătorului de paseri:

— Dacă ai avea lumină, ai putea să scrii vorbele coniacului.

— E de prisos: ți le şterge cenzura.

„IL PRINCIPE", MACHIAVEL—FENELON ŞI D-L DR. GEROTA

Citeam, cu cea mai nespusă plăcere, discursurile d-lui dr. Gerota[1] rostite în Senat şi publicate în *Monitorul oficial* şi nu ştiam dacă trebuie să admir mai mult forma oratorică sau curajul şi sinceritatea sa, cînd izbucni aşa-zisa afacere „Principele moştenitor"[2].

Nu ating această chestiune din punct de vedere politic. Cu ea se însărcinează şefii de partide, pe care îi vom urma în hortărîrile lor.

Deocamdată vorbesc despre ea, în numele literaturei, a poeților şi ă sentimentalilor

Iată un tînăr de 25 ani, care poartă pe umerii săi răspunderea viitorului unui tron şi, prin urmare, şi a intereselor țării. Tînărul acesta, zămislit din părinți străini, este născut pe pămînt românesc, botezat în religia părinților noştri, crescut în societatea românească modernă şi pregătit să domnească peste ea.

Cum e pregătit? Unii spun că e rău pregătit, alții spun că e bine pregătit. Aceia care-1 cunosc adînc, vorbesc de el cu entuziaşti. în toate cazurile, dacă e rău pregătit, vina este a oamenilor noştri de guvernămînt. ;

Orcum^ar fi, tînărul acesta*trece printr-o criză sentimentală: iubeşte. Bine, rău, pe drept sau pe nedrept, el şi-a dat cuvîntul unei femei, care a crezut într-însul, şi se ține de cuvînt, treeînd peste toate rațiunile de stat care trebuiau să-1 împiedice a se purta ca orce muritor îndrăgostit.

Noi ştim foarte bine ce însemnează „noblesse oblige". Unuprinț nu se poate bucura de toate măririle, de toate onorurile, de toate avuțiile pămîntului, şi să fie, în acelaşi timp,

şi un simplu burghez cu drept de a iubi pe cine-i place — căci ar fi prea mult. Un prinţ nu poate iubi decît *după.pragmatica sancţiune.*

Da. Aşa scrie la carte. Dar viaţa curge şi pentru dînsul cu violenţa legilor sale, şi iată-1 atins de nebunia amorului, care e în dezacord cu trebile dinastice. De o parte avem beţia sufletului, dragostea caldă şi dezinteresată, cea mai covîrşitoare dintre puterile naturii, de altă parte *interesele.*

Cum are să se manifeste prinţul?

Dacă e cu inima seacă, ambiţios, strimt la suflet, are să mintă pe femeie şi să rămînă *moştenitor de tron*; dacă e generos, cu inima la locul ei, are să uite tronul, să renunţe la el,, dacă e nevoie, dar nu va înşela.

în care caz, tînărul acesta va da dovadă că *este oml*

Pentru mine, fără nici o îndoială, în cazul al doilea.

Şi acum, vine marea întrebare: ce ne trebuie la tron? Un anemic piţigăiat, care înşală amorul pentru a-şi păstra avantagiele dinastice'— sau un tînăr voinic, care-şi uită interesele şi-şi salvează sufletul?

Desigur, tînărul voinic.

Acesta, la 40 de ani, cînd va fi rege şi-şi va da cuvîntul,, *nu va minţi pe nimeni.*

Aşa judecă toţi poeţii adevăraţi — adică toţi oamenii care nu umblă după căpătuială şi nu fac curte minciunei şi oportunităţii.

E bine înţeles că femeia nu ne interesează ca persoană, ci numai ca *specie.* Toate chestiunile de validitate de căsătorie sunt *formale şi* ca atari supuse legilor statului personal şi real.

Care sunt tipurile de „prinţi" în istorie?

Avem pe Hamlet, prinţul Danemarcei. Acesta este *tip de un om,* nu de *prinţ.*

Avem pe Cesare Borgia, le Duc du Valentinois, acela care a servit de model lui Machiavelli, pentru frumoasa sa lucrare, *II Principe.* Acesta a dat loc la nesfîrşite comentarii, şi toată lumea vorbeşte despre el — l-a citit sau nu l-a citit — mai cu seamă dacă nu l-a citit.

Avem pe Louis, duc de Bourgogne, nepotul lui Ludovic al XlV-a, bărbatul acelei delicioase Marie-Adelaide de Savoie şi elevul lui Fenelon[3].

Avem pe Alexandru I al Rusiei, cunoscut ca Mare Duce, prin creşterea ce i-a dat-o Laharpe[4].

Ne vom ocupa pe rînd de cei mai importanţi, lăsînd la o parte teoriele pure, ca cele ale lui Jean-Jacques Rousseau din lucrarea sa *Emile ou de VEducation.*

Entuziasmul lui Machiavel pentru Cesare Borgia trebuie să fie înţeles. Dacă un om modern, un preceptor înnăscut, pedagog tip, s-ar pune să facă un curs de etică unui prinţ regal după Schopenhauer şi Leopardi, ar fi bun de legat. Ar sări din mormînt „l'archeveque de Cambrai", ilustrul, nobilul Francois de Salignac de la Mothe-Fenelon, preceptorul ducelui de Burgundia, s-ar scula elveţianul Laharpe, înţeleptul dascăl al împăratului Alexandru I, ar tresări toţi pedagogii ce au trudit pămîntul de la greci şi romani pînă în zilele noastre. Caton cel Bătrîn învăţa pe fiul său arta de a vorbi, cu aceste: cuvinte: *vir bonus, dicendiperitus.* Dar la romani, *vir bonus* nu însemnează un *om bun,* ci un *om de bine,* adică un om de treabă în toată puterea cuvîntului, împodobit cu toate virtuţile, aşa cum era el, bătrînul şi austerul Caton, al cărui strănepot se omora singur, la Utica, pentru libertăţile pierdute contra lui Iuliu Caesar.

Florenţa Renaşterii este oraşul tuturor frumuseţilor, al tuturor pasiunilor/al virtuţii şi al viţiului şi nu trebuie uitat că la finele lui 1500, cînd ne mişcăm noi, Dante, Petrarca şi Boccaccio erau morţi de aproape două veacuri, dar că pasiunile lor, *Infernul şi Decameronul,* erau mai arzătoare ca orcînd.

Drama pe care o joacă acest bandit genial, Cesare Borgia, are drept teatru Italia centrală, adică un furnicar de state şi stătuleţe, în mijlocul cărora trăia papa de la Roma, care putea fi un om de treabă, un om de geniu, un idiot, un mediocru, rareori un sfînt, dar totdeauna înconjurat de bande de soldaţi mercenari, în luptă cu cele două mari familii feodale, Colonna şi Orsini, şi, cu ei împreună, în luptă cu statele dimprejur.

Cînd cardinalul Borgia devine papă, în 1492, sub numele de Alexandru al Vl-a, el era deja un fel de *însurat legal,* cu casă şi copii, recunoscuţi şi adulaţi de toată lumea. Politica papei Borgia se reduce la lupta şi umilinţa familielor nobile italiene şi la ridicarea propriei sale familii spaniole, care n-avea nici o tradiţie. Amîndoi fiii săi devin unul cardinal şi duca Valentino, altul duca de Gaudia, iar fiica sa, Lucreţia, ducesă de Ferrara şi alte multe lucruri.

Papa Borgia avea o slăbiciune specială pentru fiul său Cesare. Acesta era inteligent — dar era, mai cu seamă, stricat, lipsit de lealitate, crud, mincinos, bandit, care omorî pe frate-său, deboşă pe soră-sa, înşelă pe toată lumea, sub toate formele şi atît de mult, încît, în adevăr, minciuna şi disimulaţiunea deveneau *o artă* care putea sa captiveze.

Dar se poate oare vorbi serios despre asemenea creştere pentru un prinţ regal?

E cu atît mai curioasă admiraţia lui Machiavel pentru acest bandit vulgar, cu cît, exact la aceeaşi epocă şi la o mică distanţă de Roma, trăia curtea de Urbino, unde păreau a se fi refugiat toate virtuţile, toate artele, dar mai ales *arta de a domni,* despre care un prozator tot atît de .tînăr ca Machiavel,'contele •Bâldassarre'Castigl.ione, a scris pagini nemuritoare în lucrarea sa *II corleggiano.*

Printr-o bizară voinţă a soartei, Rafael ne-a lăsat două admirabile portrete, unul a lui Cesare Borgia (în galeria Borghese), altul a .lui Baldassarre Castiglione (la Luvru).

Fenelon avea alt concept despre creşterea unui prinţ regal. I s-a dat pe mină un copil viţios, cu un caracter violent, cum era duca de Burgundia, iar el a făcut un om de mina întîi, pe care Franţa punea cele mai mari speranţe. Fenelon a scris, pentru regalul său elev, *Fabule, Dialogul morţilor, Telemaque,* în care nu se sfia să facă aluzii şi să critice guvernul pentru hunele pilde pe care se credea dator să le dea elevului său. Şi să nu se uite că guvernul era Ludovic al XlV-a, *VEtat cest moi.* Elevul a murit, Fenelon a căzut în dizgraţie, dar sforţările pedagogului au rămas.

Urmaşul lui Ludovic al XlV-a, care era fiul elevului lui Fenelon, nu a avut pe pedagogul tatălui sau, şi a devenit un rege detestabil.

Timpurile moderne au cunoscut două tipuri de prinţi regali, cu adevărat demni de a trece la posteritate. Unul a fost prinţul Albert de Saxa-Coburg şi Gotha, devenit bărbatul reginei Victoria şi cunoscut sub numele »de *prince consort.* Altul a fost actualul rege al Italiei, cunoscut, ca prinţ regal, sub numele de *Principe di Napoli* sau scurt, *IlPrincipino.*

Amîndoi aceştia au fost oamenii tuturor virtuţilor, a căror viaţă publică şi privată este trăită după protocol şi după Constituţie.

Şi este un al treilea tip de *prinţ* — a cărei incarnaţiune contemporană a fost regele Eduard al VH-a' al Angliei, care este un om în toată puterea cuvîntului, cu o lungă pregătire de comandă şi o mare experienţă de viaţă, chemat a domni, a guverna şi a trăi, destul de abil pentru a pune de acord aceste trei ipostaze ale unităţii sale.

Căci este inutil să ne ascundem după ficţiuni şi să credem serios că *domnul domneşte, iar nu guvernează.* Constituţia dă suveranului puteri atît de imense, încît *domnul guvernează fără voia lui.* Nici una din cele trei puteri ale statului nu sunt complecte dacă nu au colaboraţiunea regelui.

într-o ţară tînără ca a noastră, un suveran *complect,* adică un bărbat care să ştie să domnească, să guverneze şi să trăiască, este o binecuvîntare a cerului.

Iată la ce mă gîndeam, citind discursurile onorabilului senator Gerota.

1918

SUPREMA LEX

Suntem acuzaţi de inconsecvenţă.

Reaua-credinţă în politică este măsura cu care se constată gradul de civilizaţie al unui popor: cu cît ea este mai dezvoltată, cu atît poporul este mai înapioat.

în binecuvîntata noastră ţară reaua-credinţă este incomensurabilă. S-ar zice că oamenii, nepregătiţi pentru politică şi văzînd în ea un mijloc de îmbogăţire, se simt slabi şi întrebuinţează toate armele, insinuaţiile, minciuna, calomnia, pentru a birui pe adversar. Se ştie că numai cei tari sufleteşte sunt leali.

Noi, ceştia de la *îndreptarea,* am explicat de nenumărate ori bazele pe care s-a construit Liga Poporului. O explicăm încă o dată, ca să se vadă că nu suntem inconsecvenţi.

în goana cumplită a soartei, cînd ţara era pe marginea prăpastiei, au tresărit sufletele atîtor români cari, din toate unghiurile, s-au căutat unele pe altele, pînă ce s-au găsit. Erau suflete de conservatori, de liberali, de takişti — dar suflete curate.

Bărbaţii cari au pus temelia Ligei Poporului la prima lor întîlnire şi-au zis:

— Ne prăpădim.

— Trebuie să salvăm ţara.

— Cu orce preţ.

Şi atunci, privind în jurul lor, ei au văzut un singur om, pe generalul Averescu, care reprezenta nu numai pe militarul nebiruit, dar şi pe omul de stat de mîna întîia, răsturnat de la guvern într-un mod neleal [1]. Pe acesta l-au înconjurat cu afecţiunea şi respectul lor, şi, întinzîndu-şi mîinele, au rostit

un program în cinci cuvinte: *salus popuii'suprema lex esto.*

Cele 4 puncte ale *crezului* Ligei răspund, probabil, unei necesităţi organice a cugetului românesc, deoarece înscrierile la Ligă cresc pe fiecare zi. Iar aceia ce vin la noi ştiu că nu avem ce să le oferim, nici funcţii, nici gheşefturi; mai mult: că atunci cînd vom veni la guvern nu vom oferi funcţiile statului la incapabili.

Cu aceste restricţiuni, şi numai cu acestea, fiecare din noi şi-a păstrat individualitatea sa.

în desfăşurarea evenimentelor — printre cari acele de pe front se precipită cu o repeziciune uimitoare — se înfăţişează probleme neprevăzute. Pentru soluţionarea lor, partidele vechi au un clişeu, uzat, dar infam: interesul partidului. Se prezintă *legea agrară.* Noi o combatem, fiindcă nu răspunde conceptului nostru asupra împroprietăririi şi mai cu seamă nu răspunde programului nostru. Dar recunoaştem valoarea lucrării prezentată Camerilor de ministrul Garoflid, lucrare pe care o considerăm ca o foarte serioasă tentativă de împărţire ştiinţifică a proprietăţii rurale. Partidul Liberal o combate şi el, dar din spirit demagogic şi pentru a face opoziţie.

Banca Naţională este fundamentul institutelor de credit din ţară şi singura bancă de emisiune. Din nenorocire, ea e în mîna Partidului Liberal, care o întrebuinţează în scopuri politice. E rău că e aşa, şi un temperament trebuie găsit. Dar de aci pînă a o arunca in aer şi a provoca criza ministerială prin retragerea d-lui Săulescu [2] e departe.

Asupra fiecărei din aceste chestiuni, generalul Averescu îşi are părerile sale, pe care, atunci cînd va fi chemat să ia puterea, le va face cunoscute. Pînă atunci e dreptul său să nu vorbească sau să vorbească numai pentru acele chestiuni care ating punctele programului Ligei. Tot aşa şi cu ceilalţi membri ai Ligei Poporului: ei sunt ţinuţi la'o elementară regulă de disciplină de spirit, întru cît priveşte punctele din program. în afară de aceste puncte, ei pot avea părerile lor pînă în ziua în care sunt chemaţi să colaboreze cu şeful grupării la răspunderile guvernului: atunci totul se contopeşte într-o acţiune unitară.

Cazul prinţului Carol este tipic, întru cît priveşte spiritul haotic al oamenilor şi al timpului.

Din punct de vedere formal, guvernul a fost în regulă. D. Marghiloman n-a făcut nici o declaraţiune oficială care

să prejudece chestiunea sau să-1 compromită pe d-sa personal, în schimb, Camera a fost absurdă. Pe de-o parte, aplaudă cuvintele prezidentului, d. Meisner, cari constituiesc o profesie de credință dinastică, iar pe de alta primeşte cu ovații discursul antidmastic al d-lui Pătrăşcan, care, el însuşi, se declară dinastic, deşi vrea altceva decît aceea ce vrea regele, pe care ține să-1 convingă că trebuie să-şi decapiteze fiul: *il guilloiine par persuasion.* Tot cam aceeaşi intonațiune o are interpelarea tînărului deputat Lupu Kostaki.

Prin reacțiune, Partidul Liberal a îmbrățişat cauza prințului; după cum face demagogie în chestia agrară, face^dinasticism în chestia moştenitorului tronului numai din interes de partid. <.. .>

Iar țara, la mijloc, hămesită, înfometată, se uită la ei cu o infinită tristețe şi aşteaptă de la fiii săi ce i-au rămas credincioşi s-o salveze.

'Să fim acuzați de inconsecvență, dar să ne salvăm patria: *salus reipublicae suprema lex.*

1918

„RĂSĂRITUL"

Acesta este numele unei *Reviste,* ce se intitulează „pentru învățături şi îndemnuri bune" şi se publică la Chişinău, sub conducerea d-lor I. Manolescu[1] şi I. U. Soricu[2].

Nu se poate calificație mai nemerită! Aveam dreptate cînd afirmam că nu e nimic compromis în literatură. Nu numai nu e compromis, dar e încă în plină dezvoltare.

Aproape toată materia acestui număr e bună. O nuvelă a părintelui Agârbiceanu, cu care m-am împăcat definitiv, pentru însuşirile sale de scriitor înțelept (a cetit şi a prins nota *gustului).* O nuvelă atît de adînc tăiată în suflet omenesc, încît, dacă ar avea mai mult echilibru, ar sta alături de cele mai fericite inspirații ale lui Andersen. E păcat că nu se pricepe bine de unde răsare călugărița care ridică inima din •pieptul bătrînei şi o îngroapă; nu era un vis, căci autorul ne spune că „Anastasia nu ațipise, ci, cu ochii închişi, urmărea o vedenie". Fantasmagoria vedenielor, atît de interesantă, bunăoară, în *Visătorul de vise*[3] al m.s. reginei Măria, nu merge în novela d-lui Agârbiceanu, care e bună prin aparența de realitate a dramei pe care o creează şi prin bărbăția stilului.

Aş mai avea de observat că într-o lucrare atît de sigură, cu un stil atît de potrivit cu subiectul, prin dramatismul şi sobrietatea sa, nu ar trebui să se strecoare cuvinte tîrgovețe ca *motivul, senzația, fluviul* etc. „Preoteasa Anastasia avînd *senzația* că-i soarbe şi-i poartă pe toți acelaşi *fluviu misterios* al vieței" — înțelegi, părinte, că nu merge.

Şi de ce *senzație* cu *z,* cînd în *sensație, s* litera nu e între două vocale. Din gazetele austriace şi ungureşti ne-au venit

mai multe bucurii fonetice de acestea, pînă la *bazin* (prin franţuzescul *bassin,* care insistă pe sunetul s cu de două ori *s)* şi pînă la *seziune* (pentru *session,* cu doi *s).*

0 altă bună povestire populară este *Steagul* d-lui Teodor Miron, scrisă curgător, naiv, cu sfînta credinţă *că s-a întîmplat aşa,* cu toate că sunt multe lucruri inverosimile în coprinsul ei, printre cari căpitanul de la Plevna, actualmente general în activitate şi steagul însuşi, păstrat în lada soldatului Mihal Faur.

Mai multe poezii bune. *Patria* de d. Nichifor Crainic[4], cu următoarea excelentă strofă:

Sus cupa morţii cu dureri amare!
Sorbind-o, te vom binecuvînta:
Ga rîurile ce se-neacă-n mare
Noi vom muri în nemurirea ta.

Iubirea de d. Nică Românaş[5], *E ziua ta* de d. Liviu Marian[6] şi cîteva versuri populare din război cu

Frunză verde şi-un bujor
Viteze mitralior
Unde-ţi fu ziua să mori.

Lucrurile nouă aduc oameni noi şi cuvinte nouă. în curînd o să auzim o poezie populară cam aşa:

Frunză verde maghiran
Măi şofer de la volan
Eşti un mare pehlivan.

O foarte interesantă popularizare e legenda lui Icar, de d. Soricu.

O *populară* din război, a soldatului Ion Budoi din regimentul 6 artilerie, care sună astfel:

Ţine, Doamne, şi protege
Pe viteazul nostru rege,
Că noi făurim cununa
Măriei-sale regina.
Noi, ostaşii României,
Strînşi în faţa datoriei,
Suntem mîndri de război
Căci e regele cu noi.
Şi din ceasul strălucit
Cînd la luptă am pornit,
Suveranii mari şi mici
S-au retras cu noi aici.
Dumnezeu le dea noroc
Că-n duşmani noi dăm cu foc,
Şi luptînd strigăm cu anii
Să trăiască suveranii! . . .

Evident, soldatul Ion. Budoi are inimă şi sentiment dinastic foarte dezvoltat. Totuşi, exagerează, şi redacţia ar. fi putut să-1 facă atent asupra ingratei şi ostenitoarei sarcini „de a striga cu anii: să trăiască suveranii". ,

Domnul Ştefan Bălceşti are o poezie în *stil alviţian,* adică cu o strofă foarte bună, dar restul în paiantă. La noi, şcoala simbolistă modernă admite că poţi să scrii un vers de opt silabe şi altui de opt kilometri; că poţi să întrebuinţezi *iambi* şi *trohei* unii după alţii, şi să zici:

s-a dus / încet // omul / nostru

adică iambii

s-a dus încet

şi troheii

omul nostru

Strofa bună a d-lui Bălceşti este următoarea:

Liniştea duce-n ecouri ,
Sub priviri de lună pală
Clinchetul domol din linul
legănării de zăbală,
Şi-1 ducea curat pe unde
să-1 anine de vreun tei
Sau cu gîndurile mele
să-1 încurce-n părul ei.

Iar stilul *alviţian* este acesta:

Clipele de bine repede mai trec.
Parcă nu mă înduram
Parcă nu-mi venea să plec
Cu tot zorul ce-1 aveam.
Şi-am plecat.

Vuia şoseaua
Şi cu cît strîngeam de frîu

Cu atît mai rău pe alături ca de vînt
S-apleca pîn'la pamînt
Lungul lanului de grîu.

Dar deodată murgul, murgul s-a oprit.
A privit o clipă înrprejuru-i şi-napoi
Şi cu capu-n jos şi trist, a pornit
la pas apoi.

Iată un murg care-şi avea convingerile sale. A privit o clipă împrejur şi-napoi, şi cu capu-n jos, a pornit-o la pas. Probabil era la regim.

Dacă ar putea cineva să vorbească serios cu domnii aceştia cari au nume de sate sau de vîrfuri de munţi, s-ar aşeza lucrurile în înţelesul lor. De ce Ştefan Bălceşti şi nu Ştefan Bălcescu? Mania de a-şi anina de coada numelui un oraş sau judeţ îmi aminteşte pe evreii din străinătate, cari, ieşiţi din fundul unui *ghetto* medieval, iau numele oraşului unde sunt născuţi.

Aşa, în Italia, cînd cineva se numeşte Ancona, sau Capri, sau Sinigalia, poţi fi sigur că e latin cu zulufi. Tot aşa în Franţa, cînd se numeşte Bordeaux sau Perpignan, e rudă cu Iuda.

Pentru ce d. D. Munteanu, care scrie un *apel* atît de bine simţit, pentru alcătuirea unei „Societăţi istorice şi literare" la Chişinău, se mai numeşte şi Râmnic? Pentru a se deosebi de alt Munteanu? Dar sunt două Râmnicuri: Râmnicu-Vîlcii şi Râmnicu-Sărat. Atunci cum stăm? Este colegul nostru, D. Munteanu-Râmnicu-Vîlcii? sau d. Munteanu-Râmnicu-Sărat?

Fireşte că e vexant să se numească cineva Popescu sau Ionescu. Depinde de om să schimbe *porecla în renume.* Printre nenumăraţii Ioneşti, unul singur este Take Ionescu. Dar şi aci, s-ar zice că gustul public s-a viţiat sau umblă după *pitoresc,* căci partizanii d-lui Take Ionescu, în loc să devină Ionescani sau Ionăşeşti, s-au făcut Takişti: e mai distins.

Cu aceste mici rezerve, cari sunt glume, *Revista* basarabeană se prezintă bine şi merită să fie susţinută de public.

1918

SFÎNTA NEVOIE

Ironia soartei voieşte ca primul guvern cu adevărat popular în Germania să fie condus de un prinţ de casă domnitoare, un om cu suflet curat. ^

Marele Ducat de Baden este unul din statele federative ale Imperiului german de astăzi, pe malul drept al Rinului, cu două milioane locuitori, cu poziţiuni încîntătoare, unde s-a aşezat prima *Gomoră* a Europei, şi de unde Alfred de Musset a scris minunata poemă *Une bonne fortune.*

Karlsruhe, la picioarele Pădurei Negre, era capitala democraţiei, iar Baden-Baden oraşul eleganţei. Generaţia de la 1830—1840 alerga aici din toate colţurile lumei, unii căutînd odihnă, alţii emoţii, iar Turgheniev ne-a lăsat o frumoasă descriere a acestui loc, unde se rezolvase problema cea mai grea a vieţii, de a se crede omul singur, trăind totuşi în mijlocul semenilor săi cei mai zgomotoşi.

De aci porneşte noul cancelar al imperiului, prinţul Max von Baden[1].

Nu ne oprim prea mult asupra persoanei noului şef al guvernului german, fiindcă, orcît de originală este, nu ea ne interesează în primul loc, ci colaborarea sa cu partidele populare ale Germaniei. Afară de asta, nu am voi să anticipăm asupra evenimentelor, căci guvernul prinţului de Baden, fiind *un guvern de pace,* numai atîta valoare şi durată are cît succes vor avea demersurile sale.

Ceea ce este interesant la cel mai înalt grad şi trebuie să servească de lecţie orbilor şi surzilor e nevoia pe care o simt, astăzi, *elementele de sus,* în Germania, de a chema la cîrma statului *elementele de jos.* Sperăm că cenzura nu va vedea nici un gînd ascuns în afirmaţiile noastre, căci nu avem

gînduri ascunse şi nici aluzii răutăcioase nu vrem să facem. Căutăm cu toţii,' în măsura mijloacelor noastre, să tragem învăţăminte de la lucruri şi de la oameni mai maturi decît noi, ca să ne salvăm ţara.

Am învăţat cu toţii puţină istorie şi sociologie, şi ştim că oamenii se nasc inegali, că liberatate absolută nu există, că fraternitatea este un cuvînt de morală creştină, iar nu o pornire instinctivă, că un singur om inteligent face mai mult decît o mie de proşti la un loc, că vor exista clase sociale cît va exista omenirea, şi aşa mai departe. Acestea sunt armele unui arsenal cam învechit şi argumentele unei filozofii cam uşoare, care trage din brutalitatea egoismului pesimismul pentru alţii şi optimismul pentru sine[2].

Ceea ce n-am învăţat, fiindcă, experimental, n-am avut de unde, este valoarea participării maselor la guvern.

Să ne explicăm. >

_w

Poporul de jos a fost întotdeauna *condus* şi *exploatat.* A fost condus printr-o inferenţă necesară, pentru că, de la particular la particular, omul superior conduce pe omul inferior, iar de la particular la general, mai mulţi oameni la un loc, grupaţi pentru o acţiune, sunt conduşi tot de *un singur* om, şi anume de cel *superior.*

Tot aşa, poporul de jos a fost exploatat cam din aceleaşi cauze şi dintr-o necesitate socială a cărei origină stă ascunsă în însăşi raţiunea ele aii a societăţii, şi anume: individul de jos este pompat de necesităţile sociale, tocmai pentru că este slab, iar el se lasă să fie pompat tocmai pentru că numai aşa se întăreşte. Pe calea selecţiunii, el ar dispărea.

Religia lui Isus a căutat să îndulcească soarta celor de jos. Felahul, ilotul, sclavul, iobagul, pînă la colonul din zilele noastre, sunt aceleaşi manifestări ale inferiorităţii individuale. Ei au împlinit funcţiuni mecanice de civilizaţiune: au canalizat Nilul; au cre^t aqueducuri, Partenonul, Coliseul, au dus, prin cruciade, civilizaţia Occidentului în Orient şi viceversa. Dar au şi murit sub bici.

Admirabila religie creştină a fost întotdeauna în funcţiune de morală, iar partea sa mecanică este în funcţiune de societate; judecata cea din urmă, învierea morţilor, împărăţia cerurilor făgăduită celor sărmani cu duhul sunt atîta îndemnuri la răbdare.

Catacombele sunt dovada hotărîtoare a robustei credinţe, în *învierea morţilor.* Ele se construiau pe ascuns şi înfloreau în proporţia în care creşteau persecuţiile şi nebunia împăraţilor romani.

Din toate corvezile la care a fost supus întotdeauna poporul, în trecut, una singură i-a fost aplicată cu măsură: războiul. Cariera armelor era rezervată nobililor, cadeţilor de familie, sau, în timpurile medievale, unei clase speciale de mercenari, în care intra orice aventurier, iubitor de pompoane, de chef şi de acţiune. Ideea *naţionalităţii* în armată nu exista, iar tipul unui adevărat *fante* era acela care se bătea astăzi cu amicul de ieri şi mîine cu cel de astăzi. Poporul dă rare exemplare de scudieri credincioşi, *il fide Bertrando* ***S3.U*** *Sancho Panga.* Numai elveţienii se înregimentau în masă, în serviciul altor naţiuni. *Les Suisses* au format un corp, în armata franceză, pînă la 1830.

Tot astfel banii, bugetul Ministerului de Război, nu se scoteau prin impozite sau rechiziţiuni repartizate deopotrivă pe masa poporului, ci prin avuţii personale, prin vexaţiuni, sechestraţiuni de bunuri, biruri asupra provinciilor cucerite etc.

Aceasta era situaţia de drept şi de fapt, in trecut.

Deodată lucrurile se schimbă. în mai puţin de un veac armata se naţionalizează complect, şi nu numai nu se caută străini care să se bată pentru comptul altora, dar încă străinii sunt îndepărtaţi, iar serviciul militar devine obligatoriu şi este considerat ca o onoare cetăţenească. Reforma aceasta ne vine din Germania, după lena şi Auerstaedt.

Tot din Germania ne vine, după Sadowa şi Sedan, ideea *naţiunei armate.* Tributul de sînge atinge pe toată lumea, şi, cu el, tributul de bani, impozite în natură, rechiziţiile, vite de tras, vite de hrană, cereale, efecte de îmbrăcăminte. Se ridică din casa săracului tot, şi acest *tot* este atît de mult, încît această acţiune a statului nu-şi mai păstrează caracterul său de măsură generală, ci devine o calamitate familială pentru orcare cetăţean.

Pentru întîiaşi dată şi sub această nouă formă, poporul este direct pus în cauză, iar noţiunea abstractă a statului şi a guvernului devine *tangibilă.* Nu mai e vorba aci, pentru englezi, de drepturile înscrise în *Marea Chartă* din 1215, sau, pentru francezi, de *Charta constituţională* din 1814; mai mult decît atît: nu mai e vorba nici chiar de a pierde o provincie, de a suferi o umilinţă naţională, o înfrîngere

militară, o bătălie navală — Waterloo, Trafalgar — la care naţiunea, în masa ei compactă, ia parte numai cu sufletul, ci e vorba de doliul direct, de foametea directă, de suferinţa individuală a fiecărei familii, a fiecărui ins, bogat sau sărac, nobil sau plebeu, e vorba de durerea colectivă a unui popor, care se ridică în masă şi vrea să vadă şi să judece el.

Iată explicată, în puţine cuvinte, democratizarea guvernului german şi venirea la cîrma statului a prinţului de Baden.

S-a sfîrşit cu iunkerii!

Şi ce învăţăminte pentru noi tragem de aci? Au noi nu avem un popor căruia i-am cerut toate sacrificiele,care ne-a dat tot, copilul, vita, buleandra, pînă la cenuşa din vatră?

Da.

Poporul acesta e cuminte. [...]

Să-l respectăm şi să-l iubim. Să facem pentru poporul nostru ceea ce face prinţul de Baden pentru poporul german— să-l chemăm la exerciţiul drepturilor politice, lăsînd la o parte vechea şi răsuflata afirmaţiune că nu e pregătit pentru politică.

Un om care ştie să moară pentru ţara lui are dreptul s-o şi guverneze, sau cel puţin să fie consultat de cei ce o guvernează.

1918

O ABSURDITATE

împrejurările din afară sunt urmărite de atenţia publică cu o încordare extraordinară. Ce răsunet vor avea ele asupra politicii noastre interne?

<...>

se ventilează ideea unui *guvern naţional.* (Sper că cenzura nu se va supăra, căci este o pură ipoteză.)

Noi credem că realizarea unei asemenea idei nu e posibilă în practică şi nu e necesară în teorie.

Cine zice guvern naţional afirmă colaborarea tuturor partidelor şi a grupărilor mai importante, pentru a da un cabinet, eterogen prin origină, dar omogen prin program, într-un asemenea guvern ar trebui să intre reprezentanţii Partidului Conservator, cu subdiviziunile sale, reprezentanţii Partidului Liberal, reprezentanţii d-lui Take Ionescu, Liga Poporului, o parte din liberalii disidenţi (lăsînd la o parte grupările extreme, ca acele de la *Lumina*[1] şi de la *Renaşterea*[2]*)* Şi atunci, punînd punctul pe i, vede cineva putinţa traiului la un loc a d-lui Marghiloman şi a d-lui Brătianu, cu noi şi cu d. Take Ionescu?

Cu ce Parlament ar guverna un asemenea minister? Cu actualul Parlament? cu un Parlament ieşit din noi alegeri? sau cu dezmormîntarea vechiului Parlament al d-lui Brătianu?

Cu actualul Parlament nu e posibil — căci nu se poate cere d-lui Al. Constantinescu, abia ieşit din penitenciar, să voteze alb cu alb alături de d. Murgăşanu, actualmente acuzatorul său.

Cu un Parlament ieşit din noi alegeri, noi am primi imediat, fiindcă ar fi de presupus că aceste alegeri s-ar face în libertate, în care caz generalul Averescu ar fi trimis în Cameră de toate colegiele ţărăneşti. Dar încercarea aceasta nu ar face-o nici chiar un *guvern național.*

Dezmormîntarea vechiului Parlament al d-lui Brătianu este o monstruozitate ce nu se poate concepe. Răstălmăcirea art. 128 din Constituție, în acest înțeles, este o exegeză absurdă şi revoluționară.

Prin urmare, ideea unui guvern național nu e posibilă în practică.

Atunci vine a doua întrebare: este ea necesară în teorie?

Să vedem.

Un *guvern național* presupune o mare primejdie, riscuri, necesitatea de a reuni toate răspunderile * şi deci de a chema la cîrma statului toate partidele. El ar fi fost natural la 15 august 1916, cînd s-a declarat războiul, şi ar fi natural şi astăzi dacă poporul român ar fi chemat să ia o hotărîre ' dependentă ele voința lui <. .. >

Dealtfel, teamă îmi este că se face confuziune între un guvern național, care implică, după cum am spus, colaborarea tuturor grupărilor politice, şi guvernul de coaliţiune care implică întovărăşiri vremelnice şi într-un anumit scop a cîtorva din grupări. Prima am arătat că este o imposibilitate azi; a doua este de examinat.

1918

* **în text:** *răspunderilor.*

„ÎNDREPTAREA LITERARĂ"
Explicarea titlului

Titlul acestei foi nu are nimic simbolic, fiindcă nu avem nimic de îndreptat în literatură. Nu doar că totul este perfect, dar nimic nu e compromis. Aşa că, titlul adecvat ar fi trebuit să fie *orientarea literară.*

Ceea ce este compromis e politica ţărei. Dar despre ea nu ne vom ocupa. *îndreptarea literară* se adresează tuturor scriitorilor de talent, fără deosebire de partid, şi îi roagă să colaboreze la această orientare.

Avem de rectificat conştiinţe şi de păstrat sufletul şi graiul nostru strămoşesc. Pe calea literaturei noastre, credința că tot ce este fals nu e admis în artă; că minciuna şi plagiatul nu duc la nimic; că chiar numai imitaţia omoară pe scriitori. Sub îndemnul lui Maiorescu, prin exemplele vii ale lui Creangă, Odobescu, Alecsandri, ne-am întors de ia latinişti, la graiul adevărat al poporului; prin geniul lui Eminescu, poezia lirică a atins deodată culmi necunoscute în limba română; Vlahuţă, Delavrancea, Brătescu-Voineşti, Popovici-Bănăţeanul] P. P. Negulescu, Mihail Dragomirescu, Rădulescu-Pogoneanu, Cerna, Stere, Ibrăileanu, Rădulescu-Motru şi alţii mai tineri, Sadoveanu, Dragoslav, Sorbul şi atîția uitaţi sau necunoscuţi de noi dovedesc o vigoare şi o sănătate morală pe care nu o întîlnim în politică.

România are un popor de ţărani, un guvern, cu două sau trei ipostaze, de avocaţi, iar, de cîtva timp, o clasă de acţionari de bănci, în cea mai strînsă legătură cu tertipurile politice, care este pur şi simplu odioasă.

O literatură sănătoasă şi conştientă trebuie, astăzi, să distrugă ceea ce era mucalit la paşopt, şi ceea ce a fost ri-

diculizat de Caragiale a devenit în zilele noastre dramatic, a devenit cangrenă, care trebuie cauterizată.

Ce cîmp întins de activitate pentru poeţi şi romancieri! Alături de simţirile eterne — amorul, iubirea părintească şi filială, egoismul, avariţia etc. — răsare durerea nouă a patriei rănite; visul gloriei, aunireilegitime a tuturor românilor ; epopeea trecerii în Transilvania; drama opririi în munţi şi a răsturnărei armatei noastre în Dobrogea, pe Dunăre şi în cîmpie; tragedia exodului în Moldova şi în ţara rusească; chinurile exilului; specula, cu îmbogăţirea neruşinată a unora; danţul milioanelor — cîte subiecte de roman, ce gamă de senzaţii, ce vibrare de lumină nouă!

Entuziasmul poeţilor pentru gloria visată, pentru splendoarea sacrificiilor pentru Mărăşti, Mărăşeşti, Oituz; observaţiunea şi povestirea pentru romancieri; satira pentru ironişti — iară căile pe care literatura poate veni în ajutorul ţării. în acest înţeles apare *îndreptarea literara.*

Ea priveşte cu o specială dragoste către Basarabia, către admirabilii săi ţărani, cari au avut virtutea rară de a păstra limba, cu toate prigonirile soartei. Dealtminteri, cu aceeaşi dragoste privim noi către toţi ţăranii, din toate cuprinsurile româneşti, către eroii binecuvîntaţi ai frontului.

1918

TRAPORT ASUPRA LUCRĂRILOR LITERARE ALE D-LUI IOAN BRĂTESCU-VOINEŞTI]

D-1 Brătescu-Voineşti este autorul destul de cunoscut de toţi cetitorii şi iubitorii de literatură.

Neavînd o bibliotecă JLa dispoziţiune, nu pot menţiona numele lucrărilor sale (şi îmi rezerv a face un raport complet asupra activităţii sale). Astăzi îmi va fi destul să vă raportez la referatele ce s-au făcut în trecut asupra activităţii sale, şi nu mai departe decît la ultima alegere, cînd a venit în concurenţă cu colegul răposat Coşbuc.

1918

ACADEMIA ROMÂNĂ ŞI SENTIMENTUL NATIONAL

Ziarului „Mişcarea"

Domnule Director,

Răspund la articolul domniei-voastre din 14 octombrie — aproape cu plăcere — deşi polemica personală îmi repugnă.

Am două motive să vă răspund *cu plăcere:* unul, fiindcă îmi oferiţi ocazie de a mă explica în cazul alegerii d-lui Stere; altul, pentru că articolul domniei-voastre este cuviincios. *Mişcarea* mă deprinsese cu lucruri mai puţin fine. . .

CAZUL STERE

Nici n-am visat să propun pe d. Stere la un scaun in Academie. Interpelat de d. lacob Negruzzi, de care mă leagă o vechie şi statornică prietenie literară, fără nici un caracter politic, dacă aş fi dispus să votez pe d. Stere în secţia noastră, pentru a-l prezenta plenului, am răspuns afirmativ. Propunerea a fost făcută, în secţie, de către onorabilul d. Philippidi[1]. Eu am votat pentru.

Ţrecînd la consfătuire cu toţi membrii Academiei, numele d-lui Stere a dat loc de protestări violente. Prin reacţiune, şi indignat de ostracismul ce se rostea împotriva unui om, pentru convingerile sale politice, am ridicat glasul.

Nu pot admite să se aducă în Academie sistemul învinuirilor nedovedite, sectarismul partidelor, violenţa polemicilor de ziare.

Academia trebuie să rămînă templul adevărului şi al frumosului: artă pentru artă şi ştiinţă pentru adevăr. Tot restul hu există De-aş trăi trei vieţe şi de-aş şti că nu ajung la nimic în politică cu această formulă, şi nu aş schimba-o.

Eu, personal, sunt dinastic şi sunt naţionalist. Dar înţeleg că poate să fie cineva antidinastic, republican sau nihilist — cu o singură condiţie: să fie de bună-credinţă. Opiniile politice, utilităţile sociale sunt relativităţi istorice, brutale şi variabile.

CAZUL „MIŞCAREA"

Deşi cuviincios în formă, articolul domniei-voastre cuprinde insinuaţiuni. Aveţi aerul de a spune că eu am interese comune cu d. Stere sau cu autorităţile germane.

Domnia-voastră.ştiţi bine că lucrul este inexact. Pentru ce-l spuneţi?

M-aţi primblat prin toate văzduhurile, de la împăraţii bizantini pînă la cîrciumarii din Focşani. Puteam să vă răspund găsind vreo legendă popească libidinoasă sau vreo calomnie trivială la adresa corifeilor partidului.

Pentru asta am intrat în politică?

Nu ştiu în ce termeni să vorbesc, ca să vă asigur că *îndreptarea* nu este numai un nume de ziar, ci un cuvînt cu înţeles profetic. Domniele-voastre, care nu puteţi respira fără program, trebuie să pricepeţi că pînă nu vom schimba deprinderile, pînă nu vom renunţa la minciuna intenţionată, la calomnia perfidă, la mediocritatea partizanilor, pînă atunci degeaba ticluim programe.

Ca să dovediţi tendinţele mele, citaţi din articolul-program al *îndreptării literare* cîteva nume şi omiteţi intenţionat altele. Eu am început tocmai cu acele nume, scumpe d-voastre — şi scumpe şi mie — care trebuia să vă paralizeze argumentul acesta, şi anume: Vlahuţă, Delavrancea, Brătescu-Voineşti, Popovici-Bănăţeanul. D-voastră citaţi numai pe ceilalţi, pe dd. Negulescu, Rădulescu-Pogoneanu, Stere, Ibrăileanu, Sadoveanu (şi Sadoveanu? !), iar pe d. Dragorii irescu, care este scriitor de incontestabil talent, nu-l menţionaţi, fiindcă nu ştiţi încă ce direcţiune va lua gruparea sa[2]. Am omis, din eroare, şi alţi scriitori de talent, ca dd.

Cosmin[3], Tutoveanu[4], Ranetti[5]. Pe aceştia unde-i punem?
în articolul ziarului d-voastră dovediţi că sunteţi în curent cu polemicele ce s-au urmat între mine şi d. Stere. Un om fin ar fi înţeles că era o chestiune de elementară bună-cuviinţă, pentru mine, de a nu combate pe adversarul de ieri cînd solicită un loc în Academie. Tot pentru acelaşi cuvînt nu aş fi combătut pe d. Goga.

Vă previn că sunt în curent cu tentativele de a fi *ponegrit* în sferile înalte, la Curte, în faţa Legaţiunilor, chiar în propriul meu partid.

Asemenea încercări mă lasă rece.

Adresaţi-vă la cel dintîi elev din clasa VH-a şi el vă va spune că învaţă patriotismul în volumele mele.' Citirea lor este obligatorie la cursul de limba română. De 30 de ani de cînd scriu, preocuparea mea a fost de-a întoarce sufletul românilor către iubirea de propria lor ţară şi către înfăptuirea idealului naţional. Citiţi *Viaţa la ţara] Tănase Scatiu, în război, îndreptări, Anna* etc, etc. şi veţi găsi popularizarea ideii războiului nostru de astăzi, dar, fireşte, nu cum l-aţi făcut domniele-voastre[6]. Luaţi tipurile create de mine, pe Comăneşteanu, pe Milescu, pe baciul Micu — chiar şi femeile din romanele mele—şi veţi vedea că visez la *o'Românie Mare* de cînd eram tînăr. Vă citez pagini întregi din *îndreptări* şi *Anna* în care vibrează sufletul unei patrii comune a tuturor românilor.

Prin urmare, ce pot să dovedească insinuaţiile d-voastre de astăzi şi apropierea intenţionată pe care o faceţi între politica mea actuală şi candidatura lui Stere la Academie? Nimic, decît dorinţa de a doborî un adversar politic, amic al generalului Averescu.

E regretabil că e aşa, dar vă pot eu schimba?

Primiţi etc.

Duiliu Zamfir eseu

1918

DARDANELELE **(i)**
Bizanţul

Continentul european este despărţit de continentul asiatic printr-o limbă de mare ce poartă numele de *Dardanele sau strîmtoarile de la Gallipoli.* Ele pun în legătură Marea Neagră cu Arhipelagul şi la mijloc se lărgesc, formînd o mare interioară, numită Marea de Marmara.

Aci se ridică oraşul Constantinopoli, pe coasta europeană. El este astăzi capitala imperiului turc, sub numele de Stambul, şi a jucat cel mai mare rol, în istoria lumei, după oraşul Roma.

în vechime, numele strîmtorilor era *Helespont,* iar al oraşului, *Bizanţ.* Acesta a înlocuit, un moment, pe însăşi „mama Roma", devenind capitala întregului imperiu, iar, mai tîrziu, capitala Imperiului de Orient — pînă ce turcii l-au supus stăpînirei lor, sub Constantin Dragases (Paleologul), la 1453.

De la căderea Romei, oraşul acesta a fost capitala lumei civilizate. în palatul Blachernelor de pe Bosfor se află apartamentul de porfir, în care destinul hotăra pe a cui mînă sa dea stăpînirea Imperiului, căci acolo se năşteau copiii Autocratorului (numiţi pentru aceasta „porfirogeneţi"). Dar mulţi dintre *stăpînitorii lumei,* şi adesea cei mai de valoare, nu erau născuţi în apartamentul de porfir, ci prin bordeie sau colibe, căci revoluţiile interne sau răscoalele militare aduceau în fruntea statului pe cel mai îndrăzneţ sau pe cel mai tare. Nimic nu se poate compara cu orgia sărbătorilor din hipodromul imperial, unde adesea se hotăra succesiunea la tron, după cum nimic nu se apropie de solemnitatea şi strălucirea

Curței bizantine de pe vremea Irenei Ducas[1], bunăoară, sau a lui Andronic Comnenul[2].

Legătura țării noastre cu Imperiul de Orient este cu mult mai mare decît se crede în general, căci dacă noi avem sînge daco-roman, avem cultură bizantină. în afară de epoca strict fanariotă, cînd s-au petrecut împilări și stoarcere de bani, țara noastră nu a avut decît cîștig din relațiunile sale cu Bizanțul: arhitectură, îmbrăcăminte, obiecte de artă, cultură etc, totul ne venea direct din Bizanț, iar acolo venea de la *Serenissima,* de la divina Veneție și de la străluciții mauri, singurul popor semit inventiv'. Cînd cineva examinează arta noastră decorativă poporană — care este printre cele mai bogate — recunoaște numaidecît influența bizantină, trecută prin naivitatea optimistă a poporului' nostru.

Dar mai mult decît atît: toată cultura claselor noastre de sus vine tot de la Bizanț. S-a vorbit despre fanarioți, la noi, cu aceeași ușurință și cu aceeași lipsă de simț critic cu care se vorbește de toate chestiunile mari. Fanarioții au fost niște mizerabili, care ne-au mîncat veniturile și ne-au conrupt sufletul. Se poate. în parte este chiar exact. Dar numai în parte[3].

De cînd Franța se ocupă cu studiul artei și literaturei bizantine, se dă pe față o civilizație nebănuită.' Și e curios cum nimenea n-a întrevăzut, aprioristic, adevărul acesta: că nu se poate trece de la cultura păgînă a atenienilor la cultura ortodoxă a Orientului decît prin canalul popilor și învățaților bizantini — după cum nu s-a putut trece de la clasicismul latin.la cultura Occidentului decît prin mijlocirea preoților și a bibliotecelor catolice.

Istoria modernă studiază serios influența bizantină asupra întregului Orient al Europei, influență fericită, care a creștinizat o mulțime de popoare, a dat goților alfabetul lui Ulfila[4], slavilor alfabetul lui Ciril. în cronicile bizantine găsim numele nostru de „România" pentru întîiași dată.

Ceea ce pînă acum cîtva timp se pierdea sub numele haotic de „Imperiul de jos" (le Bas-Empire), astăzi începe să se dezgărdineze din întuneric și să ia formele unei civilizații medioevale foarte caracteristice, civilizația greco-șlavă, cu subdiviziunile sale, greco-croată, greco-serbă și greco-bulgară. Este interesant pentru noi, românii, a constata că rasanoastră daco-romană a luat o parte activă la această civilizație medioevală, ca o nouă subdiviziune, română-serbă, română-bulgară și română-greacă. Popoarele de stepă,

grosolane și incapabile de a-și apropia civilizația bizantină, au dispărut. Așa au fost avarii, cumanii și pecenegii — iar ungurii, așezați mai departe de centrul bizantin; au rămas semibarbari.

Dar pe cînd civilizația greco-bulgară dispărea cu desăvârșire sub jugul dominațiunii turcești și nu rămînea decît un popor turanic, cu instincte sălbatice, redus în stare de sclavie — poporul român de pe malul stîng al Dunării continua să fie liber, și, pe vremea lui Mircea cel Bătrîn, stăpînea și malul drept, iar acest domn român din familia Basarabilor a ținut piept Osmanlîilor în epoca lor cea mai strălucită, Qăci a bătut pe Baiazid-Fulgerul în memorabila luptă de la Rovine, lingă Craiova, în anul 1394[5]. Tocmai atunci, Bulgaria era prefăcută în provincie turcească, sub țarul ei Șișman (1393).

în timpul dominațiunei fanariote, țările române au avut mult de suferit, de schimbarea nesfîrșită a domnilor — dar cultura greacă s-a infiltrat pe nesimțite în clasele noastre dominante, punînd în atingere spiritul vioi al nobilimei pămîntene cu disciplinele teologice, cu filozofia, cu științele matematice ale doctorilor din Fanar. Mai întîi favoriții sultanilor, medicii și dragomanii lor, cari erau întotdeauna oameni învățați, apoi patriarhii, cînd începu administrarea averilor mănăstirești, căutau să trimită în Principate tot oameni de mîna întîi, egumeni, stariți, călugări, doctori, profesori, cari, în general, rămîneau în țară și împrăștiau cultura elenică printre boieri.

După marea Revoluție franceză; după retragerea lui Napoleon I din Rusia — emigrații francezi ce au ajuns pînă la noi au găsit în clasele de sus un spirit destul de luminat ca să-i asculte și să-i înțeleagă în expunerea teoriilor lor filozofice. Cum se explică repedele progrese ale limbii franceze, la noi, dacă nu printr-o afinitate de rasă neolatină și printr-o afinitate de cultură neoelenică?

Pentru ce Ungaria, care este mai aproape de Occident decît noi, a rămas refractară culturei franceze? Pentru ce însăși Polonia, care a avut pe tron un rege francez (le duc d'Anjou — Henri III) și a dat Franței o regină (Măria Leszczynska), simte mai puțină atracțiune către geniul francez decît simte poporul român?

Nu mai vorbim de bulgari, care n-au păstrat nimic din civilizația bizantină de pe timpul primei lor neatîrnări. în

formația lor modernă, poporul acesta este în întîrziere cu mai multe veacuri de rectificare sufletească.

Se va vedea în alt articol asupra Dardanelelor pentru ce facem această expunere[6]. Deocamdată mă mulțumesc a constata că, dintre toate popoarele din bazenul Mării Negre, nici unul nu are mai multă afinitate cu sufletul trecutului de pe Helespont şi mai mare interes pentru absoluta libertate a strîmtorilor ca poporul român.

1918

ARMISTIȚIUL DREPTĂȚII

Condițiile armistițiului impus Germaniei sunt grele. Sunt însă drepte. Ele corespund țelului pe care şi l-au făgăduit Aliații, lor şi restului lumei, amenințată în drepturile şi libertățile ei prin agresiunea puhoiului germanic, dezlănțuit pentru a cuceri dominațiunea universală.

Belgia, nordul Franței, Serbia, România ştiu printr-o lungă şi dureroasă experiență ce ar fi însemnat o victorie a germanilor.

E destul să ne gîndim la tratativele de pace de la Brest-Litovsk şi de la Bucureşti, ca să ne dăm seama de concepția acelora care au început războiul strigînd că tratatele dintre popoare sunt nişte petece de hîrtie — asupra „păcei onorabile".

Pacea „fără anexiuni şi despăgubiri" de la Brest-Litovsk a sfărîmat Rusia în bucăți, anexate pe cale lăturalnică către Germania, la dispoziția căreia rămîneau imensele bogății ale solului rus. La Bucureşti, România mutilată, spoliată, cotropită „se bucura — au spus ziarele germano-austriace — de o pace avantagioasă, menită să lege iarăşi vechile relațiuni de prietenie dintre dînsa şi Statele Centrale". Pace cu ocupație, cu ausweiss, cu prădăciuni, pace care ne făcea străini în țara noastră şi muritori de foame pe pămîntul nostru rodnic — iată cum înțelegeau germanii să trateze pe cei care nu capitulau, care îi pusese pe goană la Mărăşti, le sfărîmase ofensiva de la Mărăşeşti şi care nu se mai puteau bate prin trădarea unui aliat şi debandada lui.

România n-a fost învinsă şi totuşi a fost tratată ca *o* sclavă. Vai de aceia pe care Germania i-ar fi învins, astfel cum a fost dînsa, şi care s-ar fi găsit, cum se găseşte, la discreţia învingătorilor.

Te înfioară grndul unei asemenea perspective. Toată lumea s-ar fi aflat a doua zi sub voinţa brutală a unei stăpîniri pe care orgoliul exasperat de *beţia triumfului* ar fi transformat-o în cea mai nesuferită tiranie.

De aceea Aliaţii nu se puteau mulţumi numai cu înlăturarea acestei primejdii, care amintea de năvălirea barbarilor. Trebuia ca un astfel de atentat determinat de asemenea instincte să nu se mai poată repeta niciodată.

Cataclismul provocat de hipertrofia nebunească a unei naţiuni sau cîtorva dintre conducătorii ei, nevisînd decît cotropirea şi robia altora, nu urma să atragă numai sancţiuni pentru autorii lui, dar şi împiedicarea oricărei resurecţiuni viitoare a unor atare porniri.

Este desigur ceva tragic în ceea ce i se întîmplă azi poporului german, educat numai în religia forţei şi a exploatării ei împotriva tuturor.

Prăbuşirea asta teribilă după fantasticul) miraj ce i se desinase şi de înfăptuirea căruia s-a crezut de mai multe ori aproape — este distrugătoare pentru echilibrul moral al unei ţări.

Să nu se uite însă că este o dreaptă răsplată.

Poporul german întreg a aclamat lozinca hidoasă că forţa primează dreptul, precum a făcut cu toată literatura şi elocinţa războinică a pangermanismuiui.

Că ar suferi de pe urma armistiţiului de azi şi a păcei de mîine este îri logica firească şi fatală a lucrurilor.

Dar militarismul german şi aspiraţiile lui trebuiau strivite, ca o condiţie indispensabilă a vieţei libere, a dreptăţei şi civilizaţiei în lume.

1918

MEDIOCRII

Inegalităţile etnice, despre care Gobineau[1] scria acum 50 de ani, au ajuns să formeze singura bază serioasă pe care se împart popoarele astăzi, cînd soarta lor se hotărăşte la Paris. Revoluţia rusească a inventat un cuvînt nou, *autodeterminarea,* adică dreptul oricărui popor de a hotărî de soarta sa. Dreptul acesta se referă atît la modul de a se guverna înlăuntrul graniţelor sale, cît şi la determinarea acestor graniţe.

Poporul român nu a dat niciodată mai mult decît astăzi dovadă de virtuţile sale fizice şi morale.

Guvernat prost, vîrît într-un război pentru care nu era pregătit, martirizat prin boale şi suferinţi de tot felul, el s-a ridicat deodată la înălţimea tragică a conştiinţei de *a muri* sau *a învinge.* Şi a învins.

Iar acum se hotărăşte la Paris dacă biruitorul de la Mărăşeşti are drept să rămînă el stăpînul ohavnic al Daciei Traiane, al pămîntului de baştină, pe care l-a îngrăşat cu oasele sale şi cu sîngele său.

Reprezentanţii la Paris ai acestui popor de elită ar trebui să fie icoana lui credincioasă, expresia gîndirei şi simţirei sale colective..— cu alte cuvinte bărbaţii cei mai superiori, în fiecare disciplină a spiritului, fără culoare politică. în realitate, ei sunt expresia unui partid — ai Partidului Liberal— care este fondamental si iremediabil *mediocru.*

Poporul nostru nu a avut *burghezie,* adică acea clasă mijlocie cultă, a cărei origină se găseşte în organizaţia *comunelor* din evul mediu şi care a produs atîtea geniuri. Poporul nostru a avut *boieri* şi *ţărani.* Din dominaţiunea fanariotă

au rămas vătaşii de curte, arnăuţii, cămăraşii, pisarii, dăscăluşii de greceşte, medicii etc, etc, care au dat un embrion de burghezie, din care s-au recrutat partidele politice, de îndată ce Divanul ad-hoc a pus temelia parlamentarismului român. Aceste molii detestabile au fost repede pricepute de *boierii liberali,* de Cîmpineanu, de Goleşti, de Bălceşti, de Alecsandri, de Negri, de Kogălniceanu, de Cuza, dar şi ei au priceput pe boieri, cari, bogaţi şi tîrzii, aveau vreme să facă teorii; ei voiau să facă averi. Atunci s-a desprins din nobilul trunchi al liberalilor patrioţi un ram detestabil, aşa-zisul *partid al roşilor,* care a trăit cîtva timp fără disciplină, încercînd revoluţii şi detronări, pînă şi-a găsit stăpînul şi organizatorul: pe Ion Brătianu-tatăl. Acesta, cu tipuri clasice împrejurul lui, ieşite din coaliţia de la Mazar-Paşa[2], ca ilustrul Carada[3] la Banca Naţională, Radu Mihai la Interne, Evghenie Stătescu[4] la Justiţie, fraţii Maican[5] la Război, s-a pus *să organizeze ţara,* adică partidul.

Una din primele lor preocupări a fost tocmai de a arunca în spinarea altora viţiul lor congenital, grecismul şi bizantinismul fanarioţilor săi, poreclind pe Lascăr Catargiu,[6] boier vechi de sute de ani, cu numele de *Katara-tis-ghis* — şi recrutînd partizani printre fiii mahalagiilor din Bucureşti, de prin Dealul Spirei, Olari, Delea-Veche, Delea-Nouă şi din putregaiul provinciilor, Pătărlăgenii, Mihăileştii, Vizantii şi alţi agenţi electorali.

Liberalii de astăzi sunt coborîtorii acestora. Cu puţine excepţiuni onorabile, generaţiile lor tinere sunt mai rele decît generaţia bătrînă, fiindcă au rămas mediocre, dar au devenit cinice. Cu o imprudenţă revoltătoare ele se constituiesc în bănci, sindicate, comisiuni, biurouri, menite a exploata buna-credinţă a alegătorului şi pe cît se poate şi avuţia lui.

în atmosfera aceasta deleteră, fireşte, nu creşte nici un talent, nu se iveşte un scriitor, un poet, un orator — ultimul rimagiu simbolist, care să fie produsul specific al partidului. Numai avocaţi şi oameni de afaceri, dar şi aceştia mediocri. Toţi sunt mediocri. Mediocritatea este generică şi congenitală a liberali, cum este pigmentaţiunea galbenă la rasa mongolă.

Cu aşa fel de oameni a plecat d-l Brătianu la Paris, să reprezinte splendidul popor românesc.

Nu e oare o nedreptate şi o ruşine?

Care este bărbatul care să cunoască dreptul public extern al României? care este istoricul care însoţeşte pe d-l Brătianu? care este stilistul său diplomatic? care este militarul superior, ofiţerul de stat-major care să stea în faţa eroilor lumei? care este diplomatul care cunoaşte chestiunea strîmtorilor şi regimul Dardanelelor?

Presupunînd că d-l Brătianu ar fi Jean Pic de la Mirandole[7] şi încă n-ar putea să ştie atîtea minuni.

Este oare admisibil că astăzi, cînd suntem atacaţi la nord de ucrainieni sub forma bolşevistă, la vest de unguri, în Banat de sîrbi, pe Dunăre de bulgari, şi cînd se discută, pe temeiul hrisoavelor, drepturile noastre, înaintea aeropagului european, să nu fie d-l Iorga la Paris? Noi nu putem fi bănuiţi de o specială dragoste pentru directorul *Neamului românesc,* dar omul politic e una şi învăţatul e alta. D-l Iorga posedă o aşa de vastă cultură, are o atît de mare competenţă în dezlegarea problemelor istorice cu Orientul Europei, încît domnia-sa este consultat de învăţaţii străini. Iar în ziua în care ţara sa are nevoie de cît mai multe dovezi pentru a-şi redobîndi frontierele istorice, d-l Iorga este lăsat la Bucureşti, iar la Paris merge d-l Creangă.

Este iarăşi admisibil ca, în momente atît de hotărîtoare pentru viitorul ţării noastre, ilustrul general Averescu să nu fie consultat asupra Ligei Naţiunilor, a regimului militar ce va trebui să adoptăm faţă de turbulenţii noştri vecini?

Şi, în fine, se poate concepe înlăturarea d-lui Take Ionescu de la masa verde de la Paris, cînd omul acesta părea într-adins inventat de împrejurări ca să-şi servească ţara cu tot incomparabilul său talent, cu erudiţiunea sa, cu întinsele sale relaţiuni europene?

Ne aducem aminte cu groază de greşelile comise în 1878 la Congresul din Berlin. Şi să nu se uite că plenipotenţiarii de atunci se numeau Ion Brătianu-tatăl şi Mihail Kogălniceanu, iar şeful statului, regele Carol I.

Ce se poate întîmpla cu mediocrii de astăzi?

Fie ca Dumnezeul românilor să inspire pe d-l Brătianu-fiul cu gîndul bun din urmă.

1919

OBRAZURILE PATRIEI MELE

întors în ţară şi intrat în politică, am avut plăcerea să fac cunoştinţă cu o mulţime de obrazuri ale patriei mele, pe care numai le bănuiam, fără să fi crezut vreodată *că ele trăiesc, în adevăr, viaţa lor intensă şi reală.*

Cînd scrii, tipurile omeneşti se prezintă în *speţa eternităţei.* Dacă sunt infame, plăcerea creaţiunei este mai mare decît mizeria existenţei lor; dacă sunt frumoase, plăcerea este îndoită. Balzac a scris, probabil, cu voluptate pe oribilul pere Grandet şi cu o nespusă poezie a sufletului pe divina Henriette din *Le Lys dans la Vallee.*

Obrazurile patriei mele, pe care numai le bănuiam, sunt, în realitatea lor, atît de infame încît am înţeles, deodată, că n-am să fac nimic în politică. Şi atunci, descurajat, m-am întors la niîngîierea cetitului.

Printre cărţile pe cari amabilii germani au binevoit să mi le lase, am găsit o *Viaţă a lui Isus.* Cartea, cetită şi recetită, a fost o revelaţie.

Cum a putut adolescentul din Nazaret să pornească de pe lacul Tiberiadei şi din valea Iordanului şi să ajungă a cuceri lumea, lumea asta imensă, plină de farisei şi de *cărturari?* Cum a putut să biruie scolastica bizară a doctorilor din Ierusalim tînărul acesta, care pricepuse numai poezia delicioasă a psalmilor, ce răspundea atît de bine sufletului său liric?

Nu e decît un răspuns.

A biruit prin farmecul încîntător al persoanei sale, atît cît a trăit, iar după moarte, a biruit prin puterea deinfiltraţiune a unei morale superioare, care, în întregime, este numai blîndeţe, iertare şi adevăr.

Fiindcă lumea, luată în expresiunea sa imensă şi anonimă, suferă. în vremuri de pace, ea suferă în cei ce muncesc mult şi cîştigă puţin; în cei ce se nasc bolnavi şi nu se pot lecui; în cei ce vor să înveţe şi nu au cu cej în cei ce se simt superiori şi sunt umiliţi de mediocrităţi. în vremuri de război, ea suferă în cei ce mor de glonţ, de foame, de boale, în părinţii rămaşi fără copii; în copiii rămaşi orfani; în patrioţii rămaşi fără patrie; în eroii tăgăduiţi de *chibiţii* bătăliilor; în toţi cei ce s-au dus să se sacrifice pentru o cauză sfîntă; şi, dacă n-au murit, au descoperit o pehlivănie.

Va să zică, *morala* lui Isus, adică blîndeţea, iertarea şi adevărul, sunt *necesităţi* ale sufletului mulţimei, care nu pot fi tăgăduite şi în numele cărora se poate lupta, peste capul iariseilor.

Iată în ce stă reveiaţiunea.

Fireşte, un om la vîrsta mea a trecut prin multe şi cind s-a hotărît să facă politică şi-a dat seamă de ceea ce-l aşteaptă.

Cu toate astea, viaţa are o atît de mare putere de iluzionare a propriilor sale slăbiciuni, încît omul îşi închipuieşte că va fi totdeauna mai presus de puterea imanentă a *ananghiei.* Viaţa însăşi, care ascunde în sine greutăţile, poartă şi miragiul biruinţei.

Cînd am pornit să facem România Mare, mi-am dat seama că eram tot *cei 9 din Vaslui.* Dar credeam că aceştia păstrează în sîngele lor o rezervă de virtute românească, pe care nu a atacat-o corosivul politicei zilnice şi care va izbucni, atunci cînd va suna ceasul, cu violenţa marilor hotărîri.

Urmăresc pe d-l Brătianu de cînd a revenit la minister. D-sa a făcut greşeli şi poartă răspunderea nepregătirei războiului. Dar are meritul că a văzut just — ceea ce alţii nu au văzut, ceea ce eu nu am văzut. Nu vreau să intru în cercetarea politicei sale din 1914, despre care vorbea d-l Stere. E inutil şi e nedrept să facem proces de intenţii oamenilor politici. Cum este răspunzător de nepregătirea războiului, tot aşa trebuie să beneficieze de victoria finală.

Dar, ajuns în punctul culminant al păcii de la Paris, cu Basarabia, Bucovina şi Transilvania virtualmente unite cu patria mamă — cînd toată lumea i-ar fi iertat greşelile — d-l Brătianu o ia d-a capo, şi cum a voit să facă războiul cu generalul Iliescu, vrea să facă pacea cu d-rul Creangă, cu d-l Băicoiânu[1] şi alţi asemenea bărbaţi de stat.

încă o dată, nu am nimic cu nimeni.

D-l Creangă şi-a făcut studiile cu Wagner — nu se ştie bine dacă cu muzicantul sau cu economistul. în toate cazurile, cunoaşte finanţele *pe noate...* şi fiindcă Paderewski[2] guvernează Polonia, de ce d-l Creangă n-ar guverna Dacia Traiană? După tăietura elegantă a făpturei sale, ar avea dreptul să cînte din flaut şi să fie cehoslovac, ceea ce, fireşte, ar întrista umbra strămoşilor latini. Administratorii săi însă pot fi liniştiţi: de la cehoslovaci, d-sa a repudiat pe *slovaci* şi a păstrat numai *cecul.*

D-l Băicoianu poartă numele a doi oameni renumiţi prin frumuseţea lor — cărora însă, printr-un sentiment de demnitate individuală, nu a voit să le semene. D-sa este o ramură din copacul care a dat *creanga* de mai sus, cu aceeaşi eleganţă de forme, cu aceeaşi scăpărătoare inteligenţă, cu aceeaşi înclinare către cifre, acvatice, dacă se poate spune, căci este autorul unei voluminoase monografii asupra Dunării. Răposatul Dimitrie Sturdza, care a descoperit pe d-l Creangă, nu a avut timpul să-1 descopere şi pe d-sa — ceea ce este regretabil din punct de vedere sculptural şi etnografic.

Cu aceşti bărbaţi şi cu alte obrazuri ale patriei mele a pornit-o d-l Brătianu să ne reprezinte la Paris.

Cel puţin cu d-nii generali Coandă[3] şi Văitoianu,[4] primul-ministru putea să dea străinătăţii o vagă idee de acea delicioasă creaţiune a m.-s. reginei, numită *Hilderim,* atît de iubită şi de neînţeleasă de români. Se înţelege Hilderim pensionar.

Cu toate astea, d-l Brătianu, care nu mai e tînăr decît în comparaţie cu d-l Clemenceau[5], ar fi putut să-şi încheie cariera politică printr-o adevărată apoteoză. Să fi format un Minister Naţional, să fi făcut alegeri liberale cu vot universal (fără să se teamă de popularitatea generalului Averescu, căci sfera de influenţă a fiecărui partid a fost limitată), să fi plecat la Paris cu tot ce ţara are mai strălucit în fiecare ramură, iar la întoarcere să aibă dreptul a cere să fie primit cu flori.

Domnia-sa e prea inteligent ca să nu priceapă înlesnirile pe care i le-ar fi adus un guvern naţional în tratativele de la Paris şi mai cu seamă un vot al Parlamentului în contractarea împrumutului exterior.

Nu mai e un mister pentru nimeni că împrumutul intern a mers greu. în toate cazurile, mijloacele băneşti ce i-a oferit ţara nu înlătură necesitatea unui împrumut în străinătate. Valuta noastră nu se poate restabili decît prin export şi prin credite pe pieţile Europei şi Americei. Export nu putem încă avea. Rămîne deci împrumutul exterior.

Nu a făcut-o şi a rămas tot şeful unui partid.

Prin urmare, nimic nu e schimbat, în România de la 1919, din România de la 1916. Cel puţin *nimic* din apucăturile politice.

Şi cu toate astea, nu!

Este ceva schimbat.

Transilvania, după care suspinăm de 40 de ani toţi cei ce ne-am trăit o viaţă adorînd pe Traian; Bucovina, cu mormîntul de la Putna; Basarabia, cu amintirile de la Ştefan cel Mare şi cu poporul său de ţărani moldoveni, toate acestea s-au reintegrat în Dacia Traiană, în România Mare.

în această ţară nouă trebuie să înceteze tirania revoltătoare a băncilor politice, sectarismul şi mediocritatea unui partid.

Cu Maniu[6] şi cu Flondor;[7] cu Inculeţ[8] şi cu Ciugureanu; de la Constanţa la Akerman; de la Nistru la Tisa, de la Turtucaia la Ekrene, în noile frontiere ale României Mari, este ceva schimbat. Acest *ceva* este credinţa noastră în bine.

De la Mîntuitorul nostru să învăţăm blîndeţea, iertarea şi dragostea de adevăr. Dacă vom fi biruiţi astăzi, vom învăţa pe copiii noştri să fugă de lepra băncilor politice, de sectarismul cluburilor, de lăcomia ariviştilor, să aibă respectul adevărului, să recunoască meritul — chiar al adversarului — şi pînă în cele din urmă vom birui noi.

România Mare merită şă fie guvernată altfel de cum a fost guvernată România mică.

1919

D-l GEORGEL MÂRZESCU

Actualul ministru de interne este fiul unui om de spirit. Părintele său, conu Ghiţă Mârzescu, era un bărbat scund, ceva cam gras, cu o figură inteligentă, tăiată pe patronul avocaţilor francezi de la 1870, Jules Favre şi Jules Ferry, cu mersul legănat, purtînd capul sus, bon-vivant, frondeur, ceva în stilul d-lui Manole Culog[l]u mai puţin mustăţile şi gazeta franţuzească. D-nul Georgel Mârzescu[2] este înalt, voinic, adus de spate către pămînt, cu chipul bronzat, parc-ar fi un metis de caraib antropofag cu o virgină monegască; prin urmare, rm seamănă cu tatăl său.

Asta nu înseamnează însă că nu are spirit.

Are spirit, şi mai cu seamă *esprit de suite.*

Nu cunosc meritele speciale ale d-lui Mârzescu. îmi închipuiesc că trebuie să fie un bun avocat, ca orice roman. Nu ştiu dacă este scriitor. Poezii n-a publicat. în proză, este autorul unei însemnate lucrări, pe care, cu tactul său obicinuit, n-a iscălit-o: *Calendarul săteanului pe anul 1919,* în care domnia-sa este pus printre făuritorii României Mari, iar generalul Averescu caricaturizat.

Pictură nu face. J\Iuzică de asemeni nu, decît dacă stă prea mult în opoziţie, iar atunci lucrează mai mult în stil popular, fiind elevul maistrului Haret, autorul cunoscutei opere *Hora Unirei* de la 1907. Alte pasiuni nu i se cunosc. Poate mai merge cîteodată la vînătoare de dropii, antrenat de cumnatul său, d-l Duca[3], remarcabilul prefect şi om politic de la Buzău.

D-l Mârzescu a ajuns la situaţiunea importantă pe care o ocupă în Partidul Liberal graţie unor împrejurări care sunt

oarecum în afară de sfera individualităţii sale; Partidul Liberal voia *tineri* — d-l Mârzescu era tînăr; Moldova trebuia să fie reprezentată în minister — d-l Mârzescu era moldovean.

în calitatea aceasta de moldovean, d-l Mârzescu a avut norocul să găsească în preajma sa un om de mîna întîi, la ale cărui lumini recurge destul de des, pe d-l Atanasie Gheorghiu, elegantul bărbat de stat al capitalei a doua.

Dar a fi nedrept să nu i se recunoască şi meritele sale personale. Partidul Liberal este guvernat de două curente; curentul oamenilor de spirit şi curentul oamenilor de voinţă. Cel dintîi este reprezentat de amabilii epicuriani, cu o uşoară ţintă de mormonism, cari iau lumea ca o grădină. Printre aceştia putem număra pe conul Vasilică Morţun[4], d-l Mişu Ferekide[5], d-l Em. Porumbaru[6], d-l Alexandru Gussi[7], d-l Corbescu[8] etc, etc. D-l Morţun, amorezat pururea de pictură şi de muzică, este încîntător, d-l Ferekide vînează şi astăzi tînăr şi dezinteresat; d-l Porumbaru urmăreşte visul unei Gioconde pe care s-o ia de soţie; d-l Gussi a trecut la acoperişul telegrafiei fără fir, comme Ies chats de gouttiere ; d-l Corbescu cultivă emisfera boreală din steaua Vega. Toţi aceştia procedează de la d-l Ionel Brătianu.

Curentul oamenilor de voinţă vine de departe, de la Dimitrie Sturdza şi are ca şef, astăzi, pe d-l Vintilă Brătianu[9]. De la acesta procedează bărbaţii cu moravuri austere, care nu au amante, nu joacă popice, nu umblă cu muscal, nu-şi rad mustăţile, nu merg la teatru.

Deşi prin firea sa d-l Mârzescu ţinea mai mult de cei dintâi decît de cei de-al doilea, a avut puterea de a se lepăda de bunurile înşelătoare ale vieţii şi a primit botezul lui Cromwell.

Un om susţinut de d-l Vintilă Brătianu este cu mult mai tare decît îşi închipuieşte d-l Alecu Constantinescu.

Şi astfel d-l Georgel Mârzescu a devenit ministru.

Dar, ajuns sus, d-sa îmbătrîneşte. Nostalgia ştrengăriilor îl roade. Un pahar de şampanie, un pocher, un glas cald de femeie fac din domnia-sa un Faust înainte de apariţiunea lui Mefisto.

1919

GUVERN NAȚIONAL

De cînd am început campania electorală, gruparea noastră de la Liga Poporului continuă să ceară guvern național. împrejurările se pare că ne dau dreptate.

Nu trebuia să fii mare *ghicitor* ca să prevezi că nu vom lua Transilvania fără vărsare de sînge; nu era nevoie să fii Bismarck ca să pricepi greutățile ce vom întîmpina cu anexarea Basarabiei[1].

Ne explicăm:

Transilvania este pămînt românesc, de la Traian. Acolo, poporul nostru s-a păstrat sub forma lui cea mai pură, a tipului etnic daco-roman; acolo, moravurile sunt curate, iar sufletul stă sus; acolo vom găsi noi complectarea lipsurilor noastre.

Dar dacă lucrul acesta este adevărat, nu mai puțin adevărat este că Transilvania e atît de necesară ungurilor, încît, din ziua în care vor pierde-o, Ungaria nu mai are rațiunea de a fi. Politicește, ea cade la rangul de stat de mîna a 4-a, pe cînd împrejurul său se ridică Polonia și România la rangul de state de mîna a 2-a.

Din punctul de vedere sentimental, feodalitatea ungurească trăiește în Transilvania de veacuri întregi. Acolo își au castelele lor toți baronii opresori ai neamului nostru: Andrâssy[2], Apponyi[3], Kârolyi[4], Tisza[5].

Prin urmare, ungurii vor face toate sacrificiile înainte de a se hotărî să renunțe la Transilvania.

Basarabia este, de asemeni, pămînt românesc, iar poporul său, țăranul, acela ce dă nota hotărîtoare a dreptului de posesiune teritorială, este român. Și istoricește și după teoria d-lui Wilson[6], Basarabia este țară românească.

Cu toate astea, stăpînirea rusească a lăsat urme adinei în orașele Basarabiei, între marii proprietari și în populațiunea israelită. Infiltrațiunea ucraineană a fost cu atît mai ușoară, pe timpul țarismului, cu cît Ucraina avea veleități de independență și cultiva prietenia poporului dintre Prut și Nistru.

Cînd dar Basarabia s-a declarat de sine stătătoare, Ucraina a recunoscut-o și-a poftit-o la pacea de la Brest-Litovsk, cu generozitatea pe care o pun toate popoarele tinere în recunoașterea dreptului celorlalte popoare.

De îndată însă ce s-a simțit veleitatea României de a încorpora Basarabia, vecinii noștri de peste Nistru și-au schimbat politica.

Cînd se va putea scrie istoria momentelor tragice actuale, se va vedea cîtă dreptate avea generalul Averescu atunci cînd voia să păstreze republicii moldovenești dintre Prut și Nistru caracterul unei autonomii complecte, garantată și păzită de armata noastră, pînă la organizarea ei militară și pînă la alipirea definitivă, ce ar fi venit de la sine.

Am fost cel dintîi comisar regal în Basarabia, trimis acolo de generalul Averescu, în momentul tratativelor de la Buftea, pentru a indica, d-lor Inculeț și Ciugureanu, drumul de urmat! Era vorba de a salva Dobrogea, fără a compromite Basarabia. Se va vedea mai tîrziu ce vra să zică adevăratul patriotism.

Lucrurile acestea se petreceau în februarie 1918, cînd totul era întuneric, durere și lăcrămi.

Astăzi, cînd s-a limpezit orizontul pentru toată lumea ce ține de Antantă, noi suntem din nou în primejdie. La nord ucrainenii, ungurii la apus, bulgarii la sud. Mai rămîneau sîrbii. Dacă împrejurările politice se întorc astfel la Paris încît ne stricăm și cu sîrbii, situația noastră devine foarte grea.

Sper că vorba mea va fi auzită mai sus.

Nu mai încriminez pe nimeni. Nu acuz pe acei ce au făcut din alipirea Basarabiei o reclamă electorală, nici pe cei ce au dat votul universal ca să nu-l aplice, nici guvernarea anticonstituțională prin decrete-legi, nici incapacitatea celor

ce înconjură pe d-l Brătianu la Paris. Nu vreau să ating chestiunea atît de delicată a călătoriei reginei noastre la Paris, vizita sa la d-l Clemenceau. Vom acoperi-o cu flori cînd se va întoarce, <. . .)

Scriu astăzi pentru a cere *guvern național.*

în momentul retragerii guvernului Coandă—acel produs hibrid al unei silfide cu un rinocer — se vorbea iarăşi de guvern național. Am scris atunci, în *îndreptarea* de la Iaşi, că un asemenea guvern nu avea rațiune de a fi. Germanii erau bătuți pe toată linia, iar România se vedea stăpînă pe destinele sale, în granițele dintre Nistru şi Tisa. Prin urmare, nefiind răspunderi de împărțit, d-l Brătianu era îndestulător.

Atunci nu se putea prevedea greşeala ce s-a comis de a se lăsa ungurilor armamentul şi munițiile cu care astăzi terorizează Transilvania, şi nici bolşevicilor ruşi posibilitatea de a se organiza în mod serios. Astăzi, ungurii şi ucrainenii îşi pot da mîna în nordul Bucovinei.

Pe de altă parte, conflictul dintre Italia şi Serbia ne pune în cea mai penibilă situațiune. Către Italia ne atrag afinitatea de rasă, origina comună a trunchiului latin, splendoarea Renaşterii şi binefacerile civilizației venețiene, gloria armatelor sale actuale şi, în fine, modul atît de nobil cu care a tratat pe prizonierii transilvăneni din armata austriacă. în acelaşi timp, cu sîrbii am avea tot interesul să trăim deocamdată în relațiuni amicale. Nu ştim ce se va întîmplă mai tîrziu, cînd toți slavii de miazăzi îşi vor da mîna. Poate că atunci mulți vor regreta dispariția Austriei, dusă la pieire de o feodalitate imbecilă şi de grandomania maghiară.

Conflictul acesta este, pentru noi, mai grav decît însăşi chestiunea Torontaiului[7], Italia neadmițînd cu nici un preț condominiul sîrbesc în Marea Adriatică.

Cînd dar aşa de multe şi atît de complicate probleme se prezintă atențiunei noastre, în politica externă, putem noi, care trăim înlăuntru sub un regim despotic, fără Parlament, cu stare de asediu şi cenzură, putem noi face alegeri peste două luni, dezlănțuind toată patima partidelor?

Starea de asediu, care trebuie suspendată cu orice preț în timpul campaniei electorale, poate fi impusă de necesitățile apărării naționale. Niciodată nu s-a prezentat țării acesteia necesitatea formării unui guvern național mai inexorabilă ca astăzi.[8]

Noi, cei de la Liga Poporului, renunțăm la beneficiul popularității noastre-care este imensă, s-o creadă liberalii— numai pentru a da țării un guvern tare, cu autoritate în afară şi putere înlăuntru.

1919

DEMOSTENE BOTEZ: „MUNȚII
Versuri

Printre multele versuri pe care le-a produs războiul, cele şase bucăţi ale d-lui Botez răsar ca un pom înflorit într-un pustiu. Sunt numai şase. Dar fiindcă Premiul Adamachi este divizibil, iar „munții" ne sunt atît de dragi şi indivizibili de naționalitatea noastră, să dăm o dovadă de mulțumire poetului care a găsit aceste accente duioase şi o estetică orografică nouă, pentru a însufleți cu simțiri româneşti piscurile Carpaților noştri:

Cu cît ne depărtăm de ei mai tare,
Aşa cum sunt de veci, pietroşi şi goi,
Pornesc şi dînşii parcă după noi.
Mutînd încoace depărtata zare.

1919

UN ANIMAL PRIGONIT
Domnului Director al Cenzurei din țara românească

Domnule Director,

Un colaborator al nostru, *Amărîtul de pe Amaradia,* a încercat să publice, în *îndreptarea,* un articolaş de cronică veselă, intitulat *Aventurile unui porc.* Funcționarii d-voastre au cenzurat o parte din articol şi--lucru nou!—au cenzurat chiar titlul.

Nu pricep bine care este criteriul cenzurei. Credeam că sunteți chemați să apărați numai interesele țării şi, pe ici pe colo, interesele Partidului Liberal. Interesele țării nu se pot confunda cu ale animalului în chestiune; şi nici ale Partidului Liberal. în toate cazurile, nu pînă la identificare.

Dar, admițînd că ați avea oarecari cuvinte de meteorism sufletesc de a vă solidariza cu acest grațios fenomen al naturei, am dori să binevoiți a ne comunica o listă de cuvintele româneşti cu care trăiți rău sau să ne indicați animalele vivipare şi ovipare pentru care aveți o slăbiciune specială. Am înțeles pînă acum că nu vreți să se vorbească de „vagon ministerial", de „resturile adormite ale excelenței-sale", de „d-l Nistor[1] din Bucovina", de „interim la Lucrări Publice", de toate produsele de măcelărie, ca *osînzâ, costițe, tobă* etc. Am înțeles că nici litera alfabetului *P* nu vă place, dar, din seria animalelor vivipare, care altul, în afară de cel cu Sfîntul Anton, vă este cu deosebire scump? Profilul unor oameni seamănă cu al oilor; al altora, cu al cailor. Unii au pigmentațiunea de morcov sentimental; alții, de baragladină apoplectică. Domnul Morțun, cînd surîde, are aerul de a cînta din nai; d-l general Prezan[2] vorbeşte cu o grație de nimfă politică. Unii bărbați din Partidul Liberal poartă nume de păsări zburătoare, d-nii Porumbescu[3], Corbiță[4], Bibilicescu[5] etc.

Care sunt cuvintele ce vă displac?

Preferați verbele *regulate* sau *neregulate?*

Care credeți că este cea mai bună formă a gerundiului de la verbul *a fugi : fugind* sau *fugind ?*

Comisiuneâ *Dicționarului Academiei* v-ar fi foarte recunoscătoare pentru toate aceste informațiuni, iar Presa, în general, v-ar turna un bust de bronz, dacă mai aveți nevoie de acest *facsimile.*

Primiți etc.

Duiliu Zamfirescu

1919

DOMNUL ORLANDO SI DOMNUL BRĂTIANU

Nu am nevoie să spun cu cîtă dragoste urmăresc politica Italiei în desfășurarea evenimentelor de la Paris și cîtă încredere am în viitorul acestei țări. Era o vreme cînd Italia, fiind rău cunoscută la noi, era rău apreciată.

Pentru mine, care, de la 1888, am luat parte la toate evenimentele însemnate ale poporului italian; care am cunoscut pe Crispi, pe Rudini[1], pe Visconti-Venosta[2], pe San-Giuliano[3], pe toți oamenii Italiei de astăzi; care, într-o moștenire de familie, am găsit urme palpitante ale dominațiunei austriace la Milano[4], autografe a lui Cavour și Manara;[5] care am asistat, în momentul bătăliei de la Adua[6], la disperarea unui popor, rănit pe nedrept în orgoliul său; care l-am văzut reculegîndu-se și am fost martor la acest fenomen economic extraordinar, că, în interval de 10 ani, și-a răscumpărat toată datoria publică externă, care se ridica la aproape 8 miliarde; care cunosc expansiunea sa în America-de-Sud, unde Argentina este total italienească, Uruguay în mare parte, Brazilia, total, în unele provincii, ca San Paulo; care știu că, după renașterea artistică zisă *del quattrocento,* Italia a trecut prin renașterea politică de la 1859 și 1870, iar astăzi se găsește într-o a treia renaștere, cea mai strălucită, cea mai complectă, în care artele plastice, pictura și literatura își dau mîna cu arta militară și cu arta *politicei externe* — pentru mine, a vedea pe d-l Brătianu că se apropie de d-l Orlando[7] este o bucurie aproape familială.

Pentru că, dacă cunosc adînc Italia, cunosc și mai adine România, și mă bucur a găsi profunda afinitate de rasă, care face că țăranii din Mehedinți și din Comitatul Hațegului,

adică de pe locurile pe unde s-au bătut dacii cu romanii, stint identic țăranii din Campania romană, bruni, voinici, cam taciturni, iute la sînge, cînd femeia și vinul le aprind inima, generoși cu copiii și nefericiții, trăind și astăzi din păstorie și agricultură, cu alte cuvinte, tipul etnic al Lațiului, care este leagănul tuturor subdiviziunelor neolatine.

Mă bucur, cu atît mai mult, cu cît, pe timpul cînd trăiam la Roma, eram mai de aproape preocupat de a deștepta în conștiința românilor ideea reintegrării lor în Dacia traiană, — ceea ce mi-a dat curajul să nu mă depărtez de la planul unei lucrări unitare, aceea a unei serii de romane care trebuiau să se sfîrșească, în cel din urmă, cu luarea Transilvaniei. Pe acesta nu l-am scris, căci l-a scris poporul românesc, cu sîngele lui.

Se înțelege deci cu cîtă simpatie am urmat orientarea politică a d-lui Brătianu către politica d-lui Orlando.

De la începutul războiului mondial, atît Italia cît și România se găseau încătușate prin tractate internaționale față de Puterile Centrale, din care au știut să iasă cu onoare. Atît una cît și alta au încheiat cu Aliații franco-englezi convențiunile din 1915 pentru Italia și 1916 pentru România, prin care se preciza viitoarele posesiuni ale ambelor țări, în caz de victorie. Atît una cît și alta se găsesc astăzi în dificultăți identice, prin nerespectarea conventiunilor din 1915 si 1916.

Dar atît și nimic mai mult.

Căci, pe cînd d-l Orlando s-a dus la Paris ca expresiunea cea mai pură a unui Minister Național, care era el însuși expresiunea complectă a unui Parlament, ce palpita la unison cu țara întreagă; pe cînd d-l Orlando lua cu sine toți specialiștii Italiei, care nu făcuseră niciodată politică (și o știu pentru că, printre dînșii, am rude și prieteni), la noi, d-l Brătianu pleca la Paris ca expresiunea unui Minister de partid, fără Parlament, ducînd cu sine o serie de delegați tehnici, mediocri sau incapabili, scoși *numai* din partidul său, cu excluderea sistematică a somităților țării.

Amînarea nejustificată a alegerilor; guvernarea monstruoasă prin decrete-legi; cenzura care încătușează orice discuție liberă; starea de asediu care împiedică întrunirile, presiunea politică sub toate formele, a cărei ultimă întruchipare este

îndepărtarea de la comandament a generalului Petala[8], care a displăcut unui satrap de provincie — toate aceste manifestări orientale pun pe d-l Brătianu la antipozi de d-l Orlando.

Cînd dar, astăzi, aud vorbindu-se, în ceasul al 13-lea, de părăsirea Parisului, de apel la națiune, de hotărîrea de a nu semna pacea — mi se pare că visez.

România care, politicește, a fost creată de Europa, la Paris, în 1856 și 1858; care a fost instituită ca păzitoare a gurelor Dunării; care și-a înfăptuit unirea, la '59, sub privirea lui Napoleon al III-a; care și-a aplicat tot programul Divanului ad-hoc, a secularizat mînăstirile, și-a ales dinastia străină — sub egida puterilor garante — astăzi, cînd e vorba de atingerea reală a umbrei după care alergăm de două mii de ani, să plecăm de la Paris și să nu semnăm pacea, mi se pare o aberațiune atît de monstruoasă, încît nici nu mă opresc la ea.

Atît numai:

Cînd d-l Orlando părăsește Parisul și merge la Roma, este așteptat de Ministerul Național, de Parlament și de rege.

D-l Brătianu n-are nici Minister Național, nici Parlament.

1919

PETRE CARP

In caietul meu de note găsesc un portret al d-lui P. Carp, scris în 1914 şi menit să nu se publice decît după moartea sa şi după moartea mea.

Portretul acesta e scris cu hotărîrea şi verva unui om sănătos, care vorbeşte despre moarte cu aceeaşi infinită vanitate a părerei care face că ne credem nemuritori.

Şi, cu toate astea, iată: modelul a murit. Pictorul se simte zdruncinat. Tragica majestate a morţii ridică deodată între noi solemnitatea ireparabilului.

într-o ţară ca a noastră, în care oamenii, luaţi în detaliu, par mai meschini decît în alte ţări, Petre Carp răsare ca un masiv puternic dominînd coline, dealuri şi pustietăţi şi, ca el, rămîne singuratic.

Judecata imparţială a Istoriei va hotărî despre faptele sale politice. Noi, contemporanii, nu ne putem sustrage de la înrîurirea pe care a exercitat-o farmecul unui suflet ce părea cîteodată violent, dar care, în realitate, era numai mîndru şi drept.

înainte de a închide ochii, bătrînul bărbat de stat a văzut înfăptuirea visului tuturor românilor — pe altă cale decît aceea ce o urma el.

Ultimul omagiu ce i se poate aduce este credinţa că s-a bucurat.

în întocmirea viitoarei Românii luminile sale ar fi fost de un mare folos. Acuma, la încheierea păcii, cînd orce mică greşeală de tactică ne poate aduce la dezastru, prudenţa şi vioiciunea spiritului său "ar fi găsit dezlegări practice şi garanţii sigure.

Nimeni nu are dreptul de a răspunde singur pentru România viitoare, nici d-l Brătianu, nici alţi bărbaţi, fiindcă România viitoare este patria noastră a tuturor, zămislită din sîngele fiului lui Petre Carp, a fiilor noştri, ţărani şi boieri la un loc, şi numai fiind drepţi şi cumpătaţi, iubindu-ne ţara pînă la sacrificiu şi onorînd morţii, vom învinge greutăţile Păcii, cum am biruit pe cele ale Războiului.

1919

DUHAMEL

Țara se găsea sub ocupațiune rusească — o ffericire pe care a cunoscut-o şi acum în urmă. Comandantul trupelor, generalul Duhamel, era tipul soldatului rus, aşa cum îl fasonase Neculai Pavlovici — brutal, bețiv, ignorant, afemeiat şi pravoslavnic.

Duhamel suferea de *nebunia succesului.* Personal, omul acesta era fricos. Doi chirchizi enormi dormeau de-a curmezişul uşei, iar ziua umbla armat ca un evzon. Ori de cîte ori ieşea pe *podurile* Bucureştiului, sotniile de cazaci se țineau după el lanț şi nimeni n-avea voie să stea la fereastră sau în uşa prăvăliei, fără a fi plesnit de nagaică.

Dar tot ce încercase în viață îi reuşise, aşa că avea toate îndrăznelile, chiar şi pe a curajului.

Angaralele curgeau pe biata țară. Tot felul de levantini o exploatau în modul cel mai neruşinat.

Boierii încercau să meargă la palat spre a se tîngui — căci Duhamel locuia în chiar palatul nostru domnesc. Erau totdeauna bine primiți, li se făgăduia tot ce cereau, dar, de îndată ce boierii ieşeau, trimitea să se cheme pe un om de-al său, Burali-oglu, cu care se sfătuia. Regulat, făcea altfel de cum făgăduise.

Partidul Liberal era cel mai exasperat. Dar Partidul Liberal de atunci era alcătuit din boierii generoşi ai țării, din aceia cari, mai tîrziu, aveau să aleagă pe Cuza şi să'facă Unirea. Printre aceştia se găseau şi scriitorii noştri, cu Ion Eliade Rădulescu în frunte.

Cu toată străşnicia cenzurei, pamfletele curgeau. Dar, pe atunci, lumea citea puțin.

Într-o zi, către seară, iată un țigan cu ursu că iese din spatele casei Crețeanu şi se opreşte la scara palatului. Pe atunci nu era grila de astăzi, nici copacii, nici aripa din fund a palatului, nici corpul de gardă, ci numai casa Golescu, aşa cum se vede şi astăzi pe Calea Victoriei,

Duhamel, singur, se uita pe fereastra de la etajul de sus, prins şi el de melancolia vremei trecătoare.

Ursarul, de jos, îi face semn cu ciurul, să-i dea voie să joace ursu. Cazacul din gheretă vrea să se opună. Dar Moş Martin era deja în două labe, urlînd de mînie şi sărind împrejur. Lumea începea să se adune.

Țiganul bătea din ciur şi striga:

Joacă bine, măi Martine,
Că-ți dau pîine cu măsline
Şi-o ursoaică cu botine,
Duhai-Duhai-Duhaimel.

La refrenul acesta lumea se bucura şi se aduna tot mai multă. Eliade Rădulescu — căci el era ursarul — trăgea de lanț, suna din ciur şi cînta:

Să trăieşti cît Barbă-Cot
Ghinerar cu rubla-n bot,
Suflet de Iscariot,
Duhai-Duhai-Duhaimel.

Lumea făcea mare chef şi piața era acum plină de trecători, opriți să vadă un aşa saltanat la uşa palatului. Sentinela se îmblînzise şi ea. Cazacul blond lua parte la veselia generală, prin acea secretă contagiune ce trece din om în om la mulțimea ce conspiră. Fireşte, el nu pricepea nimic din înțelesul refrenului.

Eliade striga la urs:

Pentru hoațele de fuste,
Ne-ai dat piatră şi lăcuste,
Guşterul să mi te guste,
Duhai-Duhai-Duhaimel.

Du-te liftă din palat,
Că toți pomii s-au uscat
Şi fîntînele-au secat,
Duhai-Duhai-Duhaimel.

Bucuria se citea pe toate fețele și vestea se împrăștie ca fulgerul că ursarul era marele scriitor Eliade Rădulescu. Dar scena ce urmă puse vîrf la toate.

Ursul, plictisit de a tot, sări într-un picior, își scoase botnița singur, se duse la ursar, îl luă de braț și, amîndoi săriră într-o trăsură, făcîndu-se nevăzuți. Ursul era tînărul Simion Mihălescu, zis mai tîrziu Warșawski.

Ce urmă după aceea, ușor se poate înțelege. Duhamel, de la fereastră, văzu toată scena. Sentinela fu bătută cu vergi. Poliția se puse în urmărirea ursului și a ursarului, cari se refugiară la Brașov — toți țiganii din țară fură cercetați și schinguiți — șeful cenzurei fu schimbat, ministrul trebilor dinăuntru destituit, iar Burali-oglu fu decorat de Neculai Pavlovici.

Trebuie să mai fie și azi urmași din familia asta.

1919

D-NUL BRĂTIANU PE DIN AFARĂ ȘI PE DINĂUNTRU

Cititorii sunt rugați să nu confunde forma cu fondul. *D-l Brătianu, pe din afară și pe dinăuntru* nu însemnează *fizicul* și *moralul* d-lui Brătianu, ci pur și simplu *politica externă* și *politica internă* a d-lui Brătianu.

Dealtminteri, și în înțelesul celălalt, d-l prim-ministru este un bărbat interesant. Dacă ar fi călugăr și catolic, domnia-sa ar semăna cu papa Innocențiu al X-a Doria-Pamphili[1], al cărui cap a trecut în posteritate — dacă antonimia este permisă — prin geniul lui Velâsquez. Cu o cămașe albă, brodată, peste pantaloni; cu o pelerină pembe peste cămașe; cu tichiuță liliachie pe cap; așezat într-un fotoliu pontifical — d-l Brătianu ar fi, leit, Innocențiu al X-a. Inocențiu și nu prea. Dar nici papa lui Velâsquez nu era pe atît de *inocențiu* pe cît se chema. Amant al acelei delicioase Dona Olimpia Maidalchini, ai cărei papuci brodați cu perle erau renumiți în toată creștinătatea, Innocențiu al X-a se grăbi să exileze pe cardinalii Francisc și Antoniu Barberini, care-l făcuseră papă, hrăpi statele ducelui de Parma, prezida marele Jubileu din 1650 și afurisi pe Jansenius[2].

în viața d-lui Brătianu, amîndoi cardinalii Barberini ar fi reprezentați prin d-l Take Ionescu[3]; ducele de Parma ar fi d-l Iancu Flondor; marele Jubileu ar fi pacea de la Versailles, iar Jansenius ar fi d-l Stelian[4]. Pe cît se poate.

* *

Dar să ne coborîm în lumea civilicească.

Ambiția ascunsă a d-lui Brătianu este de a semăna cu un alt italian, care, in politica externă a țării sale, a fost

aproape genial: contele Camillo Benso di Cavour. Şi, în adevăr, pe unele laturi, seamănă cu Cavour.

Aşa, bunăoară, contele di Cavour, înainte de a intra în politică, era militar de carieră; d-l Brătianu era inginer de carieră, înainte de a deveni preşedinte de Consiliu; în 1852, Cavour fu ministru de Comerţ; d-l Brătianu fu ministru de Lucrări Publice. Cavour fonda un ziar, *Risorgimento,* d-l Brătianu fonda un altul, *Viitorul.* Cavour lucră pe sub mînă cu Mazzini[5] şi cu Garibaldi, pentru unificarea Italiei, iar în 1859 trimise pe Mazzini să se răcorească la Londra; d-l Brătianu lucră cu socialiştii în mai multe rînduri, dar mai cu seamă în 1907 , iar în 1918 îi împuşcă. în 1855, contele di Cavour impuse lui Napoleon III colaborarea armatei italiene la războiul Crimeei; d-l Brătianu impuse Aliaţilor colaborarea armatei române la războiul mondial, prin actul său din 1916, de care nu se ţine nici o seamă. Contele di Cavour numi, la comanda supremă a armatei italiene din Crimeea, pe generalul La Marmora, care se distinse în lupta de la Traktir; d-l Brătianu numi, la comanda supremă a armatei române, pe generalul Iliescu, care se distinse la Turtucaia şi la alte traktiruri. Contele di Cavour, după întrevederea de la Plombieres, negocie căsătoria prinţului Napoleon cu prinţesa Clotilda şi hotărî alianţa franco-piemonteză; d-l Brătianu, după întrevederea de la Constanţa, negocie căsătoria prinţului Carol cu marea ducesă Tatiana şi hotărî alianţa ruso-română, care avea să dea rezultate atît de strălucite. După pacea de la Villafranca, contele di Cavour se supără pe Franţa şi părăsi ministeriul; după pacea de la Versailles, d-l Brătianu făcu întocmai, supărîndu-se pe Franţa şi căutînd un om de paie căruia să-i treacă puterea.

în politica internă, d-l Brătianu siiferă de aceeaşi ambiţie de a semăna cu Cavour şi La Marmora.

într-o şedinţă a parlamentului piemontez, vorbindu-se despre arma *carabinierilor,* care costă atît de scump, s-a rostit celebra frază „tagliatelli fatti in casa". Adică: nu trebuia să se atingă nimeni de carabinieri, deoarece ei erau o invenţie pur italienească, care, oricît ar fi fost de slabă, tot era mai bună decît o imitaţie străină: *tăiţei de casă.*

D-l Ion C. I. Brătianu este, în mare parte, victima *tăiţeilor făcuţi în casă.*

Cît a trăit răposatul Carada, acesta a fost *tăiţelul* cel mai considerabil. După moartea sa, el a fost' înlocuit cu

Banca Naţională. Din aluatul acesta s-au făcut tot felul de *paste alimentare:* Creditul funciar rural, Creditul funciar urban, Banca Românească, Societatea Tramvaielor, Casa rurală, Locuinţele ieftine, Banca viticolă etc, etc, fără a mai socoti diversele bănci străine, unde bîntuie spiritul colectivist, sub forma *sequeştrilor judiciari.*

D-l Ion I. C. Brătianu, primul-ministru al ţării româneşti, este prizonierul acestor institute, care, cu unele onorabile excepţiuni, sunt conduse de oameni mărginiţi şi uneori direct şi categoric *incapabili.* în zadar încearcă minoritatea cultă a partidului să reacţioneze împotriva acestui detestabil sistem. Ea este ameninţată cu eliminare sau distrugere.

Din această oficină ies prefecţii prevaricatori, comisiunile de alimentare cărora le merge pomina în ţara întreagă, sistemele de impozite absurde, fixarea preţurilor la alimente de primă necesitate şi altele. O şleahtă de agenţi inferiori, cari se agită împrejurul bursei, latră în vînt, convinşi şi violenţi, denunţînd infamiile Europei şi preamărind virtuţile d-lui Ion I. C. Brătianu, care ştie să reziste articolului 5 din tractatul de pace cu Austria[6].

Dar dacă Parlamentul ar exista şi n-am fi guvernaţi de mediocritatea şi demenţa decretelor-legi — noi am întreba pe d-l Ion I. C. Brătianu:

— Crezi dumneata serios că vei putea duce ţara românească pe calea progresului echilibrat, închizîndu-te într-un zid chinezesc, fără să închei convenţii comerciale cu restul lumei, fără să faci înlesniri de tranzit pe teritoriul României şi chiar fără să dai garanţii serioase că nu vei mai reînnoi cazul cu articolul 7 din Constituţie?

Poziţia financiară a guvernului este clară; el merge la faliment sigur. De la aprilie pînă astăzi, deficitul trece de jumătate de miliard. D-l Kiriacescu face parte din şcoala d-lui Costinescu — cu alte cuvinte este un caleidoscop care, cu aceleaşi mărgele, prezintă figuri totdeauna noi. Cu toată inventivitatea sa fiscală, d-l ministru de Finanţe vede falimentul bătînd la uşe.

Salvarea stă într-un împrumut exterior. Lumea financiară străină cunoaşte foarte bine bogăţiile ţării noastre şi ştie că putem plăti. La România veche, care singură exporta de la 600 la 800 milioane cereale, trebuie să se adaoge

grînarul Basarabiei, care are aproape 4 milioane de hectare arabile, adică mai cît jumătate din vechiul regat. La grîne trebuie să se adauge admirabilele zăcăminte de petrol. La petrol, trebuie să se adaoge pădurile. La păduri trebuie să se adaoge sarea gemă, care se prezintă sub formă de munți întregi şi care poate da loc la cele mai variate industrii.

Lumea financiară străină ştie toate acestea şi e gata să ne vină în ajutor, cu condiția, bineînțeles, de a-şi avea partea sa de beneficii. în materie de finanțe, nimeni nu face nimic pentru nimic. Cei cu *tăițeii făcuți în casă* cunosc prea bine acest aforism, fiindcă nu fac un pas şi nu dau un ban fără a nu-l exploata, şi băneşte, şi politiceşte.

Prin urmare, rodomontadele d-lui Brătianu, dacă sunt serioase, duc, direct, la faliment.

Or, falimentul unei țări însemnează intervenția străinilor, instalarea unei Comisiuni internaționale, care să conducă, interesele unui minor bogat, ce se ruinează.

Aşadar, d-l Brătianu, care nu vrea să discute cu Europa încheierea unor convențiuni comerciale şi de drumuri-de-fier, onorabile, lucrează prin toate mijloacele pentru aducerea străinilor pe calea neonorabilă a falimentului.

Vom vedea în unul din numerîle viitoare, cu dovezi de detaliu, la ce sumă se ridică datoria consolidată şi datoria flotantă a României, precum şi incapacitatea de cuvertură a Băncii Naționale, fără ajutorul creditului străin.

1919

APELURI LA UNIRE
Din corespondența mea cu T. Maiorescu

Sub acest titlu, ziarul *Românul* din Arad, vorbind despre convocarea Marelui Sfat Național şi despre nevoia solidarizării tuturor românilor din teritoriele alipite, se exprimă astfel:

„E un început frumos şi o pildă ce credem că va fi urmată de întreaga presă din regat.

Atunci cînd această presă va înceta să apere mărunte interese personale şi neînsemnate ambiții de partid; atuncea cînd oamenii politici vor renunța la atacuri violente, dictate de chestiuni de amor propriu, se va putea găsi şi timpul şi obiectivitatea necesară pentru a se da soluții tuturor problemelor referitoare la interesele superioare ale țării."

îmi iau libertate să mă adresez amicilor din Ardeal şi din toate teritoriele alipite — tuturor acelora care ştiu cu cîtă dragoste curată urmăresc eu, de 40 de ani, formarea unei conştiințe a *Daciei lui Traian* în sufletele românilor din regat—îmi iau libertate să mă adresez lor cu următoarele două rugăminți, una de ordin general, alta de ordin particular:

De ordin general

„Nu confundați luptele noastre politice (ale celor din vechiul regat) cu aspirațiile noastre patriotice: *nu există partid în România vechie care să nu fi visat întotdeauna la România Mare/"*

De ordin particular

„Nu confundați Liga Poporului cu celalalte partide."

Să dezvoltăm prima teză.

Din lunga şi foarte interesanta mea corespondenţă cu Maiorescu, o parte, aceea ce mi se păruse de interes pur literar, era catalogată şi pusă la o parte, spre a fi publicată. Armatele inamice au distrus-o cu furia şi inconştiinţa cu care rod şoarecii manuscrisele. Din fericire, au rămas şi alte scrisori, cari, fiind mai intime, erau păstrate cu restul corespondenţii mele de familie. E poate un noroc că s-a întîmplat aşa, deoarece, cum zice însuşi Maiorescu într-o scrisoare a sa din 18 aprilie 1901, „orce scriere e o *meşteşugite*", cu atît mai mult este *o meşteşugite* atunci cînd se ocupă de literatură, care este ea însăşi cea mai înaltă formă a meşteşugirei gîndului.

Printre aceste scrisori, iată una de un interes covîrşitor. E vorba despre cunoscuta discuţiune literară la care a dat loc discursul meu de recepţiune în Academia Română, relativ la *Poporanism.*

„Sinaia, Hotel Ungarth
Luni, 6 aprilie 1909

Iubite domnule Z[amfirescu],

.•.Manuscriptul d-tale nu l-am recitit în agitarea politică din Bucureşti. Dar miercuri, 25 martie, îndată după închiderea Parlamentului, am venit cu el în traistă la Sinaia, însă pe drum (în urma pîclei din ultima şedinţă a Senatului) mi s-a umflat obrazul, am avut o erupţie de eczemă, doctorul Mamulea m-a ţinut înfăşurat în comprese de acid boric pînă alaltăieri. în sfîrşit, alaltăieri am putut încerca prima plimbare de o oră, şi ieri am citit cu îndoită luare-aminte cele 57 de pagine, la care ai redus discursul d-tale.

Partea despre latinitatea noastră este admirabil concepută şi admirabil scrisă. Am citit-o împreună cu nevastă-mea şi am fost amîndoi încîntaţi, eu pentru a doua oară.

Dar partea ceailaltă, toată teoria d-tale literară, afirmarea de la început că poezia populară « ca produs estetic nici nu există la naţiunile civilizate», părerea filozofică-despre timp şi spaţiu, împotrivirea în contra poeziilor lui Goga şi novelelor lui Popovici-Bănăţeanul etc, etc. sunt diametral opuse nu numai convingerilor mele *in petto,* ci *scrierilor* mele de vreo 40 de ani încoace, începînd cu lauda lui Alecsandri pentru adunarea poeziilor populare (1867), continuînd cu aprobarea romanului popular de felul lui Slavici (1882), cu recunoaşterea fără rezervă a lui Popovici-Bănăţeanul (1895), cu relevarea poeziei populare ca rădăcina poeziei mai înalte (articolul despre poetul Victor Vlad, 1898), toate aceste publicate în *Convorbiri literare,* şi încheind cu propunerea de premiere a poeziilor lui Goga, publicată în *Analele Academiei...*

Prieteneşte, al d-tale
T. Maiorescu"

Această scrisoare s-a salvat tocmai pentru că era începutul unei neînţelegeri care mi se părea menită să rămînă în acea rezervă melancolică a sufletului în care nu străbate nimeni. Cum însă neînţelegerea a devenit în 1913 ruptură pe faţă şi definitivă, ea intră în domeniul istoriei, fiindcă se leagă, pe o lături, cu politica noastră internă şi cu campania din 1913, iar pe altă lături, cu istoria literaturei române.

împrejurările vieţii s-au întors astfel încît anul 1906 m-a găsit secretar general la Externe, numit de răposatul Iorgu Cantacuzino şi de generalul Lahovary, cari, deşi cunoşteau vechile mele legături cu „Junimea" (sau tocmai pentru că le cunoşteau), m-au adus de la Roma la Bucureşti, dîndu-mi toată încrederea pe care o comportă direcţiunea Ministerului Afacerilor Străine. Nu am primit acest post decît cu învoirea lui Maiorescu şi Carp — dar, fireşte, rapoartele noastre cele atît de adînc prieteneşti (după cum se va vedea din încîntătoarea corespondenţă a lui Maiorescu) s-au rărit. Ele s-au rărit şi mai mult cînd, în anul 1907 (cel cu răscoalele ţărăneşti), Partidul Liberal a venit la putere, cu Dimitrie Sturdza la Externe. Era o chestiune de elementară bună-cuviinţă, pe care orice om cu simţ o va înţelege.

Rapoartele mele cu Dimitrie Sturdza erau dintre cele mai rele. Din cea mai fragedă a mea tinereţe, îi fusesem semnalat ca un fel de Antichrist, care trebuia să acopere pămîntul de impietăţi şi eram înscris, în unul din numeroasele carnete, cu trei cruci. M-a răsturnat în Academie de vreo patru ori şi am trecut numai la limită cînd răposatul Iancu Kalinderu[2] şi răposatul dr. Istrati[3] l-au luat de scurt. Dimitrie Sturdza argumenta cu degetul arătător: „Aista este un pornograf". în adevăr, în prima mea tinereţe literară, comisesem un roman fără nici o valoare, care se sfîrşea cu fraza: „Ah, viaţa, ce mai porcărie!"

Prima noastră întîlnire la Ministeriul de Externe a avut loc în prezenţa d-lui Theodor Rosetti, care, văzîndu-mă cu părul cărunt, zise: „Ei, bre omule, îmbătrîneşti şi dum-

neata !" Ca şi cum aş fi cunoscut secretul frumoasei *Fontaine de Jouvence,* după care alergau cavalerii evului mediu, sperînd s-o găsească atunci cînd s-a descoperit America. Poate s-o găsim acum. ..

Cu această frază am început serviciul cu Dimitrie Sturdza. Treaba mergea greu. Revoltele ţărăneşti duceau ţara la pieire. în cabinetul meu de lucru din Ministeriul de Externe, d-l Take Ionescu căuta să convingă pe Dimitrie Sturdza de gravitatea situaţiunei. Atunci am cunoscut pe generalul Averescu, care, în uniforma sa scînteietoare de cavalerist, îi asculta pe amîndoi cu o deplină linişte sufletească.

După cîtva timp devenisem atît de intim cu Dimitrie Sturdza, încît cunoşteam întreaga sa viaţă politică, cu toate detaliele relative la Cuza, la lovitura de stat, la intrigele din Partidul Liberal, la chestiunea transilvănească, la propaganda catolică etc, etc.

Dar, cu cît mă apropiam de Sturdza, cu atît simţeam că mă depărtez de Maiorescu. Orice explicaţie devenea inutilă, deoarece eu înţelegeam să trăiesc cu propria mea judecată.

în fine, la 1913, o chestiune despre care nu pot încă vorbi mă puse faţă în faţă cu amicul meu de 30 de ani, devenit acum inamic. Prim-ministru şi ministru de Externe— urît şi excomunicat de Carp. De la prima ciocnire scăpărară scîntei.

— Uitaţi că vorbiţi primului-ministru al ţării româneşti!

Ultimele două cuvinte erau rostite cu un ifos atît de actoricesc, încît nu mai recunoşteam pe omul cuminte, care fugise toată viaţa de patos.

— Şi domnia-voastră uitaţi că vorbiţi unui ministru plenipotenţiar de clasa I.

Scena se petrecea la Sinaia. Eram după pacea de la Bucureşti. Ceva nou şi măreţ se rostogolea în sufletul acestui om, a cărui mască devenise tragică.

Tocmai atunci se deschise o uşe lăturalnică şi o persoană amică se ivi între uşori:

— Cine te-a făcut ministru de clasa I ? zise ea, zîmbind.

Fireşte, cu această întrebare, toată încordarea căzu.

De atunci nu am mai văzut pe amicul cel mai iubit, care a închis ochii pe cînd mă aflam în pribegie.

I

*

Rostul acestei lungi digresiuni este următorul:

Luptele între românii din vechiul regat sunt uneori atît de crîncene încît ele rup relaţiuni de prietenie, de rudenie — desfac pe Maiorescu de Carp, pe mine de Maiorescu, pe alţii de mine — fără ca totuşi, să ne facă să uităm ţelul comun: patria noastră, România Mare.

Am reprodus într-adins scrisoarea lui Maiorescu, în care se vorbeşte de morţi şi de vii, de convingeri literare, de păreri filozofice etc.

Ceea ce este organic aşezat în structura noastră sufletească nu se schimbă; ceea ce este numai împrumutat se schimbă sau se îndreptează. Părerea mea asupra *poporanismului* rămîne nestrămutată; opinia asupra oamenilor se modifică, după evoluţia talentului sau a vieţii lor. Credinţele mele literare cu privire la Popovici-Bănăţeanul trebuiesc primite numai în cadrul general al exagerării poporaniste; individual, Popovici-Bănăţeanul avea talent. Tot aşa cu Coşbuc şi Goga. Am lucrat cît am putut pentru intrarea lui Coşbuc în Academie, şi dacă ar fi trăit, probabil aş fi fost chemat să răspund la discursul său de recepţiune.

Cu toţii la un loc, ne putem asemăna cîrdurilor de cucoare, ce merg prin văzduhul neţărmurit, sub cîrma celui mai ager, iar cînd poposesc, fiecare face de caraulă pentru paza cîrdului.

Nici Maiorescu, nici Brătianu, nici Take Ionescu, nici generalul Averescu, nici alţi bărbaţi din vechiul regat nu au luptat şi nu luptă decît pentru mărirea şi consolidarea patriei. Mijloacele lor pot să se deosebească, dar gîndul este acelaşi.

Noi oamenii politici din regat trebuie să fim consideraţi ca Edison în electricitate: cu oarecare ştiinţă, cu oarecare empirism, dar cu multă dragoste şi cu o scînteie de geniu am inventat transmiterea energiei la distanţă. Tinerii electricieni din teritoriele alipite să ducă mai departe invenţiunea noastră, fără a ne critica prea mult.

Această energie poate să ajungă la Budapesta — ceea ce ar fi suprema satisfacere a românilor transilvăneni şi a noastră.

Pentru â doua teză, mîine.

1919

APELURI LA UNIRE [II]
Din corespondența mea cu T. Maiorescu

în precedentul meu articol, adresîndu-mă amicilor din Ardeal şi din toate teritoriele alipite, îi rugam să nu confunde Liga Poporului cu celelalte partide.

Se înțelege foarte uşor pentru ce, cînd e vorba de vechile partide istorice.

Este o glorie a neamului nostru a constata profunda conştiinţă cu care au lucrat toate clasele sociale — şi mai cu seamă cele de sus — atunci cînd a fost vorba, cu adevărat, de interesele României.

La 1859, priveliştea este înălţătoare. De la o moşie din preajma Galaţului,[1] unde trăia Costaki Negri, pleacă scînteia genială a unirei Principatelor, prin alegerea aceluiaşi domnitor la amîndouă scaunele. Nimic nu rezistă înfăptuirei acestei idei.

Trebuia să asculţi pe Dimitrie Sturdza (care era un inimic personal al lui Cuza) istorisind peripeţiile călătoriei domnitorului de la Iaşi la Bucureşti, entuziasmul oraşelor, bucuria ţăranilor, care sărutau pămîntul la sosirea lui vodă şi apoi îl însoţeau la drum pînă le plesneau caii de goană. Toţi competitorii la tron, Mihalachi Sturdza, fiul său beizade Grigori, Todiriţă Balş, Vasile Alecsandri, marele Costaki Negri, Lascar Catargiu — toţi se deteră la o parte, cînd, în seara de 3 ianuarie 1859, în adunarea de la Costaki Rolla, Pisoski propuse candidatura lui Cuza.

Tot aşa la Bucureşti, liberalii, cu fraţii Brătianu şi Costaki Rosetti în frunte, conservatorii, cu Barbu Catargiu, beizade Dimitrie Ghica, fraţii Brăiloiu şi alţii uitară vrajba

dintre dînşii şi primiră cu braţele deschise pe primul suveran al României Unite.

Dar, de abia se înfăptui ideea Unirei şi lupta partidelor începu cu o violenţă extraordinară. întreaga domnie a lui Cuza fu un lung martir, cu ministere fantastice, care durau trei săptămîni sau trei zile, trecînd de la *albi* la *roşi* cu propriri vremelnice pe la Manolaki Costaki Epureanu, Neculai Kreţulescu etc. Cele două volume ale lui Xenopol, asupra
* lui Cuza-Vodă sunt foarte instructive. Din fericire, veni şi Kogălniceanu!

Şi cu toate astea, cîte fapte frumoase nu s-au săvîrşit în scurta domnie de 7 ani a lui Cuza! împroprietărirea ţăranilor, secularizarea mînăstirilor, recunoaşterea de către Sublima Poartă a Unirei, codul civil — s-ar putea zice întreaga alcătuire organică a statului nostru — se datoreşte lui Cuza, Kogălniceanu şi Negri, care constituiesc trinitatea creatoare a acelei domnii. S-au săvîrşit şi fapte nrîte şi cel mai urît este însăşi detronarea domnitorului. Dar există un document de o urîţenie surprinzătoare, care nu trebuie uitat, tocmai fiindcă este opera unuia dintre oamenii cei mai bine pregătiţi ai acelei epoce, care, mai tîrziu avea să devină unul din cei mai mari scriitori ai ţărei noastre: John Ghika. Acesta, în calitate de ministru de Externe al Locotenenţii domneşti din 1866, adresează reprezentanţilor străini din Bucureşti un raport, prin care caută să explice raţiunea detronării, raport care este un monument de nedreptate şi de sofistică bizantină. Atîta e de vinovată ura politică!

Cele două partide istorice, liberalii şi conservatorii, îşi trag origina din *roşii* şi *albii* de pe timpul lui Cuza. Şi-au mai pus ei zorzoane şi calificative, „liberali-naţionali", „conservatori-democraţi" — superfetaţiuni şi antinomii copilăreşti — care nu schimbă nimic din fondul lucrurilor.

Mirarea mea este de a vedea că nu se mai găseşte un singur bărbat politic conservator care să apere cu convingere *marea proprietate.* Din punct de vedere ştiinţific, agricultura fărâmiţată este mediocră, iar, din punct de vedere social, o ţară care are 50 de indivizi pe kilometru pătrat poate tolera şi proprietate mică şi proprietate mare.

Dar asta îi priveşte.

Prin urmare, partidele istorice îşi au calităţile lor şi viţiile lor congenitale.

Cînd noi ne-am hotărît să ne strîngem în jurul generalului Averescu, cunoşteam aceste calităţi şi aceste vitii şi aveam impresia că poporul românesc merită *mai mult* şi *mai bine.* Inutil să punem în evidenţă viţiile vechilor partide. Ceea ce era latent a devenit militant şi catastrofal, de îndată ce războiul a cerut politicanţilor români să facă dovada pregătirii lor, Partidul Liberal, care are oameni de reală valoare şi era mai cu seamă o admirabilă organizare de partid, s-a dovedit a fi de o incapacitate revoltătoare în pregătirea celui mai mare eveniment al neamului nostru, războiul—şi aceasta cu atît mai mult, cu cît era mai calificat s-o facă, prin aceea că se găsea la guvern cu mult înainte de declararea lui. Partidul Conservator de sub conducerea d-lui Marghiloman, care numără, de asemeni, oameni de necontestată valoare, a comis monstruoasa greşală de a primi să formeze un guvern românesc sub călcîiul dominaţiunei străine, cu agravanta unui Parlament care trebuia să voteze şi să ratifice pacea separată. Singur d-1 Take Ionescu a fost cu adevărat consecvent în politica românească de pe timpul războiului — cu această mică rezervă,, că d-sa credea orbeşte în putregaiul rusesc.

în aceste împrejurări, o mînă de oameni, poate cam naivi, dar crezînd cu hotărîre în „bine" şi „mai bine" şi mai cu seamă entuziasmaţi de comoara de viaţă a poporului nostru, de adîncile şi neclintitele sale calităţi latine,[.. .] s-a hotărît s-o rupă cu celelalte partide şi să înceapă *o* viaţă nouă.

Nu găsesc altă pildă mai convingătoare decît formarea junimismului în mijlocul partidelor de la 1866 şi 1888.

Este evident că Liga Poporului nu are nimic comun cu „Junimea", decît împrejurările externe în care a luat naştere.

La 1866, „Junimea" a răsărit ca o necesitate organică a vieţii politico-intelectuale româneşti, ca un reactiv contra pantalonadelor Rosettaki, contra greco-bulgărimeipartidului său, contra falşei latinităţi a lui Laurian, Fontanin etc. şi contra ciocoilor tuturor partidelor^

Aşa se naşte Liga Poporului. însemnătatea extraordinară a timpurilor, cînd, după 1800 de ani, sufletele noastre, uitînd mizeriile vieţii, se desfată în spaţiul liber al Daciei Traiane, dau o importanţă covîrşitoare creaţiunii Ligei.

Vrem să începem o viaţă nouă, în care „aprovizionările", permisurile de export, vagoanele să rămînă pe al doilea

plan. România Mare cere preocupări de ordin superior.

Băncile să fie lăsate pe seama celor ce fac finanţa şi industrie, şi, chiar la aceştia, ele să fie subordonate unui ideal de purificare. Scandalul cu lansarea acţiunelor şi specula de bursă, la care participă o burghezie trivială, pentru care soldatul ce moare pe Tisa n-are decît o valoare de „ridicare la bursă", trebuie să înceteze.

Dau mai jos două scrisori ale ilustrului Maiorescu, din care se va vedea ce preocupări aveam noi la 30 de ani.

E vorba de suflet, de năzuinţa de dezrobire a bietului om, care şi aşa rămîne destul de încătuşat în butucul nevoilor materiale.

Asta vrea Liga Poporului: rectificarea conştiinţelor, îndreptarea vieţii noastre publice, şi aceasta, nu de pe catedră, ci în practică, în funcţiuni, în alegeri, în însăşi esenţa vieţii noastre de popor demn de-a trăi şi a creşte.

Iată scrisorile:

„Reichenhall, luni, 20 aug./l sept. 1890

Iubite domnule D[uiliu],

Ai vrea 100 000 franci pe an, pentru mine, ca să mă dezrobeşti de advocatura şi să am răgazul de a scrie? [2] Ţi-o las mai ieftin cu jumătate; o fac şi cu 50 000. Â la rigueur şi cu 40 000. Dar cînd ai pînă acum numai 5 000 ca procente <lin capital, 7300 din profesură, trebuie să trimiţi 11 000 franci pe an familiei, înţelegi că restul trebuie să-1 scoţi din salahorie. Şi «primum vivere, deinde philosophari». Ceea ce, dealtminteri, precum ştii, nu m-a împiedecat încă de la seninătatea vieţei. Fiecare din noi e mărginit în limitele firii sale şi a unei poziţii devenite definitive de la 40 de ani încolo; şi gîndurile ce ar fi fost, dacă n-ar fi fost ce a fost, sau cum ar fi, dacă ar fi cum nu e, le-am alungat de mult. Dar adevărat este că mă apucă —aşa , la 2 luni o dată — dorul de a scrie ceva mai cu temei şi o adîncă părere de rău că pentru aşa ceva nu am timpul liber.

Toate merg « â bâtons rompus » în viaţa mea literară, îmi pare însă că aş avea multe de spus şi de scris, care uneori tind să-mi spargă ţeasta de tare ce bat la uşe — însă e probabil că mulţi se coboară în groapă ca o puşcă încăr-

cată şi ruginită în dorul de a face explozie — proastă imagine; dar exactă idee.

Precum vezi, ploo afară, şi atunci ploo şi înlăuntru. Nevastă-mea stă întinsă pe o canapea şi citeşte din George Eliot; e veselă ca totdeauna, şi aceasta mă readuce şi pe mine la simţimîntul unei realităţi în definitiv plăcute.

Complimente şi salutări amicale da tutti a tutti.

T. Maiorescu"

„Bucureşti, 7 (19) fevr. 1894

Iubite domnule Z[amfirescu],

Retrimit scrisoarea Sturdza. Am avut o lungă convorbire cu el , şi cred că am restabilit adevărul în mare parte. E probabil că D. St. va veni la guvern în a[nul] 1895. Pînă atunci pare a sta solid guvernul de astăzi. De atunci încolo nu mai vrea Carp să stea, în orce caz.

Romanul d-tale, trimis pe jumătate, nu ne-a fost adus încă spre cetire[3]; sper sîmbăta viitoare. Dar mie-mi pare foarte bine că ni l-ai trimis, că l-ai scris, că te fură literatura, şi pricep şi împărtăşesc ce-mi scrii: « Viaţa lumească mi-a fost, în vremea asta, aşa de indiferentă, că parcă nici n-aş fi trăit într-însa. » Aceasta este fericirea stranie (3/4 exultantă, 1/4 melancolică) a adevăratului autor, de care cei nechemaţi şi nealeşi n-au cel mai mic habar. E lumea impersonală a idealului, semnul de recunoaştere al francomasonăriei intelectuale, care, dealtminteri, nu are mulţi iniţiaţi.

Auzul meu s-a îndreptat mult, şi mă aflu cu el iarăşi cum eram acum vreo 10 ani. Mai mult nu pot cere de la cei 54 de ani ai mei, decît să devie 44!

Mişcarea noastră literară, înfiripată cu foştii mei şcolari universitari, creşte. Remarcă în *Conv[orbiri]* de la fevruarie *finul* articol de Evolceanu (un cap excelent), deşi explicarea lui *Fulger* e prea lungă. Un foarte bun studiu asupra « supravieţuirii — survivance — în locuţiuni şi jocuri de copii la români» de Anastasescu-Floru ni s-a citit alaltăieri şi va apare în *Conv[orbiri]* de la martie sau aprilie. Un alt studiu interesant ni l-a trimis Teohar Antonescu din Atena (e acolo pentru săpăturele' arheologice de la Olympia) asupra concluziilor etnografice din cercetările arheologice. Flora e aici, dar acest Antonescu şi acel Evolceanu au fost (Evolceanu este încă) împreună cu Dragomirescu şi Negulescu [primăvara aceasta] la Berlin şi au format acolo « Junimea » generaţiei a doua, prin entuziasmul lor de bună-credinţă pentru tot ce este aspiraţie curată, *nematerialistâ* (în deosebire de...[4] cari. asupra *acestei note caracteristice* s-au dezbinat de noi) în căutarea şi iubirea adevărului şi frumosului.

Dar adecă eu n-am vreme să-ţi scriu, sunt copleşit de lucrări oficiale şi vreau numai să salut în grabă pe... şi' să-ţi strîng mîna, totdeauna prieteneşte.

T. Maiorescu"

Nu cred că mai am nevoie să atrag atenţiunea cititorului asupra căldurei cu care scria acest mare român, acum 25 de ani, asupra *entuziasmului de bună-credinţă pentru tot ce este aspiraţie curată în căutarea şi iubirea adevărului şi frumosului.*

Iată din ce trebuie să se inspire Marele Sfat Naţional.

1919

DOMNUL VENIZELOS ŞI DOMNUL BRĂTIANU

Pe cînd România palpită de îngrijorare, fiind adusă de politica d-lui Brătianu pînă la ruperea relaţiunilor diplomatice cu Aliaţii, Grecia se ridică în stima lumei şi în propria sa stimă,obţinînd de la Consiliul Suprem tot ce doreşte. Presa bulgară se ocupă de o nouă clauză introdusă de Aliaţi în tractatul de pace cu Bulgaria, în virtutea căreia Bulgaria se obligă formal să respecteze pe viitor neutralitatea Greciei. De unde ar rezulta că această neutralitate a fost garantată de toate puterile reprezentate la Versailles.

Pe cînd, dar, poporul elin, care, din punct de vedere financiar, era ajuns la faliment, iar din punct de vedere politic, la haos, se vede îmbrăţişat de Europa ca un copil preferat, poporul român este tratat ca un copil vitreg.

Pentru ce? Ce am făcut noi ca să merităm acest tratament ? Ce am făcut noi, pentru ca Europa să se creadă autorizată a falsifica istoria, punînd în „Convenţiunea specială" inexactităţi ca aceasta: „Considerînd de altă parte că principalele puteri aliate şi asociate doresc să recunoască fără condiţiuni independenţa regatului român, *atît* pe *vechile* cît şi pe noile sale teritorii..."?

Consiliul Suprem greşeşte cînd are aerul de a pune în joc independenţa regatului român pe vechile sale teritorii.

Este adevărat că prin tractatul de la Berlin recunoaşterea independenţei României era condiţionată de aplicarea art. 441 cu alte cuvinte de admiterea evreilor în bloc; mai este adevărat că guvernul liberal de atunci a subtilizat art. 44 al tractatului de la Berlin şi l-a înlocuit cu art. 7 al Constituţiei noastre, obligînd pe evrei să fie împămînteniţi, individual,

prin votul Camerelor, ca toţi străinii. Dar tot atît de adevărat este că independenţa României a fost recunoscută pe cale diplomatică de puterile semnatare ale tractatului de la Berlin şi cea care a luat iniţiativa recunoaşterii a fost Italia, în 1881, care, prin baronul Fava, a admis oficial independenţa României; după Italia/a venit Austria, iar după aceste puteri, au venit toate celelalte.

Dacă nu am fost primiţi la tractatul din Londra, din 1883, decît cu vot consultativ, cauza este că în acel tractat era vorba despre noi în conflict cu ruşii, despre regimul braţului Chiliei şi despre faimoasa chestiune a Dunării. Dar tocmai de aceea guvernul român de atunci nu a recunoscut nici o valoare, în drept, tractatului de Londra şi a retras plenipotenţa dată lui John Ghika, ministrul său. Ca urmare, tractatul de Londra, întru cît priveşte Dunărea românească, a rămas literă moartă.

.

Acestea zise, noi cerem Partidului Liberal să explice Parlamentului ostilitatea Consiliului Suprem contra României. A fost vorba despre publicarea unei *Cărţi verzi,* care să coprindă documentele diplomatice ale conflictului. Nu s-a publicat nimic, fiindcă nu-i nimic de publicat. D-l Brătianu a avut grije, îh momentul plecării sale de la Paris, să imprime textul protestului său, însoţit de patru anexe, referitoare la art. VI al tractatului de pace cu Austria.

Ceea ce este interesant pentru ţara noastră este să ştie cum a ajuns d-l Brătianu la conflict cu Aliaţii.

Cărei împrejurări se datoreşte succesul d-lui Venizelos[1] şi cărei împrejurări se datoreşte insuccesul d-lui Brătianu?

Sacrificiile pe care le-a făcut Grecia în folosul Aliaţilor sunt incomparabil inferioare sacrificiilor pe care le-a făcut România. Grecia ne este amică; e o ţară simpatică, cu pămîntul clasic al armoniei, unde am mers să ne ridicăm sufletul pînă la înălţimea frumosului absolut. Dar atît. în ordinea intereselor practice, pe cînd ţara noastră era pustiită de armatele Puterilor Centrale şi pe cînd noi aşteptam ofensiva de la Salonic, generalul Sarrail[2] era imobilizat de nesiguranţa armatei greceşti.

Iar astăzi d-l Venizelos obţine tot, pe cînd d-l Brătianu nu obţine nimic.

Căci România Mare, una şi nedespărţită, este opera sufletelor noastre româneşti; este închegată cu sîngele copiilor noştri; este zămislită din puterea aspiraţiilor noastre, de

dincoace şi de dincolo de munţi, de dincoace şi de dincolo de Prut.

D-l Brătianu, mergînd la Paris, avea să valorifice aceste sacrificii.

Şi, din nenorocire, n-a ştiut s-o facă.

Eu admit că d-l Brătianu este un bun român, dacă admite şi d-sa că este nepregătit pentru marele rol pe care vrea să-l joace

D-l Brătianu a rezolvat o problemă insolubilă: fiind insuficient, este de o suficienţă revoltătoare, şi, lucru ciudat pentru vîrsta d-sale, de o lipsă de tact copilărească.

Ajuns la Paris, d-l Brătianu a găsit pe d-l Clemenceau la apogeul gloriei. Drept aceea, d-sa a devenit prietenul duşmanilor d-lui Clemenceau—al d-lor Briand[3], Barthou[4] şi Bouillon. Pasiunea sa pentru acesta din urmă a mers atît de departe, încît a însărcinat pe nevinovatul primar al capitalei să dea unei străzi din Bucureşti numele d-lui Bouillon. Nu era destul cu strada Lueger, Michelet, Edgar Quinet, mai trebuia şi acest *bouillon* la lista de bucate, ca să înţeleagă fraţii de peste munţi gusturile noastre.

D-l Venizelos are, se vede, altă artă culinară. D-sa e modest şi dispeptic, dar, ca toţi oamenii cu stomacul slab, e pesimist, şi, ca toţi pesimiştii, cere pururea.

Vom vedea ce obţine.

1919

SUFLETE CASTE

Cu o nespusă bucurie asist la primele manifestări ale grupului transilvănean în Parlament. Dacă o rigidă disciplină de partid nu m-ar fi împiedicat de a mă găsi pe aceleaşi bănci cu reprezentanţii poporului de peste munţi, aş fi fost fericit să colaborez cu ei la îndrumarea politică a României Mari către destinele sale, o colaborare de fapt, căci, cu gîndul, colaborăm de mult.

Sunt fericit de a constata, o dată mai mult, sensul de orientare pe care-l au bărbaţii transilvăneni în aşezarea vieţii politice de colaborare cu vechiul regat. Deşi cam bănuitori, cam tineri în unele apucături, ei ne aduc două elemente fundamentale în organizarea României viitoare: o mare castitate sufletească şi o ştiinţă consumată de rezistenţă politică.

Castitatea sufletească este adevăratul izvor al fericirei omeneşti. A crede, a nu bănui, a nu calomnia, a nu admite două morale, una privată şi alta publică; a respecta şi a iubi femeia, a nu te despărţi de ea cînd ai luat-o, a crede în Dumnezeu şi în Traian; a merge la biserică şi la statuia lui Mihai-Eroul; a avea preoţi culţi şi a-i respecta; a face din tricolorul naţional simbolul tuturor aspiraţiunilor; a ignora turpitudinile homosexuale; a da creiţarul din fundul pungei pentru a cumpăra şi a citi literatură naţională — sunt calităţi specific româneşti, pe care se va aşeza clădirea unitară a României Mari.

Cu cîtă nespusă bucurie am văzut sala de şedinţe a Academiei invadată de senatori şi deputaţi transilvăneni, venind să asculte comemorarea lui Mihai Viteazul! Erau acolo adunaţi, în cultul unui mare general şi al celui mai mare om de stat din trecutul nostru, erau adunaţi episcopii şi preoţii

de peste munți, cu reverendele lor curate, cu înfățișare serioasă, cu acel ton de bună-cuviință iertătoare ce stă așa de bine unui creștin, alături de „doctorii" și avocații lor, alături de autenticii țărani daco-romaiji!. ..

Priveliștea aceasta mi-a amintit biserica din satul Poiana din munții ce domină Săliștea Sibiului, biserică în care cultul propriu-zis și patriotismul se confundau atît de intim, încît Domnul ne-a auzit glasul.

Această Academie, pe care neputincioșii o insultă, dar care a fost terenul pe care s-au întîlnit patrioții din toate provinciile locuite de români, a avut satisfacerea sufletească de a da primele onoruri Senatului și Camerii daco-romane.

.

Rezistența pasivă la împilările unguresti a învățat pe frații noștri de peste munți să fie prudenți și circumspecți, să nu se lege repede cu orișicine, să risipească ofertele ispititoare ale politicanților noștri.

înainte chiar de a se organiza în *blocuri,* o înțelegere tacită s-a stabilit între deputații și senatorii transilvăneni, aceea de a distruge regimul liberal, cu turpitudinile, specula și cinismul său.

Odată distrus acesta, blocul transilvănean trebuie să examineze cu maturitate avantagiile și dezavantagiile semnării păcii. El va vedea că este o nebunie criminală a nu semna pacea, punînd în joc existența însăși, în dreptul public internațional, a României Mari, pentru că ni se impune controlul minorităților, tranzitul și convențiile de comerț.

Tranzitul și convențiile de comerț le-am avut întotdeauna, iar controlul minorităților îl merităm, fiindcă am înșelat Europa la 1877, iar liberalii sunt gata să reînceapă jocul încă o dată, dacă judecăm după discursurile d-lui Dinu Brătianu la Muscel.

Partea jicnitoare din acest control va fi ușor înlăturată dacă România își va da alt guvern, cu altă mentalitate. Consiliul Suprem e compus din oameni cu bun-simț, iar nouă nu ne trebuie d-1 d'Annunzio.

Prin urmare, din sufletul cast și din prudența trecutului' să scoată frații noștri de peste munți hotărîrile prezentului, ajutînd pe aceia din vechiul regat care [se] sufocă în atmosfera pestilențială creată de decretele-legi, de stare de asediu și de rezistență, să scoată țara din primejdie.

1919

PĂRINTELE EPISCOP CRISTEA

Buna părere pe care o avem despre deputații și senatorii transilvăneni, luați fiecare individual, ne facem să credem că se formează cu încetul, în sufletele lor, conștiința colectivă că România Mare nu poate fi guvernată de la periferie. Domniilelor nu trebuie să ia drept bani buni acuzările ce ne aruncăm noi, cei din vechiul regat, că suntem ușurei, venali, alergători după emoții ieftine, coprinzători de femei scumpe, și alte asemenea grațiozități neolatine.

România Mare s-a creat prin veghea perpetuă a bărbaților de stat din vechiul regat. Unirea Principatelor au făcut-o Cuza, Kogălniceanu, Negri și Alecsandri.

Prima împroprietărire au făcut-o Cuza și Kogălniceanu, prin lovitură de stat, în contra voinții lui Barbu Catargiu, care a și căzut victima convingerilor sale. Bonurile de tezaur, așa-numiteie *bonuri rurale,* erau căutate ca iarba de leac.

A doua împroprietărire a făcut-o Petre Carp.

A treia împroprietărire a încercat s-o facă guvernul Sturdza din 1907, cu concursul grațios al d-lui dr. Creangă, și din ea au ieșit *izlazurile.*

A patra împroprietărire, dacă o vrea Dumnezeu, o face d-1 Mihalache[1], cu concursul d-lui Inculeț, al d-lui Nistor[2] și sub auspiciile d-lor Iorga, Cuza[3] și Bujor[4], președinții Corpurilor legiuitoare din anul gloriei 1919.

Va să zică, de la Mihalache Kogălniceanu, la Mihalache învățătorul, iar de la Alexandru Ion I Cuza, la domnul profesor Alexandru Cuza.

Discursul stupefacent al acestuia din ședința de la 18 decembrie este un farmec mai mult la numeroasele și varia-

tele sale manifestări de bărbat de stat. Cel ce a redactat şi iscălit în casa d-lui Matei Cantacuzino[5] de la Iaşi, în aprilie 1918, *Răspunderile,* să ceară în decembrie 1919 în Parlamentul României întregite respectarea tractatului din 1916 — este o culme!... Dar la oamenii superiori, culmile nu mai sunt obstacole.

Luînd cuvîntul la Senat, părintele episcop Miron Cristea[6] a vorbit cu bun-simţ. Preasfinţia-sa a crezut, hotărît, că primul guvern ieşit din sînul celui dintîi Parlament al României unite va fi un guvern naţional. Compus din bărbaţi politici aparţinînd tuturor partidelor, acest guvern ar fi avut în sprijinul său luminile şi experienţa oamenilor celor mai încercaţi.

Cu alte cuvinte, părintele episcop Cristea a spus că în guvernul Vaida[7] ar fi trebuit să figureze toţi bărbaţii cu experienţă, şefii de partide şi de grupuri, aceia cari cunosc nevoile reale ale ţării şi cunosc, mai cu seamă, interesele sale actuale în politica externă. Aceşti bărbaţi, astăzi, sunt: d-l Ion Brătianu, d-l Take Ionescu, d-l Marghiloman, d-l general Averescu; iar de peste munţi, poate, d-l Maniu, d-l Vaida şi părintele Cristea însuşi, care trebuia neapărat să fie preşedintele Senatului.

Dintre bărbaţii aceştia, d-l Brătianu s-a eliminat singur, prin intransigenţa sa în chestiunea semnării păcii. D-l Marghiloman era mai dinainte eliminat, prin politica de pe vremea ocupaţiunei — ceea ce nu l-a împiedicat de a rosti un discurs remarcabil, prin curajul cu care şi-a recunoscut greşeala şi prin sinceritatea sacrificiilor sale. Rămîneau d-nii Take Ionescu şi generalul Averescu.

în vremile din urmă se ridică, în politică, un om plin de talent, care, ca scriitor, este în fruntea mişcării noastre intelectuale, d-l Goga. D-sa a explicat blocului ardelenesc pentru ce se retrage din minister odată cu generalul Averescu, fără ca, totuşi, să iasă din partid.

A guverna, astăzi, fără generalul Averescu este o absurditate. Omul care se bucură de o imensă popularitate, generalul care a salvat onoarea ţării, bărbatul înzestrat cu adevăratele calităţi ale unui şef de guvern, sobru, neagitat, prevăzător, nu poate să fie eliminat de la cîrma ţării fără pedeapsă pentru intriganţii care lucrează să-1 elimineze.

Şi, fiindcă am ajuns să fim sufocaţi de minciuni şi compromisiuni, trebuie să recunoaştem numaidecît şi valoarea ultimului dintre şefii de partide şi de grupuri, d-l Take Ionescu.

Ţara nu are astăzi un om mai bine pregătit pentru a relua tratativele de la Paris. Cu semnarea păcii, se încheie o perioadă de agitaţie factice, dar adevărata cercetare a politicei noastre externe de-abia acum începe. Cum se vor redacta convenţiile viitoare ale României? Ce alianţe fireşti ni se impun? Ce garanţii trebuie să căutăm pentru frontierele Basarabiei? Pe ce baze punem creditul statului şi viitoarea noastră politică economică? Cum stă grava chestiune a Dunării?

Părintele episcop Cristea trebuie să fi fost tot aşa de mişcat ca şi noi cînd a văzut că primul nostru delegat la Paris a fost ales în persoana d-lui dr. I. Cantacuzino, remarcabilul bacteriolog. Nimeni nu are mai multă stimă pentru persoana d-lui dr. Cantacuzino decît noi. Dar, fiindcă am hotărît să o rupem cu minciunile convenţionale, trebuie să ne întrebăm ce pregătire are domnia-sa în politica externă şi ce ar zice d-l doctor dacă la un congres de bacteriologie primul-ministru ar trimite, bunăoară, pe d-l Filodol, eminentul nostru reprezentant la Atena?

Noi credem că toate boalele îşi au specialiştii lor, şi orice, durere în dreapta nu se poate confunda cu o criză hepatică, după cum orice cardiac nu poate face pe nebunul din amor.

1919

MOMENTE GRAVE ÎN POLITICA EXTERNĂ

în ceasul plecării la Paris a noei noastre delegațiuni, cu d-l dr. I. Cantacuzino în frunte, se petrec două evenimente capitale: la Londra mesagiul regelui George al V-lea, cetit în Parlamentul englez; la Paris discursul d-lui Clemenceau rostit la palatul Bourbon.

D-l Clemenceau a informat Camera franceză că, asupra cererei sale, d-l Lloyd George[1], primul-ministru englez, a consimțit să se reia în cercetare chestiunea Galiției orientale, care fusese hotărîtă de Consiliul Suprem într-un mod atît de contrar intereselor poloneze, încît Dieta Poloniei l-a dezaprobat în unanimitate.

Iată, dar, un punct cîştigat, şi anume că faimosul Consiliu Suprem revine asupra hotărîrilor sale atunci cînd i se dovedeşte că a greşit.

Noi nu vrem să facem greutăți delegațiunei noastre, cerîndu-i să obțină revizuirea tractatului asupra pactului „Torontal", căci ştim să facem, în efecte, deosebirea ce există în cauze; actualul ministru de Externe polon, d-l Patek, a avut de luptat cu prusienii şi nu i-a fost greu să dovedească Aliaților că o revanşă prusiana pe Vistula ar pregăti o revanşă prusiana pe Rin — pe cînd noi avem de luptat cu un aliat, şi din punct de vedere anglo-francez Torontalul, fie românesc, fie iugoslav, nu primejduieşte pacea viitoare.

Alături de chestiunea Torontalului se prezintă delegațiunei române rara ocaziune de a cere Aliaților rectificarea fruntariilor cu Ungaria. în adevăr, mesagiul regelui Angliei

zice, vorbind despre marile probleme internaționale nerezolvate :

„Rămîne a se încheia pacea cu Imperiul otoman şi cu republica Ungariei şi am încredere ca negocierile ce se urmează vor duce la bun sfîrşit".

Deşi comisiuneâ de delimitare s-a pronunțat, noi suntem în drept a face apel la simțimintele de supremă justiție ale d-lor Clemenceau şi Lloyd George, care susțin pretențiile Poloniei față de un inamic, pentru a recunoaşte şi susține cererile noastre față de un alt inamic, care nu a fost mai puțin primejdios decît germanii. Cînd se va dovedi d-lui Clemenceau că frontiera noastră despre Ungaria a fost opera inconştientă a unui creion roşu, care a umblat prin satele noastre orbeşte, fără [no]rma[2] etnografică sau strategică, atunci sperăm că ni se va face dreptate. Şi suntem cu atît mai mult autorizați a spera lucrul acesta, cu cît d-l Clemenceau a declarat, acum în urmă, că comptează foarte serios pe amiciția României şi pe sprijinul ei. înțelegem pe d-l Clemenceau. în greaua problemă ce se prezintă Aliaților cu bolşevismul ridicat la dogmă de guvernămînt, România poate fi chemată să joace un rol precumpănitor.

Vom vorbi ceva mai departe despre rolul acesta.

Deocamdată, delegațiunea română are a se ocupa şi de chestiunea tractatului de pace cu Imperiul otoman, despre care vorbeşte mesagiul regelui Angliei.

Chestiunea strîmtorilor este o chestiune capitală pentru România. Cu cît ne mărim mai mult, cu cît coastele occidentale ale Mării Negre devin tot mai mult româneşti — cu atît Bosforul şi Dardanelele ne interesează mai direct.

Dunărea şi-a pierdut din importanța sa în dreptul public internațional. în linie de fapt, Dunărea este un fluviu românesc. Pe tot malul stîng, de la Porțile-de-Fier pînă la canalul Patapov; pe malul drept, de la Turtucaia pînă la extremitatea canalului Sf. Gheorghe — totul este românesc, țăranul, apa, gurile Dunării, Delta Dunării, locurile pline cu peşte, ostroavele etc. Aşa că nu vedem bine interesul de a mai trăi sub regimul unei Comisiuni internaționale, care forma stat în stat şi, din punctul nostru de vedere, nu era justificată decît de prepotența rusească.

Pe cînd cu Dardanelele chestiunea stă altfel.

Strîmîmtorile sunt „fosele nazale" pe care respiră plămînii noştri. Ele nu pot rămînea în mîinile sultanului, dacă acesta rămîne la Constantinopol. Un regim de libertate cu toate

garanțiile internaționale se impune în mod imperios — şi la aceasta trebuie să lucreze delegațiunea română.

O acțiune comună cu guvernul polon se poate duce la Paris, căci acesta din urmă este tot atît de interesat ca şi noi, deoarece o parte din importul său actual se face prin Galați.

Dar unde chestiunea devine de un interes covîrşitor este cînd mesagiul regelui Angliei vorbeşte de țara rusească viitoare. D-l Clemenceau îl comentează în înțelesul unei constante preocupări de a nu lăsa un popor de 150 milioane prada anarhiei, deocamdată, iar mai tîrziu pradă influenței germane.

Noi nu putem intra în prea multe detalii. [. . .]

Domnii delegați români mai ştiu că este şi o altă variantă a cîntecului: dacă n-ar fi existat bolşevismul, ar fi trebuit inventat. O asemenea variantă însă este nedemnă de noi şi sperăm că vocea intonată a d-lui dr. Cantacuzino nu o va cînta.

1920

ACTUL UNIREI NEÎNȚELES

Ziua de 29 decembrie 1919, cînd s-a consacrat prin act public unirea patriei noastre, va rămînea pentru generațiile viitoare data sfîntă a românismului, sărbătoarea națională prin excelență.

Noi, aceia ce am trăit timpurile dramatice ale războiului, suferințele pribegiei, momentele înălțătoare ale victoriilor de la Mărăşti şi Mărăşeşti, palpităm de emoțiune şi ne găsim cu sufletul în mijlocul reprezentațiunei naționale, pentru a striga: *Trăiască România, una şi nedespărțită!!!*

Fireşte, oarecare melancolie se întinde peste cugetele noastre atunci cînd ne gîndim că actul acesta, atît de măreț, este înfăptuit de un guvern alcătuit numai din tineri reprezentanți ai provinciilor alipite şi că discursurile ce au răsunat în Parlament cuprind ironii la adresa bărbaților de stat ai vechiului regat. Cine s-ar fi aşteptat să audă pe d-l Inculeț rostind cuvinte atît de îndrăznețe acelora dintre oamenii noştri politici cari l-au inventat! . . .

Cel puțin pentru d-l Marghiloman ar fi trebuit să aibă d-l Inculeț oarecare considerațiune, că doar au jucat împreună „actul unirei" de la 27 martie[1], iar d-l Marghiloman i-a dat primele noțiuni ale cursului său de chirurgie politică, pe care le dezvoltă atît de bine d-l Inculeț, tăind beregata tuturor preşedinților de Consiliu sub care a servit, începînd, credem, cu Kerenski.

Păcat că d-l Halippa[2] nu-i ceva mai îndemînatec, ca să opereze pe amicul său după aceeaşi metodă.

D-l Nistor, care a vorbit în numele Bucovinei, este un înțelept. D-sa trăieşte în umbra d-lui Iorga, a cărui pro-

L^Liu.ijLo, iiiiiu. numai veiLiuciia, nu-i acoperă maestru, ce aceea îşi ia reasigurări, învăţînd codrul să repete numele drăgălaşei Amarylt[3].

Gîndul de sfînt patriotism ne-a fost întunecat prin melancolia ce o produce la părinţii răbdători nerecunoştinţa fiilor, violenţa şi cruzimea lor atunci cînd timpurile noi răstoarnă pe cele vechi.

Părinţii zîmbesc cu milă, fiindcă ştiu că nici un timp nou nu răstoarnă timpul vechi; cel mult îl modifică.

Dar rana rămîne — rana de a avea copii prost-crescuţi, fără caracter şi fără inimă.

Melancolia devine şi mai mare cînd se vede d-l Iorga, care s-a bucurat de reputaţia unui om care nu falsifică adevărul, instalat în scaunul de preşedinte al Camerei, cu *intenţia de a rămîne,* dumnealui, care ştie că a fost ales prin surprindere şi chiar aşa că a întrunit un număr de voturi atît de mic încît nici rabinul de la Sadagura nu s-ar fi mulţumit cu ele, deşi este indicat mai mult prin tradiţie decît prin alegere.

Şi tot acelaşi domn Iorga ştie *cu siguranţă* că la ultimele alegeri din vechiul regat, 60 la sută din alegători au urmat sfatul generalului Averescu, *abţinîndu-se de la vot.* O asemenea abţinere echivalează cu o alegere. Prin negaţiune, majoritatea Parlamentului din vechiul regat este averescană.

în asemenea condiţiuni, cum îndrăzneşte d-l Iorga să acopere cu personalitatea d-sale o alegere, viţiată în fond şi în formă, şi mai cu seamă cum îndrăzneşte să se cramponeze de scaunul prezidenţial şi să dea asigurări *ţărăniştilor* şi altor trecători pe la banchetul vieţii că nu vor fi dizolvaţi.

E o chestiune de bună-credinţă, nu politică, ci pur şi simplu de bună-credinţă.

Şi, fiindcă vorbim de rabinul de la Sadagura, o altă melancolie ne-o pricinuieşte fostul nostru viitor coleg din Liga Poporului, d-l A. C. Cuza, spiritualul d. Cuza, cel ales în trei colegii ca averescan şi căzut în două ca naţionalist, cînd şi domnia-sa se uneşte cu intermitentul său şef, d-l Iorga[4], spre a declara că actualul Parlament este *nemuritor.* Dacă înţelegem bine lucrurile, d-l Cuza se teme poate de viitoarele alegeri, din cauza elementului israelit . . . E o temere nejustificată. Ţara nu va permite ca un om atît de spiritual, atît de consecvent, atît de sobru să rămînă afară *$m* Parlament, şi, întru cît ne priveşte, am hotărît deja să-i rezervăm cîteva colegii din Oltenia, la Strehaia, Polovraci, Baia de Aramă şi de alte metaluri, unde nu se pomeneşte nici picior de jidan. Prin urmare, nu pricepem de ce contribuie şi d-l Cuza la melancolia noastră!. . .

Mai sunt cîteva figuri mediocre, în actul unirei, care însă nu fac zgomot, ci se mulţumesc ca diaconii a ţine de pulpana arhiereului.

1920

SCRISORI CĂTRE PROPRIUL SĂU SUFLET

Trăim de atîta timp împreună şi nu ne cunoaştem încă.

Tu tot mai ştii cîte ceva despre mine, greşelile, pasiunile, năzuinţele mele te ating cîteodată. Eu nu ştiu nimic despre tine. Atîta numai înţeleg, că unile din pasiunile mele te zdruncină aşa de mult, încît te identifici cu ele — şi cu mine — şi atunci intri în funcţiune *de durere,* te individualizezi şi te trudeşti, şi cu cît eşti mai personal, cu atît mai repede încetezi de a fi „tu" şi devii „eu". Tu eşti o harfă eoliană, care cu fiecare vînt cînţi pe o altă notă şi cu fiecare vibrare tremuri în alt fel, iar eu palpit cu tine atît de dureros, încît inima îşi închide valvulele, să nu se rupă.

Femeile. Eu le doresc pe toate. Tu, dimpotrivă, parcă n-ai vrea pe nici una, deşi stai pururea la fereastră şi aştepţi. Aştepţi fiinţe imposibile, puncte de contact între vis şi realitate, *le lys dans la vallee,* sau adorabila creatură a lui Fromentin[1] din *Dominique,* sau nobila Edith din *Rose d'automne* a lui Benson[2]. Şi cînd ţi se întîmplă să ţi se potrivească vreuna, arzi din toate făcliile unei biserici fantastice, cînţi cu arhanghelii, desinezi cu Leonardo da Vinci, iar noua ta Giocondă trebuie să-ţi ascundă mîinile, ca să nu i le osteneşti, sărutîndu-i-le. Şi asta trebuie s-o fac eu.

Iar cînd nu ţi se mai potriveşte, aceeaşi femeie devine „absurdă", o chinui şi o respingi; dacă nu vine, te duci să tremuri sub ferestre; dacă vine prea repede, îi închizi uşa. Şi astea trebuie să le fac tot eu.

Atîta mă trudeşti, încît o separaţiune de corp se impune.

Bani şi onoruri. în afaceri eşti un „nevinovat". De îndată ce ţi se prezintă o chestiune bănească, te pui să o visezi.

Ştiu toate locurile unde ai hotărît să-ţi construieşti vile şi palate, cunosc pe cele ce le-ai locuit, la Amalfi, la Anacapri, la Belaggio, pe lacul de Como, în Europa întreagă, pe unde ai fost cu mine. în Andaluzia, pe unde ai fost singur, şi zîmbesc cînd te văd atît de încrezător în samsarii cari vor să-ţi vîndă armura d-lui Iorga.

De cînd te-ai întors în ţară, visezi la o culă de piatră, cu 4 rînduri, în care să trăieşti, cu muzică şi singurătate, îţi voi construi eu cula. Te-ai gîndit însă la muzică? Dacă îţi trebuie iar o femeie, s-o căutăm în străinătate şi ne încurcă valuta.

Ştii ce este *valuta?* Nota pe care ne-o prezintă America, Anglia şi Franţa, pentru că ne-au lăsat sînge.

Operaţia a reuşit admirabil, cu mult mai mult decît puteam să sperăm, atît cît nici tu, care îndrăzneşti de toate, nu ai fi îndrăznit să îndrăzneşti.

Politica. N-am crezut niciodată că te va interesa. Ce poate să fie comun între un partid politic şi un suflet omenesc? Nimic.

Pe mine politica m-a atras din cauza poftei de stăpînire şi a beţiei de cuvinte. De la o vreme, omul devine tiran. Dacă are o moşie, ar vrea să aibă toate moşiile; dacă e medic, ar vrea să nu mai fie alţi medici; dacă e poet sau muzicant, nu vrea să i se vorbească de Enescu sau de Eminescu. Iar beţia de cuvinte devine o *necesitate,* ca tutunul sau gazetele, într-o zi, la Senat, ascultam pe un preot transilvănean, cunoscut mie ca om de treabă[3]. Vorbea de vreo jumătate de ceas de la tribună şi nu spunea nimic. Unii ţărănişti se deşteptau ca din vis şi strigau „trăiască". D-1 Bujor aplauda. Pentru ce?

Dar tu, suflete, ai palpitat şi pentru politică. Erai atins, de la Roma, de divinul nostru împărat.[4] în galeria busturilor imperiale, stă el acolo, între Plotina, Matidia şi Marciana — privind departe cu ochiul melancoliei sale bărbăteşti, atît de insondabile — departe, pînă la Dunăre, unde poporul inimei sale stă în lanţuri. Şi ai venit cu mine, de la Roma în munţii Carpaţi; de pe apele clasice ale Digenţiei lui Oraţiu, pe apele taciturne ale Streiului, şi ai regăsit masca legionarului roman în toate chipurile ciobanilor, diadema împărătesei Plotina în conciul mocancelor, iar sufletul Matidiei si al Marcianei, în toate femeile munţilor noştri.

Şi atunci ai tresărit, te-ai legat cu mine să stăruim în a iubi pe fraţii noştri. E atîta de dulce a iubi pe cineva!

A-i iubi şi a-i apăra; a-i apăra pînă la pieire; a pieri pentru a-i scoate de sub jugul ungurilor.

Şi atunci ne-am dat sîngele, noi, cei din vechiul regat, vlaga vieţii noastre; fiii de ţăran şi de boier din cîmpiile Dunării au mers să moară pe Nistru şi pe Tisa, pentru că divinul nostru împărat, Marcu-Ulpiu Traian, se uita trist la Dacia sa fărămiţită.

Iar astăzi, în Cîmpiile Elizee, acolo unde nobila sa umbră se strecoară către idealul tangibil al eternităţii, întinde braţul către Pliniu cel Tînăr şi îi zice încet:

— Mi carissime secunde. Dacia Traiană e guvernată rău. Vrei să mergi ca proconsul?

— Stăpîne, stăpîne, sunt o umbră la picioarele tale.

— A. . . Suntem umbre . . . Strănepoţii noştri sunt vii. Surora mea Marciana să trimită o vestală către preoţii lor. Au să înţeleagă că vrem pace şi unire între dînşii. Poporul meu latin e nobil, iar împrejur sunt barbari. Să nu mă uite.

Şi trecu divina umbră către sferele luminei eterne.

1920

DE VORBĂ CU PROPRIUL SĂU SUFLET

Ţi-ai pus candidatura la Senat, suflete.

Din strana ta, te-ai coborît în Tîrgul-Cucului, ca să faci fericirea lumei!

Sărmane naiv!

Oare cît am să mă mai trudesc eu cu tine, ca să te învăţ să trăieşti viaţa reală, cu nevoile ei, cu ironiile ei, cu legile inexorabile ale ananghiei, în care estetica ta nu mai face două parale?

Trebuie să înţelegi odată că tu nu stai la mine cu chirie, ci stai în devălmăşie, mă bucuri şi mă întristezi, îmi faci inima să palpite cîteodată cu atîta putere încît nu mai pot respira. Suntem amîndoi ca o mamă burgheză cu un fiu ştrengar — ştrengar, dar iubit. Eu aş fi mama şi tu ai fi fiul.

Şi ce e mai curios e faptul că toată logica şi tot bunul meu simţ se spulberă, cu un fel de secretă bucurie, la raza nebuniei tale estetice. Căci tu ai o estetică de a trăi, care este a ta. Aşa, bunăoară, tu n-ai fi zis niciodată *ai fi fiul.* „Fi-fiul" acesta e bun pentru un prozator simbolist.

în estetica ta de a trăi, femeia joacă un rol de căpetenie, şi eşti pururea preocupat de enigma pe care Leonardo a pus-o în chipul divinei Mona Lisa Gioconda. Ai trăit ani întregi fără a iubi, aşteptînd întruchiparea icoanei.

Am cercetat împreună ţări şi neamuri. Eu m-am bucurat de modele noastre, care pînă acum în urmă dezbrăcau femeia cu desăvîrşire şi o acopereau ca pe o umbrelă subţire, cu o teacă de mătase, iar acum o îmbracă numai pînă la genunchi. Sensul meu practic mă făcea să consider lumea femeiască modernă ca un bazar oriental, în care totul se *etalează,* pînă

şi mărgăritarele. îţi aminteşti de bazarul de la Constantinopoli? Nu-i aşa că unele colţuri, pline de umbră albastră, se pot asemăna cu o gură cu gropiţe?

La această privelişte de pulpe, tu te întristezi. Pe cînd ajutam pe o doamnă să-şi scoată pălăria, tu tremurai de indignare că torsada de păr, adorabilă, era pusă sub un fel de căciulă bizară, imitaţie de potcap şi de cauc.

Fireşte: tu visezi la Venera de Cnido. De cîte ori nu m-ai dus în muzeul capitolin, unde tremură de frig scumpa fecioară a undei, Anadiomena — al cărei păr a fost strîns de mîna unui mare poet şi aşezat aşa încît nici o căciulă nu ar îndrăzni să-l acopere. Dacă Praxitele te-a înţeles, eu nu te înţeleg. Protestezi împotriva femeilor moderne, ce nu se acoperă destul şi-ţi place Venera de Cnido, ce nu se acoperă deloc. Vii cu aforisme latine: *natura pudor.* Ştiu. Dacă aforismul acesta s-ar aplica serios, unde nu ne-ar duce!...

E mai bine să ne oprim.

Dar estetica de a trăi se izbeşte de lucruri mult mai grave decît o rochie subţire, ce se poate repede aşeza cum se cuvine.

Ţi-ai pus candidatura la Senat. Asta ai făcut-o pe seama ta. Ideea patriei te frămîntă de cînd ne cunoaştem. Mai ales acum, cînd „România Mare" trăieşte ca *realitate,* eşti turburat de tot. Ai vrea s-o vezi cuminte, tînără pururea, aşezată în scaunul domnesc din palatul de cristal al munţilor noştri, privind către Marea Neagră corăbiile ce merg la gurile Tibrului. Din panteonul lui Agrippa — Iulia tresare, parcă o adiere, caldă ca o rugăciune, ar veni de la poetul de la Pontul Euxin.

Te înţeleg. Şi pe mine mă orbeşte imagina României Mari.

Dar, dacă m-ai ierta, te-aş întreba dacă nu cumva intră şi oarecare vanitate în cugetul acesta curat, de a guverna România Mare în mod cinstit. Maturitatea deşteaptă pofte de dominaţiune.

Oricum ar fi, mi-ai dat prilejul să fac o campanie electorală.

Eşti mulţumit?

Ţi-ai pus candidatura împotriva ţărăniştilor.

Ai văzut ce prubă de om este un ţărănist?

în comuna Boţîrlău, de pe front, m-ai pus să fac întrunirea publică. Am făcut-o. Au alergat ţăranii la numele generalului Averescu, şi din două cuvinte ne-am înţeles.

Ceea ce, văzînd *ţărăniştii,* au pus pe unul de-al lor să vorbească. Iată discursul:

„Boierilor, vedem că aţi venit să ne vizitaţi. Bine aţi făcut. Să vă spunem şi noi păsurile noastre. Noi suntem *ţărănişti.* Ţăranul este *talpa* şi *omega.* D-l general Averescu ne-a scăpat de *unchiul morţii.* Adevărat este. Dar iată aici preotul satului. Acesta este liberal. De cînd au ieşit partidele noi, averescanii, naţionaliştii, ţărăniştii, obrazul bisericesc nu mai pricepe nimic, şi aşa a rămas popa în suspensor."

Preotul se uita la el, foarte mirat. Oratorul era omul cel mai slut din sat şi ceva cam ciupit:

— Urît tată ai avut, zise popa, scuipînd pe dreapta.

Lumea începuse să rîdă.

— Bine, mă idiotule, urmă preotul, ai auzit şi tu de *alfa şi omega* şi o faci talpă de ciubotă? Dar cu *unchiu morţii,* ce-i, mă? Ai auzit de *triunghiul morţii* şi ţi l-ai făcut *unchi,* mă? ! Strînge-te-ar unchi-tu să te strîngă.

Unul dintre noi întrebă pe popă:

— Dar sfinţia-ta cum ai rămas?

Ceea ce, auzind popa, se bătu peste gură:

— Mi-i şi ruşine să mai vorbesc.

Iată, suflete, cum stai cu cronica electorală. Ai auzit un dobitoc în patru picioare. Ai să mai vezi şi alte animale „cu coandă"[1].

Estetica ta de a trăi are să-ţi aducă multe neajunsuri în campania electorală. Iar dacă vei intra în Senat, tot cu transilvănenii să mergi: preoţii şi ţăranii lor sunt oameni de treabă şi sunt români adevăraţi. De aceştia să te apropii. Ei au păstrat nestinsă, în lungul veacurilor, candela naţionalităţii noastre.

1920

DISCURSUL DiUI DUILIU ZAMFIRESCU

Domnilor deputaţi,

Dîndu-mi votul, v-aţi ales ca preşedinte pe un coleg care, nemaifiind tînăr în viaţă, este încă tînăr în politică, şi mai cu seamă în disc uţiunile parlamentare. Din această lipsă de experienţă decurge necesitatea de a fi prudent şi, de aci, necesitatea de a fi imparţial.

Dar *a fi imparţial* este nu numai o necesitate impusă de împrejurări, ci este o hotărîre a liberei mele voinţe. Am trăit o viaţă întreagă căutînd să pun de acord clasele sociale ale ţărei noastre, pe laturea lor estetică, şi nu voi deveni parţial acum, cînd e vorba de a le pune de acord pe laturea vieţii lor practice.

Pentru atingerea acestui scop, am nevoie de sprijinul domniilor-voastre. Rog majoritatea să fie îngăduitoare şi rog să se păzească de violenţă în grai, care este semnul sigur al inferiorităţii intelectuale.

Domnilor deputaţi,

Toată gama vieţii noastre trăite oscilează între vis şi realitate, adică între poezie şi ştiinţă. Acestea sunt cele două extreme între care se mişcă relativitatea convingerilor omeneşti. S-ar părea că politica se ocupă de realităţi. Cu toate astea, ea este o artă, iar nu o ştiinţă. Cauza acestei aparente contraziceri stă tocmai în puterea covîrşitoare a relativităţii: totul în politică este relativ.

Adevărurile economice şi sociale sunt relativităţi între suflet şi natura înconjurătoare, deci esenţialmente schimbătoare; pe cînd adevărurile ştiinţifice sunt relativităţi numai

în natura înconjurătoare şi, ca atare, constante. Sufletul le înregistrează fără să le poată schimba natura. Cînd Malthus observă legea popularii şi depopulării face teorii instabile; pe cînd Newton, cînd găseşte legile gravitaţiunii universale, face teorii stabile.

Aşadar, în materie de sociologie, mai toate sunt schimbătoare şi nu se cuvine să ne dărîmăm sufletul unii altora, ci să ni-1 cruţăm şi să ni-1 respectăm: atît cît face sufletul omului face natura în care sălăşluieşte el. *(Aplauze.)*

Domnilor deputaţi,

Natura în care ne-a aşezat divinul nostru împărat este atît de încăpătoare, încît înţeleg foarte bine că toţi românii care îşi simt inima caldă vor s-o guverneze. Noi avem aci valea de aluviune a celui mai mare fluviu al Europei — după Volga — conca de aur a Olteniei şi a Basarabiei, în care creşte grîul din belşug; avem munţii în care găsim de toate, de la cărbuni pînă la aur; avem plaiurile cu fineţe şi cu fructe; avem o rasă de oameni ieşită din fericita încrucişare daco-romană, în care toate însuşirile sunt răsădite, de la eroism şi poezie, pînă la cumpătare şi smerenie; în care nu va pătrunde niciodată nebunia criminală a distrugerii şi nihilismului. Şi nu va pătrunde, fiindcă, în afară de sufletul, său, poporul român mai are norocul să trăiască într-o masă de 16 milioane de oameni, pe o întindere de 300 000 kilometri pătraţi, ceea ce dă o mijlocie de 53 de inşi pe kilometrul pătrat — cu alte cuvinte, 53 de inşi pe 100 hectare, ceea ce însemnează că fiecare om din România, fie el de la oraş, sau de la sat — bărbat, femeie sau copil — ar putea să stăpînească o întindere de aproape două hectare, adică 20 de mii de metri pătraţi. Lucrul acesta are o însemnătate capitală, dacă socotim că în bogata Franţă 39 milioane de oameni trăiesc fericiţi pe 550 000 kilometri pătraţi, cu alte cuvinte 70 de inşi pe kilometrul pătrat, iar Belgia, cea mai cuminte* cea mai harnică şi cea mai nenorocită dintre ţări, care, după ce a fost devastată într-un mod barbar, s-a pus pe lucru cu demnitate, fără să rostească un cuvînt de indignare, Belgia are o suprafaţă de 30 mii kilometri pătraţi şi o populaţiune de 7 milioane locuitori, cu alte cuvinte 233 de inşi pe kilometrul pătrat. Şi, cu toate astea, nici urmă de bolşevism!

De aceea, chestiunea agrară la noi nu poate să fie numai o vînătoare demagogică de, popularitate — ci este o problemă de o gravitate extremă, în care atîtea interese vin în

conflict, interese de ordin intern şi de ordin extern, căci străinătatea ne urmăreşte de aproape pentru a vedea cît suntem de drepţi cu admirabila clasă a ţăranilor noştri, care trebuie să primească pămîntul şi cît suntem de echitabili -cu clasa care dă pămîntul.

Bogăţiile noastre sunt urmărite de lumea civilizată cu un interes mereu crescînd şi depinde de noi ca acest' interes să nu ia alt caracter decît acela al unei colaborări echilibrate între capitalul străin şi produsele naţionale, din care suveranitatea statului să nu iasă ştirbită. Vă conjur să vă strîngeţi împrejurul codrilor noştri, nu numai pentru a-i exploata, ci şi pentru a-i păstra generaţiilor viitoare, iar solul şi subsolul să vă fie sfînt pentru că acolo, deasupra straturilor de petrol, zac osemintele de două mii de ani ale unui popor eroic, care a ştiut să moară, apărîndu-1. în acest pămînt s-a închegat, acum în urmă, cu sîngele nostru sîngele generos al marilor noştri aliaţi şi în această măsură gratitudinea noastră le este cîştigată.

Domnilor deputaţi,

în aşezarea geografică a poporului nostru, un singur lucru îi lipseşte: ieşirea la marea liberă. De aceea şi cred eu că una din problemele cele mai grave ale politicei noastre este astăzi chestiunea Dardanelelor, de care se leagă, în mod atît de strîns, chestiunea Dunării. A fi admişi pe picior de egalitate cu marile puteri în Comisiuneâ internaţională a strîmtorilor este nu numai un drept al nostru, ci este o îndatorire de a veghea ca apărarea efectivă a acestor strîmtori să nu cadă în mîini interesate. Prin vechiul regim al strîmtorilor (convenţiunea din 1841), Dardanelele erau puternic fortificate, iar trecerea vaselor de război interzisă; prin noul regim (tratatul de pace cu Turcia), fortificaţiile sunt rase, iar trecerea vaselor de război este îngăduită.

Cine ne garantează că aliaţii de astăzi vor fi pururea aliaţi ? La cel dintîi conflict între Rusia viitoare şi unul din aliaţii săi de astăzi, va fi o cursă către gîtuirea strîmtorilor, la course â l'embouteillage. Fiecare din semnatarii noei convenţiuni — chiar şi Rusia — poate trăi, dacă Dardanelele sunt închise. Numai noi, nu. Sau dacă trăim, cum zice poetul: „vivit sub pectore vulnus".

Căci, domnilor deputaţi, Bosforul şi Dardanelele nu sunt decît prelungirea Dunării (cu adaosul unor ape secundare), iar Dunărea este fluviu esentialmente românesc. Fluviul acesta a fost declarat internaţional cu consimţământul nostru şi noi trebuie să facem orce sacrificiu ca el să devie navigabil pînă la Regensburg, iar de acolo, prin canaluri, prin Mein şi Rin, să ajungem pînă în inima Franţei şi Germaniei şi pînă la Marea Nordului. Aceasta ar fi şi salvarea noastră de tirania Dardanelelor.

Respectuoşi de hotărîrile Europei, noi trebuie să ne valorificăm la timp drepturile noastre fără fanfaronadă, dar şi fără slăbiciune, aşa cum s-a făcut pentru admiterea României la conferinţa de la Spaa — lucrul pentru care felicit guvernul.

Dar departamentul politicei externe este încredinţat unui bărbat de mîna întîi care va şti să justifice încrederea pe care preşedintele consiliului a pus-o în domnia-sa.[1]

'Salutînd în numele majorităţii ministerul în noua sa formaţiune; salutînd această ramură a Parlamentului României Mari, vă urez la toţi să fiţi voioşi şi spornici la lucru.

1920

CAMPANIA CONTRA „REŞIŢEI"
O scrisoare a preşedintelui Camerei

4 noiembrie 1920

Domnule Director,

Ziarul *Viitorul* continuă campania sa împotriva „Reşiţei", cu perfidia bancherilor liberali, care amestecă afacerile cu politica, într-un mod atît de iscusit, încît Codul de Comerţ, onoarea familielor şi poezia clasică sunt deplin satisfăcute. Tbrquato Tasso poate dormi în pace: maurul de la Bagdad, Rinaldo şi Tancredo Suini stăpînesc lumea.

Cum însă eroii aceştia amestecă numele meu, intenţionat, în împărţirea acţiunilor „Reşiţei", am onoarea a le aduce la cunoştinţă următoarele, cu rugămintea de a nu uita niciodată că chestiunile mele personale le rezolv pe altă cale:

1) Nu am dat nici o acţiune de ale „Reşiţei" nici unui deputat şi nici unui senator, pentru simplul cuvînt că nu am împărţit eu aceste acţiuni.

2) Dacă aş fi dispus eu de aceste acţiuni, le-aş fi prezentat direct marelui public, spre subscriere, şi nu aş fi stat de vorbă cu d. Vintilă Brătianu şi băncile sale de frica bombardărei.

3) Dacă aş fi dispus de aceste acţiuni, aş fi rezervat o parte din ele deputaţilor şi senatorilor partidului meu, pe care îi cred oameni de treabă şi care ar fi ţinut acţiunile în mîinile lor. Cred că eroii lui Torquato Tasso nu au pretenţiunea să oferim acţiunile „Reşiţei" simpaticului domn Costaki Cociaş. în cel mai rău caz pentru noi am putea să facem această operaţiune în schimbul unui număr de acţiuni de ale Băncii Naţionale; de ale Societăţei de Navigaţiune Maritimă şi Fluvială, de ale Tramvaielor comunale, de ale infinitelor

Astre, Stele şi alte corpuri cereşti liberale. Pe alegere, fiindcă nu toate corpurile liberale sunt cereşti.

4) Nu am solicitat să intru în consiliul de administraţie al „Reşiţei". Cînd mi s-a oferit locul de membru în consiliu şi de *preşedinte,* am primit oferta, tocmai fiindcă ştiam cîtă importanţă are industria fierului în ţara noastră. Eram mulţumit că pot cunoaşte şi controla o societate ca „Reşiţa", de care depinde soarta României Mari, căci armamentul ţării atîrnă de „Reşiţa", drumurile-de-fier atîrnă de „Reşiţa", flota noastră viitoare atîrnă de „Reşiţa". înţeleg regretele eterne ale d-lui Vintilă Brătianu că nu a putut pune mîna pe această duioasă făptură. Rodomontadele sale că o va desfiinţa, cînd va veni Partidul Liberal la guvern, sunt şi rămîn neavenite.

5) Nu admit să se stabilească vreo corelaţiune între înalta demnitate de preşedinte al Camerei şi libertatea mea individuală. Cine cunoaşte viaţa mea ştie că nu am tripotat în nici o afacere, nu cumpăr şi nu vînd case, nu mă ocup de bursă, nu am procese cu statul, nu umblu după permisuri de export, nu am creat nici o „Carte românească", deşi am scris atîtea volume, nu zidesc „Locuinţe ieftine", nu am ţinut cu arendă moşiile Academiei, deşi sunt membru al acestei instituţiuni; nu fac parte din nici o Bancă viticolă, deşi sunt unul din marii proprietari de vii; nu am participat la nici o societate forestieră, deşi sunt de prin munţii Vrancii, pe care sper să-i salvez de lăcomia politicianilor.

Aşadar, mă socotesc liber a face parte din consiliul de administraţie al societăţei „Reşiţa", deşi sunt preşedinte al Camerei—ba, aş zice, *tocmai* fiindcă sunt preşedinte al Camerei — pentru controlul pe care Parlamentul trebuie să-1 exercite asupra acestei foarte importante industrii.

Nu admit ca d. Vintilă Brătianu, cu gazetele ce atîrnă de finanţa liberală, să continue a taxa „Reşiţa" de *tîlhărie,* atîta timp cît eu voi face parte din consiliul de administraţie al acestei societăţi. Altfel, voi avea regretul să *corectez* stilul fiecăruia după obrazul său.

Primiţi etc.

Duiliu Zamfirescu

1920

VALOAREA LEULUI

Ziarele străine aduc ştiri îngrijorătoare despre starea economică a ţărilor cu „schimb" ridicat. S-ar părea că Elveţia, bunăoară, al cărei franc valorează 2 franci şi 54 c. francezi sau 12 lei româneşti, să fie ţara făgăduinţei, deoarece puterea liberatorie a francului elveţian este atît de mare, încît grîul românesc (dacă am presupune că-1 poate importa de la noi) costă de 12 ori mai ieftin decît în timp normal. Tot asemenea, Anglia, a cărei liră sterlină de 25 de franci valorează 61 de franci sau 300 lei, s-ar părea că poate cumpăra pe nimic toată munca ţărilor cu „schimb" scăzut.

Aşa, se pare, şi nu este aşa.

Pentru ca Elveţia să fabrice franci elveţieni, iar Anglia lire sterline, au nevoie, şi una şi alta, să cumpere nu numai grîu, care se transformă în energie omenească producătoare, ci şi materii prime, la cari se aplică această energie şi apoi să revîndă aceste materii, sub formă de manufactură, tocmai acelora de la care au cumpărat materiile prime pe nimic. Iar aceştia nu pot să cumpere.

Dar este şi mai rău decît atît.

Elveţia şi Anglia sunt autoproducătoare de anumite lucruri ce nu se pot consuma numai în interior. Astfel, Elveţia are de exportat, sub formă de valoare estetică şi sentimentală, priveliştea munţilor săi, albastrul lacurilor, puritatea aerului. *Exploatarea străinului* este o industrie dintre cele mai lucrative, care, în timp normal, reprezintă un miliard. Astăzi, afară de englezi, de americani, de argentini, de spanioli, de olandezi şi de scandinavi, toate celelalte naţii ale globului se abţin de a merge în Elveţia. Şi astfel, nu merg germanii, nu merg italienii, nu merg austriecii, nu merg ungurii, nu merg polonii, nu merg sîrbii, nu merg cehoslovacii, nu merg bulgarii, nu merg belgienii, nu merg ruşii, iar un român, ca să meargă în Elveţia, trebuie să fie atins de ofticã galopantă şi de oarecare nebunie.

Tot aşa cu industria instrumentelor de preciziune. Pentru ca un român să cumpere un ceasornic Patek, pe care înainte de război îl plătea 600 lei, astăzi trebuie să vîndă 15 hectare de pămînt, şi încă din regiunile unde nu stăruieşte d-l Inculeţ.

Anglia are şi ea de exportat, în afară de obiectele manufacturate, produsele solului său şi, în rîndul întîi, cărbunele. Stocul de cărbuni aflat în depozitele minelor este enorm, iar producătorii îl oferă, pentru export, cu 20 şilingi tona, adică cu 50 la sută mai ieftin decît îl plăteşte industria engleză. Cu toate astea, o armată de muncitori de 850 000 de oameni e rămasă fără lucru.

în industria propriu-zisă, casele care fabrică bumbacuri au mers mai departe. Comandele, în Franţa, fiind nule, din cauza schimbului prea ridicat, s-au făcut oferte, nu numai pe preţuri scăzute, dar socotindu-se livra sterlină pe 40 franci, în loc de 61, adică cu 33 la sută mai ieftină decît la bursă.

.

Această situaţie trebuie să fie adusă la cunoştinţa tuturor românilor, pentru ca toţi, laolaltă, să ne impunem sacrificiul de a nu mai cumpăra nimic din străinătate şi a nu mai călători în străinătate — pînă ce leul nostru nu va fi ridicat la adevărata sa valoare.

O mică socoteală poate să fie interesantă:

Drumul pînă la Paris costă peste 1000 franci (adică 5000 lei) numai biletul de cale ferată. Un apartament, într-un otel mijlociu, costă 40 franci pe zi (adică 200 lei); într-un otel bun costă 80—100 franci (adică 400—500 lei). Un dejun simplu costă 30—40 frs. (adică 150—200 lei); un prînz costă 40—50 frs. (adică 200—250 lei). O pereche de haine, la cel mai mediocru croitor, costă 1 000 franci, la croitorii buni, 1 400 (adică 7 000 lei). Prin urmare, un român normal (nu vorbesc de megalomani), care merge la Paris *să răsufle,* cheltuieşte: drumul, dus şi întors, 10 000 lei; masa zilnic, 100 frs.'(500 lei); casa, trăsuri, teatru, diverse, alţi 100 frs. (500 lei); deci 1 000 lei pe zi, strictul necesar. într-o lună, 30 000 lei, plus drumul, 40 000, iar dacă îşi face şi 2 perechi de haine, 6 cămăşi şi 12 batiste, a ajuns la 60 000 lei. Pre-

supunînd acum că domnul ar fi doamnă, care merge la Paris *să răsufle* şi *să se mai îmbrace* (fiindcă este o specialitate, chiar a femeilor celor mai cinstite, a declara că sunt goale) — atunci dezastrul este complect.

Acelaşi domn, la Bucureşti, plăteşte o cameră 40—60 lei pe zi în oteluri bune; un dejun 40 de lei, un prînz 60 lei, la restaurantele mari; trăsuri şi diverse 100 lei. Prin urmare, cu 250 lei pe zi, trăieşte larg. Deci stînd în Bucureşti, la hotel, economiseşte 750 lei pe zi, plus drumul. Nu mai vorbim dacă trăieşte în familie.

Este ruşine ca o ţară ca a noastră, căreia i-a dat Dumnezeu tot, de la cîmpiile cu holde mănoase, pînă la petrolul eruptiv, pînă la minele de aur, să fie tratată ca o casă care dă faliment.

Un lucru' este sigur, că dacă vom fi cuminţi, noi ne vom plăti datoriile cu mult înaintea celor ce ne impun schimbul lor scandalos. Şi mai este sigur încă un lucru, că aeroplanul este instrumentul în care se rezumă avîntul omenirii. Civilizaţia de mîine şi războiul de mîine stau pe aripile aeroplanului. Aliaţii îşi muşcă mîinile că prin tractatul de la Versailles, articolul 201, au limitat interdicţiunea de a fabrica aeroplane, pe tot teritoriul german, numai la 6 luni după aplicarea tractatului. Germanii au fier şi cărbuni; dar nu au petrol. Pe cînd noi avem şi fier, şi cărbuni, şi petrol.

Astăzi România a intrat în frontierele sale definitive, în aceste frontiere se găseşte tot. Să ne punem pe lucru, în tăcere, fără zgomot, fără zadarnice protestări, să ne refacem avuţia distrusă de război, să ne înmulţim, să creştem copiii în credinţa binelui, în dragostea nemărginită de acest pămînt, pe care stăruim de 2 000 de ani, să facem din ţăranul împroprietărit un om conştient de sîngele nobil ce curge în vinele sale. Acest ţăran are atîta bun-simţ, atîta eroism stăpînit de sufletul lui bărbătesc, încît nici nebunia utopielor[...], nici ameninţările ungurilor nu-l fac să-şi iasâ din liniştea lui ironică.

Bărbaţii noştri politici se dedau la critici nesăbuite, unii despre alţii, dar, în cele din urmă, toţi îşi iubesc ţara. Pe aceştia, săteanul nu-i cunoaşte individual. Dar atît cît aude el despre ei îi ajunge ca să priceapă că „boierii" se vorbesc de rău unii pe alţii, ca să se răstoarne de la guvern şi să vină sus cei ce sunt jos. Căci şi d-l Mihalache este astăzi boier. în fond însă, la vreme de grea cumpănă, el merge cu toţi. Merge, pentru că solidaritatea instinctivă a oamenilor de acelaşi neam apropie pe cei de jos de cei de sus.

Dacă nu va fi venit momentul ca această apropiere să se facă mai întîi între căpeteniile de sus, ca măcar criticile să înceteze, atunci să imităm pe ţăran, cel puţin pentru cîtva timp: să nu mai cumpărăm din străinătate decît ceea ce este strict necesar statului. Să fim uniţi măcar în năzuinţa de a ne ridica valoarea banului românesc, obligînd pe străini să facă, faţă de noi, ceea ce au făcut englezii faţă de francezi.

D-l Titulescu, actualul ministru de Finanţe,[1] este un om de mîna întîi. Toată lumea o recunoaşte, chiar şi partidul său. Să-l ajutăm. Domnia-sa s-a întors în ţară, sigur şi definitiv.

1921

D-L MATEI CANTACUZINO

Oamenii cari se iubesc ar trebui să nu se despartă niciodată, fiindcă, în despărțire, e totdeauna unul care pleacă. Şi, de la o vîrsta încolo, este o aşa de profundă melancolie în „plecare", încît un fior dureros trece prin suflete celor ce rămîn. *Car, partir cest mourir un peu.*

Pentru cel ce pleacă, lucrurile sunt mai puţin triste. Călătoria aduce cu sine o lăture neprevăzută, priveliştea se schimbă, obrazurile se reînnoiesc, cîte un compartiment poate fi încălzit. ..

D-l Matei Cantacuzino a plecat. Nu ştiu ce bucurii îl aşteaptă în călătoria sa. Vremurile sunt grele, drumurile înzăpezite, partidele închise, iar, după cît mi se pare, d-l Matei Cantacuzino are o mîndrie bărbătească atît de nobilă, încît nu se va opri în nici o stație, dacă nu-i vor ieşi prieteni înainte. Şi chiar atunci va alege, din partide, una de.. . *bridge.*

Oricît de sus mă urc în amintirile mele, nu găsesc pe d-l Cantacuzino în „Junimea" de la Bucureşti. Şi, cu toate astea, d-sa are tot ca să fi fost în „Junime". Este cult, are spirit, are talent, şi, mai presus de toate, are personalitate.

în ce constă *personalitatea?* O definiție foarte grea.

Personalitatea nu constă în a nu face ca toată lumea şi a nu fi banal, ci, uneori, a face ca toată lumea, dar în felul său, alteori a face altfel decît toată lumea, dar în felul lor. Oamenii originali poartă un timbru indelebil de personalitate, care, în orice loc şi în orice împrejurare, îi deosebeşte de ceilalți muritori. Prinţul Guillaume d'Orange[1] avea o strălucită personalitate individuală, ceea ce face

pe Macaulay să-l ridice la stele; împăratul Wilhelm poate să fie genial, dar n-are originalitate.

Gladstone şi Salisbury aveau mari merite, dar erau pedestraşi; Disraeli[2] era original, John Morley[3] este original. La noi, Maiorescu era profund, dar nu era original— discursurile sale, care au încîntat generații de ascultători, nu se pot citi; Pogor şi Carp erau originali.

Şi, aci, găsesc un punct de sprijin. Cred că, pe unele laturi, nu pot să raportez pe d-l Cantacuzino mai bine decît la Petre Carp.

Fiind vorba de „Junime", anegdota primează (cu accentul pe penultima).

Intr-o vară, venind din străinătate, mă urcam în tren, la Bucureşti, să merg în Moldova. întîmplarea mă duse într-un compartiment, în care era Petre Carp şi unde yeni şi d-nul Alexandru Marghiloman. Convorbirea se leagă între noi asupra *teoriei economice a evenimentelor politice,* foarte la modă pe atunci în Italia[4]. Eu o combăteam, Carp o susținea, sau viceversa. Pe cînd vorbeam, băgai de seamă că conu Petrache ieşise fără cravată. Mă plecai la urechea sa şi, cu multă sfială, îi spusei că şi-a uitat cravata.

— Eşti junimist de iarnă, îmi zise, fără a se turbura.

— Şeful nu poartă cravată vara, zise d-l Marghiloman.

Cam umilit în afecțiunea mea de tînăr junimist, mă mulțumii cu explieațiunea dată.

Discuțiunea devenise aprigă. Trenul ajungea la Focşani.

— îmi pare rău că nu te-am convins. Să ştii că am să-ți scriu la Roma. Cînd pleci?

— Peste o lună.

— Ai să găseşti scrisoarea la legație.

în adevăr, întorcîndu-mă la Roma, găsii scrisoarea sa, pe 8 pagini, admirabilă, scrisoare pe care mi-au ridicat-o nemții. Dar, lucru ciudat! Conu Petrachi pleda teoria cealaltă. Cum s-ar fi răzbunat argumentele nu ştiu. „Păstreaz-o, zicea la urmă. De cînd sunt n-am scris o scrisoare aşa de lungă."

Revin la d-l Cantacuzino.

într-o adunare a majorităților, în localul Camerei, care era la Ateneu, guvernul trebuia să se consfătuiască cu partizanii săi, pentru a se hotărî, cu un moment mai înainte, împărțirea pămînturilor la țărani. D-l Cantacuzino, care era ministru de Justiție, se urcă la tribună şi rosti unul din

cele mai frumoase discursuri ce am auzit în limba română, însă substratul filozofic al acestui discurs era legitimarea proprietății, care, definită în credința sa, nu admite temperamente: mare sau mică.

Deputații şi senatorii se uitau unii la alții. Pe cei mai mulți îi furase farmecul discursului.

Nu ştiu ce o fi gîndit generalul Averescu.

Eu, care eram *public,* priveam cu un nespus interes la d-l Cantacuzino şi mă întrebam dacă o fi făcut vreodată poezii: cineva poate fi liric, chiar atunci cînd face economie politică, dacă este un temperament cald. Lirismul este un mod sentimental de a reactiva al personalității noastre lăuntrice. Oamenii cu temperament liric sunt în general simpatici şi convingători, deoarece argumentațiunea care străbate în convingere pe cale sentimentală este dezinteresată, pe cînd argumentațiunea logică este tiranică şi interesată, în înțelesul puterii egoiste a silogismului. Cifrele au, ele înşile, putere sentimentală uneori. Dacă ne-am închipui o cameră în care s-ar găsi, din întîmplare, d-l Matei Cantacuzino şi d-l Vintilă Brătianu, iar un amic ar intra, rostind aceste cuvinte: „miile e tre"" desigur, d-l Matei Cantacuzino s-ar gîndi la Don Juan, iar d-l Vintilă Brătianu la cota acțiunilor sale de bursă. Oamenii schimbă înțelesul cifrelor, după cum cifrele schimbă, uneori, înțelesul oamenilor. Cel puțin, aceasta pare a fi opinia domnului Alexandru [C] Cuza —- fie zis fără interpretare iudaică.

Şi, fiindcă numele d-lui Cuza vine sub condei, îmi aduc aminte, cu oarecare melancolie, de primăvara anului 1918, cînd, în casele d-lui Matei Cantacuzino de la Copou, s-au pus temeliile Ligei Poporului[5]. Cel ce ținea condeiul la alcătuirea programului era d-l Cuza, iar cel ce dicta era d-l Cantacuzino. Acestea se petreceau în sala de mîncare a vilei, de unde discuția reîncepea în salon. De cele mai multe ori, d-l Cantacuzino făcea un rezumat al discuțiunilor, atît de precis şi totuşi atît de viu, încît, încă de atunci, mă întrebam în ce stă farmecul acestei discuțiuni, care pune uneori subiectul la singular şi verbul la plural... Altă dată, d-l Cantacuzino se uita lung, pe geam, la pomii gradinei sale încîntătoare, şi, parcă, în lumina tînără, o geană tristă se scobora pe sufletul său...

Timpul trece şi preface multe. D-1 Cantacuzino a plecat la Iaşi, iar d-l Alexandru [C] Cuza s-a înscris în partidul d-lui Zelea-Codreanu[6].

t??*?1151' nid alta nu sunt cu Putință rp«f; A% Cantac!lzino trebuie să se întoarcă la Bucureşti, unde il cheamă afecțiunea prietenilor, admiratiunea Parlamentului şi grijile țării. Iar d-l Cuza trebuie să reto-

%ț£a££o2££*are talent 5154 mai

1921

DIN MANUSCRISE

DRAMA DE LA VENEȚIA

La Legațiunea de la Roma fusese numit de curînd d-l Ion Văeăreseu[1], ministru la Bruxelles, despre care nu se ştia nimic decît că era părintele Elenei Văeăreseu[2], domnişoară de onoare la palat şi preferită reginei.

Prima cunoştință cu familia noului ministru s-a făcut printr-un mic scandal. Socrul meu, Allievi, fiind preşedintele Consiliului de administrație al Căilor ferate italiene, am făcut toate intervenirile putincioase pentru ca să se permită unui dine al d-nei Văeăreseu a călători în compartimentul stăpînei sale; ceea ce s-a putut numai în parte, deoarece şefii de tren nu erau toți în curent cu permisiunea acordată cîinelui — de unde telegrame şi scandal.

Cînd am făcut cunoştință cu numitul animal, am găsit că pielea lui nu merita atîta zdruncin, deoarece era o javră bătrînă şi răguşită, care murdărea toate canapelele apartamentului Roccagiovine, unde era instalată pe atunci Legațiunea, în fața Forului Traian.

Familia noului ministru se compunea din d-na Văeăreseu, recte „coana Frosa"; din fiică-sa, d-ra Zoe — recte „Joe", din cauza pronunției sale defectuase — şi din sus-pomenitul cîine, care era o cățea. Din familia ministrului rămînea la Bucureşti d-ra Elena Văeăreseu[2] — recte „Elencuța" — — mărgăritarul familiei.

O scurtă descriere a persoanelor:

D-l Jean Văeăreseu — „conu Enăchiță" — era un bărbat foarte miop, cu o mustață trasă la fier, cu dinții negri, cu o incapacitate de a pronunța pe *r* foarte accentuată şi pururea cu o țigare de foi în gură. „Incapacitatea" constituia carac-

teristica sa, lucru foarte regretabil cînd te gîndeşti că omul acesta cobora din una din cele mai nobile şi autentice familii româneşti, cu reprezentanţi iluştri, ca Ion Văeăreseu, poetul.

Coana Frosa, născută Fălcoianu, semăna la miopie cu soţul său, era groasă şi scurtă, plină de fumuri şi încă amorezată de „Enăchiţă", care o înşela cu atîta nelegiuire, încît scandalul a durat pînă în preziua morţii eroului. Din relaţiile vinovate ale acestuia cu una din femeile cele mai frumoase de acum 30 de ani, a rămas un copil (astăzi căpitan), care atît de mult seamănă cu tatăl său, încît denunţă pe maică-sa.

Domnişoara Zoe, astăzi d-na Caribol, soţia unui inocent, era victima aceleiaşi infirmităţi de vedere, exagerată pînă a duce cartea la urechie cînd cetea.

în afară de dinele de sex femeiesc, care infesta casa, mai era o guvernantă engleză, chemată de Domnul la sine, care scotea sufletul slugilor.

Familia aceasta, de-abia sosită la Roma, trăia într-o agitaţie continuă. Se simţea că aşteaptă ceva sau se teme de ceva. Şi, în adevăr, acest *ceva* se întîmplă.

într-o bună dimineaţă se zvoni că principele moştenitor, Ferdinand, era inamorat'de d-ra Văeăreseu şi că vrea s-o ia de soţie, cu consimţimîntul şi sub îndemnul reginei şi, ceea ce era mai grav, cu consimţimîntul regelui.

O campanie violentă începu în presă. Nu erau invective, trivialităţi şi minciuni cu care să nu fie acoperită această familie. Eşte adevărat că în reprezentaţiunea sa actuală nu era atrăgătoare. Viitoarea regină ar fi avut de unchi pe ilustrul Claymoor, cronicarul lumesc de la ziarul francez *UIndependance Roumaine,* un personagiu incredibil, care purta braţelete ca femeile, unghii roze, un smoc de păr menit să-i'astupe chelia de pe vîrful capului, şi despre care unchi se zicea că se gîdilă. Un alt unchi al ex-viitoarei regine era căpitanul Văeăreseu, un scandalagiu înfumurat, chemat de Domnul la sine. Nu mai vorbesc de rudele colaterale de sex femeiesc.

Dar, în fine, aceştia erau români, aveau adică marea calitate de a fi produsul pămîntului nostru. în copiii Elencuţei Văeăreseu ar fi putut să reînvieze calităţile strămoşeşti, iar familia noastră domnitoare ar fi devenit, cu timpul, Hohenzollern-români.

Orcum ar fi, la Bucureşti, toată lumea era de acord pentru a striga împotriva Văcăreştilor. Regele, care la început fusese „pentru", de îndată ce prinse de veste de curentul ostil ce se forma în clasele noastre dominante, cu intuiţia rimţului său practic, schimbă cîrma şi se declară cu hotăsîre „contra".

Voi povesti mai departe sosirea sa la Veneţia.

Deocamdată, la Bucureşti, toate partidele se rosteau în contra căsătoriei româneşti, prin şefii lor, Carp, Cantacuzino, Sturdza, Florescu[3] etc.; toate ziarele tălmăceau cu răutate gîndurile reginei; toţi folicularii şi. toţi oratorii de cafenea invocau, ca nişte inconştienţi, „Divanul ad-hoc", „soarta Poloniei" şi alte asemenea inepţii, fără să priceapă că buba trecutului, *năzuinţa la tron,* era tămăduită cu desăvîrşire şi că, astăzi, era de o importanţă capitală de a strecura sînge românesc în vinele unei dinastii străine, destul de mediocră prin însuşirile şale proprii.

în aceste împrejurări, regina, părăsită de toată lumea, plecă din ţară. Nervii săi zdruncinaţi îi produceau o bizară *paralizie infantilă,* împiedeeînd-o de a umbla; de aceea, ceru să meargă la Veneţia, unde gondola permite tuturor şchiopilor să creadă că;nimeni nu se serveşte de picioarele şale.

Noi, cei de la Legaţiunea de la Roma, primirăm ordin să ne punem la dispoziţia maj estăţii-sale.

Trebuie să explic că în intervalul acesta d-1 Ion Văeăreseu părăsise palatul Roccagiovine, dueîndu-se la Bucureşti, în congediu, unde mai mult sau mai puţin fusese rugat să-şi dea dimisia. însărcinat cu afaceri rămăsese d-1 Edgard Mavrocordat, atunci prim-secretar de legaţiune, acum ministru la Viena*. Acest bogat, zgîrcit şi prost bărbat era ceea ce se cheamă „un bon gargon". Prin naşterea şi legăturile sale de familie ar fi înclinat către o hotărîtă opoziţie în contra Văcăreştilor; găsindu-se însă la faţa locului, o scălda.

*** Omul acesta, absolut insuficient, s-a menţinut în carieră prin influenţa cumnatului său, d-l Nicu Filipescu, şi prin vioiciunea de spirit a soţiei sale, d-na îrena Mavrocordat, născută Blaremberg, care în tinereţe s-a lăcomit la dulciurile vieţii peste măsură, în timpul destul de scurt al şederii sale la Roma, a dat loc la un mic scandal, apărînd într-o loje, la teatru, cu d-l Henri Catargi, pe cînd bărbatul era expediat în congediu la Bucureşti. Regina Margareta, care era de fată a strîmbat din nas (n.D.Z.).**

Cînd ajunseserăm noi la Veneția, regina era deja instalată la otelul Danielii. Curtea sa se compunea din doctorul Theodori şi d-ra Theodori, fără aghiotanți. Un personagiu sinistru fusese dezgropat de la Florența, unde mucegăia de mulți ani, prințul Mişu Ghica, fratele d-nei de Montesquiou Fezansac. Acesta trăia dintr-o mică pensie ce i-o serveau surorile sale şi din legenda fastului său de odinioară, cînd, tînăr, mînă patru cai, la Turin, cu atîta îndemânare, încît era cunoscut de toată lumea sub numele de „moldo-valacco" — ceea ce făcu pe o femeie din popor să strige, plină de admirație; „cosi giovane, e gia moldo-valacco". Acest personagiu plicticos făcea cîte o scenă pe fiecare zi, ba că nu i se da locul de onoare la masă, ba că nu i se zicea „mon prince" cu gura destul de plină, pînă ce, în fine, fu trimis de unde venise. Nu mult după plecarea acestuia, sosi într-o zi un alt personagiu, care se da drept amicul devotat şi respectuos al reginei şi care era secretarul şi casierul său, sub numele de „chef des commandements", d-1 Scheffer. Acesta pretindea că fugise din țară, strecurîndu-se peste munți ca un contrabandist şi sosise la Veneția înfruntînd cele mai mari greutăți. Particularitatea sa sta în faptul că rîdea vecinie, probabil ca să-şi arate dinții. Obiceiul acesta îi da un aer de intimitate cu suverana țării, care nu putea să convină unui român. Regina gusta veselia zgomotoasă a acestui elvețian, ce părea a fi sincer, deşi prost-crescut. S-a văzut mai tîrziu că era, cu adevărat, prost-crescut, dar nu era sincer. După cîtva timp, cînd lucrurile s-au liniştit şi regina s-a întors în țară, domnul acesta, trimis la primblare, şi-a răzbunat, publicînd un roman mizerabil, în care regina era prezentată ca prăpădită de dragoste, iar el, eroul, ca un estet decadent. în cercul intim al Curții, i se zicea în glumă „dicadent".

Viața pe care o duceam la început, înainte de sosirea Elencuței Văeăreseu şi de sosirea regelui, era îneîntătoare.

Dimineața, cînd regina nu-mi da vreo poruncă de îndeplinit, eram liber, Fusesem la Veneția de mai multe ori, dar tot pe fugă, alergînd prin galerii şi biserici, fără belşugul de timp de care dispuneam acum şi fără înlesnirile ce mi se făceau astăzi de către administrația italiană, în hatîrul suveranei noastre.

Prin urmare, dimineața mă duceam la Lido, unde Marea Adriatică părea a se împodobi cu strălucirea luminei celei mai candide, pe fondul diafan al apelor sale. O madonă de Carlo Doici[4], cu vălul albastru pe fruntea virginală. Nevoia sufletească de idealitate, în care lumea reală intra ca o pasăre venită de departe, mă sufoca. Nu puteam să definesc ce era, dar erau toate la un loc: femei în haine albe, cu ochii nelegiuiți ; fl6ri aninate de balcoane; pînze portocalii de pescari, ce fluturau pe azurul cerului; tinerețea mea cea puternică, a cărei vecinică dorință de frumos ar fi voit să cucerească aerul, apa, trecutul, prezentul şi viitorul, rezumate în Veneția adorabilă.

La orele 2 ne regăseam împrejurul mesei. Regina mînca numai lăpturi şi fructe, întinsă pe o canapea strălucită, cu o măsuță înaltă alături. Doctorul Theodori ciugulea, ca un cal bătrîn ce trage din iesle numai ghizdeiul; d-ra Theodori nu vedea ce înghite, gata să sară la cel mai mic gest al reginei; „prințul Mişu<f clămpănea a pustiu; Edgard Mavrocordat vorbea gîjîit şi bea cu plăcere. Aşa că un singur om mînca: eu. De la 8 dimineața pînă la 2 după prînz, cu o baie de mare la mijloc şi cu zîmbre după toate femeile cu nuri, mă bîntuia o poftă de mîncare formidabilă. Să vede că împlineam această funcțiune animală cu sinceritatea omului sănătos, care nu se strîmbă, nici nu glumeşte cu cele sfinte. Fapt este că, atunci ;6'mdJriu eram eu lâ masă, regina mînca fără poftă. De unde, un decret regal, pe care-1 păstrez şi acum, iscălit „Elisaveta", prin Care mi se revoca dreptul de a primi invitații la dejun, „pentru cauză de utilitate dinastică". D-ul Theodori, „medicul nostru *în cap",* era însărcinat cu aducerea la îndeplinire a „prezentului decret".

După masă şi după odihnă, venea ceasul îneîntator al primblării. Coborînd scările în portantină, regina se instala în gondola sa elegantă, al cărei valtrap, tivit cu purpură, plutea pe apă ca o mantie. Umblam departe, pe *canale della Giudec* sau pe lagune, pînă la satele de primprejur, şi adesea întîlneam nunți, mmormîntări, serenade, tot felul de saltanaturi, pline de coloare şi de originalitate. Cîteodată, seara, în lumina crepusculară cea mai străvezie, ne opream să ascultăm pescarii de pe ambele maluri ale canalului *della Giudec,* care rosteau în cor stanțele lui Torquato Tasso din *Gerusa-Umnie Utytgța..* Lucrul acesta, de necrezut, este adevărat şi real. Simpli pescari, neştiutori de carte, moştenesc din tată în fiu poezia „scrisă" a unui om, pe care au învățat-o pe de-a rostul, tocmai fiindcă răspunde mai mult decît toate geniului lor național: bravură medievală, amoruri eroice, sclipi-

toarea lumină a Orientului, către care Veneția a năzuit pururea.

Regina asculta, încremenită, cum corul pescarilor de pe malul sting răspundea cu o strofă întreagă pescarilor de pe malul drept, care urmau mai departe, cu strofa următoare, pînă la terminarea *Ciutului,* • •

— Omul trebuie să aducă pururea laude lui Dumnezeu că chiar în nenorocire îl mîngîie cu cîte ceva. Am fost de mai multe ori în Italia, dar niciodată nu am înțeles, ca acum, farmecul acestei țări, precum şi marile daruri sufleteşti ale poporului său.

Cînd se întuneca bine, alunecam către San Giorgio Maggiore, de unde mergeam la Riva dei Schiavoni şi intram în Canal Grande, să ascultăm serenadele de pe la oteluri. Minunea aerului înstelat răsărea în fundul apelor, iar pe suprafața lor pluteau lampioanele de la bărcile muzicanților.

Pînă la sosirea Elencuței Văeăreseu, niciodată nu se pomeni numele său. O conspirație a tăcerii părea statornicită între noi toți, pentru a nu se reaminti suveranei cauza exilului.

într-o zi, intrînd în salonul reginei, o găsii veselă:

— Ştii ceva interesant ... Mîine vine Pierre Loti.

Eu mă închinai pînă la pămînt. Regina cîntă în ditirambe talentul acestui mare scriitor, a cărui limbă dă senzații vizuale atît de puternice etc, etc.

Eu iar mă închinai pînă la pămînt. ,

—• Ce-ți place mai mult din Pierre Loti?

— Tot ce a scris.

— îmi pare bine... Fiindcă, nu ştiu cum, parcă nu eşti sincer.

— Majestatea-voastră are dreptate. Nu sunt sincer. Dar la ce serveşte sinceritatea unui cititor cînd lumea toată are altă părere.

Regina făcu ochii mici şi înclină capul pe o parte, cu o nespusă grație:

— O să te rog să fii gentil cu dînsul. Face sacrificii ca să vină să mă vadă... Este pe bordul unui vas de război, ca al 2-lea cornandant...

— Sunt cu totul la ordinele majestății-voastre ..*K* Voi învăța pînă diseară pagini întregi din *Pâcheurs d'Islande* şi vom deveni buni prieteni.

— Te rog să nu rîzi de dînsul.

— Niciodată nu aş îndrăzni...

— E un foarte mare talent.

Pe la vremea mesei, se răspîndi vestea că mama reginei, princepesa de Wied, va veni în curînd la Veneția, pentru a hotărî pe fiică-sa să cedeze şi să se întoarcă în țară. Scheffer se deda la glume nesărate.

PORTRETE
1914

împrejurările tragice prin care trece Europa, în urma războiului universal, mă îndeamnă să scriu aceste note,din punct de vedere românesc.

Ele sunt menite să nu vadă lumina decît după moartea mea, deoarece sunt hotărît să spun lucrurile limpede, fără cruțare pentru timpul şi oamenii de astăzi.

încep a scrie la Bucureşti, în august 1914. Fiind eu născut la 30 octombrie 1858, împlinesc în curînd 56 de ani — cu alte cuvinte sunt în toată puterea trupului şi a sufletului. Gradul meu diplomatic, de ministru plenipotențiar clasa I, şi funcțiunea ce îndeplinesc, de delegat al României în Comisiuneâ Europeană a Dunării şi Comisiuneâ mixtă a Prutului; situația mea literară, în Academie şi în public; averea de care dispun, mă pun în poziție a cunoaşte nu numai lumea de la noi, dar şi lumea din Europa, unde cariera diplomatică m-a obligat să trăiesc 21 de ani, la Atena, la Paris, la Bruxelles, la Roma. Belgia, care este astăzi teatrul unui crîncen război, îmi e cunoscută ca însăşi țara mea, şi nu puțin am suferit cînd am aflat că palatul comunal delaLouvain a fost dărîmat. Din fericire, ştirea era falsă.

Că doar asta e nota caracteristică a încremenirei mele: generozitatea internațională a sufletelor, care nu admit sălbăticia dezlănțuită de războiul de astăzi. Eu sunt român în toată puterea cuvîntului, cu ceea ce este specific românesc în rasa noastră: tenacitate şi melancolie, dar mai sunt accesibil la o mulțime de stări sufleteşti intermediare, cari vor fi caracterizînd şi alte popoare şi care ar fi trebuit să înlăture catastrofa războiului.

Tronul țării e ocupat de regele Carol I de Hohenzollern, care se găseşte în al 75-a an al vîrstei şi al 48-a al domniei sale.

Pentru a judeca cu nepărtînire domnia acestui suveran, ar trebui să se sfîrşească actul ce se joacă acum, adică războiul provocat de Germania, în care regele ar fi voit să ducă țâira după sine. Orcum ar fi însă, omul acesta rămîne o mare figură. Cumpătat, econom, stăruitor — de cea mai desăvirşită omenie în viața lui casnică — cu o foarte mare opinie de rolul ce era chemat să joace, devenit român cu aspirațiile sale, rămas german cu practica vieții, regele Carol a fost cel mai bun corectiv al dezvoltării politicei româneşti.

Soția sa, regina Elisabeta, este o adorabilă creatură. Viața ei casnică e pildă vie de onoare femeiască; viața ei de suverană e corectă. E şi scriitoare, foarte de prăsilă, dar neînțăleasă de români. în decembrie 1913, regina a împlinit 70 de ani, cu care ocazie am mers la palat şi i-am cetit o poezie [1].

Moştenitorul tronului e prințul Ferdinand, nepot al regelui actual. Despre acesta nu se ştie mare lucru, dar nici nu se aşteaptă mare lucru.

Soția sa, principesa Măria de Cobourg-Gotha, e o fire bogată, engleză despre tată şi rusoaică despre mamă. Femeie frumoasă, plină de nuri şi darnică.

Copiii lor sunt: Carol, Elisabeta, Măria, Nicolae, Ileana şi Mircea. Prințul Carol, moştenitorul probabil, se arată pînă acum mediocru.

Despre toți aceştia şi despre fiecare în parte voi vorbi mai pe larg cînd împrejurările îi vor aduce sub condei.

Partidele politice în țara românească sunt trei: Partidul Liberal, pus sub ocîrmuirea d-lui Ion Brătianu; Partidul Conservator, sub ocîrmuirea d-lui Alexandru Marghiloman; Partidul Conservator-Democrat sub a d-lui Take Ionescu.

La cîrma statului se află astăzi Partidul Liberal. Ministeriul se compune precum urmează: preşedinte de consiliu şi ministru de Război, Ion I.C. Brătianu; ministru de Finanțe, Emil Costinescu; ministru de Externe, Em. Porumbaru; ministru de Interne, V. Morțun; ministru de Domenii, Al. Constantinescu; ministru de Lucrări Publice, dr. Angelescu; ministru Cultelor şi Instr. publice, Duca; ministru de Justiție, Victor Antonescu [2].

Cu două-trei excepţiuni, aceştia sunt nişte submediocri. Brătianu, Costinescu, Morţun şi, probabil, Duca au, ca stelele, oarecare lumină proprie; ceilalţi împrumută lumina de la portofoliul ce deţin.

Dar înaintea acestora, au stăruit în capul trebilor trei bărbaţi, astăzi în fiinţă, unul în fruntea Partidului Liberal, doi în fruntea Partidului Conservator. Să-i cunoaştem. Sunt d-nii Sturdza, Carp şi Maiorescu.

1914

DIMITRIE STURDZA

După moartea lui Ion C. Brătianu[1], Partidul Liberal şi-a dat ca şef pe d-l D. Sturdza.

Ieşit din familia boierească a Sturzeştilor Miclăuşeni, prin urmare moldovean, bărbatul acesta a jucat un rol de mîna întăi, deşi a fost o inteligenţă de mîna a doua. Crescut în Germania, ţinut în străşnicie de mama sa, religios pînă la bigotism, pudic pînă la ridicol, el a fost un contrast viu cu mai toţi oamenii politici ai timpului său, dar, tocmai de aceea, interesant.

Luat de tînăr ca secretar al lui Cuza, el era antiteza vie a prinţului, din care cauză nu a putut dăinui.

Fiind eu secretar general la Externe, pe cînd d-l Sturdza era ministru, am putut să-1 cunosc de aproape, timp de mai bine de doi ani, şi mărturisesc că nu pot dezgărdina cu uşurinţă figura sa din încurcala împrejurărilor.

în anul 1907, după revolta ţăranilor, d-l Sturdza petrecea cu mine ceasuri întregi, povestind, din viaţa sa, lucruri interesante. Adeseaori ne întUneam la 9 dimineaţa, în cabinetul său din palatul Sturdza (cumpărat de mine, în comptul statului, pentru Ministeriul Afacerilor Străine, de la moştenitorii lui beizade Grigorie Sturdza). Eu veneam cu un teanc de dosare, adesea importante; d-sa venea cu un ghiozdan la subsoară, strecurîndu-se, ruşinat, printre oglinzile şi auriturile saloanelor, pe care le detesta. Deschideam un dosar sau o convenţie, şi un cuvînt deştepta o amintire, amintirea unui fapt istoric, acesta un altul, pînă ce simţeam că începe să-mi fie foame. Mă uitam la ceasornic: erau 2. Atunci d-l Sturdza, cu o voce părintească, zicea: „Poate ţi-o fi a

mînca". Ne despărţeam la 2, ca să ne revedem la 4, spre a lucra mai departe. în vremea asta, aşteaptau prin camerele vecine cîte 20 de persoane, deputaţi, senatori, prefecţi, proprietari de moşii (fiindcă se pregăteau, tocmai, legile agrare, din care au ieşit: Consiliul superior de agricultură, izlazurile, inspectorii agricoli şi alte nefolositoare instituţiuni). Nimeni nu îndrăznea să sufle, ştiind că d-l prim-ministru era ocupat.

îmi aduc aminte că odată au venit la mine cinci mari proprietari, rugîndu-mă să stăruiesc pe lîngă d-l prim-ministru să-i primească. Erau d-nii: Dinu Mihail de la Craiova, Nicu Ghika-Comăneşti, Cantacuzino-Păşcanu, Stroici şi Brâncovanu. Am făcut repede o adunare şi am văzut că aceştia reprezentau peste 100 milioane avere. Atunci am scris pe o carte de vizită, albă, cifra de 100 000 000 şi am introdus-o printre cererile de audienţă.

în lungile noastre întrevederi, d-l Sturdza povestea lucruri caracteristice pentru d-sa. Aşa, bunăoară, drumul de la Iaşi la Bucureşti al lui Cuza-Vodă.

Prin toate oraşele, prin toate satele, pe la trecători de ape, pe la poşte, pe lungul drumurilor, ieşeau oamenii, în haine de sărbătoare, să se închine noului domnitor al Principatelor Unite. Să vede că, de la o vreme, vodă începuse să se plictisească cu salamalecurile astea, pururi aceleaşi; cu caii de poştă, vecinie la fel; cu surugiii orăcăind pe acelaşi ison; cu subprefecţii tăiaţi pe acelaşi patron. Pentru a se distra, vodă cînta între dinţi canţonete de la Paris, pe cînd lumea săruta pămîntul. Evident, nepotriveală, care însă se poate pricepe şi tolera, pentru o fire mai puţin austeră decît ă d-lui Sturdza. D-sa însă şi acum vibra de indignare, calificînd cînfecele franţuzeşti de „măscări".

Drept aceea, secretarul ceru prinţului să se dea jos din trăsura domnească şi să-1 urmeze într-uh olac de poştă.

A doua scenă spăimîntătoare, pe care o istorisea d-l Sturdza despre Cuza-Vodă, era următoarea: intrînd într-o zi în cabinetul de lucru al prinţului, cu inevitabilul ghiozdan la subsuoară, Cuza îl invită să depună tolba pe o masă ce era ascunsă de un paravan. Care nu fu spaima şi oroarea d-lui Sturdza cînd, de după paravan, îi ieşi înainte o femeie goală!... Cuza făcea un haz nespus, pe cînd d-l Sturdza părăsea tolba şi camera de lucru, spre a nu se mai întoarce niciodată şi spre a intra, mai tîrziu, în comitetul secret ce avea să detroneze pe vodă.

Dar pe lîngă asemenea naivităţi, d-l Sturdza avea şi adevărate avînturi patriotice. L-am văzut încălzindu-se pînă la lacrămi, pe vremea răscoalelor ţărăneşti, şi dînd afară oameni din partidul său, care veneau să-i ceară lucruri imposibile.

în general însă, puterea sa de muncă şi geniul său inventiv erau de ordin statistic. îmi aduc aminte că, ieşind într-o seară de la minister, pe o furtună straşnică, într-o birje schiloadă (una din maniele sale erau şi *birjele proaste,* ca semn de smerenie), îmi spuse, cu o mare bucurie, că.a descoperit un om extraordinar care a inventat ceva cu totul nou: nişte tablouri agrare, ce erau pe cale de a se publica sub îngrijirea sa, a d-lui Sturdza. Cine era acest om? D-1 Sturdza mă bătu pe genunchi cu afecţiune şi-mi făgădui să-mi destăinuiască numele inventatorului, dacă voi fi discret: el se numea Creangă, sau mai exact doctorul Creangă[2]. La observarea mea că acesta era un prost, d-l Sturdza pocni din palme, strigînd: „Cum să poate să zici dumneta una ca aiasta!..." Nu-mi mai vorbi vreo săptămînă, pînă ce nevoile serviciului iar ne puseră faţă în faţă. Discreţiunea sa era desăvîrşită; violenţa sa era proverbială; dar şi delicateţa sa era uneori complectă.

Odată, directorul comptabilităţii îmi prezintă la semnătură un mandat de 50 000 lei, din fondurile secrete, potrivit ordinului d-lui prim-ministru. La întrebarea mea asupra întrebuinţării acestei sume, comptabilul Mincu răspunde că nu are nici o idee. Atunci eu refuz de a iscăli mandatul. A doua zi, d-l Sturdza îmi aduce suma de 50 000 lei, şi, ca dovadă de încredere, mă roagă să o remit eu unui înalt personagiu bisericesc, de o altă religie decît a statului nostru. Am apreciat delicateţa şi am păstrat discreţia. Astăzi însă nu mai sunt ţinut să ocrotesc un secret pe care-1 cred vinovat. Banii mergeau la episcopul catolic, d-l Netzhammer[3]. Este evident că atunci cînd mănăstirile noastre cad în ruină, iar întregul nostru aşezămînt bisericesc are nevoie de mijloace bugetare însemnate, e scandalos să ajuţi cu banii statului religia catolică, propaganda şi prozelitismul ei, care şi aşa merge destul de repede.

Dar, pentru d-l Sturdza, a plăcea regelui era o dogmă şi eu zic că era şi o tactică. Cine ataca pe rege, cine avea amantă, cine făcea versuri era pierdut pentru vecii vecilor în stima d-iui Sturdza.

Ca membru în Academie, d-sa a fost foarte folositor, nu atît ca autor, cît ca econom şi ca organizator. Ca autor, a publicat o mulţime de lucrări, mai cu seamă asupra vieţii

regelui şi asupra chestiunei Dunării, toate de compilaţiune, fără nici un talent. Ca econom, a urmărit şi cumpărat pentru Academie colecţiuni de monede, iar ca organizator a creat pe d-l Bianu. în viaţa sa privată, a fost, cred, om de treabă în toată puterea cuvîntului. Soţia sa, d-na Zoe Sturdza, născută Cantacuzino, este antiteza, contrastul, protestarea vie a caracterului soţului său. De o inteligenţă scăpărătoare, plină de spirit şi de â propos, cultă, iubitoare de viaţă şi de frumos, d-na Sturdza trebuie să fi dus, în tinereţe, traiul unei prepeliţe închisă în colivie. Se spune despre d-sa că ar fi păcătuit în cele nelegitime. Cînd însă cineva are, asupra căsătoriei, părerile pe care le am eu, iartă asemenea greşeli[4], în adevăr, un soţ nu poate rămînea credincios celuilalt soţ decît dacă-1 iubeşte. Şi cîţi bărbaţi sunt destul de fini ca să îngrijască de amorul conjugal ca de o ... moşie? Acolo unde, malgre tout, femeia îşi iubeşte bărbatul, acesta este, mai întotdeauna/un spînzurat, un crai şi un vîntură-lume, dar avînd taina ochilor ştrengari, în care arde flacăra *devenirei,* puterea speciei, cu toată înşelătoarea sa poezie. Se poate spune asta despre d-1 Sturdza, al cărui ochi lăcrăma pururea după virginitatea sa pierdută? Nu. Dar se poate spune despre frumosul Costică Arion,[5] despre încîntătorul Mitică OUănescu, despre îndemănatecul dr. Stoicescu, despre unii şi despre alţii, tineri şi voinici.

în iarna anului 1908-09, d-1 Sturdza se bolnăvi. Eu tocmai doream să plec la Roma, în congediu. D-sa mă rugă cu insistenţă să nu plec atunci, căci aveam să plec ceva mai tîrziu, definitiv, spre a lua locul d-lui Fleva[6] care îşi dăduse dimisia din postul de ministru al României în Italia. Am ascultat şi nu am plecat.

Dar aplecat d-1 Sturdza.

Ultima dată cînd l-am văzut, înainte de decapitarea sa morală, era în cabinetul său de lucru, în casele ce are în strada Mercur, 13, în faţă cu ale d-lui Marghiloman.

Camera aceasta servea d-lui Sturdza de bibliotecă şi de odaie de culcare. Jur-împrejur, dulapuri nalte de stejar, pline cu cărţi; la mijloc, mese acoperite cu tot felul de hîrţoage, iar între ele, un locuşor unde medita şi scria acest om bizar. Sub fereastră, un scaun lung, de viţă împletită, care-i servea de pat.

Aci deci era cînd l-am văzut, înainte de plecare.

Cu o tichie neagră în cap; cu o jiletcă de flanelă, ruptă în coate, peste cămaşa de noapte; ghemuit în culcuşul său, ca un stoic burlac, bătrînul vorbea, vorbea.. . Probabil, puţine friguri şi, desigur, conştiinţa că Partidul Liberal voia să scape de el, ajutat, fireşte, de nerăbdarea viitorului şef, d-1 Ion Brătianu[7].

A fost o jalnică privelişte deportarea acestui om, şi, cu un sentiment de dezgust, trec peste ea.

Am revăzut pe bătrînul om de stat la Paris, la hotel St. James, unde trăia de cîteva luni, însoţit de d-na Sturdza şi de un servitor german. Cu toată antipatia sa contra Sodomei moderne, cred că se găsea destul de bine în mijlocul francezilor, unde fiul său, maiorul Sturdza[8], era ataşat militar, în întrevederea noastră, m-a pisat un ceas cu memoriele reginei Victoria, care-1 obsedau. Eu vream să plec; el mă ţinea de nasturul hainei; iar încercam să plec, iar mă apuca de haină. în vremea asta, sora şi fiica mea ţineau de urît d-nei Sturdza, care se plictisea ca un tigru în cuşcă. Tot spiritul muşcător se exercita pe seama soţilor Brătianu.

Copiii mei locuind atunci la Paris, pentru studii, eu, fireşte, eram în gazdă la ei, Rue Mozart. Bătrînul venea tocmai de la Rue St. Honore, la Passy, ca să mă prindă iar de haină şi să mă citească cu memoriele reginei Victoria.

D-l' Sturdza trăieşte şi acum, singur, cu mîngîierea ostenită a nepoţilor săi şi cu'îndestularea prezenţei amicului său Bianu. D-na Sturdza a rămas cu mirosul măririlor trecute, cu ura contra Brătienilor şi cu cele mai extraordinare diamante, ce i-au venit, nu se ştie cum, din moştenirea lui Mihalaki Sturdza-Vodă. ...

1914

P. P. CARP

Cunoscut de prieteni şi de adepţi sub numele de *conu Petrachi,* bărbatul acesta e o figură politică de mîna întâi, într-o vreme în care ţara românească are oameni de reală valoare.

Sunt 30 de ani de cînd eu aştept să văd pe d-l Carp în fruntea unui minister extraordinar, care să facă acte mari, să ia Transilvania, să reguleze chestia agrară etc, etc, şi nu văd nimic. La 1888, după căderea lui Ion Brătianu, mi se părea că se înfiripează ceva din *marele minister* — dar n-a fost nimic trainic.

S-ar părea că de la Kogălniceanu încoace, oamenii de imaginaţie au dispărut şi au rămas oamenii de memorie şi de voinţă. Acela a fost geniul inventiv al României, care, cu vodă Cuza, reprezintă rasa noastră. Regele Carol, cu toţi oamenii săi politici sunt *neinventivi.* Ion Brătianu, Lascar Catargiu, Al. Lahovary, Dem. Sturdza, T. Maiorescu, P. P. Carp sunt atîtea laturi ale aceleiaşi prisme, şi s-ar putea zice că singurul fapt istoric din care ţara noastră a ieşit mărită, campania Bulgariei din 1913, a fost făcută de voinţa poporului, fără consimţimîntul regelui Carol şi fără voia primului său ministru, T. Maiorescu.[1]

în adevăr, cîteşitrei aceşti bărbaţi *hors concours,* d-nii Sturdza, Maiorescu şi Carp, sunt oameni de *memorie.* Speram că d-l Carp va face vreo nebunie de geniu. Era gata s-o facă acum o lună, cînd voia să mergem, în ruptul capului, cu germanii şi austriecii, împotriva lumei întregi. Era nebunie, dar nu era de geniu.

Şi, cu toate astea, o mare simpatie învăluie personalitatea aceasta.

Născut boier, ca şi d-l Sturdza, şi, ca şi d-sa, moldovean din judeţul Vaslui, d-l Carp *este* ginerele aceleiaşi doamne Cantacuzino care a dat zile d-nei Zoe Sturdza, dar care n-a fost deopotrivă de darnică cu fiica sa, d-na Irena Carp. Ca şi d-l Sturdza, d-l Carp a învăţat în Germania, de unde s-a întors cu aceeaşi reverenţă pentru noţiunea de „stat", astfel cum o concepuse Bismarck. S-ar putea zice că acesta este singurul punct de atingere între cei doi cumnaţi. Intrat, încă de la început, în „Junimea" de la Iaşi, d-l Carp a fost recunoscut numaidecît ca şef politic al acestei grupări literare, în numele căreia• gîndea, vorbea şi lucra, cu o morgă extraordinară, tratînd pe toţi colegii săi *de gogomani:* Este evident că spiritul revoluţionar şi individualist al acestei grupări de tineri, care, dealtfel, era foarte disciplinată, avea ceva ştrengăresc şi nou, ce nu se potrivea cu vremurile lui. Am cunoscut pe cei mai mulţi dintre fondatorii grupului, din cari patru trăiesc şi astăzi: d-nii Carp, Maiorescu, Todiriţă Rosetti şi Iacob Negruzzi.

Cînd voi vorbi de „Junimea" de la 1882, aceea care luase formă politică hotărîtă, cu *România liberă* ca organ, voi reveni asupra fondatorilor grupării. Deocamdată, să rămînem la d-l Carp.

Figură enigmatică în toată puterea cuvîntului, omul acesta este, rînd pe rînd, admirabil dar incomplect în toate actele vieţii sale politice. Dinastic hotărît, de la suirea pe tron a regelui Carol pînă în zilele noastre, este singurul bărbat de stat care a îndrăznit să spună suveranului adevăruri crude şi din această cauză să se facă nesuferit aceluia ce are o aşa de mare putere. Pornit de la formula „regele şi dorobanţul", care însemna un adînc dispreţ pentru regimul reprezentativ şi deci pentru toate ficţiunile Constituţiei noastre, d-l Carp s-a opus întotdeauna la schimbarea acestei Constituţii, iar cînd a făcut alegeri, ele au fost aproape libere.[2] Devenit ministru şi preşedinte de consiliu, morga d-sale faţă de suveran trecea peste toate mărginele şi nu arareori spunea în mod crud ceea ce s-ar fi putut spune cu delicateţe sau s-ar fi putut tăcea cu elocvenţă. Aşa, bunăoară, înainte de a părăsi ministeriul şi a lăsa locul d-lui Maiorescu, într-o violentă explicaţie cu majestatea-sa, care afirma că armata română nu avea cele trebuincioase pentru

a intra în campanie, d-l Carp a zis regelui: „Dacă nici de asta nu te-ai ocupat de aproape, ce ai făcut timp de 45 de ani?"

Ar fi ceva nou şi plin de demnitate în această invectivă dacă ea ar porni dintr-o necesitate organică a unei naturi sălbatece, un Cromwell vorbind celuilalt Carol I; dar cînd se ştie că această îndrăzneală previne dintr-o morgă dezmăţata, cum numai Tiberiu putea să fi moştenit de la familia Claudia, atunci gestul d-lui Carp rămîne o simplă bravadă.

Ei bine, acelaşi om, în momentul cel mai grav al zilelor de astăzi, a fost singurul sprijin al regelui. în consiliul de coroană ce s-a ţinut, în august, la castelul Peleş, după declararea războiului franco-german, bărbatul care a îndrăznit să „vorbească" a fost d-l Carp. Regele, luînd cuvîntul, a expus situaţiunea internaţională, căutînd să convingă pe asistenţi că România trebuie să meargă alături de Germania şi de Austro-Ungaria. „A venit momentul, domnilor, să facem din ţara noastră o mare putere", a zis regele. Tăcere mormîntală. După oarecare foire şi şopăială, d-l Th. Rosetti a ridicat un glas sfios ca să spună că rangul de mare putere poate să fie primejdios şi greu de ţinut. A mai vorbit unul şi altul, d-nii Marghiloman, Jean Lahovary, Brătianu, Take Ionescu, rostindu-se mai toţi pentru neutralitate. Atunci a luat cuvîntul d-l Carp. A fost o execuţie în regulă, aruncînd în obrazul fiecăruia făţărnicia tutulor: „Toţi sau mai toţi aţi fost consilierii tronului; toţi ştiaţi că politica noastră externă merge în calea Triplei Alianţe; toţi aţi suferit cînd, la 1877, Rusia, drept răsplată, ne-a luat Basarabia, prin urmare, cu toţii aţi consimţit la această politică. Iar astăzi, cînd a venit vremea să ne ţinem de cuvînt, vă daţi la o parte. Cum lăsaţi pe omul *aista* singur? !" (a întrebat, arătînd către rege).

Scena mi-a fost raportată de ministrul Afacerilor Străine, d-l Porumbaru.

Este cu atît mai interesantă purtarea d-lui Carp de astăzi, cu cît a fost mai crudă purtarea regelui şi a Partidului Conservator cînd cu decapitarea sa.

Era în 1912, septembrie, cu puţin înaintea războiului balcanic. Regele convoacă un consiliu, în care declară că se pregătesc evenimente grave şi România va avea să-şi spună cuvîntul său. Drept aceea, se simte nevoie de formarea unui minister tare. Suveranul declară că nu are nici un motiv de a se despărţi de Partidul Conservator, dar cere ca acest partid să fie întregit, să se facă repede alegeri, iar ministeriul să se prezinte ţării într-o formaţiune omogenă, fie sub prezidenţia d-lui Carp, fie sub a d-lui Maiorescu.

Această iridicaţiune a d-lui Maiorescu era o subtilitate care ascundea intenţia regelui de a decapita pe d-l Carp.

Nu trebuie uitat că mai tot timpul cît stătuse la guvern pînă atunci, guvernul conservator se întroienise în chestia tramvaielor. Această afacere, de tarabă liberală, nu ar merita să fie cunoscută de posteritate dacă n-ar fi punctul de plecare a decapitării d-lui Carp. în ce constă ea? în formarea unei societăţi pe acţiuni, în capul căreia se afla d-l Vintilă Brătianu, fratele şefului Partidului Liberal, societate care obţinea creaţiunea a noi linii de tramvai, în condiţiuni oneroase pentru comună şi avantagioase pentru acţionari. Venind la guvern Partidul Conservator, cu d-l Carp la prezidenţia consiliului şi d-l Al. Marghiloman la Interne, acesta din urmă denunţă convenţiunea tramvaielor ca cea mai scandaloasă *afacere* brătienistă. Justiţia însă se pronunţă în favorul societăţii. Lumea fu agitată timp de un an, iar *chestia tramvaielor* ajunse în Parlament, cu violenţa cu care aleargă la noi toate scandalurile. D-l Carp se înhamă la ea, ca un cal de sînge, şi trase, pînă ce căzu în ham. D-sa născoci formula „fierului roşu" împotriva d-lui Brătianu, şeful liberalilor, care, pus astfel de-a dreptul în cauză, răspunse cu violenţă, provocînd scandal şi retrăgîndu-se din Parlament. în intervalul acesta, Camerile votară o lege specială, care însă fu declarată de Curtea de Casaţie ca neconstituţională.

Iată-l pe d-l Carp, care nu vrea să renunţe în ruptul capului la „fierul roş", pus în marea încurcătură de a înghiţi sentinţa Casaţiei şi a debarca pe d-l Marghiloman, sau a pleca d-sa de la guvern.

Cronica intimă zicea că d-l Marghiloman nu apară atît comuna Bucureşti, cît îşi răzbuna pe d-l Brătianu câ-i hrăpise femeia.

D-na Eliza Marghiloman (născută Ştirbei) părea hotărîtă de soartă să fie soţia unui şef de partid, în orce caz. Eu am cunoscut-o şi ca d-na Marghiloman şi ca d-na Brătianu. îmi aduc aminte de cea dîntăi ca de o adorabilă persoană. Musset zicea despre engleza din poezia *Une bonne fortune* că nu poate s-o compare mai bine decît cu o picătură de lapte. Eu aş zice despre d-na Marghiloman că nu pot s-o compar mai bine decît cu o piersică: rotundă, roză şi parfumată, cu puful care împiedecă pe nervoşi de a o atinge,

d-sa era un fruct cugetător, căci se ocupa de poezie, rîdea ca o floare ce înflorește, chema la sine ca fundul apelor adinei. Am cunoscut-o și ca d-na Brătianu: fructul era mai copt, puful mai aspru, rîsul mai rar, apa mai puțin adîncă; cugetul înălțat în sfere ideale, de patriotism și de poezie: am cetit o lucrare tradusă de d-sa în cea mai frumoasă limbă românească.

Prin urmare, acest măr de discordie (tot în lumea fructelor—oprite) părea a fi adevărata cauză a „fierului roșu", așa că intransigentul meu amic, d-l Carp, ia conturul soarelui, ce apune cîteodată cu masca ironică a zădărniciei.

S-ar zice că nimeni n-a ținut socoteală de sforțarea morală a d-lui Carp, în această împrejurare, și regele mai puțin decît toată lumea. Ca și cum n-ar mai fi fost o figură retorică „fierul roșu", ci un instrument real, roșit în foc, cu care d-sa alerga după toată lumea, toți fugeau de d-sa, pînă ce, in întrunirea de la d-l G. Gr. Cantacuzino, în care se propunea *colaborarea* cu d-l Take Ionescu, d-l Carp își iscăli dimisia din șefia Partidului Conservator și părăsi puterea și pe foștii săi amici.

Cum ajunsese Partidul Conservator la necesitatea înlăturării d-lui Carp?

Iată cum: după indicațiile date de rege în consiliul de la castelul Peleș, d-l Maiorescu se puse pe lucru și începu să trateze, pe de o parte cu d-l Carp, pentru a-l aduce înapoi, pe de alta cu d-l Take Ionescu, pentru a-l face să fuzioneze. Persoana care fu, în mod special, însărcinată de către d-l Maiorescu să vadă și pe d-l Carp și pe d-l Take Ionescu fu generalul Argetoianu, pînă atunci ministru de Război. Om integru, cam naiv și nedeprins cu șiretlicurile *tratativelor,* d-l Argetoianu chemă pe generalul Averescu și-l însărcina să vorbească amicului său Take Ionescu. Acesta îi trimise răspuns că nu poate sta de vorbă cu d-l Carp „deoarece e nebun". Generalul Argetoianu, în întrevederea sa cu d-l Carp, reproduse întocmai cuvintele raportate de generalul Averescu. D-l Carp îl însărcina să spună d-lui Maiorescu că este un trădător, iar d-lui Take Ionescu că este o canalie.

După ce generalul Argetoianu se achită de misiunea sa într-un mod atît de imparțial, declară d-lui Maiorescu că se retrăgea și d-sa de la Ministeriul de Război, pentru că dezaprobă *colaborarea* cu d-l Take Ionescu; d-l general voia *fuzionarea,* care era altceva decît *colaborarea.*

în timpul tratativelor, regele ar fi dorit să excludă și pe d-l Marghiloman din noua formațiune ministerială, ca să-l învețe minte să nu mai umble cu fierul roșu, care era un instrument bun de marcat vitele, iar nu șefii de partide. Se pare că d-l Marghiloman izbuti să convingă pe cei în drept că invențiunea aceasta era exclusivă a d-lui Carp; că d-sa fusese gata să trateze și cu d-l Take Ionescu și cu d-l Brătianu. . .

Și iată-l deci pe d-l Carp al meu, care n-avea nimic de împărțit cu d-l Vintilă Brătianu, nici soțul d-nei Eliza Marghiloman nu fusese, nici pe generalul Averescu nu-l destituise, iată-l retras de la guvern și de la șefia Partidului Conservator, pentru că nu voise să renunțe la un cuvînt: *fierul roșu.*

Asta zugrăvește pe om, și în rău și în bine. în rău, îl arată ca pe un amator, un artist care sacrifică o situație unui cuvînt, un zeflemist incorigibil; în bine, ca pe un bărbat în toată puterea cuvîntului, care gîndește limpede și spune fiecărui ce gîndește, chiar și majestății-sale.

Din acest punct de vedere, d-l Carp este cel mai original român.

O lăture a acestei frumoase inteligențe este darul de a vorbi. Fără flori retorice; fără infinitele adjective ale lui Delavrancea; fără schimele și mimica lui Maiorescu; fără strălucirea cam goală a lui Take Ionescu — discursurile d-lui Carp se ascultă cu o uimire plăcută și se citesc cu dragoste, ca istoria lui Mommsen. Cînd d-sa vorbește, cu monoclul în ochi, cu capul pleșuv, cu faimoasa funtă de cravată neagră, purtînd redingota ca un englez de rasă, toată lumea e subjugată. Moldovenismele stilului său oratoric îi dau un farmec mai mult.

La București are casă mare, unde primește, iarna, toată societatea bucureșteană, căreia are aerul de a-i face o nespusă onoare prin faptul că d-sa, d-l Carp, nu se duce să se culce. D-na Irena Carp este foarte cuminte *damă,* cu totul absorbită în personalitatea bărbatului său, care, cred, a înșelat-o cu profuziune.

La Țibănești, domeniul părintesc, d-l Carp oferă vînători, mese, primblări prin pădurile sale, ținute cu o regularitate germană, purtînd monoclul cu aceeași notă intimă de dispreț, care are aerul de a zice: „Ascultă, dragă, tu ești un gogoman".

boții Carp au mai mulți copii, mai cu seamă băieți, şi o fată care a luat în căsătorie pe varul ei primar, căpitanul (astăzi colonelul) Alexandru Sturdza. în momentul căsătoriei, toată lumea se mira de înclinarea reciprocă a tinerilor şi unii tachinau pe d-l Carp că şi-a dat fiica după fiul „celui mai mare prost din Principatele Unite", cum califica d-sa pe cumnatul său, Dem. Sturdza. D-1 Carp răspundea că a luat ce era mai bun în casa Sturdza, lucrul ce nu e încă probat.

1914

AL. MARGHILOMAN *

Actualul şef al Partidului Conservator este produsul specific al timpului —- s-ar putea zice despre domnia-sa, „mînzul cel mai bun al grajdurilor regelui Carol".

Ieşit dintr-o familie de boiernaşi îmbogățiți, d-l Marghiloman a pătruns deodată în *protipendadă,* fără contestație, fără bănuială, precum se cuvine unor timpuri economice ca ale noastre, în care *liberul schimb* dă loc la infiltrațiele cele mai extravagante. Portița pe care s-a strecurat a fost deschisă de un cal, *Albatros,* cu care a păşit pe toate terenurile, sociale, economice, amoroase, atît de mult, încît, la maturitate, d-sa a dat numele calului vilei sale de la Buzău.

Părintele d-lui Marghiloman, „conu Iancu", era un fel de colon californian, arendaş, antreprenor, vînător de Bărăgan, jucător de cărți, prefect — în cele mai bune relații cu lumea din Bucureşti, miniştri, deputați şi senatori, şi cu lumea din provincie, alegători, subprefecți, hoți de cai. Conu Iancu ținuse multă vreme *poştile,* ceea ce explică intimitatea sa cu această din urmă breaslă. D-1 Nicu Filipescu [x], cînd era supărat pe d-l Alex. Marghiloman, se lega de atavismul cailor de pe Bărăgan, pentru a defini pe vicepreşedintele Jockey Clubului român.

Mamă d-lui Marghiloman, „coana Irena", născută Izvoranu, era o damă dintre cele mai venerabile, cînd am cunoscut-o eu. Cu tîmple scrise pe frunte şi ochii ridicați chinezeşte, ca la fiul său, domnia-sa locuia prin strada Amzei

*** Acest portret, început în țară în anul 1915, înainte de război, a fost terminat la Odessa, în timpul pribegiei (n. D. Z.).**

cam în faţă cu palatul doamnei Miţa Biciclista, unde îi plăcea să primească, să dea prînzuri, să facă *partida,* seara, cu diverşi bărbaţi zaharisiţi.

Debuturile d-lui Alex. Marghiloman au fost uşoare şi strălucite, încă de la Paris, ca student, d-sa era bogat şi căuta să intre în linia de conduită pe care nu a părăsit-o niciodată, *de a părea,* ceea ce formează fondul naturei sale de *snob* incorigibil. E aşa de greu a defini cuvîntul *inteligenţă.* D-l Marghiloman e inteligent. Cum de nu s-a dezbărat d-sa niciodată de boala *de a părea ?*

întors în ţară pe vremea cînd junimismul înflorea la Bucureşti, d-sa a *descălecat* politiceşte în templul „Junimei" literare, unde a fost numaidecît catalogat în secţia politică, pusă exclusiv sub oblăduirea d-lui Carp. îmi aduc aminte de unele şedinţe memorabile, în casa d-lui Maiorescu, din strada Mercur, pe timpul cînd trăia prima soţie a acestuia, iar a doua a sa soţie era numai *auditoare.* Alecsandri citea *Fântâna Blanduziei* sau pe *Ovidiu*; Eminescu era încă sănătos şi, cu sfiala sa obicinuită, asculta cum discutau alţii; Caragiali spunea anecdote triviale sau citea piese cu haz; Pogor pleca la 10 ½ fix; Zizin Cantacuzino[2] corecta traducerea sa capitală din Schopenhauer. D-l Carp venea cîteodată să-şi vadă „gogomanii". De cîtva timp, îl însoţea un tînăr elegant, cu ochii traşi la coadă în sus, totdeauna în frac, care tînăr jena pe ceilalţi şi se simţea jenat el însuşi. Toată lumea ştia că este fiul bogatului Iancu Marghiloman şi că s-a înscris în partidul junimist: un viitor ministru, cîrje a bătrîneţelor d-lui Carp. Nimeni nu prevedea că numita *cîrje* va rupe gîtul *şefului.*

Succesele d-lui Marghiloman pe lîngă femei hrăneau cronica scandaloasă,a timpului. Călare pe Albatros, d-sa cucerise o amazonă din preajma d-lui Carp, pe propria cumnată a acestuia, d-na Trena Sutzu; mai tîrziu, se vorbi de o dramă dureroasă, în care pieri o doamnă Mareş-Rioşanu; apoi diverse nelegiuiri drăgălaşe, pentru care lumea este atît de indulgentă. Cea mai strălucită, dar şi cea mai costisitoare cucerire a sa fu aceea care-i deveni soţie legitimă, d-na Eliza Marghiloman, menită cu timpul să-l cunoască adînc, să sufere şi să-l părăsească. Fiică a lui Alex. Ştirbei, prinţesă, frumoasă şi bogată, d-na Eliza Marghiloman era încoronarea unei cariere de Don Juan, care, dacă âr fi fost mai puţin inteligentă, ar fi dat satisfacţie deplină aspiraţielor

soţului său. Dar d-na Eliza Marghiloman era tăiată din alt material decît soţul său. înzestrată cu multă originalitate, poate cam fantastică, în toate cazurile artistă, în înţelesul eternei nemulţumiri a puterii creatoare, d-na Marghiloman căuta, probabil, în bărbatul său, un om cu totul superior, un stăpîn — şi nu găsi decît *un om elegant,* preocupat pururi *de a părea.* D-sa îl părăsi.

în momentul separaţiunei, d-l Marghiloman fu *mare.* Omul acesta, care poate cheltui o avere pentru politică, dar care e în stare să lase în mizerie pe un amic devotat, restitui zestrea soţiei sale, cu vîrf şi îndesat, ceea ce, fireşte, se ştiu în toate băncile, în toate cluburile, în toate saloanele. Cumnaţii săi, fraţii Ştirbei, Barbu şi George, rămăseseră în cei mai buni termeni cu d-l Marghiloman, ceea ce nu împiedecă, mai tîrziu, pe d-l Barbu Ştirbei a fi foarte intim în casa d-lui Brătianu, pe lîngă care îndeplinea un fel de trăsătură de unire cu cercurile Curţii. Se ştie că d-l Barbu Ştirbei este „Nimful Egeriu"[3] al m.-s. regina Măria, ceea ce, fiind dat caracterul nimfelor, constituie o calitate regretabilă.

Se pare că după despărţenie, d-l Marghiloman s-a cununat nelegitim cu o damă, de ordin inferior şi oarecum public, căreia i-a montat casă, cu tot luxul pretenţios şi sever al unui bărbat mîndru de sine şi ceva cam reclamagiu. S-ar părea că o necesitate fiziologică face că actualul şef al Partidului Conservator trebuie neapărat să-şi ia porţia sa de sentiment, în toate zilele, mergînd să doarmă cîte o jumătate de oră la domiciliul elegant al sus-numitei doamne.

Casa d-lui Marghiloman din strada Mercur este un monument de inepţie; un stil bizar, cu acoperişul francez, cu grilajul „secession", cu un peron pretenţios, pe care se intră cu trăsura, dacă vor caii; cu un garaj, pe bulevardul Colţei, care este mai important decît casa stăpînului. înăuntru, contradicţii. O sală de mîncare îngrijită; un salon fără nici un gust, în care, alături de lucruri scumpe dar nesărate, se văd tablouri cusute în gherghef, perne brodate „în familie"; o galerie-verandah absurdă, în care se primbla grupurile de alegători influenţi sau de tineri amorezaţi (la vreme de bal). Sala de mîncare este gloria casei. D-l Marghiloman ţine să mănînce bine şi, mai ales, să se ştie că mănîncă bine. Drept aceea are bucătar francez, servitori francezi şi o droaie de invitaţi permanenţi, cari admiră şi mănîncă. Stăpînul

casei tronează, insistînd, cu un fel de politețe exagerată, să hrănească bine pe cei mai săraci, pentru reclamă. Tot felul de secretari, cățăluși, telefoniști, gazetari, umblă forfota prin casă, avînd aerul de a conspira. în fond, mai toți așteaptă cu nerăbdare pe d-l Marghiloman, care vine la dejun foarte tîrziu, ceea ce mărește foamea partidului.

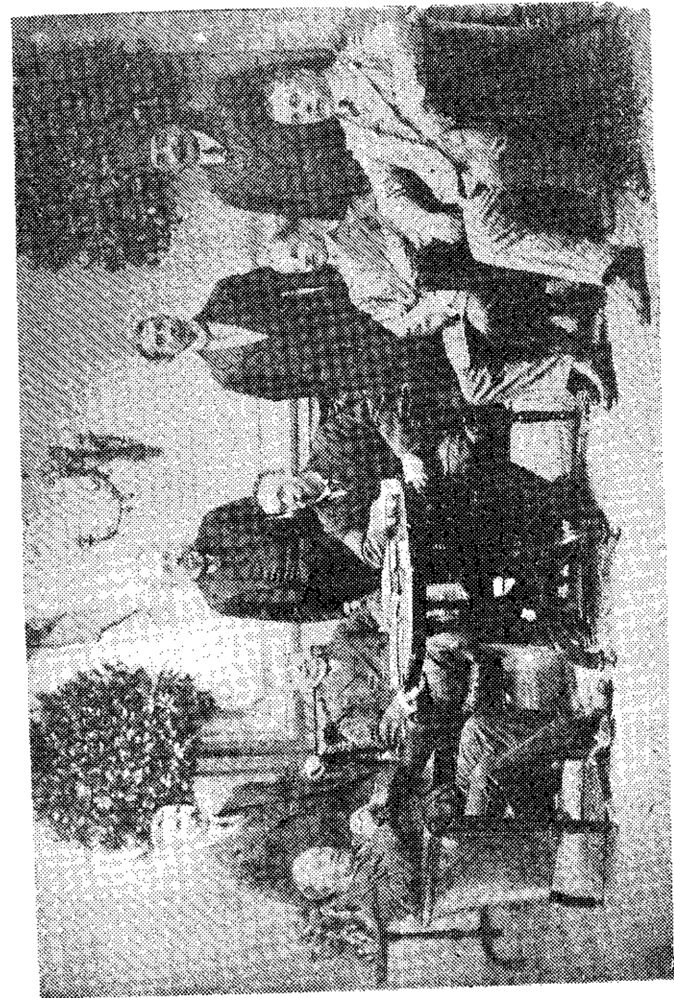
în politică, d-sa a început, după cum am spus, cu d-l Carp, pe care l-a făcut imposibil cu legea contra tramvaielor și apoi l-a părăsit, cînd a simțit că-l părăsește regele Carol; de la d-l Carp a trecut la d-l Maiorescu, iar cînd acesta și-a trimis dimisia din străinătate, d-l Marghiloman a fost ales șef al Partidului Conservator.

La prima scrisoare a d-lui Maiorescu, comitetul Partidului Conservator i-a respins dimisia din șefie. D-l Marghiloman, după puțin timp, a declarat că a primit o nouă scrisoare din partea lui Maiorescu, care persistă în dimisie, ba, mai mult, se retrage din politică. Nimeni n-a văzut scrisoarea.

Mulți dintre amicii d-lui Marghiloman pretind că această a doua scrisoare a lui Maiorescu nu a existat, sau că a existat cu așa clauze că, dacă ar fi fost depusă pe biuroul clubului, d-sa nu ar fi fost ales șeful partidului.

în ultima fază a vieții sale politice, adică atunci cînd partidele nu se mai diferențiau pe alte principii și alte interese, ci numai pe intrarea României în război, mai curînd sau mai tîrziu, cu Franța sau cu Germania, d-l Marghiloman a jucat un rol pe care nu l-am înțeles bine. D-sa a fost decapitat de d-l Nicu Filipescu; asta însă n-ar proba nimic: pe cine n-a decapitat d-l Nicu Filipescu!. ..

S-ar fi zis că d-l Marghiloman împărtășește cu totul părerea regelui Carol, care credea că este în interesul României să meargă cu Puterile Centrale. Bărbatul politic care reprezenta această idee era d-l Carp. D-sa nu a încetat un moment a-și spune pe față credința și programul, în contra părerilor d-lui Filipescu și în contra curentului țării întregi. A făcut bine, a făcut rău, se va vedea mai tîrziu. Eu, personal, aveam cam aceleași păreri cu d-l Carp, îndulcite printr-un sentiment de disciplină elementară, anume că, în ziua în care țara legală (adică regele, guvernul și Parlamentul) vor merge în altă direcție, eu voi merge cu țara legală. Nu vreau să insist aci asupra rolului monstruos pe care l-ar juca un român care, sub pretext că nu renunță la părerile sale, s-ar angaja sub drapelul inimic, sau chiar numai ar rămînea la o parte, bucu-

Moment de concordie în confruntarea unor interese divergente: plenipotențiarii din Comisia Europeană a Dunării sub reflectorul timpului (arhiva familiei Lascăr Zamfirescu).

Liniştea de după furtună: un învingător obosit, în aşteptarea „trecerii": „De cînd am pierdut băiatul, nu mai văd nimic în viaţă..." (Muzeul literaturii române).

rîndu-se de insuccesele armatei noastre. Cugetul şi inima mea sunt acolo unde e armata, şi aş muri de o mie de ori mai bine decît să. ştiu că triumfă părerea mea abstractă.

Este, prin urmare, evident că, în judecata pe care o formulez asupra d-lui Marghiloman, aş înclina a pricepe şi chiar a admira convingerea unui bărbat de stat care nu are nimic comun cu vulgul. Din nenorocire, şi aci d-l Marghiloman a rămas şters şi nesigur. Văzînd că partidul se depărtează de d-sa, a părăsit ideea regelui Carol şi a d-lui Carp, de a merge cu Puterile Centrale, şi a adoptat o cale de mijloc: neutralitatea. Dar chiar şi aci d-sa nu a fost explicit şi categoric. Deşi România nu putea rămîne neutră, pînă în cele din urmă, totuşi o asemenea politică se poate susţine. Ea nu ne-ar fi dus la limanul către care tindem toţi românii: unirea cu Transilvania, dar ne-ar fi înlăturat durerea profundă de a fi fost bătuţi şi suferinţele fără seamăn pe care le îndură ţara ocupată de germani, de austriaci şi de bulgari, inimicii noştri, şi ţara ocupată de ruşi, amicii noştri. Căci Transilvania e bună, dar cu o condiţie: să nu piară România. Prin urmare, cu multe neajunsuri dar fără martiriul de astăzi, am fi putut să ne strecurăm prin neutralitate, deci ideea politică se putea susţine. Ei bine, d-l Marghiloman n-a mai susţinut nici neutralitatea, nu s-a unit nici cu d-l Carp, nu s-a apropiat nici de d-l Maiorescu, care, ca să iasă din încurcătura cu bănăţenii, s-a hotărît să moară. D-l Marghiloman a rămas la Bucureşti, fără determinare precisă, comme un rein flottant, continuînd să-şi ia porţia de somn sentimental la doamna din Calea Victoriei şi aşteptînd să se întoarcă de la Paris fratele său, nostimul Mişu Marghiloman, ca să ştie dacă se mai poartă cărarea la spate.

1915-1917

UN PROST

Cine n-a întîlnit pe stradele Odessei un maior român cu pulpele întoarse pe dos, cu ochelarul strîmb pe nas şi cu cercel în urechea dreaptă?

Umblă însoţit de un hăitic de rude putative: o copilă piţigăiată, un june bleg şi o damă tîrtoşe, care poartă, pe pălărie, o grădină de zarzavaturi, vara, sau diverse dobitoace împăiate, iarna.

E deputat sau senator. A fost ministru de două ori — din fericire cîte puţin timp. S-a semnalat, la Lucrări Publice, prin cantoanele cu două rînduri de pe şoselele naţionale, în cari cantonierii închid viţeii la etajul de jos, iar la etajul de sus curcile cad cloşci, pe cînd ei, cantonierii, dorm afară.

în Parlament vorbeşte la ocazii mari şi spune nerozii. A ţinut un discurs personal contra ministrului Maiorescu, care l-a privit lung şi nu i-a răspuns.

Pare a fi conservator. A împins la război din toate puterile şi a fugit din răsputeri.

Quand il parle, il adeslieux communs, l'aisance, et de mr, Iorga, le rotacisme.

1918(?)

UN PORTRET AL LUI SAINT-SIMON. LE PERE VINTIL\

O viaţă bicisnică, prin gust şi prin deprindere, care nu cunoştea decît o singură ocupaţiune serioasă: calomnia. Minte obtuză, sănătate de fier, caracter crud şi sălbatec. Supus maximelor şi politicei iezuiţilor, pe atît pe cît putea să se supună firea sa încăpăţînată, omul acesta era fals pînă în adîncul sufletului, ascuns şi întortocheat lagînduri, pînă ce putea ridica fruntea, iar atunci devenea pe faţă tiran, cerînd tot de la toată lumea, nedînd niciodată nimic, mîncîndu-şi vorba fără ruşine şi urmărind pînă în pînzile albe pe cei ce-l ştiau că-i mincinos.

Un asemenea om, nepriceput nici chiar de iezuiţii lui, afară de patru-cinci, croiţi după acelaşi tipar, deveni spaima celorlalţi. Şi chiar aceşti patru-cinci nu se apropiau de el decît tremurînd, fără a îndrăzni să-l contrazică, ca pe un maniac înarmat.

Era de necrezut cum această ură în contra lumei întregi se înfăptuia zilnic, în persecuţii, calomnii josnice, confiscaţiuni, destituiri, fără nici o cauză personală a lui, ci numai fiindcă era născut răufăcător, fără putinţă de a pricepe farmecul unui cuvînt bun sau al unei glume. Femeile îl neliniş-teau şi-l revoltau. De cîte ori era silit să vorbească cu vreuna, asuda, şi un caz ciudat de meteorism, ca la animalele rumegătoare, îl obliga să se depărteze repede, spre a nu viţia... formele. Violent pînă la crimă, voia să propună lui Ludovic XIV revocarea Edictului de Nantes numai pentru femei.

La fizic nu era mai frumos decît la moral: întîlnit pe înnoptate, ar fi părut un calabrez şef de *maffia.* Chipul său era negru, fals, spăimos; ochii aprinşi, răi, cu priviri ascunse.

Acesta fiind omul, nu te miri că, pentru tot restul, era grosolan şi ignorant, insolent, lipsit de pudoare, năstruşnic, fără măsură în toate, neştiind să priceapă, neştiind să ierte, şi pentru care toate mijloacele erau bune, numai să-şi ajungă scopul.

Cînd îl întîlneau femeile de la Hale, umblînd ca un şobolan, cu mersul armenesc, cosindu-se la genunchi ca un cal reformat, îşi rupeau cîte un ciucure de la şal şi-1 aruncau în văzduh, pentru piază-rea.

Numai un prieten avu, şi acela muri de o hernie intelectuală: le Docteur Rameau[1]. Acesta este inventatorul unei injecţii faimoase, numită *Educaţiunea cetăţenească,* pe care Fagon, medicul regelui, a taxat-o de escrocherie.

Saint-Simon
Traducere de
Al. Mavrodi[2],
fost elev al şcoalei de adulţi de la Pomîrla

UN MITOCAN DE BOBOTEAZĂ

D-l Ion I. C. Brătianu, primul născut al unei familii onorabile, era cunoscut ca prevaricator şi incapabil.

Ca prevaricator, era cunoscut din actele oficiale, care dovedesc că şi-a însuşit averea statului, sub formă de treierători, semănători, secerători, scuturători, curele, hamuri, cizme, cozondroace; din afacerea Răteştilor; din toate fondurile ministerilor, mîncate cu o lăcomie de guzgan flămînd; din toată viaţa sa, lipsită de onestitate sentimentală şi de onestitate politică; din modul cum a trădat pe Sturdza şi l-a oraorît moraliceşte.

Ca incapabil, era cunoscut din timpul neutralităţii/cînd umbla să înşele pe toată lumea, şi în realitate nu înşela decît ţara, pe care o vîra în foc fără nici o pregătire militară. Iată, în adevăr, ce zice d-l Maurice Paleologue[1], în ultimul număr din *Revue des Deux Mondes:* „Les perpetuels atermoiements de Bratiano placent la Roumanie dans une situatioii perilleuse". Era cunoscut ca incapabil din ziua în care ducea pe prinţul Carol la Petrograd, ca pretendent la mîna marei ducese Olga, tocmai în momentul în care generalul rus Polivanov adresa ţarului cunoscutul raport asupra armatei noastre. Era cunoscut ca incapabil din colosala şi neînchipuita dezorganizare a tuturor serviciilor publice din timpul retragerii; din incoherenţa şi pusilanimitatea cu care vrea să retragă armata în Mesopotamia şi curtea regală la Cherson.

Ca incapabil, era mai cu seamă cunoscut de la Tractatul de pace de la Paris, cînd morga, suficienţa şi ignoranţa sa l-au clasat printre extremii-orientali ai pămîntului, menit să pună în relief pe d-nii Venizelos şi Passici[2], cari, fiind numai

normali, păreau geniali prin antiteză cu d-l Brătianu. Oroarea pe care o inspiră şi astăzi la Paris numele său este atît de mare, încît oamenii politici francezi, din toate partidele, îl consideră ca pe Li-Hun-Ciang, viceregele din Pecili, adică un fenomen de inconştienţă asiatică, transplantat în apropierea balcanică a d-lui Stambuliski.[3]

Şi mai era cunoscut ca incapabil prin gradul de rudenie cu d-l Vintilă Brătianu, care este un *sărac cu duhul* desăvîrşit. Dar pe cînd prostia d-lui Vintilă Brătianu este militantă şi ia caracterul unei bucurii naţionale, cum e Tănase actorul, incapacitatea d-lui Ion Ice Brătianu se ascunde după incurabila nulitate a d-lui Duca şi după robusta grăsime a d-lor Inculeţ şi Nistor, aceşti doi din urmă, bărbaţi de la periferie.

în adevăr, d-l Vintilă Brătianu a avut lipsa de bun-simţ să vorbească în public despre restrîngerea libertăţilor cetăţeneşti, astăzi, cînd noroadele toate se scoală şi urlă împotriva plutocraţielor, împotriva paraziţilor de prin bănci, a căror cea mai ineptă expresie este domnia-sa.

.

Dar, prevaricator şi incapabil, d-l Ion Ice Brătianu se bucura, printre ai săi, de reputaţia unui mare mehenghiu. Se ştia că este ignorant pînă a zice, ca oratorul popular de la Piua Petrii: „Domnilor, ţăranul este Talpa şi Omega naţiunii". Se ştia că este incapabil să scrie două rînduri corecte, după cum a dovedit-o cu scrisoarea adresată Camerii, pentru care a fost expulzat din Parlament. Se ştia că are spiritul de esenţă culinară, înclinat către pornografie.

Dar nu se ştia că e şi mitocan.

Şi este.

De cîtva timp, d-l Brătianu denunţă regelui pe toţi bărbaţii noştri politici că atacă dinastia.

Toţi aceia care văd cu părere de rău că şeful statului se depărtează de la normele constituţionale şi prezintă, respectuos, majestăţii-sale observaţiuni pornite din dragoste de dinastie şi deţară, sunt denunţaţi ca antidinastici. Şi cine sunt aceştia? Sunt:

D-1 general Averescu, comandantul Armatei a Il-a; biruitorul de la Mărăşti; fostul prim-ministru din februarie 1918; fostul prim-ministru din martie 1920;

D-1 - Alexandru Marghiloman, care a ţinut soarta dinastiei în mînă şi a salvat-o atunci cînd Kuhlmann şi Czernin voiau s-o piardă;

D-1 Vaida, fostul prim-ministru din decembrie 1919, care, pe cînd trata la Paris şi Londra chestiunea Basarabiei, a fost congediat ca un vătaf de curte;

D-nii Flondor, Matei Cantacuzino, Mihalachi, toti aceia care, de departe sau de aproape, cred în dinastie şi' iubesc pe rege, toţi sunt denunţaţi de d-l Brătianu ca antidinastici.

Un om care face asemenea denunţuri are suflet de slugă bîrfitoare. El este un mitocan, în înţelesul rău al cuvîntului.

Ei bine, pentru acest mitocan bîrfitor, povestim următoarele:

Cunoaşte d-sa o doamnă din lumea noastră cea mai bună, care, în timpul ocupaţiunei, era amica personală a mareşalului Mackensen; care era în curent cu planurile germane de detronare a regelui şi înlocuirea sa cu prinţul Frederic-Eittel sau alt prinţ din casa imperială?

Dacă o cunoaşte, cum îşi explică faptul de necrezut că o asemenea doamnă este astăzi primită la Curte?

Prevenim pe d-l Ice Brătianu că dacă va continua să facă intrigi nedemne, vom arăta, *cu documente,* pentru ce acea doamnă este primită la Curte.

[CĂLĂTORIA ÎN REFUGIU]

Odessa, 23 decembrie 1916
Pe vasul „Carolus Primus"

Am plecat din Galaţi în ziua de 9/22 decembrie 1916, la 8 ore seara. La această dată începe pribegirea noastră, a cărui sfîrşit nu se poate prevedea.

Cum aceste note sunt menite să formeze o bază serioasă a istoriei timpului, trebuie să se ştie care era starea lucrurilor la Comisiuneâ Europeană a Dunării.

După intrarea României în război, cei trei delegaţi ai puterilor inimice au fost siliţi să părăsească ţara. Aceştia erau: pentru Germania, d-l Marhemecke, ministru rezident; pentru Austro-Ungaria, d-l de Telner, consul g[enera]l la Galaţi; pentru Turcia, Haidar-bey, idem.

Delegaţii rămaşi erau (în ordine de vechime): pentru Rusia, d-l'de Kartamîşev, consul g[enera]l la Galaţi; pentru România, Duiliu Zamfirescu, ministru plenipotenţiar; pentru Marea Britanie, d-l maior Boldwin, consul g[enera]l la Galaţi; pentru Italia, d-l comandor Leoni, idem; pentru Franţa, d-l Legrand, ministru plenipotenţiar. Acesta din urmă, prins de război în Franţa, n-a venit niciodată la Galaţi, dîndu-şi votul prin telegraf, cînd i se cerea.

Aci, o mică explicaţie. Timp de doi ani, atît cît România a rămas neutră, am făcut tot ce era omeneşte cu putinţă pentru a împiedeca dezastrul de astăzi. Nefiind amestecat în politică, am vorbit în Academie de două ori. Discursurile mele sunt publicate în *Anale,* prin urmare, făcînd această afirmaţiune, nu intru în categoria acelor mizerabili cari, după ce au împins guvernul din răsputeri către război, au neobrăzarea să-l acuze. Din momentul ce ţara legală, adică regele, guvernul şi Parlamentul, au declarat război Austro-Ungariei,

datoria mea era să dau tot ţării. Şi, în adevăr, i-am dat tot: cei doi băieţi, Alexandru şi Lascar, din care acesta din urmă rănit într-o luptă de artilerie la Dragoslavele; averea toată, adică peste 150 pogoane vie, împărţite în 4 ogrăzi, toate în regiunea Odobeştilor, cu trei case mobilate, din cari una coprinzînd lucruri rare, tablouri de preţ, argintărie, tot ce adunasem timp de 31 ani în cariera diplomatică, apoi vase de stejar pentru 34 mii decalitri vin şi, în fine, producţia anului acestuia, de peste 350 000 lei, toate acestea, devastate şi pierdute, tocmai acum cînd. scriu, cînd adică inimicul a ajuns la Focşani. Cu toată hotărîrea mea de a rămînea obiectiv, inima sîngeră de durere, sufletul tremură de indignare cînd mă gîndesc că suntem bătuţi numai din cauza incapacităţii îndrăzneţe a cîtorva oameni. Despre acestea voi vorbi mai departe, sau poate altundeva.

Prin urmare, eram la Comisiuneâ Europeană numai patru delegaţi, în carne şi oase, deoarece francezul era rămas la Paris.

Pe cînd, dar, drama dureroasă a războiului se apropia de noi, grija noastră se strîngea împrejurul intereselor Comisiunii. După căderea Turtucaiei[1], atunci cînd germanii luaseră Constanţa, Cernavoda şi toată Dobrogea, pînă la linia Babadag-Măcin, ne-am întrunit cu toţii la mine* şi am cerut delegatului rus să întrebe telegrafic la Petrograd dacă, la nevoie, guvernul său ar fi dispus să ne primească pe întinderea pămînturilor sale. Nici un răspuns. La cîteva zile, altă întrunire, tot la mine, pentru a telegrafia guvernului român să ne răspundă dacă, la nevoie, ne-ar da doua vagoane, pentru a transporta în Moldova personalul şi arhivele Comisiunei. Iarăşi nici un răspuns. Atunci am scris d-lui Porumbaru, nedumeritul ministru al Afacerilor Străine, că, neprimind nici un răspuns de la d-sa şi nemaiaşteptînd sa-l primesc, mă voi povăţui de împrejurări, plecînd sau rămînînd, după vremuri.. Muşcat de această declaraţie a mea, tardivul ministru al Afacerilor Străine îmi răspunse printr-o telegramă cifrată, lungă şi nesăbăduită, în care face o teorie fantastică a Comisiunei- Europene, afirmînd că deoarece guvernul teritorial

***' Infamia şi dezorganizarea drumurilor-de-fier era 'ajunsă la aşa grad, încît, dacă nii dispuneai de un automobil sau nu erai'favoritul' Marelui Cartier General, ca să-ţi acorde un *curier* (adică o locomotivă cu un vagon), te prăpădeai. încercînd să merg de la Galaţi la Focşani în vagoane deschise •de petriş, sau pe locomotivă, sau cu drezina, veneam bolnav"(ri.D.Z.)'.**

a făcut întotdeauna cele mai mari concesiuni Comisiunei Europene, el singur este în drept să-i spună cînd să plece şi unde să meargă. Este adevărat că chestiunea sediului Comisiunei poate forma obiectul unei discuţiuni de drept public internaţional infinită; dar nici într-un caz nu aparţine puterii teritoriale să decidă despre soarta şi despre sediul Comisiunei, cînd el ar fi transferat de la Galaţi. România a intrat în Comis[iunea] Europeană a Dunării în anul 1878, prin votul tractatului de Berlin, anume prin dispozitivul art. 53, care însă zice categoric: „Elle (adică C.E.D.) exercera ses fonctions en complete independance de l'autorite territoriale". Numai faptul că România este „teritorială" nu constituie un drept, deoarece Dunărea este declarată fluviu internaţional încă de la Congresul de Viena; prin urmare, administraţia curgerii apei, construirea canalelor, ridicarea piedecelor, impunerea taxelor de navigaţie aparţin sau tuturor riveranilor sau tuturor traficanţilor. România era, de fapt, putere teritorială şi înainte de tractatul de Berlin şi totuşi nu făcea parte din Comisiuneâ Europeană, şi aceasta nu pentru că era încă sub suzeranitatea Porţii, ci pur şi simplu fiindcă nu fusese admisă de tractatul şi Congresul de Paris, care, cu toate astea, s-a ocupat foarte mult de noi. Afară de asta, independenţa României nefiind recunoscută decît în 1881, delegatul român a figurat în Comisiune timp de 4 ani alături de delegatul turc, care era încă suzeranul său. Prin urmare, numai voinţa Europei a valorificat în drept situaţia de fapt a României. Sîrbia şi Bulgaria sunt şi ele riverane, şi totuşi nu au fost primite în sînul Comisiunei, deşi Sîrbia era independentă în momentului tractatului de Londra din 1883, cînd s-a regulat chestiunea braţului Chiliei. Faptul de fi putere teritorială dă oarecare drepturi de apărare în caz de război, cînd puterile excepţionale ale Comisiunei cad, faţă cu drept[ul] suveran al statului teritorial, devenit stat beligerant. Dar atît şi nimic mai mult. A voi să hotărăşti despre sediul Comisiunei numai tu, putere teritorială, fiindcă Europa a pus acest sediu în Galaţi, oraş românesc, este o copilărie. La ministerul nostru însă nimeni nu cunoaşte chestiunea. După vremuri şi împrejurări, Comisiuneâ Europeană este bună cînd ne apără de încălcarea altora, şi este rea cînd trebuie să-i respectăm drepturile. La 1913, d-l Maiorescu, îndemnat de un funcţionar din minister*, a iscălit o scrisoare absurdă, pe care

* D-l Burghele, om de treabă, dar mărginit (n.D.Z.).

cînd eu cerusem să fiu pus în disponibilitate, spre a mă bate cu colonelul Stratilescu[2], un delator, care astăzi trebuie să militeze în jurul dezastrosului general Iliescu; altfel aş fi oprit scrisoarea şi aş fi convins pe bătrînul prim-ministru s-o retragă.

Aşadar, în ziua de 9/22 decembrie, fiind informat de mai multe zile că frontul rusesc de la Babadag fusese rupt de cavaleria bulgară, am trimis pe Grant, girantul comptabilităţii Comisiunei şi secretarul meu, la Reni, să întrebe pe amiralul Neniukov dacă se mai poate trece pe Dunăre. Grant, întors la orele 2 $^1/_2$, a adus vestea că dacă nu plecăm imediat, vaporul nu mai trece pe la Isaccea, Tulcea fiind deja în mîinile inimicului. îşi poate orcine închipui ce am resimţit la această ştire. Am dat ordine să se împacheteze în cea mai mare grabă tot ce se putea strînge, efecte personale, dosare, proviziuni etc, iar o trăsură cu un uşier a cutreierat oraşul spre a înştiinţa pe funcţionarii străini că la 5 $^1/_2$ vaporul pleacă.

în adevăr, la orele 6 toată lumea era pe bord — toata lumea, afară de echipagiul vasului. E ciudat cum unele lucruri cari par absurde şi cu neputinţă de a se lega între ele vreodată, ajung de se leagă şi se contopesc, cînd ele sunt adunate într-o casă în care a fost întotdeauna ordine. Aşa se întîmplă cu echipagiul nostru. Oameni veniţi din toată lumea, cu bani primiţi înainte, se adunară în ultimul moment, şi am fi putut pleca la 6 $^1/_2$, dacă maşinistul-şef ar fi fost la postul lui. Din nenorocire, iahtul „Carolus Primus" era dezarmat de mai bine de doi ani, căpitanul său, Firenza, era deportat, şi cu el mai mulţi marinari, şeful maşinist, Gradea, supus român, era mobilizat, iar credinciosul meu Gheorghe Olaru (fost feciorul meu personal mai mulţi ani şi pus de mine cămăraş pe bordul vasului) dus în război şi, se zice, mort între tunuri. Pe la orele 7, văzînd că maşinistul nu vine, dădui ordine ca maşinistul-şef de pe vasul Comisiunei „Prince Ferdinand", numit Luigi Zampieri, să treacă pe „Carolus", ceea ce, în timpuri normale, s-ar fi făcut în două minute, dar în vremuri ca aceste se făcu într-o oră.

Nu aş insista asupra unor mărunţişuri fără însemnătate, dacă ele nu ar fi palpitante de viaţă.

într-o oră, a curs de pe un vas pe altul casa întreagă a unui biet om care, prevăzînd că va trebui să fugă, spera să poată fugi cu vaporaşul pe care servea. De la saltele, scaune, haine, pînă la lemne de foc, cărbuni, untdelemn şi vin, găini,

puşcă, un canar — arca lui tata Noe, cu toate complicaţiile vieţei moderne — toate defilară de pe un bord pe altul. Puntea vaporului era acoperită cu munţi de lăzi, de valize, de cufere, de saci, peste care se aruncau curcanii lui ZampierL Era o babilonie şi o tivatură, de credeai că n-o mai luăm de loc.

Şi cu toate astea, la 8 fix, vasul ridică ancora. Elegant, ca un cal de rasă încărcat cu cortul arabului, el îşi făcu întorsătura în mijlocul Dunării, şi o pornirăm în jos. în momentul plecării, se auzi cornul de la mal, chemînd:

— „Carolus Primus".

Cornul nostru răspunse:

— Ce doreşti, „Ferdinand"?

— Au sosit bagajele d-lui delegat rus.

— Vin prea tîrziu.

— Ce să fac cu ele?

— Să le-arunci în Dunăre.

— Am înţeles.

Cu această glumă ne luarăm adio de la ţărmul de pe care de atîtea ori plecasem fericit... Unde mergeam?

Mergeam către Marea Neagră, sperînd să ajungem la podurile de la Isaccea cît mai curînd, pentru a ne strecura noaptea pe sub malul ocupat de inimic. La Isaccea erau două poduri: cel din susul apei, românesc; cel din josul apei, rusesc. Ajunserăm la podul românesc pe la 11. Făcurăm obicinuitele semnaluri, dînd numele şi calitatea mea. Bieţii români se înhămară la frînghii şi pontoanele se mişcară. Se auzeau ordinele şi strigătele prin întuneric: „ţine, măăă!" Focurile de pe maluri luminau pete de apă, acoperită de păcură, ce curgea de mai multe săptămîni, de pe Prahova pe Ialomiţa şi de pe aceasta pe Dunăre. Trecurăm printre pontoane cu mare grije. Noaptea, senină, aducea cîte o undă de negură de nu se mai zărea nici o stea. Atunci vasul se oprea de tot. Fiecare întreba încet „ce este". I se răspundea „nimic". După ce trecea negura, iar ne mişcăm. începeau să se zărească fanalele podului rusesc. Către capul podului de pe malul stîng, ardeau focuri cu pălălaia pînă la cer, la care se încălzeau grupuri de soldaţi, cu palmele întinse. Remorchere cu şlepuri se învîrteau împrejurul nostru. Sirenele sunau, cerînd loc liber. După cîtva timp de aşteptare, o luntre se desprinse de la vasul nostru, cu pilotul rus, cu căpitanul vaporului şi

cu Grant, spre a merge să parlamenteze cu comandantul podului. Luntrea se întoarse fără nici o ispravă, după ce riscase să se răstoarne, prinsă în răţeaua de fier contra minelor. Altă misiune plecă pe uscat, printre focurile soldaţilor, dar şi aceasta se întoarse fără nici un rezultat, deoarece comandantul podului dormea. Atunci ne hotărîrăm să aruncăm ancora şi noi, şi să facem ca vrednicul comandant al podului. Iahtul se întoarse cu vîrful în susul apei, iar noi încercarăm a aţîpi.

A doua zi ne deşteptarăm în bubuitul tunurilor, Prinşi între cele două poduri închise, ne întrebam ce să facem. în zorii zilei, formele începeau să se desineze. Bruma scînteia în primele raze ale soarelui, pe cînd furnicarul omenesc se încrucişa pe pod. Ieşind pe puntea comandamentului, mi se înfăţişă priveliştea cea mai interesantă. în Dobrogea, pe malul drept, se ridicau munţii de la Isaccea, de pe crestele cărora artileria rusească trăgea în direcţia Babadagului; de pe malul stîng, cîteva tunuri ruseşti trăgeau peste capul nostru, într-o direcţie necunoscută. Trăsuri cu provianturi treceau, din ţara rusească în Dobrogea, ridicînd un deal şi scoborînd o vale, chiar în faţa vaporului nostru. Şi aci, viţiul organic al armatei ruseşti: la fiecare două trăsuri, o bucătărie, al cărei coş gîlgîia fumul trivial al borşului, pe cînd tunurile gîlgîiau fumul tragic al morţii. O armată care în timpul luptei nu se poate hrăni cu conserve sau cu răbdări prăjite nu ajunge departe...

De către podul românesc începeau să vină tot felul de vapoare: semn că se deschidea podul rusesc. Pe feţele ofilite de nesomn, se ivea acum roşeaţa emoţiunei: vom ieşi din capcană, vom înfrunta pericolul, vom ajunge la liman! Pericolul!... El se înfăţişa, deocamdată, sub forma unor nouraşi albi, ce pluteau pe creasta dealurilor. Dincolo de Isaccea, necunoscutul.

Trei pontoane de către malul rusesc se desprinseră din linie şi astfel podul se deschise. Erau orele 9 1/4. Trecură vasele în ordine, unul după altul, pînă ce veni şi rîndul nostru. Cumintele „Carolus" alunecă printre bîrnele capcanei, ca un boier ce iese dintr-o casă de mahala. Fochiştii aveau ordine să întrebuinţeze *cardiff,* pentru a ridica presiunea şi a mări iuţeala: mergeam cu unsprezece mile în loc de şapte. Subinspectorul navigaţiunei, Reynaud, luase comanda vasului. Toţi copiii, toate femeile, toţi bărbaţii netrebnici, fură trecuţi

pe puntea stingă sau închişi în cabinele din latura stingă. Sus, la roata cîrmei, fură aşezate trei rînduri de apărători interne, scînduri groase din fundul vaporului, pentru a garanta pilotul contra gloanţelor. Tulcea fiind căzută, tot malul drept putea fi ocupat de patrule bulgare.

Noi n-aveam nici un fel de armă, decît cîte un biet revolver fără cartuşe. Un obuz ne-ar fi făcut praf. Gloanţele ne-ar fi cauzat multe stricăciuni şi poate ne-ar fi omorît lume. Din fericire însă, malul drept'părea pustiu. Nici o barcă, nici o vită, nici chiar păsările cerului nu se iveau pe orizont, pe acest orizont limpede, plin de căldură şi de lumină, în care văzusem plutind cîrduri infinite de păsări libere. Acum fugeam. Tăcut, dar neclintit de pe punte, nu vream să mă las durerii sufletului meu. Aveam de salvat o Instituţiune, şi, mai mult, aveam de salvat patruzeci de persoane, care credeau în mine — prin urmare, toată încordarea cugetului meu se îndrepta acum către prima bifurcaţiune a Dunării, către Ceatalul Ismail, de unde braţul Chiliei cotea la stînga, depărtîndu-ne de pericol.

Vremea era splendidă. Vaporul mergea cu o siguranţă uimitoare, grăbit parcă a ieşi din zona pericolului. Nimeni nu vorbea. Pilotul se uita cu încordare către orizont, căutînd să descopere farul de la Ceatal. Cu cît ne apropiam de Tulcea, cu atît temerea creştea. Pustietatea de pe malul drept ne îngrijea mai mult chiar decît prezenţa inimicului: ne temeam de vreo cursă.

Deodată pilotul se înseninâ:

— Domnule ministru, iată farul!

în adevăr, pe linia orizontului, la o mare depărtare, un turnuleţ alb se îngîna cu sclipirea apei. încă o jumătate de oră şi eram salvaţi!... Ştirea se răspîndi, cu repeziciunea luminei, printre toţi călătorii. Unii îndrăzneau chiar să-şi părăsească locurile, spre a urca pe puntea de comandă, să vadă farul, însă erau fără milă goniţi la locurile lor.

Soarele se ridica tot mai radios, în această zi de decembrie, mîngîind dealurile Dobrogei şi cîmpia Basarabiei, cu nepărtinirea căldurii sale. Eu fugeam, eu, fiul şi stăpînul acestor ţărmuri, umilit, dar cu o incomensurabilă ură în suflet împotriva [...] acestor şerpi crescuţi în beciurile noastre, cari astăzi îşi muşcă stăpînii. Dar va veni ziua în care stăpînul va strivi capul veninos al reptilei, şi atunci nici tocul cizmei nu se va simţi onorat de atingere.

Farul!

în unghiul ascuţit pe care-l formează Dunărea cu braţul Chiliei, Comisiuneâ Europeană a construit un dig ce intră în apă ca un stilet, iar la vîrf a zidit un mic far, care indică, noaptea, bifurcaţiunea fluviului. La o mică depărtare de far, se ridică turnul bisericei româneşti din satul Carol.

Amîndouă acestea se vedeau bine.

încă un sfert de oră şi eram scăpaţi!

Eram, în adevăr, scăpaţi, dacă inimicul nu instalase tunuri la monumentul de la Tulcea, de unde ar fi putut să bată pînă la Ismail. Dar cel puţin nu ne mai temeam de gloanţe.

în sfîrşit, iată-ne lîngă far!

Vasul nostru trecu, grăbit, dincolo de acest prieten, pe care toată lumea îl dorea şi de care acum toată lumea fugea. Intram pe braţul Chiliei, unde malurile începeau a se însufleţi, casele începeau a fi locuite, arborii a adăposti caragaţe guralive. Femeile şi copiii de pe bord începeau a se înviora

II

A venit timpul să-mi cunosc pasagerii. Ceea ce văzusem în seara plecării din Galaţi era atît de nedesluşit, încît nu ştiam cine-i sac şi cine-i om. O învălmăşeală nebună încurcase toate cele.

Mai întîi, locţiitorul de secretar general al Comisiunei, d-l Bitterlin, cu d-na Bitterlin, o pereche de inşi cum nu se poate admite că există în natură, dacă natura ar fi cuminte şi logică. El, un fel de supus francez, născut la Petrograd şi crescut la Geneva, adus de vînturi la Galaţi şi intrat la Comisiuneâ Europeană a Dunării acum 35 de ani, ca om de condei, poet şi gazetar. în adevăr, la numirea mea ca delegat al României,' acum opt ani, fiind informat că mă îndeletniceam şi eu cu scrisul, mi-a dedicat o poemă, în numeroase cînturi'; la fiecare An Nou, cîte un sonet; acum în urmă, aflînd că băiatul meu fusese rănit, mi-a trimis „un vis în versuri". Spirit mediocru şi neliniştit. în vremile din urmă, atins de infirmităţi de tot felul: un ochi beteag; picioare ţapene, care-l sileau să se dea pe gheaţă în loc să umble. Ca funcţionar, nul. Soţia sa, o calamitate voluminoasă, care fusese silită să se culce pe jos, deoarece nu intra în paturile de pe vapor. Bărbatu-său o numea „ma pauvre muse", iar ea îl bătea. Era unguroaică.

In rîndul al 2-a, venea d-na Rey, soţia secretarului general al Comisiunei, plecat în Franţa de doi ani şi jumătate, om de reală valoare. Nu se poate spune îndestul bine despre această femeie. Rămasă la Galaţi, singură, cu trei copii, mica burgheză franceză se puse să cucerească prietenia lumei întregi, iubind ţara, lucrînd în spitale cu tot sufletul, simplă, măsurată la vorbă, harnică la treabă. După intrarea României în război, s-ar fi zis că nu mai trăieşte decît pentru răniţii noştri. Nici o operaţie gravă nu se făcea de către doctorul Carnabel fără asistenţa ei. După operaţia fiului meu Lascar, rănit la Dragoslavele, ea îmi trimise scrisoarea următoare:

„Spitalul temporar 191. Salle cl'operations. —22 Nov.——ig\^
5 Decembre

Cher Monsieur, Vous trouverez, ci-joint, Feclat d'obus retire par Ies soins du Dr. Carnabel dans la jambe de votre fils. II a subi cette petite operation sans chioroforme, avec, seulement, Fanesthesie locale; l'extraction n'a pas eu lieu sans douleur ni sans jurons; mais le patient a ete brave."

Echilibrul perfect al acestei femei reiese din rîndurile de mai sus, scrise cu sobrietate şi cu arta infinită a inimei, care a făcut-o să găsească expresiunea „ni sans jurons", din care se pricepe deodată că rănitul e bine.

Am onorat-o cît am putut, cedîndu-i cabina mea de pe vapor, spaţioasă şi elegantă, în care încăpea cu toţi copiii, făcîndu-i înlesniri de tot felul etc. S-a despărţit de noi plîngînd: „J'ai ete heureuse dans ce pays; je ne puis le quifter sans qu'il m'en coute".

Băiatul său, Georges, era frumos ca un înger şi neastîmparat ca o rîndunică. Un marinar trebuia să se ţină pururea după el, ca să nu cadă în mare. între Isaccea şi Ceatal, pe cînd maică-sa îl ţinea în braţe de frica gloanţelor, băiatul o întreabă:

— Maman, ou's qu'est le Bulgare?

— Mais, de l'autre câte, mon cheri.

— Laisse-moi y aller, que je le tue.

Al treilea la rînd venea d-l Melas, cu soţia şi fiica. Funcţiunea d-sale era un amestec de „redactor" şi de „maistru de ceremonie", combinat cu „secretarul Prutului", şi de cînd bătrînul Kapeler fusese luat în surghiun. Bun funcţionar, cam nesigur, frate — pe nedrept — cu un faimos spion rus, astăzi închis. Atins, acum în urmă, de o uşoară dambla, care îi ridicase colţul gurei şi îi plecase ochiul stîng, de părea că gustase

mere pădureţe. Supus român, sau grec, sau rus; poate chiar austriac sau german. Soţia sa, franceză de tată, româncă de mamă, grăsuţă, cam coptuţă, romanţioasă în mod onorabil, adică aşteptînd cu stăruinţă pe d'Artagnan. Fata, curată, cu tonul de la Călugăriţele din Galaţi, preocupată de legitimitatea la tronul Franţei.

Al patrulea, d-l de Savoie, unul din secretarii Comisiunei, supus francez, băiat bun în toată puterea cuvîntului, cu mustaţa în vînt, fost pe front şi întors acasă pentru cauză de boală incurabilă, o vechie dragoste la Galaţi. Eram cu deosebire fericit de a salva pe acest tînăr, a cărui funcţiune era de o însemnătate capitală pentru navigabilitatea Dunării, fiind însărcinat cu comanda vinurilor în străinătate. în adevăr, nimeni nu cunoştea mai bine „Ies crus et Ies chais", sau „Ies chateaux", cum numea el vinurile superioare de Bordeaux.

Al cincilea, Charles Grant, secretarul meu şi subdirector al comptabilităţii centrale, cu soţia sa (o creatură de elită) şi cu copilul lor, Efi (Ephingam).

în fine, oameni de serviciu, printre cari, credinciosul lacopo, italian din Toscana; bucătarul Filippo, sicilian, vorbitorul unui dialect absurd şi asasin-culinar.

1916

PENTRU CE AM FOST CONTRA RĂZBOIULUI

Este o datorie de bun român de a examina cauzele pentru care am fost bătuți, căci am fost bătuți. Nu o spun pentru vana glorie de a dovedi că prevăzusem cele ce se întîmplă astăzi, ci pentru a trage învățăminte şi a deschide ochii copiilor noştri. Chiar dacă, pînă la urmă, Aliații vor fi învingători iar germanii învinşi; chiar dacă România nu va pierde nimic; mai mult, chiar dacă va cîştigă ceva, un lucru rămîne adevărat: am fost bătuți.

Din înfrîngerea noastră vom scoate putere pentru viitor; din amărăciunea umilinței, vom distila parfumul răzbunării; din durerea eroilor noştri, vom scrie epopeea morții glorioase a învinsului, acea *Chanson de Roland* pe care s-o înțeleagă aliații noştri.

Terre de Roumanie, mult estes dulz pais.

Dar poporul român nu merita această soartă. Tradiția sa, cumințenia generațielor trecute, jerfele domnilor pămînteni, sacrificiele boierilor, superioritatea țăranului asupra tuturor popoarelor neolatine, toate lucraseră împreună pentru a face, din munteanul daco-roman, un om liber, supusul unui stat neatîrnat cu cel mai mare viitor înaintea sa. Pentru a ajunge acolo, bărbații noştri politici de astăzi trebuiau să fie „cuminți". Atît şi nimic mai mult.

Să vedem.

De la 1914 la 1916

După declararea războiului european în 1914 mă aflam la Sinaia, cînd a început fierberea în public şi printre politicianii noştri, relativ la intrarea României în acțiune. La hotelul Capsa se afla toată lumea cunoscută, toți diplomații

ce nu aveau vile. Prin urmare, întîlneam acolo pe ministrul Italiei, baron Fasciotti; pe ministrul Germaniei, d-l Waldhausen; pe ministrul austro-ungar, contele Czernin; pe ministrul Olandei, d-l de Wredenburg; pe toți românii noştri, de la d-l Marghiloman pînă la ultimul cățel conservator, de la d-l Ion Brătianu pînă la ultimul agent liberal.

Fireşte, fierberea era mare. Printre străini, unii ar fi voit să mergem cu ei, alții cu ceilalți.

Românii erau în mare majoritate pentru Puterile Aliate (Franța-Anglia); guvernul Brătianu zicea că vrea să rămînă neutru. Partidul Conservator era împărțit: unii filogermani, alții filofrancezi. D-l Carp, singuratec, părăsit de mai toți amicii politici, încă de la 1913, dar totuşi foarte frumos. D-sa era singurul de părere, împreună cu d-l Stere din Partidul Liberal, să mergem hotărît cu germanii. Tocmai atunci soseşte din străinătate d-l Nicu Filipescu. D-sa este astăzi mort. Prin urmare, se poate vorbi despre d-sa cu cea mai absolută imparțialitate, mai cu seamă cînd cel care vorbeşte sunt eu, care nu am făcut politică niciodată şi nici nu am avut cu d-sa alte raporturi decît ale unei perfecte urbanități.

Una dintre primele persoane cu care a vorbit d-l Filipescu, după întoarcerea sa, am fost eu. Dumnealui povestea cum trecuse prin Germania şi asistase la desfăşurarea primelor evenimente, cum văzuse organizația admirabilă a acestui popor; cît puteau fi de pericoloşi şi cît eram noi de departe de administrația lor. Nu avea cuvinte destule pentru lauda germanilor.

Fireşte, pentru orce om cu scaun la minte, reieşea că d-sa va'fi pentru o politică filogermană sau cel puțin pentru neutralitate. Lucrurile merseră nedesluşite pînă la primul Consiliu de coroană — cînd, deodată, d-sa se face stegarul ideii contrarii, a intrării României în război, imediat şi cu orce preț, în contra Germaniei.

Ce se întîmplase? în Consiliul de coroană, d-l Marghiloman, pe care d-l Filipescu îl alesese şeful Partidului Conservator, după ce răsturnase, pe rînd, pe d-l Carp, pe d-l Iorgu Cantacuzino şi pe d-l Maiorescu, iar acum voia să răstoarne şi pe alesul său de ieri — d-l Margiloman, zic, se declarase pentru neutralitate. Ura violentă a d-lui Filipescu contra d-lui Marghiloman, care dospise în intervalul acesta şi se făcuse bubă, îl îndemna la orce fel de excese, de unde deci şi excesul războiului. Timp de doi ani, ziarul d-sale *Epoca* duse cea mai dezmățată campanie contra d-lui Marghi-

loman, pe care Partidul Conservator, rupt în două, îl repudie alegîndu-l pe d-sa, Filipescu, în loc, şi o campanie tot aşa de deşuchiată pentru Transilvania, inventîndpe preotul Vasile Lucaci, ca prezident al Ligei, şi pe poetul Octavian Goga, pa scriitor al ei. Pe toţi aceştia îi cunosc personal. D-l Marghiloman are o suprafaţă destul de mare, graţie însemnatei sale averi şi unei înlesniri sufleteşti de a părea. Nu are însă nici puterea de caracter a lui Carp, nici vastele cunoştinţe ale lui Maiorescu, nici pasiunea lui Filipescu, nici talentul lui Take Ionescu, ci stă intre toţi ca barometrul la „variabil", cînd poate ploua, poate ninge, sau poate fi chiar frumos. Preotul Vasile Lucaci, pe care l-am cunoscut la Roma foarte de aproape, cînd era refugiat de urgia ungurilor, este un amestec de martir, de patriot şi de scamator, care cu timpul s-a coborît pe scara acestor trei atribute pînă la cel din urmă, unde s-a oprit definitiv. în momentul cînd îl întrebuinţează d-l Filipescu, preotul Lucaci este un scamator sadea. Poetul Octavian Goga e scriitor de real talent; dar, mai presus de toate, este un ambiţios lipsit de mijloace[1].

Cînd dar toată lumea aceasta începe campania nebună a intrării, României în acţiune imediată şi necondiţionată pentru „întregirea neamului"; cînd la agenţii de mai sus se alipeşte colegul meu din Academie, Barbu Ştefănescu Delavrancea, cu elocvenţa sa năstruşnică, cu stilul virulent al scrisorilor sale politice; cînd prezidentul Academiei, nevinovatul dr. Istrati, ia pe faţă poziţie „contra Germaniei" şi „pentru Franţa"; cînd dezechilibratul general Crăiniceanu[2] devine directorul *Universului* şi umple ziarul cu proza macaronică a strategiei sale, care trebuia să-l ducă la retragerea ruşinoasă de la Braşov; cînd şioiul ameninţă să devină Dunăre, să rupă şi să dărîme totul în cale — atunci omul gîndurilor şi al scrisului, eu, Duiliu Zamfirescu, am ridicat capul. România este a mea cel puţin tot atît cît este a lui Filipescu, a lui Delavrancea, a dr-ului Istrati, a generalului Crăiniceanu, a lui Take Ionescu, a lui Miile, a lui Pisani, a lui Rubin. Eu am iubit-o şi am cîntat-o în romanele mele; am visat la dînsa, pe cînd trăiam departe, la Atena, la Bruxelles sau la Roma; m-am îmbătat din poezia istoriei noastre daco-romane în însuşi Forul lui Traian, şi apoi, cu toiagul în mînă, pe malurile Streiului. Toată România Mare trăia în sufletul meu, ca floarea în sămînţă. Vreau să învăţ pe români a cugeta şi a simţi în această îndrumare, pînă ce fiii sau nepoţii noştri, ajunşi la maturitate politică, s-aducă

tire. Căci nimic nu se încheagă dintr-o dată.

Cînd, dar, am văzut că împrejurările din afară tîrau după ele lumea noastră politică, toate clasele, toate vîrstele, pe femei şi pe bărbaţi; cînd, mai cu seamă, am simţit că guvernul se duce cu încetul pe alunecuşul prăpastiei, am crezut că nu mai pot tăcea. Atunci am vorbit în Academie.

Ce m-a făcut să vorbesc?

Nu trebuie să fie cineva mare geniu ca să priceapă că un război de cucerire[3] nu se face ca o nuntă din amor. Pentru a lua din mîna ungurilor Transilvania, se cer două condiţiuni: a) ca actuala formaţiune politică a Austro-Ungariei să fie atinsă de caducitate sau ca Austro-Ungaria să fie angajată într-un mare război; b) ca România să aibă o pregătire complectă: finanţe, armată, drumuri-de-fier, fabrici interne de muniţiuni, depozite de hrană, spitale etc, etc.

Pentru ce atîtea lucruri extraordinare deodată?

Pentru că Transilvania, după care suspinăm noi, este atît de trebuitoare ungurilor, încît, în ziua în care nu vor mai avea-o, vor fi pierduţi.

Prima condiţiune, aceea a distrugerii Austro-Ungariei pe calea armelor, putea să se întîmple în războiul actual. Pentru aceasta ţara noastră avea un singur lucru de făcut, un lucru simplu, cuminte: să aştepte.

Dar, se va zice, e cu putinţă să aştepţi să-ţi dărîme alţii pe vrăşmaşul tău de moarte, iar tu să stai cu mîinile la piept?"

Răspuns categoric: da.

Acest răspuns, atît de hotărît, este datorit faptului că ambele condiţiuni pomenite mai sus trebuie să se împlinească în acelaşi timp. Nu poţi să te arunci asupra Ungariei, spre a-i lua Transilvania, chiar dacă ea este angajată în altă parte, fără a avea o preparaţiune desăvîrşită, care să-ţi permită a suporta un război crîncen. în condiţiuni normale, România nu se poate măsura singură cu Ungaria, deoarece 8 milioane de oameni trebuie să fie învinşi de 18 milioane; cu atît mai puţin cu Austro-Ungaria. Pentru a avea probabilităţi ele biruinţă, se cere neapărat ca Austria să oblige pe Ungaria a-i da contigentul său de trupe, care s-o reducă, slăbindu-i organizaţiunea militară.

Am spus mai sus că Transilvania este podoaba Ungariei. Pentru a nu o pierde, ungurii sunt în stare să-şi vîndă sufletul Satanei, să facă orce slugărnicie, să dea în genunchi împăratului Germaniei, cum a făcut Tisza cînd s-a văzut atacat

viitorul Ungariei şi că slăbiciunea acestei ţări începe acum.

Prin urmare, pentru a profita de prima condiţiune, angajarea Austro-Ungariei în războiul mondial, România trebuia să împlinească şi pe a doua condiţiune, de a fi pregătită într-un mod cu totul extraordinar, şi chiar atunci să se teamă de ceea ce s-a întîmplat acum, cînd germani, unguri, bulgari şi turci s-au aruncat asupra noastră, spre a salva Transilvania şi a o păstra ungurilor.

Şi cum eram pregătiţi noi?

Cum eram pregătiţi

O reţea de drum-de-fier imposibilă, rămasă cu 20 de ani în urma dezvoltării economice a ţării, care n-avea linii duble decît între Bucureşti şi Buzău, adică pe o întindere de 100 kilometri din 4 000. Nu e nevoie de multă argumentaţie pentru a dovedi românilor halul în care se găseau căile lor ferate. Orcine a avut de transportat un vagon de cereale, orcine a încercat să meargă de la Roman la Bucureşti; orcine a avut un incident cu un agent al căilor ferate ştie ce i-a pătimit sufletul.

E bine înţeles că vorbim de timpuri normale. Timpurile anormale, adică mobilizarea din 1913 şi „compensaţiile" din 1915, 1916, sunt atît de extravagante, încît nu pot fi povestite fără ca indignarea să nu te coprindă.

în timpuri normale, nu puteai face o operaţie la căile ferate, fără o imensă pierdere de timp, fără protecţie sau fără bacşişuri. Niciodată nu erau vagoane pentru cereale sau pentru mărfuri; niciodată nu erau locuri pentru călători, niciodată nu te adresai unui şef de serviciu, fără ca să găseşti indiferenţă sau lipsa de urbanitate, cînd nu erau injurii sau procese-verbale. Care este fericitul român care a trimis un vas de vin de la o gară la alta fără ca vasul să nu ajungă gol sau umplut cu apă? Care este extraordinarul român care a trimis sticle cu şampanie, funduri de luminări, cafea, zahăr, orez, ţuică, peşte — orce şi orunde — fără ca drumurile-de-fier să nu-1 vămuiască? Care este norocosul român care a călătorit de la Iaşi la Bucureşti altfel decît în culuar, cu un picior pe o valiză şi altul pe un cîine sau pe alt picior de călător? Cu o îndrăzneală şi o nepăsare revoltătoare, ghişeurile

vindeau bilete la nesfîrşit, fără să se adaoge vreodată vagoanele trebuitoare. Adeseaori, cîte un conductor mai de treabă făgăduia că „s-a telegrafiat la Inspecţie" şi că la Buzău se vor pune vagoane, iar cînd ajungeai la Buzău, dai de un fel de animal hidrofob, care, cu şlapca roşie pe-o urechie şi cu mustăţile zbîrlite, se primbla pe peron ca un curcan amorezat. Dacă te adresai acestuia, îţi găseai beleaua; dacă te adresai la Bucureşti, trebuia să pierzi o zi (sau două, dacă veneai înainte de o sărbătoare sau a doua zi de sărbătoare), să mergi la gara centrală, unde să faci înconjurul pămîntului, prin gangurile cele mai neînchipuite, ca să ajungi la numărul 74, bunăoară, unde să afli, de la un domn supărat, că afacerea dumitale priveşte biroul IV de mişcare.

— Unde e biroul IV de mişcare?

— întreabă şi dumneata un uşier.

După ce te cufundai din nou în măruntaile acestui dedal fantastic, găseai pe uşier, care te trimitea în strada Schitu-Măgureanu sau la Geagoga, la Filaret.

Această infamie de administraţie a martirizat ţara ani întregi, fără să i se poată aduce vreo îndreptare.

Dar dacă, în lumea civilicească, nu se putea îndrepta nimic, în lumea militărească trebuia să se îndrepteze ceva sau, cel puţin, să se ştie cum stau lucrurile şi să nu se înceapă un război ofensiv imbecil.

Căci aici stă răspunderea: cînd eşti atacat, te aperi cum poţi; cînd ataci eşti obligat să ştii ce faci, să fii pregătit pînă în cele mai mici detalii şi să prevezi toate eventualităţile. D-nul Nicu Filipescu trebuia să-şi dea seamă de asta.

Noi nu putem admite, în vremurile noastre de calcul şi ştiinţă, cînd Europa întreagă se bate cu aeroplane, cu tunuri extraordinare, cu mitraliere perfecte, cu automobile blindate, cu submarine incredibile, cu mijloace de transport ce nu lasă nimic de dorit, să intrăm în război cu vorbe, cu entuziasmul celor ce-au fugit la Paris şi cu realitatea întruchipată în persoana d-lor Cottescu, director general la căi ferate, şi Iliescu, şeful real al statului-major.

Planul de război

Se poate închipui ceva mai absurd decît planul nostru de război?

Plec de la datele cele mai elementare, pentru a uşura răspunderea teribilă ce apasă pe numele generalului Iliescu

şi admit că planul celor ce voiau să începem războiul, atacînd pe Dunăre şi ţinîndu-ne în defensivă în Carpaţi, era tot aşa de prost ca planul generalului Iliescu, care a atacat în Carpaţi, părăsind Dunărea cu totul. Masacrul trupelor noastre de la Turtucaia este un eveniment militar atît de ruşinos, încît, orcare ar fi incapacitatea strategică a comandantului militar, nu se poate explica decît printr-o greşeală diplomatică.

Unul din agenţii noştri în străinătate, care împingea guvernul la război, a dat asigurări formale că bulgarii nu se vor bate contra ruşilor, sau, dacă regele şi guvernul bulgar vor încerca să meargă cu germanii, armata se va întoarce împotriva lor. Cred că-1 cunosc pe acest arivist criminal şi nu-i scriu numele aci numai din dezgust. Nebunia care se legase de sufletele românilor era atît de oarbă, încît nimeni nu se gîndea că joacă soarta ţării. Fiecare voia să-şi facă damblaua şi nu da înapoi de la nici un atac, orcît de mincinos sau de neruşinat. Căci numai surzii sau inepţii nu ştiau ce se petrece la Sofia. Toţi diplomaţii străini — şi cred că şi unii din diplomaţii noştri — scriau guvernelor lor că în 1916 singurul război popular în Bulgaria era războiul contra României. Ca prin instinct şi printr-o necesitate organică a statului viabil, un început de fortificare a avut loc la Turtucaia. Dar în viitoare de ordine şi contraordine, de comenzi, de saltul milioanelor de intrigi scandaloase, de înaintări în armată pregătite de camarila unui general dement, fortificaţiile de la Turtucaia Au fost uitate.

Dacă am fi atacat pe Dunăre şi ne-am fi ţinut în defensivă pe Carpaţi, era să ni se întîmple pe apă ceea ce ni s-a întîmplat pe uscat, cu această agravantă, că armata, care, de bine de rău, s-a mai salvat în munţi, era să fie înecată în Dunăre. Este evident că diviziunile germane ce s-au năpustit împotriva noastră prin Ungaria era, să facă acelaşi lucru prin Bulgaria.

Dar, se zice, nu trebuia să intrăm în război. fără ca 300 mii de ruşi să fi trecut în, Dobrogea.

Fireşte. Cum nu trebuia să intrăm în război fără tunuri de mare calibru; cum nu trebuia să intrăm fără mitraliere; cum nu trebuia să intrăm fără fabrici de muniţiuni la noi în ţară; cum nu trebuia să intrăm fără a fi complectat reţeaua drumurilor-de-fier.

, Singura condiţiune a unui corp de armată rusă de 300 mii oameni nu era îndestulătoare, fără împlinirea celorlalte condiţiuni. I-am avut pe ruşi ceva mai tîrziu, iar acum, cînd scriu, îi avem cu mult mai numeroşi. Dar ei vin cu aceleaşi lipsuri ca şi noi, se mişcă pe aceleaşi linii incomplecte de drum-de-fier, pe aceleaşi şosele inexistente ale Moldovei şi, mai rău decît noi, ruşii vin cu sufletul lor aparte, cu nepăsarea eroică a unui popor care ştie că nu poate să fie niciodată bătut definitiv. Ţiu să se noteze că eu nu acuz pe ruşi. îi cunosc acum la ei acasă, şi-i găsesc simpatici; ca militari cred că se bat bine. Dar ruşii nu sunt niciodată grăbiţi. Vorba lor caracteristică „sicias" spune tot. Dacă pierd o bătaie, sunt încredinţaţi că au să cîştige alta; dacă pierd o provincie, sunt siguri că au s-o ia înapoi — peste o lună, peste un an sau peste 30. Ei ne făgăduiesc să ne dea înapoi Dobrogea şi sunt de bună-credinţă. Dar cînd? Noi n-avem timp să aşteptăm. Dacă vom pierde Dobrogea sau Oltenia suntem lichidaţi. Statele mici sunt ca averile mici: nu pot fi ştirbite fără a nu fi ruinate.

Drumuri-de-fier şi strategia

Cînd te uiţi pe o hartă a ţării noastre şi te gîndeşti că noi am început un război ofensiv, cu reţeaua actuală de căi ferate, ţi se pare că visezi. Este oare cu putinţă ca atîta lume care a învăţat carte prin ţări străine, atîţia generali de stat-major, atîţia oameni politici cari au fost miniştri de Război, Ion Brătianu tatăl, Dimitrie Sturdza, Nicu Filipescu, Ion Brătianu fiul, să nu fi înţeles nici unul că, în orce împrejurare şi orcare va fi fost menirea armatei noastre, nu se poate începe un război ofensiv fără linii de drum-de-fier strategice? ! E admisibil ca generalul care pregătea planul de război contra Austro-Ungariei să nu-şi fi aruncat ochii o singură dată pe harta ţării şi să nu fi văzut că toate drumurile ce duc în Transilvania, toate trecerile munţilor, de la Mehedinţi pînă la Noua Suliţă, nu erau legate prin nici un fel de linie subcarpatină? Că, de asemeni, tot malul stîng al Dunării, de la Severin pînă la Galaţi, nu avea un kilometru de cale ferată danubiană?

Orcît de inept şi de dement ar fi fost acest general, alături de. dînsul trebuia să se găsească un ministru de Externe care să ştie atîta lucru: că politica regelui Carol, bună sau rea, a fost limpede şi consecventă. După tractatul de Londra din 1883, cînd Europa da Dunărea noastră românească în

puterea Austriei*, România, ca să salveze Dunărea, s-a înțeles de-a dreptul cu Puterile Centrale — cu alte cuvinte a intrat în Tripla Alianță[4]. De atunci, toată politica ei militară a fost îndreptată contra Rusiei (autoarea tractatului de Londra din 1883) și contra Franței, care inventase pe d-l Barrere[5], cu faimoasa „propunere". Repet, bună sau rea, această politică era clară. Ea ne dispensa de a ne apăra frontiera Carpaților, de a avea baterii de munte, de a construi linii ferate pe sub dealuri, de a instala fabrici de muniții la noi. In schimb însă ne obliga să ne întărim în partea ceelaltă, să luăm măsuri contra Rusiei. Și le-am luat, cu linia forturilor Focșani-Nămoloasa-Galați.

Atita lucru trebuia să fi învățat generalul care ne-a dus la dezastru: că atunci cînd vrei să ataci pe cineva, trebuie să te și aperi de el.

Cînd ai o armată de 450 mii oameni[6] și ești de toate părțile închis jde inamic, prima datorie a comandantului este de a putea mișca această armată, pe liniile interne, cu repeziciune și înlesnire.

Și cum ne mișcăm noi?

De la Mehedinți pînă la Dorohoi, frontiera României merge pe coarna Carpaților, cu o serie de munți înalți, printre cari se deschid cîteva trecători cunoscute de toată lumea, și altele, cunoscute numai de ciobani, de contrabandiști — sau de statul-major. Dintr-o margină a țării în ceelaltă, se urmează, unii după alții, munții Mehedințului, Vulcanului, Lotrului și Sibiului, munții Făgărașului, Muscelului, Bîrsei, Buzăului, Vrancei, Cașinului și Oituzului, Tarcăului, Bicazului, Ceahlăului, Călimanului. Trecătorile și defileurile cunoscute sunt următoarele: Broșteni, pasul Vulcanului, Lainici, Turnu-Roșu, Scărișoara, Bran, Predealul, Predelușul, Bratocea, Tătarul, Buzăul, Oituzul, Uzul, Ghimeș, Bi'cazul și

*** Acest tractat, care scotea brațul Chiliei de sub autoritatea Comisiunei Europene, prevedea înființarea unei Comisiuni Riverane, pentru tot restul Dunării, de la Brăila pînă la Turnu-Severin, compusă din România, Bulgaria, Serbia și Austria, sub prezidența perpetuă a acesteia și cu vot preponderant în caz de paritate. Această enormitate, prin care Europa ne punea la discreția Austro-Ungariei, a fost considerată de însăși Austro-Ungaria ca prea mare, mai cu seamă față cu energica protestare a guvernului român și cu amenințarea conținută în mesajul regelui Carol de la deschiderea corpurilor legiuitoare[7]; dar consecvența ei a fost că România, părăsită de Europa, s-a înțeles de-a dreptul cu Austro-Ungaria, intrînd în Tripla Alianță (n.D.Z.).**

[illegible]
în Ungaria sau viceversa, nu ar fi putut să ia alte căi decît acestea.

De la București la Turnu-Severin se trăgănează o linie de școlar prost, care, în loc să se ducă drept la Slatina, Craiova,' Severin, se abate pe la Titu, Găești, Golești, Pitești, ca apoi să se coboare la Slatina. Pe această arteră principală, se prind în mod firesc numai trei ramuri ce s-ar putea numi strategice: Titu-Tîrgoviște-Petroșița, Golești-Cîmpulung și Pitești—Curtea-de-Argeș. Toată Oltenia este legată cu capitala țării prin linii de împrumut. Ca să mergi de la București la Rîmnicu-Vîlcii, trebuie să te cobori de la Pitești la Piatra, ca apoi să te urci înapoi pe Olt și să faci astfel un unghi, pe atît de ascuțit pe cît de nefolositor, de 184 kilometri, cînd, de \i Curtea-de-Argeș la Rîmnicu-Vîlcii nu sunt decît 30 kilometri cari, adăogați la cei 40, de la Pitești la Curtea-de-Argeș fac 70 de kilometri în total. Dacă, dar, statul-major ar fi impus construirea unei linii de 30 kilometri, el obținea o economie de 114 kilometri, în legătura sa cu capitala și cu Moldova — ceea ce este enorm !

Dar Tîrgu-Jiu?

Toată țara din dreapta Oltului trebuie să se coboare de la Rîul Vadului la Piatra și Craiova, ca de acolo să se urce la Filiași, iar de aci la Tîrgu-Jiu sau la Severin. Germanii au străbătut prin munții Mehedințului și Vulcanului, cu tot defileul de la Broșteni, fiindcă își dedeau seamă că aci românii nu pot trimite trupe la timp.

Nu știu dacă trebuie să mai insist asupra lipsei totale a unei linii subcarpatine. Vîrciorova nu-i legată direct cu Tîrgu-Jiu; acesta nu-i legat cu Rîmnicu-Vîlcii; acesta nu-i legat cu Curtea-de-Argeș, care nu-i legată cu Cîmpulungul, care nu-i legat cu Petroșița, care nu-i legată cu Cîmpina, care nu-i legată cu Slănicul și Vălenii, cari nu sunt legate cu Nehoiașul — iar toate acestea nu sunt legate cu Moldova. De la Nehoiași pînă la Tîrgu-Ocna, adică pe întindere de trei districte, nu există un kilometru de cale ferată ducînd în munți, iar în județul Putna, unde pare a se fi oprit acum frontul, o cale ferată de interes particular era, pînă la război, în mîna ungurilor. Nu vreau să fac sentimentalism și să vorbesc de munții mei, podoaba țării, Vrancea, aceea pe care avocații pehlivani ai partidelor istorice au mîncat-o palmă cu palmă, brad cu brad. Pe locul pădurilor devastate crește iarba cea mai încîntătoare. De la Tulgheș pînă la

giiciudpuiJULc iTULiici, e o grauma vecinica, parca mina nevrednică a omului nu ar fi fost în stare să pîngărească poezia naturei.

Dar malul Dunării? !

De la Severin la Calafat; de aci la Corabia; de la Corabia la Turnu-Măgurele; de la Măgurele la Zimnicea; de la Zimnicea la Giurgiu; de la Giurgiu la Oltenița; de aci la Călăraşi; de la Călăraşi la Gura-Ialomiței şi de aci la Brăila, nu există un kilometru de cale ferată.

în timp normal, fireşte că nu e nevoie de drum-de-fier paralel cu malul apei, deşi districtele mănoase de pe Dunăre, Mehedinții,' Doljul, Romanații, Teleormanul, Vlaşca, Ilfov, Ialomița şi Brăila ar fi dat de lucru şi unei căi ferate cu marea dezvoltare agricolă a țării din ultimii ani.

Dar a face război în Transilvania sau peste Dunăre, fără a avea legătură între capetele de linii de la periferie ce aduc trupe de la centru, este o aşa de mare aberațiune, încît un român care se simte dat pe mîna unor inconştienți de aşa forță îşi face cuferele şi emigrează în America.

îşi poate închipui un om cu mintea sănătoasă că, vrînd să întrebuințeze mîna dreaptă într-o luptă, şi-ar pune fiecare deget într-un căluş şi ar încerca să răpună pe adversar, cînd cu arătătorul, cînd cu anularul, cînd cu degetul cel mic, fără a putea vreodată să le strîngă pe toate în pumnul puternic ce i l-a dat natura? Desigur că nu.

Ei bine, asta am făcut noi. Ne-am împărțit trupele în evantaliu şi le-am repezit peste munți, cu o aşa profundă inconştiență de pericolul ce lăsam în urmă (strîmtorile munților), încît oamenii care credeau că pricep ceva au început să creadă că nu mai pricep nimic şi că tot generalul Iliescu şi camarila sa ştiu mai mult. îmi amintesc că stam la Sulina cu o hartă întinsă şi cu lupa în mînă, aşteptînd de la telegraf comunicatul Marelui Cartier. Tremuram la fiecare nouă veste de înaintare în interiorul Ungariei. Aveam pe front copii, nepoți, veri, tot ce era valid şi tînăr în neamul meu, plecați cu entuziasmul unei rase eroice, demnă de alți conducători, învățasem pe dinafară comitatele ungare de la frontieră, Hunedoara, Sibiul, Făgăraşul, Trei-Scaune, Ciueul, iar localitățile unde se aflau copiii mei, Sepsi-Singiorg, Sereda, Cohalm, le visam noaptea. Cu tot pesimismul meu secret, începusem să cred că m-am înşelat şi că dorul tinereții mele se împlineşte astăzi, acum, de către un rege care nu şi-a călcat jurămîntul, de către un prim-ministru care îmi era, personal, simpatic

şi de către o armată în care băieții mei se vor bate, pentru ei şi pentru tatăl lor.

X fost visul unei nopți de vară*

Logica inexorabilă a realităților, în care cetisem de mult soarta ce ne aşteaptă, s-a însărcinat să mă întoarcă la adevăr. De îndată ce am văzut că nu mai primesc ştiri de pe front şi din ziua în care au început comunicatele infame cu „am ocupat noi pozițiuni la sud", ca să spună că *ne-am retras,* am înțeles că eram pierduți. Ah! mizerabilele acele de comunicate!... Cu cîtă durere şi descurajare căutam să străbat prin încîlcitura frazelor! O conspirație de vorbe stupide; puncte cardinale amestecate într-aiuri; localități ungureşti părăsite; localități româneşti „ocupate"; toată hidoasa grozăvie a retragerii nepregătite — toate îşi dau mîna pentru a mă umili. Publicul nerăspunzător, ineptul scandalagiu de la colțul trotuarelor, strategul de la Capsa, inconştienții de prin cluburi, patrioții de cafenele, toți aceia care împinseseră la război, începeau acum să se salute cu vorbele lor triviale: „mon vieux, nous sommes f ..." şi să-şi pregătească acte de drum şi bani de exil.

Ah, stîrpitură necuviincioasă, fiu de arendaş îmbogățit sau de ministru pehlivan, ciocoi căzut pe masa de bacara, samsar de vagoane; cucoană cu 7 perle şi 14 amanți, care mergi la Trouville, vara, şi la Nizza, iarna, pe cînd moşia o suge un grec sau un bulgar; ziarist evreu, pungaş, fricos, „rumuri" pînă în călcîie, erou în timp de pace şi fugar în timp de război — voi toți care ați împins la catastrofa de astăzi, să aflați că politica externă nu o face primul dezmățat; că războiul, chiar cînd este bine pregătit, e plin de suferință, de lacrămi şi de doliu; că România, aşezată cu atîta trudă în scaunul ei, de strămoşii noştri cei cuminți, nu trebuia jucată la cărți, cum ați jucat-o voi, infamilor şi degeneraților!

După campania din 1913, România se mărise cu două provincii mănoase, întinzîndu-şi puterea pe Dunăre şi pe malul Mării Negre, unde o mînă destinul său secret. Situația ei politică era consolidată, căci toate Cabinetele recunoşteau că, deşi Bulgaria şi Grecia se întinseseră foarte mult, prima putere în Orient era tot România. Pacea de la Bucureşti fu omagiul adus de popoarele turbulente din Balcani poporului cuminte de la Dunăre.

Prin urmare, asemenea situație trebuia păstrată cu o sfîntă grije, înainte de a lua Transilvania, trebuia garantată

România. Opinia publică de atunci, care ceruse primului-ministru Maiorescu să mobilizeze, avea altă noimă. Ea simţea mai intăi că faimosul protocol de la Petersburg, care da României, după lungi şi ruşinoase tîrgtji-eli, oraşul Silistra, cu o palmă de pămînt împrejur, era aproape o provocare ; ea mai simţea că Peninsula Balcanică era istovită şi că, la. ivirea primului călăreţ român, totul s-ar fi închinat ei; ea ştia că, deşi ţara era şi atunci nepregătită, graniţele despre Ungaria erau deschise şi, mai cu seamă, Dardanelele erau libere.

Pe cîtă vreme, opinia publică din 1916, care nu era provocată de nimeni, trebuia să ştie, în prim loc, că nu mai aveam în faţa noastră pe bulgari, ci pe germani, adică pe poporul cel mai metodic, cel mai bine înarmat; că frontiera despre Austro-Ungaria nu numai că ne era închisă, dar încă. ne era duşmană; că Dardanelele nu numai nu erau libere, dar trimiteau submarine şi crucişetoare inimice să ne bombardeze; în fine, că frontul nostru, care în 1913 era numai pe Dunăre şi în Dobrogea, acum se întindea pe munţi, pe Dunăre şi pe mare, fără posibilitate de a primi de la aliaţii noştri, francezi, englezi şi italieni, alt ajutor decît acela pe care ni-1 puteau da ruşii, cari ei înşişi aveau nevoie de ajutorul altora.

Cîtă deosebire între 1913 şi 1916!

La 1913, şi eu eram printre aceia care cereau regelui Carol şi ministeriului Maiorescu să iasă din toropeală. îmi aduc aminte că în camera mea de la hotel Bulevard veneau tineri scriitori, cîte un om politic, cîte un membru al Academiei, cîte un diplomat, cari, cunoscînd vechile mele relaţiuni cu primul-ministru Maiorescu, mă rugau să străbat pîiiâ la sufletul său, pentru a-1 îndemna la război. Eu, care ştiam că primul-ministru nu are suflet, dar are inteligenţă şi un mare simţ de orientare, asiguram pe fiecare că România va intra în acţiune, tocmai pentru aceste calităţi ale ministrului său.

Trebuie să mai adaog că la 1913 eram pentru intrare în acţiune şi din altă consideraţie. Şef al Marelui stat-major era atunci generalul Averescu, în care eu aveam o foarte mare încredere.

în afară de intuiţia mea personală că acesta este un adevărat ofiţer de stat-major*, avusesem ocazie să-1 văd la lucru, în 1907, cînd cu răscoalele ţărăneşti. Eram pe atunci secretar general în Ministeriul Afacerilor Străine. în cabinetul meu din palatul Sturdza a avut loc trecerea puterii dinmînile răposatului Iorgu Cantacuzino, înmînile răposatului Dimitrie Sturdza. în ministeriul Cantacuzino, portofoliul Războiului îl ţinea un alt răposat, generalul Manu. E locul aci, ca istoric imparţial, să aduc un omagiu d-lui Take Ionescu, unul din miniştrii rămaşi „vii" din acel Cabinet. Pe cînd de la Ministeriul de Război plecau ordine peste ordine, să nu se tragă în ţărani; ba da, să se tragă, «dar cu cartuşe fără glonţ; ba nu, să se tragă cu glonţ, şi, în fine, iarăşi' fără glonţ,' „fiindcă nu vrea regele", la Ministeriul de Externe, unde era interimar un al 4-a răposat, corectul Iancu Lahovary, venea în toate zilele d-1 Take Ionescu, foarte îngrijorat de întorsătura lucrurilor, sa asculte pe optimistul Lahovary, care-1 prindea de nasturul hainei şi vrea să-i dovedească „gu-gu-gu" că nu se poate trage cu gloanţe, „ca să nu poarte ponosul numai Partidul Conservator", mai cu seamă că nu era nimic serios. D-1 Take Ionescu, drept orce răspuns, îşi zmulgea puţinul păr ce i-au mai lăsat grijile ţării şi se ducea la răposatul Dimitrie Sturdza să treacă puterea, ţinută oficial de răposatul Cantacuzino.

în Cabinetul Sturdza, generalul Averescu,^ intrat ca ministru de Război, a mişcat trupele cu atîta îndemînare, încît, în 4 zile, răscoalele' erau domolite. îmi aduc aminte că în gara Strehaia din Mehedinţi, unde mă găseam după o săptămînă, se afla un batalion din Regimentul de Botoşani, iar la Botoşani, probabil, Regimentul de Mehedinţi. Tot aşa în Vlaşca, în Romanaţi, în Ilfov, unde elementele cele mai primejdioase duceau ţara la pieire.

Ceea ce, dar, la 1913, era *cuminte* şi *probabil* pentru intrare în acţiune, la 1916 era *matematic* contra intrării în acţiune, cu o argumentaţiune de convingere geometrică, evidentă ca liniele paralele ce nu se ating niciodată.

Armament: Aeroplane

Toată lumea ştie că nu am avut tunuri de mare calibru şi nu am avut mitraliere. Soldaţii şi ofiţerii noştri, care s-au bătut ca nişte adevăraţi eroi şi cari nu au nevoie de certificatul străinilor pentru a purta fruntea sus, erau încremeniţi de ploaia obuzelor germane, ce cădeau din necunoscut şi nu dau greş niciodată. Ei nu-şi dedeau seama de o lipsă,

*** Cred că acelaşi lucru se poate spune de generalul Prezan (n.D.Z.)**

mai mare chiar decît a tunurilor, de care sufereau: aeroplanele.

Aceste aparate extraordinare, inventate de ieri, perfecționate de azi și aplicate în fiecare moment al teribilului „acum" care este *lupta,* au devenit de o necesitate atît de absolută, încît, fără ele, armata cea mai bună și mai bine înzestrată este bătută la sigur. Misiunea avionului este întreită: 1) recunoașterea, 2) rectificarea tirului, 3) legătura.

Comandanții noștri cei mai hotărîți și cei mai bine pregătiți «erau încremeniți de faptul că mișcările trupelor lor, în desfășurarea de atac sau de apărare, erau cunoscute de inimic pe măsură ce se produceau; de unde, legenda spionajului extraordinar, a telefoanelor pe sub pămînt, a semnalelor misterioase. O fi fost și spionaj. Dar militarul brav care a fost învins e totdeauna dispus să atribuie înfrîngerea sa greșelii altora și mai cu seamă trădării. Ilustrul nostru amic, generalul Berthelot, care făcuse un plan atît de frumos pentru a bate pe inimic împrejurul Bucureștilor, a-i lua 100 de tunuri și 60 mii de prizonieri, cînd planul său nu a izbutit, a găsit vinovat pe un general român, care a și fost osîndit și degradat[8]. Generalul acesta era cunoscut ca mediocru, dar nu era trădător.

Planul generalului B. nu a reușit pentru că d-sa nu avea tunuri de mare calibru îndestulătoare, pentru că nu avea mitraliere, pentru că avea o escadrilă de avioane de recunoaștere insuficientă, pentru că nu avea avioane de rectificarea tirului și nu avea avioane de legătură. El avea un singur lucru cu adevărat bun: pieptul soldaților noștri. Dar a-ți scoate pieptul înainte, cînd inimicul te bombardează de la o depărtare la care tu nu ajungi, nu mai este bravură, ci sacrificiu nefolositor.

Prin urmare, avionul de recunoaștere fiind ochiul comandamentului, acel comandament ce e lipsit de avion e orb.

Și oarbe au fost comandamentele noastre în permanență, oarbe fără vina lor.

Cînd inimicul lupta să treacă munții, ar fi fost de un suprem interes să se știe care este punctul unde presiunea e mai mare, pentru a opune o mai mare rezistență, iar cînd infiltrațiunea a început să se facă pe toate văile, pe care noi le credeam inaccesibile, precum pe Olt, la Dragoslavele, pe Prahova, pe Buzău, ar fi fost de un interes capital să știe comandamentul ce se petrece și unde să se apere. Pe cînd, în fapt, comandanții noștri nu erau informați de nimic. Ajunși în automobil sau călări, după zile întregi de luptă, într-un sat de munte ce li se părea la adăpost de surprinderi, încercau să se odihnească sau să mănînce. De-abia îi fura somnul că sentinelele veneau să-i deștepte: „Vin nemții, domnule colonel".

Cu linii strategice subcarpatice și cu avioane de recunoaștere bine organizate, poate soarta războiului era alta.

Dar dacă n-am avut mijloace de a cunoaște mișcările trupelor inimice, pe cînd toate mișcările trupelor noastre le erau cunoscute, cum stam cu regularea tragerei tunurilor noastre?

Nu voi înceta de a cînta pe soldat. Sergenții noștri ochitori, plutonierii, sublocotenenții, locotenenții și căpitanii de artilerie au fost mai presus de orce laudă. Dar ce puteau să facă acești nenorociți cînd tunurile lor nu băteau pînă la tunurile inimicului? în cel mai bun caz și pe cîmp neted, ei ar fi încercat să se apropie de gurile de foc germane, ca acel eroic locotenent din Dobrogea, care se ducea cu bateria după fumul nemților. Asemenea fapte sunt demne de vremuri mitologice. In timpurile noastre, și cu luptele în munți, cînd se pun cele mai mari sforțări ca să se urce două tunuri pe un vîrf de deal, o artilerie inferioară este paralizată și, mai dinainte, pierdută.

Să presupunem însă că am fi avut tunuri bune — cum erau acele debarcate de pe vasul „Elisabeta" — la ce rezultat am fi ajuns fără avioane de tragere (ceea ce francezii numesc „avions de reglage")? S-ar fi risipit muniții scumpe, fără nici un cîștig. Pe cîtă vreme, inimicul, de îndată ce avioanele de recunoaștere descopereau bateriele noastre, trimitea avioane de *regularea tirului.* Și deodată se pomeneau bieții artileriști români, ascunși după toate regulele artei, în parapetele lor de pămînt, cu cîte o bombă monstruoasă care cădea din văzduh, în mijlocul bateriii, atingînd opera vie, distrugînd, îngropînd, omorînd, de nu mai rămînea decît jale, schilozi și vaiete. Cîți dintre ofițerii noștri, scăpați cu viață, nu vor recunoaște dreptatea acestor observații? Dar mulți nu mai pot vorbi. Moartea a închis gura acestor admirabili eroi, morți pe loc, sau măcelăriți prin spitale, departe de ai lor, necunoscuți, singuri și atît de triști!

Vreau să scot pe unul din negura uitării. Dar acesta era atît de extraordinar, în nemărginita sa modestie, încît atinge țărmurile poveștilor. Se numea Stoenescu și era coman-

dantul Bateriei V din Regimentul 11 de Artilerie. Mai mult nu ştiu despre dînsul. Dar ştiu că, de la prima mişcare a armatei noastre, în 1913, adică de îndată ce omul a ieşit din mizeria vieţii sale burgheze şi a intrat în răspunderea comandamentului', s-a transfigurat. înainte de toate, iradia farmecul simpatiei militare, acel efluviu de căldură, de îndrăzneală şi de bunătate, din care lipseşte cu desăvîrşire egoismul. Chiar de-atunci, soldaţii îl adorau. Intraţi în războiul de acum, adoraţia aceasta se transformase în cult, cu nota admirabilă a necesităţii de a se sacrifica pentru el. De la Dunăre, unde a mers regimentul, pînă la Dragoslavele, unde a fost distrus, căpitanul Stoenescu era neadormit. Sub un comandament mediocru şi histeric, el era pururea calm. Orunde se aşeza bateria sa, sub ploaie de gloanţe sau de obuze, căpitanul era în picioare pe parapet sau între tunuri, liniştit, măreţ şi transfigurat, ca un chip legendar. Cînd bomba infamă a nemţilor a făcut explozie în bateria sa şi i-a luat amîndouă picioarele, un urlet de durere a izbucnit din piepturile soldaţilor rămaşi vii, pe cînd el urma a-şi ţine comanda, pînă ce şi-a pierdut cunoştinţa. A fost evacuat şi a murit undeva, pe la Ploieşti, sau la Focşani, necunoscut.

Acesta era erou' în toată puterea cuvîntului, curat ca picătura de rouă, tare ca diamantul.

Şi-au fost, ca acesta, mulţi, fii de boieri sau de ţărani, ieşiţi din masa poporului român.

' Aşadar, avionul de rectificarea tirului este ochiul tunarului, după cum avionul de recunoaştere este ochiul comandamentului.

Şi mai este o a treia spiţă de avioane: de legătură, tot atît'de importantă ca şi celelalte două. Pe întinderea fronturilor actuale, cine poate şti cu siguranţă cînd e momentul să se arunce infanteria la atac, în care direcţie, unde sunt grămădite trupele inimice? Nimeni, decît avionul de legătură. El, prin semnalele sale, adună o trupă rătăcită, îi schimbă direcţia, o întoarce din drum, o duce la foc acolo unde se simte nevoie. Trupele noastre au suferit de lipsa de legătură, la cel mai înalt grad. Bieţii ofiţeri călări, ducînd ordine prin noaptea necunoscută, alergînd după batalioane uitate sau după convoiuri rătăcite, trecînd peste poduri sub care se ascundeau avanposturile germane, prin noroaie, pe zăpezi, pe corhane, stînd cîte 30—40 de ore în şea, par legende de pe timpurile napoleoniane. Militarul modern nu mai face operă de aceasta imbecilă, nu se expune la moarte aproape

sigură, cînd are telefon şi aeroplan. Viaţa lui are un preţ imens: ea se sacrifică numai atunci cînd maşinele şi-au spus ultimul cuvînt, şi chiar atunci, soldatul se apără încă cu o maşină sau atacă tot cu o maşină. Astăzi, un militar bun, pe cîmpul de război, este ca un lucrător într-o fabrică. Prima lui datorie este să trăiască, iar a doua să lucreze, ca să distrugă.

Acesta fiind rolul hotărîtor al aeroplanelor, comandamentul nostru suprem trebuia să-1 cunoască, dacă nu din studii profunde asupra strategiei moderne, cu tehnica sa specială, cel puţin din experienţa războiului actual, care dura de doi ani, cînd am intrat noi în acţiune.

Ştiu că a fost o tentativă mizerabilă de a aduce aeroplane din străinătate. Marea Nordului, care a înecat atîtea secrete, să înece şi pe acesta.

Prin urmare, noi am intrat în război ştiind cu certitudine că nu aveam aeroplane.

Va să zică, nu aveam linii strategice de drum-de-fier, nu aveam tunuri de mare calibru, nu aveam aeroplane.

Atunci ce aveam?

Armament. Mitraliere şi sîrmă

Infanteristul român, care este unul din elementele cele mai bune ale strategiei moderne, n-a putut niciodată, în războiul de astăzi, să fie aruncat la atac, după o intensă pregătire de artilerie, cînd inimicul este aiurit şi pe jumătate îngropat, aceasta fiindcă i-au lipsit tunurile de mare calibru şi aeroplanele[9]. El s-a bătut, fiind mai întotdeauna surprins de duşmanul care înainta; obligat să primească lupta, fără a-şi fi ales terenul. O singură dată, în jurul Bucureştilor, a putut să organizeze o bătălie campală, şi atunci, cu tot armamentul său inferior, a fost pe punctul'de a da germanilor o lecţie straşnică.

Dar acestea sunt lucruri cari se ştiu acum şi care nu fac decît să confirme temerile celor ce erau contra 'intrării noastre în acţiune la 15 august 1916.

Un lucru însă se ştia cu siguranţă la 14 august 1916, anume că, între alte lipsuri, nouă ne lipseau şi mitralierele şi sîrma ghimpată. Şi tot atunci, şi chiar cu mult mai nainte, se ştia, sau trebuia să se ştie, de către statul nostru major, importanţa fără margini a mitralierelor, precum şi numărul enorm pe care-1 aveau germanii. Maşina lor Maxim, care trage 400 lovituri pe minut, este dată pe mîna celor mai

buni trăgaci, soldaţi reangajaţi sau subofiţeri, cari au dus arta de a servi de ea pînă la cel mai înalt grad, aşezîndu-se în ascunzători speciale, zidite în pămînt, în caz de apărare, sau ducînd maşina la atac în flancul trupelor, pe chesoane speciale sau pe automobile.

Se poate afirma că de unde mitraliera germană era la început o armă de atac şi de apărare, pe frontul român a devenit o armă numai de atac. Cunoscînd slăbiciunea armamentului nostru şi imposibilitatea, pentru noi, de a răspunde la mitralieră cu mitralieră, germanii au uzat şi au abuzat de maşina lor, pînă a întrebuinţa un fel de sperietoare de ciori,' al cărui sunet imita sunetul mitralierei adevărate, pentru a impresiona pe soldaţii noştri.

Comandamentul nostru suprem trebuia să ştie că germanii s-au aruncat asupra francezilor, chiar de la început, cu o enormă cantitate de mitraliere. Pe cînd armata franceză considera mitraliera ca o rezervă de foc şi ţinea secţiunile în urma liniei de bătaie, la o distanţă destul de mare, germanii o scoteau înainte sau o îngropau în ascunzători zidite în pămînt, de unde ieşea la iveală, în urma infanteriei franceze ce ataca, secerîrid pe la spate rîndurile soldaţilor ce se credeau victorioşi.

Jocul acesta nu a durat mult, căci comandamentul francez a opus maşinii Maxim maşina sa, model Saint-Etienne, Puteaux sau Hotchkiss, în număr tot atît de mare, dacă nu mai mare ca al germanilor şi cu calităţi superioare, încă din primăvara anului 1915, împăratul Germaniei oferea un premiu de 700 mărci soldatului care ar fi capturat o mitralieră franceză.

Acestea sunt lucruri petrecute *acum doi ani.* La 14 august 1916, ele trebuiau neapărat să fie cunoscute de d-l general Iliescu — în toate cazurile trebuiau să-i fie raportate de d-l colonel Rudeanu[10], care, după cunoştinţa mea personală, e un om serios — dacă, în timpurile din urmă, nu s-o fi prăpădit şi d-sa în scandaloasa camarilă din gura Cişmigiului.

' Mai e nevoie să insist asupra efectului moral produs asupra trupelor noastre prin lipsa de mitraliere?

îşi închipuieşte cineva cîteva pompe de incendiu, aşezate una lîngă alta, ale căror ţevi ar stropi un zaplaz ce arde, bătînd, una mai sus, alta mai jos, spre a nu lăsa nici o scîndură neudată? Acestea sunt mitralierele. Zaplazul din faţă este inimicul, adică noi, iar picăturile de apă sunt gloanţele.

I
j

încă de la războiul ruso-japonez şi, mai departe, de la războiul contra burilor, se cunoştea însemnătatea acestui element al strategiei moderne, care, ce e drept, era cu totul pasiv. în războiul actual, importanţa sîrmei a devenit covîrşitoare, căci nu numai că permite unui front să devină inexpugnabil, dar încă poate aduce pagube inimicului, prin ghimpii săi ascuţiţi, şi oarecum se însufleţeşte cînd ia locul unui corp de armată, ridicat de pe front şi'dus în altă parte.

Unul din marile secrete ale armatei germane, care pare a avea darul ubicuităţii, este întrebuinţarea sîrmei în colaborare cu mitralierele. Cînd un front se eternizează, cînd adică, din cauza timpului, sau a greutăţilor tehnice, atacul nu înaintează, comandamentul suprem îşi seamănă frontul cu lanţuri de sîrmă ghimpată, pe întinderi de zeci de kilometri, lăsînd drept pază secţiuni de mitraliere şi ducînd trupele pe alt front sau grămădindu-le tot pe frontul acela, în punctele în care inimicul i se pare că e mai slab.

Lucrul acesta s-a întîmplat mai cu seamă pe frontul rus, care nu-i putea opune aceeaşi măsură, şi se* întîmplă, desigur, pe frontul nostru. Căpitanul Carre 'raportează că în Polonia, pe apele Bzara şi Ravka, armatele ruse şi germane au stat faţă în faţă timp de mai multe luni, pe o întindere de 60 kilometri, a căror apărare normală cerea cam vreo opt corpuri de armată. S-a aflat în urmă că, pe cînd ruşii stau neutralizaţi în faţa linielor germane, acestea nu erau apărate decît de cîteva mii de oameni, din 8 în 8 kilometri, cu o enormă cantitate de mitraliere şi sub protecţiunea unei raţele de sîrmă, care avea pe unele locuri o adîncime de 6 kilometri.

D-1 general Iliescu trebuia să ştie lucrurile acestea din 1915, adică cu un an înainte de a intra [în] acţiune; prin urmare, trebuia să-şi ia măsuri să aducă sîrmă ghimpată din chiar Germania, sau din Australia, de la minele din Broken Hill, iar nu să despoaie gardurile oamenilor, să comită vexaţiunile scandaloase la care am asistat cu toţii, cînd jandarmii dintr-o comună ridicau şi sîrma de la gîtul clinilor de pază, iar cei din comuna vecină nici nu se atingeau de ea, deoarece „se făcuse *soma'.*

Dacă însă frontierele îi erau închise şi nu putea" să aducă sîrmă, după cum n-a adus mitraliere, după cum n-a adus tunuri, după cum n-a adus nici chiar puşti îndestulătoare,

atunci trebuia să aibă conştiinţa neputinţei sale şi să nu ducă ţara în prăpastie.

Concluziune. Aş putea să mă opresc aci. Pentru orce spirit nepărtinitor, proba nebuniei noastre este complectă.

Cum însă această probă este mai mult de ordin tehnic, iar oamenii politici pot pretinde că s-au încrezut în specialiştii de la Ministerul de Război, ar mai rămînea să se facă proba nebuniei lor politice. Ar fi destul, pentru aceasta, să li se amintească că nici un bărbat de stat, demn de acest nume, nu a riscat soarta ţării sale, fără ca mai nainte să cunoască adînc situaţia ei militară, nici Cavour, nici Bismarck; că d-l de Gramont[11] are o mulţime de elevi în România; căputrigaiul greco-bulgăresc, de care vorbea Eminescu cu atîta dispreţ, ajuns acum la cele mai înalte poziţii în stat, avea nevoie de război ca să pară că-şi iubeşte ţara, fără să priceapă că patriotismul adevărat stă tocmai în înţelepciune şi prevedere, după cum stă guvernarea universului întreg, iar nu în aventure şi cataclisme.

Dar să admitem că la unii dintr-înşii n-a fost nici pofta de a specula vagoane, nici de a deveni sau a rămînea miniştri, nici de a tripota milioanele furniturilor, nici de a-şi mări clientela politică, ci a fost secreta dorinţă a fiecărui român de a lua Transilvania. Merg mai departe, şi admit, cu complicaţia sufletului omenesc, că chiar şi la aceia cari tripotau în politică şi în furnituri, era şi o parte de patriotism, ba chiar şi de'înţelepciune. Căci dacă, pînă în cele din urmă, anglofrâncezii' vor învinge, e probabil că România nu numai că nu va pierde nimic, dar încă va ieşi mărită.

Foarte bine.

Eu scriu rîndurile acestea la 20 martie 1917, în ţara rusească. Sunt 20 de zile de cînd asist la cea mai formidabilă transformare politică ce s-a văzut vreodată sub soare: detronarea ţarismului şi instalarea unei forme de guvernămînt parlamentaro-republicană. Această revoluţiune s-a făcut pînă astăzi fără multă vărsare de sînge. Eu nu prea cred în ceea ce nu cunosc. Dar ţarul a fost detronat. Pentru ce? Nu mai e o taină pentru nimeni că împărăteasa Alexandra Feodorovna, născută ducesă de Hessa şi rămasă germană pînă în fundul sufletului, era centrul unui partid la Curtea Rusiei, care lucra pentru pace separată între Germania şi Rusia. Aceasta avea împotriva sa un contra-partid, în fruntea căruia se găsea Marele duce Ciril, comandantul gardei şi cumnatul reginei noastre, şi mai cu seamă avea împotrivă pe ambasadorul englez Sir George Buchanan[12], care, exploatînd cu inteligenţă conflictul dintre Dumă şi împărat, ajunse să organizeze un complot între prezidentul Dumei, Rodzianko, şi comandantul gardei imperiale, pentru a sili pe ţar să abdice şi a înlătura astfel pericolul păcei separate.

Fireşte, lucrurile merseră cu mult mai departe decît voiau organizatorii lor. Eu nu scriu istoria critică a Rusiei, pentru a aproba sau a dezaproba forma actuală a guvernului.

Ceea ce vreau să notez aici este *pericolul păcei separate.*

Biata noastră ţară a trecut pe lîngă spectrul hidos al morţii. Cum suntem ocupaţi de toate liftele pămîntului, eram să fim împărţiţi între cei ce ne ocupă, fără *doar şi poate.* Acesta era preţul *infamiei separate* ce se pregătea.[13]

Cît datorim ambasadorului englez de la Petrograd şi partidului radical din Dumă, nu mai spun! şi nici nu cred să mă pot închina vreodată îndestul la Dumnezeul care ne ocroteşte de prostia şi nelegiuirea oamenilor noştri politici. Am scăpat ca prin minune de soarta Poloniei. Oare vom scăpa pînă la sfîrşit ?...

în disperarea mea, am făgăduit unui amic, om politic, că dacă războiul acesta nebun va duce România la mărire teritorială, voi merge cu un sac de cernise în cap şi mă voi prosterna la poarta sa. Orce se va întîmpla însă, partidele istorice actuale din România sunt infame şi putrede. Ele trebuiesc înlăturate cu orce preţ. In locul lor să vină băieţii tineri de pe front, aceia ce au scăpat de urgia gloanţelor, aceia ce au învăţat să sufere la un loc cu ţăranul, să dea acestuia pămînt, să-1 facă încă o dată om şi, mînă în mînă cu el, să regenereze neamul nostru.

Iar dacă nefericirea va voi ca ţara noastră să iasă micşorată sau să fie împărţită, sper să mai trăiesc îndestul pentru a forma un partid nou, acela al răzbunării, sau să mor în spânzurătoare, ducînd focul revoltei pe toate pămînturile locuite de români. Căci dacă un om poate fi adus în sapă de lemn de o şleahtă de politiciani mizerabili; dacă el poate fi pus în ţeapă sau în spînzurătoare — un popor de 14 milioane de români nu poate pieri.

Dacă nu mă voi întoarce niciodată în ţară, viu, laş copiilor mei sarcina de a mă aduce în *pămîntul nostru* numai cînd va fi liber.

Odessa, 20 martie 1917

NOTE ŞI COMENTARII

îndreptarea, I, 3, 15 aprilie 1918, p.1.
Semnat: *Duiliu Zamfir eseu, Membru al Academiei Române.*

Anunţat încă din numărul 2 al *îndreptării,* la rubrica ,,Ultimeinformaţiuni" (unde se specifica:,,Primul articol al numărului nostru de mîine va fi semnat de d. Duiliu Zamfirescu, membru al Academiei Române"), eseul politic zamfirescian era unul din multiplele ecouri ale situaţiei dramatice a României după Tratatul de pace de la Brest-Litovsk — semnat la 3 martie 1918 de Rusia Sovietică şi Puterile Centrale. Conform prevederilor acestuia, foste teritorii ale Imperiului ţarist ca Polonia, Lituania, Estonia, Letonia (parţial) treceau sub stăpînirea germană, Ucraina devenind un stat dependent de guvernanţii de la Berlin. Urmarea imediată, cu consecinţe extrem de dureroase pentru România, a fost că trupele germane şi austro-ungare au ocupat Ucraina şi Bucovina, întrerupînd astfel aprovizionarea cu armament şi furnituri a armatei române. întrebările pe care le lansează, nu doar retoric, Zamfirescu în acest articol îşi au răspunsul lor. Lipsa de armament şi de muniţii (de „unelte", aşadar) afecta şi armia ţarului. Industria rusă nu era suficient de puternică pentru a le produce în cantităţile imense cerute de război. în ceea ce priveşte retragerea forţelor ruseşti din România, răspunsul trebuie să aibă în ordine două situaţii şi două momente deosebite. în prima etapă, încetineala voită şi calculată cu care ostile ruseşti au venit pe frontul din Dobrogea, apoi retragerea lor precipitată aveau clare raţiuni politice. Se urmărea, aşa cum arăta V.I. Lenin în ianuarie 1917, o „împărţire a României între Rusia şi Quadrupla Alianţă", Moldova urmînd să revină ţariştilor, iar Muntenia imperialilor germani. Acesta era faimosul plan Sturmer, la care se va referi ulterior Duiliu Zamfirescu. (V. *infra,* nota 13, p. 365). Acestei motivaţii imperialiste a retragerii ruseşti îi succede una de cu totul altă natură. Răsturnarea ţarismului şi victoria Revoluţiei Socialiste din Octombrie au creat alte raporturi de forţe în Europa orientală. Una din primele măsuri ale guvernului sovietic a fost

promulgarea „Decretului asupra păcii" (25 octombrie/7 noiembrie 1917), prin care se preconiza încetarea imediată a ostilităţilor şi încheierea unei păci fără anexiuni şi despăgubiri de război. Tînăra putere sovietică n-a continuat războiul impopular cu Puterile Centrale şi, consecinţă logică, şi-a retras forţele de pe teatrul de luptă. La 13/26 noiembrie 1917 ea a propus „Centralilor" încheierea unui armistiţiu, care s-a şi semnat la 20 noiembrie/3 decembrie 1917, la Brest-Litovsk. O importantă urmare a acestui armistiţiu a fost şi părăsirea de către unităţile ruse a porţiunilor de front pe care le apărau în Moldova.

în aceste circumstanţe, armata română a ocupat, cu linii subţiri, sectoarele părăsite de ruşi şi a trebuit să accepte, la rîndu-i, un armistiţiu cu forţele adverse, mult superioare, armistiţiu încheiat ia Focşani, ia 26 noiembrie/9 decembrie 1917. Practic, România era încercuită din *toate* părţile de puteri ostile, cu neascunse intenţii anexioniste. Conştiente de acest fapt, Puterile Centrale urmăreau, ca prime obiective, impunerea unei păci oneroase pentru statul român, cu clauze economice şi politice înrobitoare. Importante cesiuni teritoriale (Dobrogea, culmile Carpaţilor) erau prevăzute de asemenea, ţara neavînd de ales decît între o rezistenţă eroică (dar fără şanse) şi acceptarea durelor condiţii. în circumstanţele date, guvernul Averescu demisionează la 14 martie 1918, lăsînd locul unui cabinet Marghiloman, de factură conservatoare. în pofida eforturilor acestuia, ale întregii diplomaţii româneşti de a obţine un tratament politic mai acceptabil, presiunile Centralilor s-au intensificat, ceea ce a dus la încheierea Păcii de la Buftea (24 aprilie/7 mai 1918). în cele 31 de articole se stipula obligativitatea, pentru România, de a ceda Dobrogea şi munţii Carpaţi, de a acorda excesive despăgubiri de război şi a vinde *numai* Centralilor petrolul, prisosul de cereale, vite. Dornic să-şi atragă simpatia ori măcar bunăvoinţa germanilor, guvernul Marghiloman a înăsprit controlul poliţienesc în teritoriul ocupat, iar în cel liber a iniţiat o politică de reprimare a antantiştilor. Membrii fostului cabinet Brătianu (arhitecţii intrării României în război) au fost daţi în judecată, ziarele altor formaţiuni politice erau nemilos cenzurate ş.a.m.d. între ele se numără şi *îndreptarea,* organ al Ligii Poporului, formaţiune politică iniţiată şi condusă de generalul Averescu.

Primul număr al gazetei apare sîmbătă, 14 aprilie 1918, avînd pe prima pagină un manifest *Către toţi românii,* cu viguroase accente de critică a manevrelor politicianiste din trecut şi cu un patetic apel de „a ne scăpa pînă mai este vreme de putregaiul care ne-a adus la o stare amară în prezent şi îngrijitoare în viitor". Noul partid (şi desigur, şi ziarul său) era supus unor atacuri conjugate. Guvernul nu tolera, de pildă, campania pentru împroprietărirea ţăranilor şi nici pe aceea în favoarea votului universal, adică obiectivele esenţiale ale Ligii Poporului. Liberalii, în opoziţie acum, erau iritaţi de perspectiva „răspunderilor" pentru' eşecurile politice şi militare şi reacţionau violent ori de cîte ori Averescu ori cei din preajma lui se pronunţau critic la adresa fostei guvernări brătieniste. Creditul militar al generalului se transformă repede şi într-unui politic şi astfel se întîmplă că în rîndurile „Ligii" vin savanţi ca Matei Cantacuzino, politicieni mai mult sau mai puţin versaţi precum C. Argetoianu, A.C. Cuza, scriitori şi personalităţi culturale ca Duiliu Zamfirescu, Ion Petrovici, P.P. Negulescu. Fireşte, formaţia era eterogenă, deci nedurabilă (Stere a intuit asta printre primii), dar pe moment avea „priză" electorală, cu atît mai mult cu cît promitea înlăturarea relelor trecutului, a demagogiei şi a spiritului facţionar îndeosebi.

Cu idealismul lui politic, afirmat dealtminteri public în coloanele *îndreptării,* Zamfirescu lua toate acestea de bune şi cheltuia vervă, erudiţie, cultură în susţinerea *publicistică* a programului mişcării averescane. în noua ipostază el era, neîndoielnic, mai folositor mişcării decît fusese în scurta lui trecere prin funcţia de comisar civil, pentru Basarabia, al unui meteoric guvern Averescu.

Ca titlu, *îndreptarea* a fost pusă (de M. Gafiţa) în relaţie cu *îndreptări,* al patrulea roman din ciclul Comăneştenilor. O atare ipoteză nu poate fi exclusă cu totul. S-ar cuveni însă a fi luate în seamă şi alte publicaţii anterioare. O *îndreptare* apărea la Buzău încă prin 1888. La Roşiori de Vede apărea, în 1907, tot *îndreptarea,* de astă dată „organ al învăţătorilor din Teleorman". în 1913, la Cîmpulung, ieşea de sub teascuri un „ziar independent", pe al cărui frontispiciu se putea citi: *îndreptarea.* în sfîrşit, la fel se numeau un „ziar conservator" din Roman (1911 — 1918) şi — intre 1912—1930 —o „foaie a naţionaliştilor-democraţi" din Turnu-Severin. Indiferent de culoarea politică, toată lumea voia, aşadar, să rectifice şi să „îndrume". Ziarul* averescan se ridică deasupra acestora

prin cîteva semnături de prestigiu şi, e cazul s-o spunem, prin longevitate. în 1918, în seria ieşeană condusă de Constantin Gongopol, se practică o gazetărie ofensivă, polemică pînă la violenţă, dar spirituală şi, mai ales, de ţinută. Aportul lui Zamfirescu e în această privinţă considerabil, fiind apreciat ca atare şi de simpatizanţi, şi de adversari (care-l ţin statornic în colimator). *După Mărăşeşti,* articolul prim al gazetarului renăscut, e persiflat prompt, cu certă rea-credinţă, în *Mişcarea* liberală. în coloanele ei poate fi citită — pe prima pagină! — următoarea notiţă:

„D. Duiliu Zamfirescu publică în *îndreptarea* un articol cu titlul *După Mărăşeşti.*

în acest articol elegantul fost diplomat scrie:

«Căci nimic nu seamănă mai mult cu un portughez decît un tachist, ambele aceste variante de popoare neolatine fiind de o precoce veselie.»

Aşadar, tachistii sunt un «popor».

Mai departe:

«Cîţi maniaci, cîţi ignoranţi, cîţi sectari (Zamfirescu scrisese „secretari" — n.n.) ridicoli, în stilul răposaţilor Exarcu, Stoicescu şi alţii... »

D. Duiliu Zamfirescu de cînd s-a afiliat la Liga «îndreptărei» a pierdut şi elementarul simţimînt de respect pentru memoria celor din morminte.

Iată o eleganţă de ordin [ijstoric — «poporul» tachist — şi o eleganţă de ordin moral —- insultarea morţilor — cu care elegantul fost diplomat nu va «îndrepta» nimic" *(Aspecte, Mişcarea,* X, 88, 17 aprilie 1918, p.l).

Prezenţa lui Zamfirescu în vălmăşagul multicolor politiceşte al Ligii Poporului e ironizată de asemeni în *Simbolişti şi simboluri (Mişcarea,* X, 96, 28 aprilie 1918, p.l) şi în *Criticism* (106, 1Omai 1918, p.l). Spicuim din cel dintîi aceste rînduri: „Şi iată-ne, mic şi mare la un loc, d-nii «lonescu-Olt» şi «Aşadar Carp», cu mapamondul subsuoară, purtaţi pe umeri de R.T.A., d-l «Duiliu Zamfirescu» de brîu cu al Neichii, d-l «C. Argetoianu» cu tichie naţională pentru că a susţinut din răsputeri drepturile ţărăneşti, în fostul minister, şi pentru alte diferite servicii întinse pe toate căile de la Buftea încoace, urmat de toată ceata de etcetera — deci, iată-ne, cuprinşi în vîrtejul năprasnic al horei încinse frenetic în jurul formulei magice, care, în ultimul moment, trebuie să deschidă capetele tuturor românilor, ca să rămîie mulţumiţi

şi mulţumitori, fericiţi în cadrele unei vieţi moderne, împărţitoare de daruri ale cornului de aur: *democratismul nou,* desigur şi lustruit".

Pe deasupra tuturora, ca o funestă ironie a soartei, stătea cenzorul, un obscur Al. Corteanu, om de încredere al lui Al. Marghiloman, care maltrata şi articolele unora, şi articolele altora, ori de cîte ori era vorba de idealul naţional, de credinţa în iminenta şi implacabila lui împlinire.

1 — *Constantin Diamandy,* ministrul României la Petersburg. A fost, împreună cu Ion I.C. Brătianu, Vintilă Brătianu, I.G. Duca şi Poklewski Koziel (ministrul Rusiei la Bucureşti), unul dintre semnatarii Tratatului de alianţă încheiat la 4/17 august 1916 între România şi puterile Antantei (Franţa, Anglia, Rusia şi Italia). A rămas în acest post pînă la 31 decembrie 1917/13 ianuarie 1918. Arestat şi internat la Petropavlovsk, a fost eliberat odată cu personalul diplomatic în subordine. Intrat în armată, s-a ilustrat în luptele de pe valea Crişului Alb din aprilie 1918.

2 — *Dimitrie Iliescu,* general de obedienţă liberală, secretar general al Ministerului de Război între ianuarie 1914 — august 1916, apoi subşef al Marelui stat-major. A demisionat după Pacea de la Buftea-Bucureşti. Ulterior a organizat, cu concursul lui Nicolae Mişu, ministrul României la Londra, un serviciu de presă şi informaţii activ. A publicat, de asemenea, numeroase articole în presa din Franţa şi Elveţia, în arhiva familiei Zamfirescu se păstrează tăieturi din *Tribune de Geneve,* conţinînd interviuri ale lui D. Iliescu. Acuzat de incompetenţă în dotarea şi conducerea trupelor, s-a apărat după război prin volumul justificativ *Războiul pentru întregirea României (I. Pregătirea militară),* Imprimeriile Independenţa, Bucureşti, 1920, fără a putea să schimbe părerea generală (pe deplin îndreptăţită!).

3 — Referire la C. Diamandy. Aprecierile lui Zamfirescu sînt exagerate totuşi.

4 — *Polivanov,* general ţarist trecut de partea revoluţiei. Autor al unui raport sever (confirmat numai în parte după 15 august 1916) despre capacitatea combativă a armatei române.

5 — *Dr. C. Angelescu* (1869—1948), medic şi om politic liberal. Din *15* ianuarie 1918 funcţiona ca ministru al României la Washington. După venirea la putere a guvernului Marghiloman a plecat la Paris. Contrar afirmaţiilor lui Duiliu Zamfirescu, a desfăşurat o vie şi eficientă activitate în timpul scurtei lui misiuni diplomatice. „Vizitele lui C. Angelescu în coloniile româneşti au devenit prilejuri de mari manifestaţii cu caracter naţional", arată Mircea Muşat şi Ion Ardeleanu în excelenta sinteză *De la statul geto-dac la statul român unitar,* ed. cit., p. 951. A ocupat frecvent postul de ministru al Instrucţiunii si al Cultelor (de la 12 decembrie 1918 la 27 septembrie 1919, 1922-1926, 1927, 1928), iniţiind reforme importante.

6 — *Dr. George D. Creangă* (1875 — 1940), economist liberal, la adresa căruia Zamfirescu va răbufni mereu în publicistică şi în memorii. V. *infra,* p. 324 şi urm., nota 2, p. 349, nota 1, p. 357.

7 — *N.D. Xenopol* (1858—1917), prozator şi diplomat, fratele istoricului A.D. Xenopol. Autor de proze prolixe, cu veleităţi realiste. A scris *Păsurile unui american în România* (1879),' roman construit pe clasica „ficţiune a străinului" şi *Brazi şi putregai. Moravuri provinciale* (1892). Ilarie Chendi punea, eronat, în relaţie acest roman cu *Tănase Scatiu* (v. *Impresii,* Editura Minerva, Bucureşti, 1908, p. 227—233). în 1917 a fost desemnat ministru al României în Japonia, murind la Tokio. „Ambasada" lui nu era atît de absurdă pe cit credea Zamfirescu, ci avea, dimpotrivă, o anumită utilitate într-un moment în care Antanta se străduia să obţină sprijinul militar sporit al Japoniei.

8 — *Dimitrie Ghica,* diplomat, „om — susţinea lorga în *O viaţă de om aşa cum a fost* — de o aleasă politeţe şi de o intelectualitate extrem de fină şi de complexă ". Nu la multă vreme după articolul lui Zamfirescu a fost desemnat ministru al României la Paris.

9 — Să fie o amintire tîrzie a neplăcerilor îndurate de scriitor în stagiul diplomatic de la Atena? Corespondenţa cu Titu Maiorescu e înţesată de astfel de recriminări rostite cu obidă.

îndreptarea, I, 12, 27 aprilie 1918, p.l.

Semnat: *Duiliu Zamfirescu, Membru al Academiei Române.*

Publicat concomitent cu ciclul *Răspunderi,* prin care generalul Averescu intenta un vehement proces publicistic guvernanţilor liberali şi conducătorilor militari din anturajul acestora, articolul lui Zamfirescu constituie primul indiciu al unei analize ample şi metodice la care scriitorul se dedase, în secret, anterior. în refugiul de la Odessa el scrisese o lungă justificare, *Pentru ce am fost împotriva războiului,* a liniei sale politice din anii neutralităţii României. Diplomat vechi, obişnuit prin natura profesiei cu prudenţa şi calculul probabilităţilor, Zamfirescu nu s-a lăsat furat de valul entuziasmului popular stîrnit de perspectiva, iminentă, a Marii Uniri. Riscurile i se păreau în acel moment, ca multor altora, extrem de mari şi tocmai de aceea preconiza temporizarea. Intervenţia în război intra, desigur, în calculele sale politice, dar după o pregătire mai îndelungată atît a armatei, cît şi a teritoriului şi a economiei. Toate acestea efectuîndu-se în proporţii mai reduse decît cele necesare, rezultatul a fost acela întrevăzut de scriitor în *Sufletul războaielor* ... şi în *Bosforul şi Dardanelele faţă de interesele româneşti.* Amărăciunea cu care îşi reafirmă în primăvara lui 1918 vechile teze e, prin urmare, sporită. Nu ştim cine i-a sugerat criticile, de ordin strict militar, la adresa planului de război din 1916 adoptat de Cartierul General al armatei. Competenţa lui în această problemă nu putea fi prea mare (Zamfirescu nu făcuse nici armata !), dar citirea insistentă a unor lucrări istorice îşi spune totuşi cuvîntul. Curios e totuşi faptul că unele din tezele sale (pledoaria pentru o legătură între capetele de linii, de pildă) consună mai degrabă cu opiniile adversarilor lui Averescu decît cu acelea ale generalului însuşi. Ripostînd *Răspunderilor,* generalul Prezan îi reproşa lui Averescu faptul că a luat trupe de pe frontul transilvan (pentru a le folosi la Flămînda), în loc să continue înaintarea pe valea Mureşului pînă la linia ferată ce ar fi putut asigura o comunicare directă şi eficientă între marile unităţi române angajate în diferite sectoare ale

frontului. Să nu fi văzut aceasta Zamfirescu? Poate că da, poate că nu. Oricum, tonul elogios la adresa „meritelor" din 1907 ale generalului a fost precumpănitor. Totuşi azi, cînd tindem spre o vastă reconstituire a ideologiei politice, sociale şi literare zamfiresciene, consideraţiile sale despre înăbuşirea „cu toată cruţarea posibilă", a revoltelor ţărăneşti din 1907 se vădesc eronate. Prea atent la realul pericol extern pe care l-a generat răscoala pentru suveranitatea statului român, Zamfirescu trece mult prea repede peste sîngerosul bilanţ al represiunii.

1 — Rezultat al conferinţei ambasadorilor celor şase mari puteri aflaţi la post în capitala Imperiului ţarist, *Protocolul de la Petersburg,* încheiat la 2 aprilie/9 mai 1913, prevedea atribuirea oraşului Silistra statului român ca o compensaţie pentru simţitoarele creşteri teritoriale obţinute de Bulgaria în urma primului război balcanic. în elaborarea lui s-au manifestat din plin contradicţiile de interese dintre marile puteri, în timp ce Austro-Ungaria sprijinea revendicările teritoriale bulgare, căutînd să-şi obţină astfel un aliat împotriva Serbiei, Rusia urmărea să-şi menţină influenţa politică la Sofia, fără a şi-o pierde nici la Belgrad. Germania punea însă mare preţ pe alianţa cu Grecia şi România, cea din urmă fiind legată deocamdată, printr-un tratat secret, de Tripla Alianţă. Jocul politic al statelor mari n-a împiedicat izbucnirea celui de-al doilea război balcanic, în care România şi-a asigurat compensaţii teritoriale de natură a menţine echilibrul în Balcani. Pentru a înţelege complicata situaţie din vara anului 1913, vezi şi capitolul *Locul războaielor balcanice în evoluţia raporturilor dintre România şi Tripla Alianţă,* din sinteza semnată de Gheorghe Nicolae Cazan şi Şerban Rădulescu-Zoner, *România şi Tripla Alianţă. 1878—1914,* Editura ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1979, p. 324—354.

Pe plan intern, politica prudentă dusă de cabinetul Maiorescu pînă la 10 iulie 1913, data intrării în acţiune a armatei române, era contestată puternic în Parlament şi în presă de cercurile antantofile, dornice să determine o reorientare politică de anvergură. *Protocolul de la Petersburg* era simţit, în aceste cercuri, ca insuficient. *Pacea de la Bucureşti* (10 august 1913) a consacrat noi frontiere în sudul Dunării: Serbia, Grecia şi Bulgaria împărţeau Macedonia, Zona Novibazar a fost acordată Serbiei şi Muntenegrului, Tracia occidentală (inclusiv portul Kavalla) a revenit Greciei, graniţa

între Bulgaria şi România fiind stabilită în Dobrogea pe aliniamentul Turtucaia-Ekrene.

2 — *Spiru Haret* (1851 — 1912), matematician, sociolog, pedagog şi om politic român de factură liberală. Ca ministru al Instrucţiunii (1897—1899, 1901 — 1904, 1907—1910) a contribuit la aşezarea îhvăţămîntului pe baze moderne. A desfăşurat o amplă activitate de răspîndire — prin intermediul a şapte sute de biblioteci rurale — a cunoştinţelor moderne, ştiinţifice în rîndurile învăţătorilor şi ale ţărănimii, pentru care unii contemporani l-au taxat de „instigator".

3 — Frontul românesc însuma 1200 km, fiind — la acea dată — cel mai lung din Europa. în comparaţie, imensa armată rusă era desfăşurată pe un front de circa 1000 km între Marea Baltică şi Dorna, iar francezii, englezii, belgienii acţionau dispuşi pe numai 700 km.

P. 13 . HIMERICII

Către domnii colegi gazetari

îndreptarea, I, 13, 28 aprilie 1918, p. 3—4.

Semnat: *Duiliu Zamfirescu, Membru al Academiei Române.*

Raliat confreriei „himericilor", Zamfirescu formulează aici una din acele profesiuni de credinţă ce indică fără greş adevărata substanţă sufletească a emitentului. Loial, refuzat minciunii, demofil, idealist, în sensul nobil al termenului, el aduce şi în gazetăria sa, ca şi în literatură, dealtfel, o zestre de sensibilitate, de încredere neştirbită în puterea adevărului şi a cuvîntului care-l exprimă. Un text ca acesta arată că „fantaziile sale, care-i erau mai presus de orice" (N. Iorga) nu erau ridicole utopii, ci cristalizări ale unor convingeri morale, politice, literare îndelung elaborate. Publicistica lui din faza finală e, prin urmare, o statornică încercare de a se ridica prin spirit, principialitate, onestitate deasupra simplei „negustorii de cuvinte", a oportunismului politic atît de răspîndit în epocă.

1 — *Liga Toporului* a fost înfiinţată de Alexandru Averescu în 1 aprilie 1918. Era, sublinia judicios M. Gafiţa, o „mişcare naţională şi populară pentru salvarea ţării, reunind oameni izolaţi, ca şi grupări politice, asociaţii de orice fel, chiar cu respectul opiniei proprii în probleme social-economice" *(Duiliu Zamfirescu,* p. 758). Prin unirea ei cu gruparea Goga din cadrul Partidului Naţional Român din Transilvania a luat naştere — la 16 aprilie 1920 — Partidul Poporului.

2 — Intenţia aceasta va cunoaşte un început de materializare prin *Romanul Deduleştilor* (care nu a trecut însă dincolo de primele două capitole).

3 — *Buckingham Palace,* tradiţionala reşedinţă a regilor Angliei, a fost construit în 1705.

4 — Referire la *Lady Windermeres Fan (Evantaiul doamnei Windermere),* roman publicat de Oscar Wilde în 1893. Wilde e invocat elogios de Zamfirescu şi în piesa *Poezia depărtării.*

5 — *Bjdrnstjerne Bjdrnson* (1832—1910), scriitor norvegian, remarcabil îndeosebi în' proză şi dramaturgie. Distins cu Premiul Nobel în 1903.

6 — *Theodor Dimitrie Sperantia* (1856—1929), folclorist, autor de „anecdote populare" în versuri. Progresiv degradate, pastişele lui folclorice ajung, rînd pe rînd, „afumate", „împănate", „botezate", „pipărate", „de post", „marinate" ş.a.m.d. Un considerabil succes de public l-a înregistrat volumul *Anecdote populare* (1888). Dacă Hasdeu, A.D. Xenopol şi N. Iorga l-au apreciat pe fecundul autor, Maiorescu, Ibrăileanu şi Chendi au formulat rezerve categorice. în recenzia la *Popa cel de treabă* (1895), Maiorescu conchidea: „Vorbirea nepotrivită, nefirească [...], situaţiunile imposibile, totul fără miez şi fără spirit" *(Opere,* II, ed. cit., p. 495). Zamfirescu îi împărtăşea, probabil, diagnosticul.

7 — Strofele citate aici fac parte din poezia *Adio,* care va apărea în *îndreptarea,* I, 117,5 septembrie 1918.

îndreptarea, I, 82, 22 iulie 1918, p.l.
Semnat: *Duiliu Zamfirescu, Membru al Academiei Române.*

Evocare a unui episod dureros din timpul guvernării marghilomaniste. Venit la putere la 5/18 martie 1918, cabinetul conservator condus de germanofilul Al. Marghiloman a iniţiat o serie de măsuri impopulare. Astfel, pentru a conferi o bază legală acestui guvern sprijinit de baionetele străine, s-au organizat alegeri. Desfăşurate în condiţiile în care „urnele din teritoriul ocupat erau supt presiunea armatei duşmane, iar cele din Moldova la dispoziţia completă a unui guvern despreţuit" (N. Iorga), acestea au adus în Parlament — cu foarte puţine excepţii — numai oameni din camarila primului-ministru. Ţăranii, neştiutori de carte în marea lor majoritate, au votat — conform legislaţiei electorale conservatoare — prin reprezentanţi. Anacronică şi înainte de 1918, o asemenea consultare a voinţei poporului era cu atît mai revoltătoare cu cit cei cărora li se refuza votul universal erau tocmai cei care apăraseră ţara de-a lungul unei dramatice, dar eroice campanii. Dezaprobînd această manieră de guvernare, Zamfirescu acţiona ca un democrat în perfectă cunoştinţă de cauză asupra dorinţelor poporului.

Altă măsură impopulară adoptată de acest parlament-marionetă a fost „Legea Garoflid", cunoscută în epocă sub numele de „legea arendării silite". Prin eludarea articolului 19 al Constituţiei în vigoare, care prevedea ca 2 000 000 ha să fie date în deplină proprietate ţăranilor, „Legea Garoflid" stipula ca 1 400 000 ha să fie arendate ţăranilor, aceştia fiind obligaţi să le lucreze. Pentru cei nesupuşi erau prevăzute amenzi şi condamnări foarte mari. Cu asemenea artir ficii legislative se urmărea satisfacerea cerinţelor mari ale armatei de ocupaţie şi totodată amînarea ori chiar subminarea împroprietăririi ţăranilor.

1 — Alegerile frauduloase organizate de guvernul Marghiloman cu concursul trupelor de ocupaţie au fost boicotate de majoritatea forţelor politice ale ţării. Deşi desfăşurat pe baza unei legi electorale anacronice, abrogată de Parlamentul precedent (care aprobase în principiu votul universal !), ele au dat totuşi cîştig de cauză generalului Averescu,

ales — datorită marii popularităţi a strălucitului comandant de oşti — deputat — în Colegiul III, al ţăranilor! — în mai multe judeţe.

2-Corist. A. Garoflid (1872-1942), agricultor şi agronom, fondator şi preşedinte al Ligii Agrare. în cabinetul Marghiloman a deţinut funcţiile de secretar general, iar apoi de ministru al Agriculturii şi al Domeniilor. După încheierea războiului, impopularul politician a fost inclus, ca „tehnocrat", şi în guvernele averescane, deţinînd portofoliul de ministru de stat (3 aprilie 1920 — 22 iulie 1920) şi al Agriculturii (22 iulie 1920 — 17 decembrie 1921; 30 martie 1926 — 4 iunie 1927). Senator şi deputat. Ilustrat în literatura de specialitate prin *Noul proiect de lege pentru învoielile agricole* (1907), *Problema agrară şi dezlegarea ei* (1908 şi 1917), *Chestiunea agrară în România* (1920), *Problema monetară si agricultura* (1924).

P. 20 **BĂRBAT DE STAT**

îndreptarea, I, 87, 28 iulie 1918, p. 1.
Semnat: *Duiliu Zamfirescu, Membru al Academiei Române.*

Corectă în premise, această încercare de „fiziologie" a omului politic se resimte de pe urma partizanatului, care nu-l ocolea nici pe Duiliu Zamfirescu. Atacul lui împotriva reprezentanţilor actualului guvern (conservator), desfăşurat simultan cu unul vizîndu-i pe viitorii guvernamentali (liberali) nu-i scutit de o doză de „idealism", ca să nu-i spunem de-a dreptul naivitate. împrejurările erau de aşa natură încît politicienii români ai momentului trebuiau să „lucreze" acoperit, tatonînd în toate direcţiile, dar rămînînd în fond devotaţi cauzei naţionale. Marghiloman se concentra, de pildă, asupra anulării unor prevederi ale „Păcii de la Bucureşti" (în special cele referitoare la Dobrogea şi Carpaţi!), încerca să provoace disensiuni între Germania şi Austro-Ungaria în scopul de a obţine alte clauze politice şi teritoriale. Declaraţiile lui de fidelitate faţă de habsburgi (privite dealtminteri cu bănuială de „adresanţi") se subsumau unui joc politic complex a cărui ţintă finală era subminarea poziţiei austro-ungare. Toate acestea nu puteau fi spuse pe faţă decît cu riscul de a anula rezultatele actuale şi, mai ales, *viitoare.* Fireşte că în ochii celui neiniţiat în jocurile de culise toate aceste manevre puteau părea detestabile. (în absolut ele şi erau!) Cîteodată chiar şi cei la curent cu evoluţia *reală* a lucrurilor se pronunţau în' acest sens. Din orgoliosul său refugiu de la Ţibăneşti, Carp nu ezita să califice „pacea lui Marghiloman ca umilitoare pentru ţară, o pace a intereselor austro-ungare".

Politica lui Ion I. C. Brătianu din perioada neutralităţii armate nu s-a desfăşurat nici ea sub auspicii mai puţin dificile. Premierul era nevoit să afişeze atitudini amicale şi faţă de viitorii duşmani pentru a le adormi bănuielile şi a evita o acţiune imediată şi conjugată a acestora. Se ştie, şi la Viena, şi la Berlin erau suficienţi partizani ai unui război „preventiv" contra României. Ţara avea nevoie de pace tocmai pentru a-şi întări poziţia şi puterea în viitorul conflict. Pe de altă parte, cercurile conducătoare ale Antantei duceau o politică duplicitară faţă de România, căutînd s-o angajeze în război fără acordarea de garanţii de sprijin, fără convenirea unor documente clare referitoare la viitorul statut şi, desigur, teritoriu. încercările aliaţilor de subordonare militară şi politică au fost dejucate de Brătianu cu virtuozitate şi s-a ajuns chiar la situaţia în care Antanta se declara de acord — în schimbul unei simple neutralităţi — cu marea unire a românilor. Principialitatea premierului român s-a dovedit curînd tocmai prin acceptarea intrării în luptă în condiţii foarte grele pentru România.

Pentru a înţelege limpede toate acestea e nevoie de timp şi obiectivitate.' Vara lui 1918 nu era însă defel propice unor asemenea deziderate.

1 — *John Stuart Mill* (1806—1873), filozof şi economist englez, adept al empirismului şi al pozitivismului. A subliniat importanţa inducţiei ca metodă în *The System of Logic (Sistemul logicii,* 1843) şi a preconizat utilitarismul în etică *(Utilitarianism,* 1863). Zamfirescu are în vedere celebra intervenţie *The Subjection of Women (Subjugarea femeilor,* 1869). V.', în legătură cu aceasta, *si Opere,* voi. 5, p. 306—307 si 616-617.

2 — Thomas Carlyle (1795—1881), prozator, critic literar şi istoric britanic. Opera lui de referinţă, carei-a adusomeri-

tată faimă în timpul vieții este *History of the French Revolutibn (Istoria Revoluției franceze,* 1837). în *The Letters and Speeches of Oliver Cromwell (Scrisorile și discursurile lui Oliver Cromwell,* 1845), încearcă, precum Eminescu în *Scrisoarea III,* să înrîurească prezentul prin glorificarea trecutului.

3 — Tricupis, om politic grec.

4 — *Von dem Bussche,* baron, ministrul Germaniei la București pînă în vara lui 1916, calitate în care a desfășurat o susținută activitate de spionaj. Organele române de contrainformații, care-l urmăreau atent, au izbutit să-i sustragă din automobil servieta în care se afla un dosar cu documente secrete, inclusiv o listă de 200 de file în care erau trecute numele informatorilor plătiți de germani. (Printre ei se aflau persoane din „elita" societății și ofițeri superiori ca generalul A. Zottu, șeful Marelui stat-major, și maiorul Ionescu, care s-au sinucis.) Ulterior a devenit subsecretar de stat.

5 — *Ottokar von Czernin* (1872—1932), om politic austro-ungar, ambasador la București (pînă în august 1916), apoi ministru de Externe al Imperiului habsburgic. încălcind statutul diplomatic a desfășurat, la rîndu-i, activitate de spionaj în detrimentul României. Organele române de siguranță i-au sustras, în toamna anului 1914, servieta cu acte (inclusiv cifrul diplomatic). Pe baza acestei prețioase capturi, a fost descifrată, timp de aproape doi ani, corespondența ambasadei austro-ungare din București cu ministrul de Externe vienez. Despre atitudinea guvernului român față de Ottokar von Czernin și von dem Bussche, v. și reconstituirile operate de C. Neagu, D. Marinescu și R. Georgescu în volumul *Fapte din umbră,* voi. II, Editura politică, București, 1977, p. 66-87.

6 — *Alexandru C. Constantinescu,* zis și *Torcui* (1859—1926), avocat și politician liberal. Ministru în cabinetul Brătianu, care a decis intrarea României în război, a fost arestat — pentru malversații — în timpul guvernării marghilomaniste. Afacerismul lui era larg cunoscut și, desigur, Zamfirescu îi caracterizează prin antifrază „onorabilitatea".

P. 24 **DUNĂREA**

îndreptarea, I, 93, 4 august 1918, p. 1.

Ca și cele anterioare, noul episod din adevăratul serial consacrat de Duiliu Zamfirescu Dunării reflecta interesul susținut al diplomatului pentru complicata istorie juridică a fluviului. Ca vechi diplomat, ca reprezentant al României în Comisia Europeană a Dunării, Zamfirescu era, fără îndoială, unul dintre cei mai autorizați oameni politici români în discutarea chestiunii respective. Am subliniat în comentariul și notele la *Bosforul și Dardanelele fațade interesele românești* cîteva din implicațiile de drept internațional ale problemei dunărene. Să urmărim, de această dată, mergînd în bună parte pe firul considerațiilor zamfiresciene, avatarurile unui regim juridic care nu constituia, totuși, cum susținea scriitorul, doar o „atingere pur formală și aparentă" a suveranității noastre naționale. într-adevăr, *Convenția de la Taris* (1856) marca trecerea de la o reglementare unilaterală sau bilaterală a regimului danubian de navigație la una convențională. Printr-un compromis îndelung negociat de Austria, Franța, Marea Britanie, Rusia, Prusia, Sardinia și Turcia se aplicau Dunării și gurilor sale regimul de libertate al navigației valabil și pe alte fluvii internaționale; concomitent se înființau Comisia Europeană a Dunării (cu sediul la Galați), a cărei rațiune era organizarea și efectuarea unor lucrări tehnice necesare navigației în condiții normale între Isaccea și Marea Neagră — prin canalul Sulina — și o Comisie Riverană — ca organism al aplicării prevederilor convenției. Dacă prima avea un caracter temporar (doi ani), cea de-a doua era permanentă. în funcție de interesele lor economice și politice marile puteri au acordat o atenție diferențiată celor două organisme. în timp ce Austria, ca stat riveran, se pronunța pentru stricta limitare a atribuțiilor Comisiei Europene a Dunării și pentru întărirea Comisiei Riverane, puterile neriverane optau pentru soluția opusă. în fapt, cea dintîi a dăinuit pînă în preajma celui de-al doilea război mondial, pe cînd ultima n-a funcționat decît sporadic. *Tratatul de la Berlin* (13 iulie 1878) acorda Comisiei Europene a Dunării dreptul de exteritorialitate, lucru care aducea o serioasă atingere independenței și suveranității noastre, generînd, așa

cum au subliniat istoricii problemei, numeroase conflicte de competență între România și celelalte state membre ale respectivului organism. Finalmente, *Conferința de la Sinaia* (18 august 1938) a hotărît ca majoritatea prerogativelor Comisiei Europene a Dunării să fie transmise României. Era, evident, un rezultat neîntrezărit de Zamfirescu în 1918, dar pentru care au militat acei „patrioți cu pielea subțire" ironizați — în chip nejustificat — de literatul-diplomat.

1 — *Villafranca di Verona,* oraș în nordul Italiei. Aici s-au semnat, la 12 iulie 1859, *Preliminariile de la V. di V.,* prin care lua sfîrșit războiul franco-sardo-austriac. între prevederi figura cedarea Lombardiei către Franța (care o transfera Italiei), restaurarea ducilor de la Toscana și Modena, organizarea unei confederații italiene plasate sub autoritatea papei. *Tratatul de la Zurich* (noiembrie 1859) a ratificat aceste stipulații.

2 — Evident, Ion Ghica.

P. 28 **DIPLOMAȚIE ROMÂNEASCĂ**
Divinul nostru împărat

îndreptarea, I, 98, 12 august 1918.

Savurosul episod istorisit aici atestă și cultul (Vechi!) al scriitorului pentru Traian și virtuțile lui de memorialist, afirmate scînteietor în ciclul de *Amintiri din cariera diplo-, matică.* Admirația pentru „divinul împărat" își face loc, irepresibilă, încă din primele scrisori din Italia. La 16 septembrie 1888 proaspătul diplomat îi mărturisea entuziast lui N. Petrașcu: „E un simțimînt de demnitate omenească să știi că ai un tată care a fost om cumsecade„ n-a înșelat pe nimeni, te-a crescut bine și, mai mult, ți-a lăsat un nume mare. Cînd răscolești cenușa acelor timpuri prăpăstioase și intri astăzi în sala busturilor imperiale din Capitol, spre a vedea obrazurile sub încruntarea cărora tremura lumea de la o margine la alta, simți că ți se umflă pieptul de mulțumire

aflînd că Omul căruia datorim existența noastră actuală ca popor de una și singură rasă în Carpați, era cel mai mare suflet de împărat ce a trăit, și ai emoțiunea artistică a frumosului cînd astăzi vezi și te asiguri însuți că trăsăturile chipului aceluia erau curate, bărbătești, blînde și răspund întocmai ideii ce ți-o făceai de el."

1 — *Francesco Crispi* (1818—1901), om de stat italian. Președinte al Consiliului de Miniștri între 1887—1891 și 1893—1896. A fost unul dintre partizanii expansiunii coloniale italiene și ai Triplei Alianțe.

2 — *Edmond Frangois Valentin About* (1828—1885), romancier și dramaturg francez plin de fantezie, ziarist politic integru și corosiv în atacuri. Opere: *Les Mariages de Paris (Căsniciile pariziene,* 1856), *Le Roi des Montagnes (Regele munților,* 1857), *LeNez d'un noiaire (Nasul unui notar,* 1862).

P. 32 **POEȚII**

îndreptarea, I, 101, 16 august 1918, p. 1—2; apare la rubrica „Literatura".

Inaugurînd o rubrică de „literatură" într-un ziar prin excelență politic, Zamifirescu nu dă semne de plictiseală față de gazetăria pe teme curente, cum s-ar putea crede, ci își subliniază mai decis statutul. înainte de toate el este *scriitorul* Duiliu Zamfirescu, iar faptul că de data asta semnează simplu, fără a-și adăuga emfaticul titlu de „membru al Academiei Române" trebuie să dea de gîndit. Ocupîndu-se de politică, el nu uita un moment condiția lui de *creator,* manifestat fie „sub formă directă" (adică prin poezii), fie sub aceea mediată, a „observațiunilor critice". Temele acestora din urmă nu sînt noi. Raportul *subiectiv-obiectiv* îl obseda încă din primii ani ai stagiului italic, cînd îi comunica lui Maiorescu regretul că între „subiectivitate și obiectivitate se face o prea mare despărțire, înglobîndu-se una alteia

cu multă uşurinţă şi adesea nedrept" (Epistolă din Orvieto, 6 octombrie 1890). în aceeaşi misivă, după incriminarea abuzului în „determinarea (disocierea—n.n.) acestor două înţelesuri", era prezentă o definiţie ce contrazicea, totuşi, punctul de plecare: „A se vedea pe sine şi lumea,din afară schimbată întrucîtva şi colorată după propria sa gîndire şi propriul său sentiment este partea scriitorului subiectiv; dimpotrivă, a se vedea pe sine şi lucrurile ce-l înconjoară mai de aproape ca făcînd parte din lumea externă este aceea a scriitorului obiectiv."

Mai versat în chestiuni de acest ordin, Maiorescu simţea nevoia să-şi corecteze discipolul: *„Toate* impresiile omului asupra sa şi asupra lumii sunt *subiective.* Cine îşi poate exprima aceste impresii subiective (la el, ca la toţi oamenii subiectivi) cu atîta putere deosebită, cu atîta coloratură deosebită în *forma* exprimării, încît să devie mai « sugestiv » în această formă de expresie, are *individualitate de stil."* „Cu toată această subiectivitate fatală a omului — continua criticul — care autor se numeşte obiectiv? [. . .] Acela care primeşte de la obiectele observate şi apoi descrise de dînsul nişte impresii — ce e drept totdeauna subiective, dar cel puţin *neamestecate* cu alte impresii *egoist-interesate ale sale;* impresii în a căror primire şi exprimare autorul *se uită pe sine,* se pierde, îşi pierde egoismul" *(Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori (1884—1913)*, p. 320). *Poeţii* demonstrează că în 1918 Zamfirescu stăpînea bine lecţia maestrului. Tot maiorescianã este şi distincţia între *amor-iubire de patrie,* cu prelungirea ei firească: *lirica erotică* şi *lirica patriotică,* căreia Zamfirescu îi va da, în *Poeţii şi politica,* o accepţie inedită.

1 — Despre poeticele locuri de la Sorrento şi Ischia, Zamfirescu îi scrisese cu vervă şi eleganţă, încă din 1888, lui N. Petraşcu. Calitatea literară a textului — de care autorul era conştient — l-a făcut pe acesta să-l încredinţeze *Convorbirilor literare,* unde şi apare (fragmentar) în numărul 7, 1 oct. 1888, p. 581—598, sub semnătura *XX.Z.* (indicată dealtminteri de Zamfirescu însuşi). V. şi *Opere,* voi. 8, ediţie îngrijită, note, comentarii şi indice de Al. Săndulescu, col. „Scriitori români", Editura Minerva, Bucureşti, 1985, p. 167—168,

îndreptarea, I, 106, 23 august 1918, p. 1-2; 112, 30 august 1918, p. 1; apare la rubrica „Literatura".

Avînd alura unui adevărat program *politic* şi *literar* activist, eseul lui Zamfirescu consacră renunţarea la vechiul precept junimist al incompatibilităţii celor două domenii. Prozatorul „latifundiei", „aristocratul" atît de ironizat, pe drept sau pe nedrept, sfîrşeşte ca reformator febricitant, invocînd umbrele lui Cuza şi Kogălniceanu, atît de odioase spiritului conservator şi politicienilor fără principii. Nu e vorba aici, desigur, de o simplă justificare a propriei opţiuni, ci de glorificarea unei condiţii literare şi politice proprii tuturor scriitorilor militanţi, de adîncă vibraţie patriotică, ai literaturii noastre, care au ştiut să *cînte* şi să *lucreze* cu sentimentul unei perfecte continuităţi.

1 — *Francis Bacon* (1561 — 1626), filozof, eseist şi om politic englez. Considerat drept cel mai reprezentativ umanist al Renaşterii engleze, Bacon a celebrat raţiunea şi puterile omului în *Novum Organum Scientiarum (Noul organon,* 1620), preconizînd substituirea sistemului scolastic al deducţiei prin inducţie şi experiment. Utopia *New Atlantis (Noua Atlantida,* 1627) e înţesată de previziuni confirmate de evoluţia ştiinţei moderne.

2 — *Paul Charles Joseph Bour get* (1852—1935), romancier, eseist, nuvelist şi poet francez. Ilustrative pentru reacţia antideterministă de la finele secolului trecut, romanele lui excelează prin analize psihologice meticuloase şi prin moralizări abundente. Polemizînd cu Taine, în *Le Disciple (Discipolul, 18&9),* ridică problema responsabilităţii etice a creatorului. A mai scris şi alte volume, precum: *Essaisde psychologie contemporaine (Eseuri de psihologie contemporană,* 1883), *Cosmopolis* (1893), *Une idylle tragique* (1896), *Le Sens de la Mort* (1915), *Anomalies* (1920). Spre sfîrşitul vieţii a devenit conformist şi retoric, un conservator pus în „serviciul ordinii", acesta fiind, dealtminteri, şi titlul unei cărţi din 1929.

Psihologismul minuţios din *Le Disciple* l-a exasperat pe Duiliu Zamfirescu, determinîndu-l să renunţe — teoretic !— la analizele psihologice.

3 — *Zaimful* era vălul zeiţei feniciene *Tanit,* protectoarea Cartaginei.

P. 43 EXPRESIUNEA POETICĂ

îndreptarea, I, 122, 13 septembrie 1918, p. 1, 2; apare la rubrica „Literatura", inserată în prima ediţie a ziarului.

Destul de sumare în argumentaţie, consideraţiile de aici interesează în măsura în care vădesc (sau nu) fidelitatea faţă de teze susţinute anterior în corespondenţa cu Maiorescu sau în comunicările academice de după 1909. Despre literatura ca „artă de a spune", deci ca domeniu al expresivităţii (in)voluntare Zamfirescu glosase chiar din 1890. în aceeaşi epistolă din 6 octombrie 1890, el îi împărtăşea partenerului mai vîrstnic de discuţie una din noile sale certitudini: „Aşa încît arta de a scrie drame, romane şi nuvele nu este *arta de a scrie,* ci *arta de a spune.* [. ..] Prin urmare, dacă admitem că totul este posibil în lume, orce scenă, orce situaţie care să. se rezeme pe lucruri cunoscute de pe pămînt, şi că avea imaginaţie ca Alex. Dumas şi stil ca Flaubert, nu e destul spre a scrie un adevărat roman modern, ci pentru aceasta ce cere arta de *a şti să spui lucruri posibile,* — acest « a şti să spui » devine totul." Surprinzătoare, dacă ne gîndim la faptul că Zamfirescu era adeptul unei expresii poetice îndelung şlefuite, fără repetiţii ori sintagme necontrolate, e de data aceasta extinderea respectivei teorii, admisibilă în spaţiul prozei, la teritoriul, de altă factură şi cu alte exigenţe, al *poeziei.* Şi totuşi, şi această translaţie îl tenta de mult, din moment ce în acelaşi răvaş figurau aceste observaţii premonitorii: „Dar în Eminescu există o tehnică particulară: o formă de vers, o rimă, *amîndurora, tuturora,* împărecheri de vorbe, ramuri, care bat în geam, patimă pentru trecut, acel nu ştiu ce şi nu. ştiu cum de care vorbeşte el însuşi. Toate acestea constituiesc *nota personală,* nu subiectivitatea, după care cetind o singură poezie de-ale lui, poţi vedea numaidecît că ai a face cu un scriitor care se deosebeşte de ceilalţi/'

1 — Cu sinceritatea ce-l caracteriza, Zamfirescu i-a dat clar de înţeles lui Maiorescu, la apariţia (în 1904) a primelor patru volume din seria *Discursurilor parlamentare,* că preferă introducerea oratoriei maioresciene propriu-zise: „Am cetit cu cea mai vie plăcere introducerea istorică a discursurilor. Emoţiunea artistică din primele trei pagini este mai mare decît a întregului rest, pentru că aici intervine nota personală a autorului, care, orce s-ar zice, este, la istorici ca şi la ceilalţi scriitori, cauza hotărîtoare a succesului" *(Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori (1884—1913),* p. 273).

2 — Memoria îi joacă din nou feste articlierului. Textul exact este: „Acolo-n ochi de pădure, / Lîngă trestia cea lină/ Şi sub bolta cea senină / Vom şedea în foi de mure".

P. 48 IGNORANŢII

îndreptarea, I, 103, 19 august 1918, p. 1.
Articolul a fost masiv cenzurat spre final.

Violentă luare de poziţie împotriva politicii marghilomaniste care acţiona în vederea limitării reformei, agrare şi a celei electorale' prevăzute în Constituţia din 1917. Şeful guvernului nu se sfia să se opună făţiş votului egal, optînd pentru unul „plural" (fraudulos, desigur, şi uşor manevrabil), iar în privinţa împroprietăririi se pronunţa pentru exproprierea *selectivă* a moşiilor şi împărţirea acestora unor ţărani cu „temperament": „împărţeala pămîntului — afirma Marghiloman — trebuie să se facă pe calea selecţiunii; nu toţi ţăranii să aibă pămînt, ci să luăm dintre ţărani pe cei mai muncitori şi pe cei mai capabili". Pentru ceilalţi, nu întrevedea decît soluţia de a cumpăra pămînt de la moşierii dispuşi să-şi vîndă proprietăţile funciare. Cum Zamfirescu combătea aceste puncte de vedere, intervenţia dură a cenzurii nu mai e de mirare. Nu putem, desigur, decît să regretăm absenţa

manuscrisului, care ar îmbogăţi — deducem din context — imaginea *democratului* Duiliu Zamfirescu.

1 — *Friedrich von Gentz* (1764—1832), publicist şi om politic german. Intrat iniţial în serviciul statului prusac, a trecut din 1802 în slujba Austriei, devenind — după 1809 — colaboratorul apropiat al lui Metternich.

2 — Frederic Wilhelm al III-lea (1770—1840), rege al Prusiei între 1797—1840.

3 — *Heinrich Friedrich Karl, baron von Stein* (1757—1831), om politic prusac. Ca prim-ministru (1807—1808), a iniţiat reforme burghezo-democratice. între acestea se numără şi desfiinţarea iobăgiei.

4 — *Karl August, prinţ von Ilardenberg* (1750—1822), om de stat prusac. Ministru de Externe (1804—1806, 1807), apoi cancelar (după 1810), a continuat politica liberală a lui von Stein.

P. 51 PRINŢUL DE BISMARCK

îndreptarea, I, 114, 1 septembrie 1918, p. 1.
Semnat: *Duiliu Zamfirescu, Membru al Academiei Române.*

Text cu „cheie", *Prinţul de Bism.arck* constituie primul punct al unei încercări de analiză politică cu scop final clar definit: aflarea bazelor viitoarei păci tocmai prin citirea atentă, fără prejudecăţi, a trecutului. Sugestia, abil încorporată în text, este a nevitalităţii unui imperiu (cel teutonic, fireşte) edificat prin violenţă şi permanentă încălcare a dreptului internaţional şi a drepturilor popoarelor. în pofida înfrângerii momentane, a situaţiei dramatice în care se găsea ţara în vara lui 1918, Zamfirescu întrevedea o altă rezolvare a problemelor europene decît aceea configurată în cursul luptelor de pînă atunci, o rezolvare care să dea satisfacţie principiului naţionalităţilor, al coexistenţei paşnice, în limitele unor norme morale, acceptate de toate statele. Antipatia pentru Bismarck, afişată încă din vremea rubricii „Palabras", e, prin urmare, mutatis mutandis, antipatia pentru Germania vvilhelmiană din 1918, care înţelegea să sacrifice cu brutalitate interesele şi drepturile tuturor popoarelor pe altarul unei iluzorii şi nedrepte măreţii imperiale.

1 — *Frederic Wilhelm al IV-lea* (1795—1861), rege al Prusiei între 1840—1861, adversar al regimului parlamentar. Atins de tulburări mintale, a cedat regenta fratelui său, Wilhelm I, în 1857.

2 — *Wilhelm I* (1797-1888), rege al Prusiei (1861-1888) şi împărat al Germaniei (1871 — 1888).

3 — Vezi voi. 6, Partea I, p. 166—167 şi nota 17, p. 356,

4 — *John, conte de Russel* (1792—1878), om de stat englez, liderul partidului whig (liberal). A fost de repetate ori prim-ministru (1846—1852; 1865—1866) şi ministru al Afacerilor Externe (1852—1855; 1860—1865).

'5 — *George Leveson Gower, conte de Granville* (1815—1891), om de stat englez, marcant deputat liberal şi ministru al Afacerilor Externe (1851 — 1852; 1870—1874;' 1880—1885).

6 — *Felix, prinţ von Schwarzenberg* (1800—1852), politician austriac, cancelar al Imperiului habsburgic (1848—1852), promotorul unei politici interne autoritare. A înăbuşit revoluţia din Ungaria cerînd şi obţinînd ajutorul Rusiei ţariste.

7 — *Ludovic Filip I de Orleans,* rege al Franţei între 1830—1848. Supranumit „regele bancher", a dus o politică de consolidare a regimului burghez şi de expansiune colonială.

8 — *August Per ier,* zis *Casimir Per ier* (1811 — 1876), om politic francez. Partizan al lui Thiers.

îndreptarea, I, 120, 9 septembrie 1918, p.l.

Continuare firească a unor teze din articolul precedent, intervenţia publicistică a lui Duiliu Zamfirescu, grav desfigurată de cenzură, oferă suficiente elemente de înţelegere a unei gîndiri politice axate în genere pe teoria echilibrului european şi, ceea ce este mai important, pe relevarea rolului realităţilor etnografice în stabilirea graniţelor naţionale. Pe căi ocolite, îndreptăţite de conjunctura de atunci, Zamfirescu trimitea, de fapt, la declaraţia wilsoniană asupra drepturilor popoarelor, relevîndu-i antecedentele. Justificarea — ori măcar înţelegerea necesităţii revoluţiilor în cazul unor popoare guvernate de tirani sau de oligarhii corupte (acestea din urmă fiind şi cazul României) — este un alt argument ce probează o ideologie în curs de radicalizare, în aceeaşi perioadă — însemnările memorialistice stau mărturie — scriitorul era tot mai prins de aspiraţii revoluţionare. Acestea erau, dealtfel, normale la un om care visa o renaştere ca apostol al socialismului celui mai radicaL „Si je pouvais renaître — îi scria el unei cunoştinţe apropiate — je deviendrais Tapotre du socialisme le plus effrene. Car le monde est mal fait" (v. *Opere,* voi. 8, p. 77).

1 — *Lev Davidovici Bronstein,* zis *Troţki* (1879—1940), om politic sovietic. A făcut parte din conducerea Sovietului de deputaţi ai muncitorilor şi ţăranilor din Petrograd în timpul revoluţiei din 1905. Colaborator apropiat al lui Lenin. A jucat un rol important în timpul Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie. Comisar al poporului pentru afacerile externe (1917—1918) şi pentru apărare (1918 — 1924). în timpul stalinismului a fost condamnat pentru activitate antLovietică şi expulzat din U.R.S.S. (1929). Stabilit în Mexic, a murit în urma unui atentat. Ca ideolog, a teoretizat „revoluţia permanentă".

P. 58 INTELIGENŢA ANIMALELOR

îndreptarea, I, 125, 16 septembrie 1918, p.l.

Alegorie cu un subtext real, pe care din păcate nu-1 mai putem desluşi acum. Apologurile, pildele, textele sibilinice abundau în epocă. Explicaţia acestei proliferări a textelor esopice e uşor de întrezărit. Uneori şi cenzorii se pretau la acest joc, făcîndu-se că nu înţeleg lucruri pe care conaţionalii, cu ochii, urechile şi inteligenţa la pîndă, la tîlcuiau rapid, cu acea putere de intuiţie ce ne caracterizează rasa. Iorga însuşi era nevoit să recurgă la scrisul „pe dedesubt". Iată o recunoaştere tardivă: „Foaia *[Neamul românesc"]* a apărut cu locuri albe. Pentru ca ele să nu fie prea numeroase, căutam să ascund, măcar în aparenţă, ce aveam să spun, subt tot felul de artificii. O dată vorbeam de iepurii din Australia contra cărora agricultorii ridicau garduri de sîrme de fier, iar rozătorii totuşi se îmbulzeau în ele, pierind, pînă ce în sfîrşit părea că li s-a stins seminţia. Cenzorul, un tînăr filozof, menit unei cariere universitare şi politice, a ţinut să mă asigure, dîndu-şi iscălitura, că înţelege bine de ce fel de iepuri e vorba. Altă dată, am luat istoria contemporană a germanilor de Menzel şi am rezumat tot ce spune cu privire la nesfîrşita mizerie morală a berlinezilor subt regimul napoleonian, înaintea căruia cu linguşiri şi cu denunţuri îngenuncheau" *(O viaţă de om aşa cum a fost,* ediţie îngrijită de Valeriu Râpeanu şi Sanda Râpeanu, studiu introductiv, note, comentarii, indice de Valeriu Râpeanu, Editura Minerva, Bucureşti, 1976, p. 535).

1 — Reluare ironică a unei reflecţii din finalul schiţei *Un pui şi un cărăbuş,* în care neastîmpăratul cocoşel reflectează astfel: „La noi eşti sigur de tată, de mamă niciodată".

P. 61 „IL PRINCIPE", MACHIAVEL- FENELON ŞI D-L DR. GEROTA

îndreptarea, I, 127, 20 septembrie 1918, p.1, 2.

Dintre toate articolele gazetarului Duiliu Zamfirescu, acesta este, probabil, cel căruia istoria i-a rezervat cea mai categorică infirmare. Vorbind în „numele literaturei, a poeţilor şi a sentimentalilor" într-o chestiune care era în primul rînd *politică,* el face greşeala — ca şi Iorga — de a justifica naiv unul dintre cele mai regretabile gesturi ale prinţului moştenitor, viitorul „Carol al II-lea", în acel moment dezertor şi fugar la Odessa—pe care sentimentalul Zamfirescu îl scuză, socotindu-I o ipostază potenţială a „suveranului complect". Cît de credul era diplomatul-literat cînd socotea că, odată ajuns

rege, Carol „nu va minți pe nimeni", s-a văzut imediat după 1930, cînd noul suveran a instituit un regim de corupție și minciună care l-ar fi dezgustat și pe apărătorul dezinteresat al amorurilor princiare din 1918. Printre cei care se vor ridica atunci pe față contra imoralității și turpitudinii regale va fi și senatorul dr. Dimitrie Gerota. Acesta intuise dealtminteri 'încă din 1918 adevărata natură a principelui moștenitor, lipsa de consistență morală a celui pe care gazetele vremii (între ele *și Mișcarea* liberală!) îl numeau „eroul și ofițerul fără teamă, pururi în frunte, de la Neajlov și Mărășești", Există totuși un singur domeniu în care idealistul'Zamfirescu avea dreptate: în comparația dintre Cesare Borgia și Carol, în sugestia plutarhiană a unor „vieți paralele" întru minciună, stricăciune și lipsă de loialitate.

1 — *Dimitrie Gerota* (1867—1939), chirurg și anatomist român, membru corespondent al Academiei și profesor la Universitatea din București. Ca senator, a rostit discursuri pline de vervă, de o ironie mușcătoare și de o logică impecabilă, în 1935, cu un prilej electoral, rostește in fața publicului un veritabil rechizitoriu la adresa „regelui -șperțar":

„. . . trebuie să mai spunem măriei-voastre că față de ceea ce se petrece în țară poporul este nedumerit și se întreabă:

Cum?.. .M.-sa de la venirea în țară și pînă azi, n-a văzut cum luxul și risipa, furtul și șperțul sînt preocupările principale ale partidelor de la putere (ceea ce ne-a adus rușinosul control al finanțelor țării de către bancherii străini) ?

Cum?...M.-sa n-a auzit cum parlamentarii și oamenii politici își aruncă reciproc acuzații, chiar în Parlament, de furt de milioane? Și la toate aceste destrăbălări, M.-sa n-a găsit nimic de spus? Nimic de sancționat?

Mai trebuie să spunem respectos m.-voastre că poporul urmărește cu îngrijorare cum o forță ocultă, cu o perseverență' diabolică, corupe caracterele și fărâmițează partidele politice, promițînd cînd unora, cînd celorlalți, aducerea la putere..., iar pe de altă parte unele zvonuri că autorul acestor frămîntări ale partidelor ar fi chiar m.-voastră.[...]

Cum am putea acei care «ținem la dinastie » și «coroană » să tăcem și să nu spunem m.-voastre că poporul e mîhnit și revoltat cînd vede că de la venirea m.-voastre în țară sfătuitorii și lingușitorii care vă înconjoară vă pregătesc serbări și aniversări luxoase, costisitoare, cînd pe de altă parte țara geme sub povara impozitelor?" (v. Eugen Teodora,

Din scrinurile regilor, Editura „Junimea", Iași, 1979, p.358—359; în afară de textul cvasi-integral al discursului, în același volum sînt comunicate informații prețioase asupra mizeriei morale a lui Carol al II-lea și' a regalității românești în genere).

2 — Afacerea „principele moștenitor" a izbucnit în august 1918, în momentul în care moștenitorul tronului (colonel de vînători în armata română) își părăsește regimentul în subordine pentru a fugi, deghizat în ofițer țarist, la Odessa, împreună cu metresa lui Jeana (Zizi) Lambrino, cu care se și căsătorește. însurătoarea prințului, contrară statutului casei regale, a fost anulată de Tribunalul Ilfov, iar fugarul a fost adus în țară cu forța, *ca oricare dezertor.* Ofițerul însărcinat cu această penibilă misiune a primit la plecare instrucțiuni clare din partea regelui Ferdinand: „înainte de a vă^ autoriza să recurgeți la forță, asigurați-vă că nu există nici o speranță pentru ca el să redobîndească sentimentul răspunderii și al realității. în interesul lui propriu, arătați-i monstruozitatea faptului săvîrșit, a rupturii cu familia sa și cu țara" *(Din scrinurile regilor,* p. 371). Această escapadă maritală s-a concretizat prin nașterea unui fiu natural, metresa părăsită — notează C. Argetoianu în memoriile lui — primind „o rentă de o sută de mii de franci francezi pe an, servită de stat". Așadar, statul plătește!

3 — *Francois de Salignac de la Mothe-Fenelon* (1651—1715), scriitor și prelat francez. Spirit liberal, înclinat spre toleranța religioasă, Fenelon este autorul unui *Trăite de Veducation des filles (Tratat despre educația fetelor,* 1687), al unor *Dialogues des morts* (1712) și al notoriului roman „de învățătură" *Les Aventures de Telemaque (Aventurile lui Telemac,* 1699), care i-a adus dizgrația regelui Ludovic al XlV-lea.

4 — *Jean Frangois Delaharpe,* zis *Laharpe* (1739—1803), critic francez de factură clasică. Autorul unui *Curs de literaturd* (1799) care a circulat de timpuriu în Principate.

5 — *Eduard al VII-lea* (1841—1910), rege al Angliei între 1901—1910. Inițiator al Antantei cordiale.

îndreptarea, I, 130, 22 septembrie 1918, p. 1.

Justificare polemică a propriei opţiuni politice, prima dintr-un şir ce va culmina cu un discurs vehement la Cameră, în 1 decembrie 1920. Atunci era atacat nominal şi, aş adăuga, „izolat". în toamna lui 1918, liberalii, eternii duşmani ai scriitorului, aveau în colimator întreaga „ligă", adversar periculos al hegemoniei lor pînă atunci necontestate. Presa „partidului pe acţiuni" (calificativul îi aparţine lui Duiliu Zamfirescu) trage salve după salve contra grupării concurente, servindu-se la nevoie şi de calomnii, insinuări şi răstălmăciri. Cel mai inofensiv gest, cea mai obiectivă replică putea deveni în circumstanţele fierbinţi de atunci un motiv de acuzaţie, de taxare ca... antipatriot. Din adunarea unor mărunte indicii, scribii liberali, versaţi în arta insinuării, ştiau să sugereze lipsa de program, de consecvenţă a partidului potrivnic. Un *Blok Notes* e în acest sens semnificativ:

„Dl. C. Argetoianu, semnatarul preliminărilor de la Buftea, se află în teritoriul ocupat cu ausweissul Comandaturei germane.

Dl. general Văleanu se află în acelaşi teritoriu cu acelaşi fel^ de ausweiss.

Dl. Grigore Filipescu procură hîrtia necesară ziarului *Arena* şi duce în *Epoca* o acţiune paralelă.

Dl. Duiliu Zamfirescu se plimbă în automobil cu Hefter (Alfred Hefter era directorul ziarului *de stingă Arena; Epoca* era o gazetă de nuanţă conservatoare — n.n.).

Dl. Matei Cantacuzino şarjează pe aliaţi la Jockei-Club.

Morala:

Dl. general Averescu, şeful lor, nu poate avea program în politica externă" *(Mişcarea,* X, 222, 3 oct. 1918, p. 1).

Desigur, „Liga" avea un program, şi încă unul destul de coerent, dar era totuşi...o ligă, nu un partid disciplinat şi omogen. în eterogenitatea ei stăteau şi tăria momentană, şi slăbiciunea viitoare. Cîtă vreme era vorba de a înlătura monopolul politic liberal, de a instaura un „nou stil", formaţiunile componente erau convergente (şi aşa se şi explică masivul aflux de simpatizanţi şi cotizanţi ai Ligii Poporului, grupare în care fiecare entitate politică îşi păstra propria fizionomie şi opiniile. Cînd „liga" va deveni partid/aceeaşi eterogenitate îşi va spune cuvîntul, ducînd la discreditarea blocului averescan.

1 — Guvernul Averescu a căzut la 14 martie 1918.

2 — *Mihai Săulescu* era ministru de Finanţe în cabinetul Marghiloman. Confruntat cu grave probleme financiare (trebuiau găsite soluţii de preschimbare în valută românească a emisiunilor monetare în ruble — din Basarabia — şi a celor germane din teritoriul ocupat) a trebuit să se retragă. Incapacitatea lui, paleativele preconizate i-au atras din partea lui Duiliu Zamfirescu o savuroasă *Scrisoare deschisă către d. Ministru de Finanţe, M. Săulescu (îndreptarea,* I, 76, 14 iulie 1918, p. 1).

îndreptarea, I, 134, 27 septembrie 1918, p. 1, 2.

Spirituală şarjă în genul sprinţarelor *Palabras* din tinereţe. Despre *Răsăritul,* ca revistă, nu sînt prea multe de spus. N. Iorga, atent ca întotdeauna la publicaţiile cu simpatii sămănătoriste, notează scurt: *„Răsăritul* a fost întreprinderea unui « regăţean », generalul Manolescu, şi revista n-avea un caracter basarabean" *(Istoria literaturii româneşti contemporane,* II, *în căutarea fondului,* Ediţie îngrijită, note şi indici de Rodica Rotaru, prefaţă de Ion Rotam, Editura Minerva, Bucureşti, 1985, p. 281). Un plus de atenţie merită însă „reconcilierea" lui Zamfirescu cu Ion Agârbiceanu, semn clar şi acesta că romancierul Comăneştenilor nu era un ranchiunos, incapabil să recunoască progresul celor pe care-i ironizase cîndva. Observaţiile sînt şi acum exacte, dar în ceea ce priveşte ortografia, evoluţia limbii a acreditat tocmai formele incriminate de recenzent. Mai importante decît reflexele antisimboliste sînt însă ricanările la adresa versificaţiilor similifolclorice, care glorificau pedestru monarhia. Iar despre monarhia românească Zamfirescu n-a avut niciodată o părere prea bună. Dimpotrivă!

1 — Ion Manolescu (1869—?), general şi publicist cu veleităţi literare, fondator al revistei *Răsăritul.* A fost preşedinte al Caselor Naţionale, al Societăţii „Mormintele eroilor" şi al Asociaţiei publiciştilor români. Opere: *Cauza cauzelor* (1909), *Războiul româno-ruso-turc din 1877* (1921), *Cultura poporului şi spiritul democratic* (f.a.), *Omul de nădejde* (1937) ş.a.

2 — 1. U. Soricu (1881 — 1956), scriitor sămănătorist şi publicist. A evoluat spre poziţii retrograde. Obişnuia să scrie si sub pseudonime ca: Iancu Corvinul, Despina, Dafin, M. Mihnea, Ion Oargă, T. Miron. Povestirea *Steagul,semnata.* Teodor Miron, este după toate probabilităţile tot a lui.

3 — Zamfirescu prezentase la Academie, în şedinţa din 26 mai/8 iunie 1915, o comunicare despre *Visătorul de vise.* Textul ei s-a pierdut.

4 _ *Nichifor Crainic* (1889—1972), poet, profesor şi publicist. Reprezentant al gîndirismului şi al ortodoxismului. Ca poet, era remarcabil prin „lapidari ta tea unor definiţii, aerul solemn şi profetic" (G. Călinescu). Aceleaşi caractere le prezintă şi strofa extrasă, cu gust sigur, de Duiliu Zamfirescu.

5 _ *NicăRomânaş,* pseudonimul lui *Ion Buzdugan* (1880—1967), poet. A colaborat şi la *Luceafărul, Viaţa românească, Flacăra, Sburătorul, Gîndirea* ş.a. Mobilizat în armata rusă şi trimis pe frontul din Moldova, îi face lui Iorga o vizită ce va rămîne astfel în memoria genialului istoric: „Odată, uşa din faţă a casei mele a fost dată violent în lături, şi a'apărut un ostaş în lungă mantie cenuşie care, fără să zică bună-ziua — şi am crezut că vine să mă execute, lucru posibil pe vremea aceea!— s-a aruncat pe canapeaua din antret şi a început a-mi pune, în cea mai bună românească, atîtea întrebări, de aşa natură şi aşa de răpede, încît mi-a fost imposibil să-1 urmăresc. După ce această furie de curiozitate s-a cheltuit şi m-am simţit viu, iar pe dînsul l-am văzut potolit, am putut afla că el e poetul « Nică Românaş» din vechea revistă cu chirilice de la Chişinău, că-1 cheamă Buzdugan (de fapt se numea, la naştere, Ivan Alex. Buzdîga — n.n.) şi că a venit, pur şi simplu, ca să mă vadă şi să vorbim literatură.

Am ieşit cu domnul Ion Buzdugan pe stradă şi mi-a anunţat fără nici un fel de rezervă ce se va întîmpla cu oastea în care era cuprins. — Să nu crezi dumneata că ruşii se vor bate pentru burjuii de la Paris şi de la Londra" *(O viaţă de om...,* ed. cit., p. 518).

6 — *Liviu Fl. Marian* (1883—1942), prozator, fiul folcloristului Simion Florea Marian. Autor al volumelor de schite *Suflete stinghere* (1910) şi *Printre stropi* (1912).

P. 73 **SFÎNTA NEVOIE**

îndreptarea, I, 136, 29 septembrie 1918, p. 1.

Cu alternări imprevizibile între extreme ce merg de la aristocratismul scorţos, depăşit de istorie, pînă la un democratism de-a dreptul radical, articolul *Sfînta nevoie* este, aşa cum arăta şi Mihai Gafiţa într-o atentă analiză, „un veritabil crez în materie, cel mai expresiv pentru concepţia [scriitorului] din acel moment" *(Duiliu Zamfirescu,* p. 763). Dacă prima parte a textului e consacrată polemicii „subsidiară sau manifestă [...] împotriva spiritului revoluţiei, foarte viu în epocă şi izvorît din realităţile ţării noastre însăşi, dar şi în iradierile lui interferenţe, dinspre ţara care instaurase puterea muncitorilor-şi a ţăranilor, dinspre Ungaria şi Germania, unde aveau loc mişcări revoluţionare", cum observă în acelaşi loc M. Gafiţa, continuarea este surprinzătoare şi ia forma paradoxului: „pompat de necesităţile sociale, tocmai pentru că este slab", individul de jos (noţiune care are în vedere pe reprezentanţii tuturor claselor sociale^ exploatate de-a lungul istoriei) acceptă *provizoriu* această condiţie „tocmai pentru că numai aşa se întăreşte". Paradoxul, şocant în expresie, are însă o anumită bază ştiinţifică, circumscrisă sagace de redutabilul istoric literar pe care l-am amintit mai înainte: „De fapt, avem o formulare de un caracter ştiinţific aproximativ, mai mult empiric, a unei teorii cu rădăcinile sale cele mai îndepărtate în marxism: dezvoltarea capitalismului şi creşterea clasei burgheze, perfecţionarea uneltelor de producţie, a civilizaţiei materiale, determină implicit dezvoltarea noii clase a proletariatului

şi creşterea conştiinţei lui". Gîndindu-ne că scriitorul a fost un cititor atent al lui Loria şi Gherea, ambii teoreticieni de factură marxistă, că a fost — în momentele sale de perfectă obiectivitate — un admirator al socialismului, al „comunismului radical" chiar, asemenea judecăţi devin mai clare, mai coerente şi, implicit, mai semnificative pentru adevărata ideologie a autorului. Urmarea logică a paradoxului anterior subliniat e justificarea aspiraţiilor celor asupriţi, ale poporului român, care merită, accentua Zamfirescu, să fie chemat la exerciţiul treburilor politice, la guvernarea ţării, tocmai în numele marilor sacrificii făcute pentru ţară. în finalul acestui silogism, revelator pentru orizonturile gîndirii politice şi sociale a autorului, „aristocratismul şi teoria «elitelor» dispar, făcînd loc unei concepţii democratice", conchidea M. Gafiţa, fără a uita să reliefeze şi altă conotaţie a eseului politic: „ « Consultarea » în materie de guvernămînt înseamnă vot universal — şi scriitorul îl susţine; însă el vorbeşte nu numai de extinderea democratică a votului, ci şi de dreptul de a guverna ţara, dobîndit de cel care-a murit pentru ea — iar aceasta e o poziţie de-a dreptul revoluţionară, cu toate că, o frază mai sus, admiraţia sa este desăvîrşită pentru «cuminţenia» poporului român" (op. cit., p. 765). în felul acesta Zamfirescu da semne că a înţeles necesitatea istorică, titlul însuşi — *Sfinta nevoie* — fiind elocvent în această ordine de idei.

1 — *Maximilian Alexander Friedrich Wilhelm von Baden* (1867—1929), prinţ şi om politic german, cancelar al Germaniei între 3 octombrie—10 noiembrie 1918. în ce priveşte „sufletul curat", pe care i-1 elogiază Zamfirescu, faptele nu stau chiar aşa. Numai împins de situaţia dramatică a Reichului german, asaltat din toate părţile de aliaţi şi subminat din interior de fierberea revoluţionară, noul cancelar a acceptat formula unui „guvern popular". într-o scrisoare către o rudă apropiată, el îşi mărturisea resentimentele princiare faţă de o atare formulă. Publicată în presa din străinătate, această epistolă a pecetluit soarta fragilului guvern prezidat de aristocraticul personaj.

2 — Evident, tocmai aceste opinii zamfiresciene aparţin unui „arsenal cam învechit". Aristocratismul său — releva M. Gafiţa — în materie politico-socială se alimentează din realităţi, sofisticate însă şi convertite în teorii care fac abstracţie de legile dinamicii sociale. Nici această abstragere nu este însă definitivă şi totală". Să nu uităm că scriitorul viza mai ales concepte *burgheze* ori *creştine!*

P. 77 O ABSURDITATE

îndreptarea, I, 142, 7 octombrie 1918, p. 1.

Interesant mai degrabă prin semnalarea antagonismelor dintre liderii diferitelor grupări politice ale momentului decît prin argumentaţie, articolul lui Zamfirescu are valoarea unei opţiuni partizane. Ca politician, fruntaş al unui partid cu „priză" electorală, el era interesat să nege altă soluţie decît aceea a chemării la putere a propriei formaţiuni. Evoluţia ulterioară a evenimentelor a impus pînă la urmă chiar această rezolvare.

1 — *Lumina* era ziarul lui C. Stere, scos la Bucureşti sub controlul autorităţilor germane de ocupaţie. în juru lui gravita un număr de liberali disidenţi, în dezacord cu directivele lui I. I. C. Brătianu.

2 — *Renaşterea,* „ziar independent", apărut la Bucureşti între 28 iunie şi 13/26 noiembrie 1918 sub direcţia lui D. S. Neniţescu. în articolul-program, deşi se susţinea că „acest ziar mi aparţine nici unei grupări politice", se specifica: „Nu vom discuta astăzi pacea încheiată. Declarăm însă că ea trebuie ratificată căci nimeni nu-şi poate lua răspunderea unui nou război prin respingerea ratificărei." Declaraţie de natură a înlătura orice echivoc, în legătură cu „independenţa" elegantului cotidian! Chiar înfăţişarea lui (era tipărit pe hîrtie de calitate, cu o grafică aerisită, fără dureroasele pete albe datorate cenzurii) putea da de gîndit unui cititor familiarizat şi cu aerul neaspectuos, de-a dreptul mizer, al *Mişcării* liberale ori al *îndreptării* averescane. în treacăt fie zis, una din primele decizii ale cabinetului Marghiloman a constat în „etatizarea" fabricii de hîrtie de la Letea, tocmai pentru a-şi lipsi adversarii de baza materială necesară contrapropagandei. Printre colaboratorii *Renaşterii* — ziar de

netă orientare conservatoare, în pofida pretenţiilor de neatîrnare afişate!— se numărau Victor Anestin, Paul Theodoru, Ion'Lupu, Mihail I. Kogălniceanu, B. Nemţeanu, D. Karr, Bucura Dumbravă, D. V. Barnoschi, Radu Rosetti ş.a. Poziţia redactorilor nu era, fireşte, dintre cele mai comode. în timp ce uriaşe cantităţi de alimente de primă necesitate erau ridicate din ţară de către ocupanţi, pentru a fi duse în Vaterland, anchetele ziarului subliniau avantajele alimentaţiei vegetariene. Chiar în al doilea număr, în ancheta „zolistă" *Stomahul Bucureştilor,* se constată: „Românul e un cunoscut carnivor; astăzi a devenit un excelent vegetarian, în această privinţă, lipsa unora dintre alimente, şi în special a cărnei, va influenţa în bine asupra sănătăţei publice." Urmarea benefică întrezărită era împuţinarea celor care ar fi mers, după război, să se trateze la... Karlsbad!

P. 79 **„ÎNDREPTAREA LITERARĂ"**

Explicarea titlului

îndreptarea, I, 145, 10 octombrie 1918, p. 1.
Semnat *'.Direcţiunea.*

Articolul este însoţit de următoarea notă introductivă: „Duminică a apărut *îndreptarea literară* sub direcţiunea distinsului nostru colaborator, d. Duiliu Zamfirescu.

Urăm viaţă lungă confratelui nostru săptămînal, care se prezintă în condiţiuni excelente; credem interesant să reproducem aici articolul-program."

Informaţiile referitoare la *îndreptarea literară* nu sînt deloc numeroase. Pentru a-i reface meteorica istorie trebuie să ne bazăm în primul rînd pe confesiunile scriitorului însuşi, într-o scrisoare din 22 septembrie 1918 el îşi înştiinţa fiul despre proiectele lui de a înfiinţa o revistă literară. Ştirea, destul de amplă, venea imediat după relatarea — succintă şi nepăsătoare — a unui duel din care scăpase teafăr, „dozare" după care s-ar putea spune că pe semnatar îl interesau mai

mult afacerile literare dect cele de onoare. Dar să-i dăm cuvîntul: „Dans deux semaines je fais parâitre un numero litteraire de notre journal: *îndreptarea literară,* qui s'imprimerâ en 20 000 exemplaires, sur 4 pages, â 20 cm, Texemplaire. Je pourrai ainsi venir en aide â quelques braves garcons quelque peu fameliques, et surtout employer tout mon temps — quisque l'echeance du 1-er Octobre approche et je tiendrai la promesse que je t'ai fait de ne plus jour. Cela me procurera peut-etre le plaisir de me battre encore de temps â autre, car je taperai sur des mufies sans talent. II faut bien que jeunesse se passe, mon fils: il y a trop de melancolie dans la vie" (v. *Opere,* voi. 8, p. 297). Scurtimea acestei relatări n-o scuteşte de echivocuri. E vorba de *un* număr literar sau de o revistă cu o apariţie mai îndelungată? Cu cine şi cum urma să se „bată" scriitorul? „Mitocanii fără talent" vor fi combătuţi publicistic sau ignominia lor trebuia pedepsită pe teren? Duelgiul fără teamă care a fost Zamfirescu putea accepta fără frisoane şi ultima perspectivă, ca unul care îşi „reparase" de mai multe ori onoarea cu pistolul. Şi avea s-o mai facă, instituind astfel o nefericită tradiţie de familie, căreia îi va cădea victimă fiul său mai mic, Lascăr. Care erau apoi „băieţii bravi" şi „cam famelici" ? Colaboratorii nu păreau să se înghesuie la proiectata revistă din moment ce viitorul director îl „curta" pe un George Tutoveanu în aceşti termeni deferenţi: „Vă rog să binevoiţi a-mi răspunde [..'.] dacă [...] pot face uz de poeziile domniei-voastre pentru *îndreptarea literară,* la care vă rog să binevoiţi a colabora" *(Scrisori inedite,* ed. cit., p. 279). Dacă aşa stau faptele, atunci citarea lui Mihail Dragomirescu, P. P. Negulescu, Rădulescu-Pogoneanu, Stere, Ibrăileanu, Şadoveanu, Dragoslav, Sorbul ascundea şi o mică stratagemă literară, menită a cîştiga colaboratori.

în acelaşi timp, în *îndreptarea* propriu-zisă erau repetate anunţuri de acest fel, al căror autor era, desigur, Zamfirescu: *„îndreptarea literară".* La 7 octombrie 1918 va apare, sub direcţiunea d-lui Duiliu Zamfirescu, o foaie literară săptămînală cu titlul de mai sus.

Se aduce la cunoştinţă scriitorilor de talent, cari ar voi să colaboreze la această foaie, că politica va fi cu totul lăsată la o parte, iar lucrările importante se vor plăti. Ei se vor adresa Direcţiunei, strada Toma Cozma, no. 7.

Corespondenţii din provincie sunt rugaţi a scrie din vreme administraţiei ziarului *îndreptarea* indicînd numărul de exemplare de care au nevoie.

îndreptarea literară va apare duminică pe 4 pagini şi va costa 20 bani exemplarul" *(îndreptarea,* I, 120, 22 septembrie 1918, p. 2).

Revista a apărut la termenul fixat şi avea, pare-se, o înfăţişare grafică elegantă. A rămas pînă acum un mister cîte numere au apărut. Mihai Gafiţa, care reia glosele lui G. C. Nicolescu — *O revistă literară necunoscută: „îndreptarea literară", Universul literar,* XLIX, 29, 13 iulie 1940, p. 1,4 — presupune că au apărut „cel mult şapte sau opt numere, dacă s-a respectat o periodicitate strictă" (op. cit., p. 770), după care hebdomadarul şi-ar fi încetat apariţia odată cu mutarea la Bucureşti, la 1 decembrie 1918, a *îndreptării* propriu-zise. Este sigur că pînă la 21 octombrie 1918 s-au tras măcar trei numere, în cel de-al treilea fiind publicată delicata poemă *Malvina.* Alături de poet mai semnau Dimitrie Iov, Radu Cosmin, G. Tutoveanu. (Zamfirescu obţinuse deci acordul „famelicului" !—• n.n.) în numărul secund apăruse un fragment din *Notele zilnice de război* ale lui Averescu.

Ce s-a întîmplat cu toate exemplarele e greu de aflat (nici măcar în arhiva familiei nu se păstrează vreunul). S-ar putea totuşi ca în biblioteci de peste hotare să existe încă unul. Zic „încă unul", întrucît un exemplar se găsea în 1969 la Arhivele Sfatului de la Iaşi. Destinul este însă încă o dată ingrat cu enigmaticul periodic: şi acest exemplar a dispărut. Cît de meritat este acest destin ne lămureşte meticulosul istoric literar L. Kalustian, el însuşi obsedat de această chestiune: „Curios mi se pare, orientmdu-mă după colaborări, că Duiliu Zamfirescu, minte şlefuită, om de cultură şi de talent, poet şi prozator cu destule rafinamente şi sensibilităţi estetice, a încercat — şi poate a şi năzuit — să cucerească Cetatea de glorie cărturărească şi de tradiţie intelectuală dominată de spiritul *Convorbirilor* şi al *Vieţii româneşti [...]* cu sălciul, incolorul şi anemicul Radu Cosmin şi cu Dimitrie Iov, cu deprimanta lui calviţie exterioară, ca şi cu aceea, mai penibilă, lăuntrică! îmi este pur şi simplu incredibil şi nu mă miră deloc că temerara sa tentativă a eşuat fără urme, ca şi chiciura de pe o creangă mîngîiată de razele soarelui" *(Simple note,* Editura Eminescu, 1980, p. 248). Concluzie la care subscrie şi semnatarul acestor glose!

Din *îndreptarea literară* rămîne însă cel puţin un articol substanţial — articolul-program. Autorul lui e, incontestabil,

Zamfirescu, iar o simplă paralelă stilistică între *Poporanismul în literatură* şi această concisă „explicare a titlului" poate edifica pe,oricine. Toate ideile scumpe romancierului Comăneştenilor sînt aici, de la înţelegerea literaturii ca un mod de a „rectifica" sau de a „îndrepta" conştiinţe pînă la indicarea atîtor zone de „nouă lumină" romanescă, de la celebrarea ţăranului „păstrător de limbă" la incriminarea decisă a „clasei de acţionari de bănci". Invocarea (aprobativă !) a lui C^ragiale e simptomatică nu numai pentru „revizuirea" opiniei vechi despre Caragiale (pe care, *ca scriitor,* 1-a admirat întotdeauna !), ci şi pentru schimbarea la faţă a romancierului, care proiecta — tot atunci — un „roman politic" demascator.

.P. 81 [RAPORT ASUPRA LUCRĂRILOR LITERARE ALE D-LUI IOAN BRĂTESCU-VOINEŞTI]

Analele Academiei Române, seria II, *Dezbateri,* tom XXXIX, 1916—1919, Librăriile „Cartea românească" şi Pavel Suru, Bucureşti, 1921, p. 130.

Raport prezentat în şedinţa din 10/23 octombrie 1918, desfăşurată la Iaşi.

Opinia zamfiresciană comunicată aici e în perfectă concordanţă cu bunele păreri despre literatura lui Brătescu-Voineşti exprimate atît în corespondenţa cu Titu Maiorescu, cît şi în propunerea, din mai 1909, de alegere a tînărului confrate ca membru corespondent al Academiei. Condiţiile grele ale refugiului şi-au pus amprenta şi asupra acestei sumare expuneri de motive. „Raportul complet" promis cu acest prilej nu a mai fost scris, după cîte ştim. Tot mai acaparat de noile lui obligaţii de om politic Zamfirescu nu mai putea face faţă dealtminteri obligaţiilor curente de academician, care-i produceau cîndva atîta plăcere ori preocupare.

în urma raportului rostit de Duiliu Zamfirescu, Brătescu-Voineşti este ales ca membru activ al Academiei, în Secţiunea literară, cu o unanimitate de 11 voturi. El ocupa astfel fotoliul vacant alluiA. Naum.

îndreptarea, I, 150, 16 octombrie 1918, p. 1.

Cu această nouă dovadă de obiectivitate literară, figura scriitorului şi a omului de lume care a fost Duiliu Zamfirescu se conturează şi mai aproape de datele sale reale. De dragul respectării unui principiu maiorescian: acela de a nu permite intrusiunea politicului în chestiuni de natură literară, Zamfirescu se găsea în toamna lui 1918 în situaţia de neinvidiat a celui atacat nu numai de adversari, ci şi de proprii colegi de grupare. Argumentele prezentate de-a lungul articolului au de aceea nu numai rolul de a neutraliza reaua-credinţă a potrivnicilor liberali, ci şi reacţiile nefavorabile din liga averescană, unde Stere nu era agreat din cauza „pactizării" cu ocupanţii. într-adevăr, îndată ce s-a aflat că Zamfirescu se pronunţase în agitata şedinţă de la Academie pentru primirea lui Stere în rîndurile „nemuritorilor", *îndreptarea* publică un comunicat în care îi dezaprobă gestul. Fricţiunile dintre averescani dau prilej de jubilaţie liberalilor, care (se) întreabă imediat: „Am dori să ştim care mai e situaţia d-lui Duiliu Zamfirescu în Liga Poporului, după ce a fost dezavuat de întreaga Ligă în comunicatul publicat în fruntea *îndreptărei" ? (Informaţiuni, Mişcarea,* X, 235,18 oct. 1918, p. 2). Cum Zamfirescu se apără dînd de înţeles că respectivul text nu avea aprobarea generalului Averescu, oficiosul liberal revine insidios: „D-nul Duiliu Zamfirescu afirmă că d-nul general Averescu i-a telegrafiat pentru a-i arăta că este cu desăvîrşire strein de comunicatul apărut în *îndreptarea* la chestia propunerei d-lui Stere la Academia Română. Nu poate fi nici o surprindere pentru nimenea ca d-nul general Averescu să fie de acord cu d-nul Duiliu Zamfirescu în chestia Stere <. . .>" *(Informaţiuni, Mişcarea,* X, 236, 19 oct. 1918, p. 2). Dar acestea sînt lucruri imediat următoare apariţiei articolului zamfirescian. Punctul lui de pornire, precizat dealtminteri de autor, e altul. în *Mişcarea* apăruse cu două zile mai înainte o notă perfidă, datorată, bănuia Zamfirescu, directorului cotidianului liberal — George Mârzescu. Iat-o:

„Domnul Duiliu Zamfirescu revine la « păcatele tinereţii».

După ce, nemulţumit de gloria ce-i adusese *Calavryta* sau *Paula din Miramare,* poetul de altădată îşi schimbase pana

de aur pe sabia cu mîner de fildeş, diplomatul de mai tîrziu socoteşte că a venit timpul să reintre iarăşi în graţiile muzei, căreia îi pune la dispoziţie coloanele unei reviste literare.

îi zicem revistă literară, fiindcă astfel intitulează d. Zamfirescu *îndreptarea* de sub direcţia sa. Şi aceasta de bună seamă pentru a nu se confunda cu *îndreptarea* politică a d-lui general Averescu . Dar şi una şi alta nu formează decît una şi aceeaşi foaie de propagandă pentru şeful partidului fără program.

E drept că d. Zamfirescu, aducîndu-şi aminte că este şi diplomat, încearcă să strecoare prin foaia sa literară o pilulă machiavelică, invitînd la colaborare pe toţi scriitorii de talent, fără deosebire de partid politic.

Ce caută însă această paranteză suspectă în revista literară a unuia din aghiotanţii politici ai generalului Averescu?

Cele cîteva nume de scriitori enumeraţi mai jos de dl. Duiliu Zamfirescu o să ne lămurească.

Acestea sunt: P. P. Negulescu, Rădulescu-Pogoneanu, Const. Stere, Ibrăileanu, Sadoveanu etc.

Dar mai mult decît atît ne poate lămuri atitudinea d-lui Duiliu Zamfirescu în Academie, cînd a propus candidatura d-lui Const. Stere — <..-.>

Ce l-o fi făcut pe dl. Duiliu Zamfirescu să propună pe dl. Stere la Academie?

Meritele literare ale acestuia sau combinaţiunile politice uneori pline de avântagii imediate chiar şi pe terenul liber?

Dacă ne aducem aminte de violenta campanie pe care d. Duiliu Zamfirescu a dus-o, chiar de pe banca Academiei, contra curentului literar condus de dl. Stere în *Viaţa românească,* nu putem admite ,ca primul să fi dorit tovărăşia academică a celui de-al doilea pe tema admiraţiei sau chiar simplei afinităţi literare.

Dacă ne punem pe terenul politic însă, lucrurile se schimbă.

Aici, da. .. între d-nii Duiliu Zamfirescu şi Const. Stere există afinităţi şi interese imediate.

Dar socotim că sunt lucruri care nu mai au nevoie să fie dovedite. .*(Literat, diplomat si. .. încă ceva..., Mişcarea,* X, 14 oct. 1918, p. 1).

Aici, polemistul greşea cu siguranţă şi, probabil, cu intenţie. Tocmai atestarea „interesului imediat" lipseşte! Peste doi ani liberalii vor încerca să elimine această lacună printr-o suită de note prezumţioase, care încercau să aducă „dovada că d-l Duiliu Zamfirescu s-a vîndut nemţilor". Dar asupra acestora ne vom opri mai încolo. Deocamdată, să reţinem că

Zamfirescu răspunde punct cu punct acuzațiilor din 1918, dărîmînd liniștit și sigur un șubred eșafodaj de calomnii. Și o face tocmai pentru că tonul adversarului i s-a părut „cuviincios". Cînd acesta va aluneca spre insultă și trivialitate, se va mulțumi cu un dispreț tăcut și orgolios. „Necuviințele" se vor ivi, dealtfel, imediat. O notă, *Vicleimul politic, vede, de* pildă, gruparea averescană ca pe o trupă de histrioni în care generalul, C. Argetoianu și Matei Cantacuzino dețin „primele roluri".

„Pentru cele de mîna a doua — continuă obscurul polemist — au elemente variate. Excelența-sa d-nul Duiliu Zamfirescu, membru al Academiei Române , face parte din Liga Poporului. Dacă domnul acesta s-ar fi numit Dumitru, Mateiu sau Ștefan în loc de Duiliu, nesimțindu-se deosebit de ceilalți Zamfirești din țară, nu s-ar crede diferit nici de restul muritorilor; poate că nu scria versuri, și sigur ca nu încerca să joace un rol politic.

Va refuza cu siguranță întrebuințarea de prim-amurez, la care desemnează în trupă prestanța și rămășițele unui fizic plăcut.

« Nous ne vivons que deux moments:

Qu'il en soit un pour la sagesse »" *(Vicleimulpolitic, Mișcarea,* X, 240, 23 oct. 1918, p. 1).

Două cuvinte ar merita termenii în care se definește Zamfirescu însuși. Socotindu-se „naționalist", el avea, desigur, în vedere firescul sinonim *patriot;* în ceea ce privește „dinasticismul" scriitorului, acesta era formal și chiar în' memorialele de la finele acestui volum putem cietecta rezerve nete față de o dinastie „mediocră prin propriile ei însușiri".

1 — *Alexandru Philippide* (1859—1933), lingvist, ctitor al școlii ieșene. Din 1900 era membru titular al Academiei Române.

2 — Va evolua, finalmente, spre liberali, devenind un colaborator asiduu al *Viitorului.*

3 — *Radu Cosmin,* pseudonimul lui Nicolae Tănăsescu (1883— ?), poet și prozator cu înclinații sămănătoriste. într-un voluminos roman, *Babylon,* descria Bucureștii ca pe un „bulevard de venetici, tîrg de carne vie, speluncă de borfași și cuib de farisei". A scris și note de călătorie retorice și fade: *Drumuri de lumină* (1943).

4 — *George Tutoveanu,* pseudonimul lui *Gheorghe Ionescu* (1872—1957), scriitor sămănătorist, fondator al revistei *Făt-Frumos* (1904) din Bîrlad și colaborator la *Convorbiri literare, Sămănătorul, Florile dalbe, Moldova, Paloda literară* ș.a. A publicat volumul de versuri *Albastru* (1910).

5 — *George Ranetti* (1875—1928), scriitor și ziarist umorist. Producției abundente a cupletistului spiritual i se adaugă două piese de teatru în versuri: *Romeo și Julieta la Mizil* și *Săracu Dumitrescu* !. .., în care erau parodiate facil motive shakespeariene.

6 — Vizibile similitudini cu prefața ediției a IV-a, din 1914, a *Vieții la țară.*

P. 85 **DARDANELELE (I)**

Bizanțul

îndreptarea, I, 156, 24 octombrie 1918, p. 1.

Interesantă, în măsura în care denotă preocuparea statornică a scriitorului și diplomatului pentru statutul strîmtorilor, sinteza de față e notabilă și prin atitudinea comprehensivă față de influența bizantină în cultura noastră. Zamfirescu avansează aici intuiții și concepții care vor fi dezvoltate pe larg, cu o erudiție impresionantă, de către N. Iorga în *Histoire de la Vie Byzantine, Empire et civilisation, d'apres Ies sources* (1934) și, mai ales, în *Problems of byzantine art, and the artof south-easiern Europe* (1930), studiu apărut în românește abia în 1972, în volumul *Sinteza bizantină* (Conferințe și articole despre civilizația bizantină). Texte alese, traducere, prefață de Dan Zamfirescu, Biblioteca pentru toți, Editura Minerva, București, p. 257—270.

\ —*Irina Ducas,* soția împăratului Alexios I Comnenul (1081-1118).

2 — *Andronic I Comnenul,* împărat al Bizanțului între 1183—1185. A instituit un regim autoritar în administrația fiscală^ dar a încurajat în același timp masacre și jafuri împotriva pretendenților prezumtivi. Răsturnat de la putere de un corp expediționar normand, a fost ucis în chinuri.

3 — După douăzeci de ani, Zamfirescu reia polemic teze din romanul *în război.* Milescu vedea altfel aportul fanarioților: „Știu că sunt oameni astăzi cari susțin că fanarioții ne-au făcut mult bine, fiindcă ne-au adus cultură. Ne-au adus sînge vițiat: poltronerie, fanfaronadă și fățărnicie, asta ne-au adus. Du-te într-un salon, privește astă-seară bărbații de la bal: te vei crede la Constantinopoli sau la Atena. Ia o ramură de administrație publică, ia alegerile: stricăciune peste tot" *(Opere,* 2, p. 288—289).

4-Ulphilas (Ulfila, Wulfila) (cea. 311-381), episcop al goților de la Dunărea de Jos. A tradus Biblia pentru neamul său.

5 — Recente cercetări istoriografice au confirmat ipoteza lui Hasdeu potrivit căreia data *reală* a bătăliei de la Rovine a fost 17 mai 1395.

6 — Promisiune neonorată sub semnătura scriitorului, în *îndreptarea* au mai apărut însă articole pe tema respectivă: V. *Dardanelele și Dunărea, îndreptarea,* III, 99—100, 4 mai 1920, p. 1 și *Iarăși Dardanele, îndreptarea,* 104, 12 mai 1920, p. 1, în care sînt cuvinte și întorsături de frază zamfiresciene.

P. 89 ARMISTIȚIUL DREPTĂȚII

îndreptarea, I, 164, 2 noiembrie 1918, p. 1.
Semnat: *Un diplomat.*

Pseudonimul așternut la finele articolului ridică firești semne de întrebare asupra paternității zamfiresciene. Mihai Gafița le semnala cel dintîi, cu probitate: „Nu este clar — — afirma istoricul literar, dacă sub pseudonimele *Foreign* sau *Un diplomat,* care semnează note de politică externă adesea acide, se ascunde, uneori măcar, fostul diplomat de la Roma — de fapt între corifeii «ligii» se mai aflau foști diplomați (C. Argetoianu, de exemplu), însă un număr de articole ale scriitorului dezbat probleme importante în do-

meniul politicii externe, între care din nou aceea a strîmtorilor, de care se ocupase în 1915 în comunicarea sa de;la Academie", *(Duiliu Zamfirescu,* p. 762). într-o notă erau, dealtminteri, semnalate și textele cu pricina (între ele *Prințul de Bismarck* și *Napoleon al III-a),* concluzia avansată prin deducție fiind aceea că literatul-diplomat s-ar fi putut ocupa și de alte subiecte politice cu implicații internaționale. De aici intrăm pe terenul, nu întotdeauna sigur, al supozițiilor. După o metodică cercetare a scrisului zamfirescian, M. Gafița nu ezita să atribuie acest articol autorului *Vieții la țară.* Trebuie să mărturisesc, la rîndu-mi, că după o îndelungată familiarizare cu stilul lui Zamfirescu am aceeași impresie. Sintagme, locuțiuni, genitive, întorsături de frază, „melodia" ei generală susțin paternitatea zamfiresciană. Cîteva exemple sînt necesare. Opțiunea pentru forma verbală *sunt* (nu *sini*!), genitivele în *-ei (vieței, dreptăței, exploatărei, păcei),* asociații ca *„nes%iferită tiranie"* (în finalul *Poporanismului în literatură* se spunea edificator: „voim să înlăturăm *tiraniile* ce se exercită în numele libertăților. Acestea sunt cele mai *nesuferite"* (s.n.), cuvinte ca *„se desinase", „hipertrofie", „miraj",* insistența asupra „echilibrului moral" al unei țări, referirile la „literatura și elocința războnică a pangermanismului" ori la „trădarea unui aliat și debandada lui" ș.a. pledează cu toatele în favoarea paternității zamfiresciene. Chiar și forma de singularizare, *Un diplomat,* e în firea autorului. Printre manuscrisele sale se află un text incendiar semnat *„Unul* (s.n.) din Patruzeci".

Odată semnalate aceste indicii, să revenim la tema articolului. Condițiile armistițiului erau într-adevăr dure, dar pe deplin meritate de germani. Enumerarea cîtorva dintre ele ne pune repede față în față cu adevăratele date ale chestiunii; astfel, germanii trebuiau să evacueze în termen de 15 zile toate teritoriile aflate încă sub ocupația lor și să-și retragă trupele din Austro-Ungaria și Imperiul otoman; trupele Antantei ocupau malul stîng al Rinului. Germania trebuia să declare nule prevederile păcilor de la Brest-Litovsk și București, să suporte blocada aliată pînă la semnarea tratatului de pace, să accepte prelungirea captivității soldaților săi căzuți în mîinile adversarilor. în plus, ea trebuia să remită învingătorilor: 25 000 de mitraliere, 5 000 de tunuri, 1 700 de avioane, 5 000 de locomotive, 150 000 de vagoane, 5 000 de autocamioane, toată flota de

submarine, 6 dreadnoughturi, 8 crucişătoare grele, 10 crucişătoare ş.a. V. , în acest sens, *Convenţia de armistiţiu încheiată între Germania şi Puterile Aliate şi Asociate,* în *Desăvîrşirea unităţii naţional-statale a poporului român. Recunoaşterea ei internaţională (Documente interne şi externe, august 1918 — iunie 1919),* voi. III, Editura ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1986, p. 52—61.

P. 91 MEDIOCRII

îndreptarea, II, 40, 11 februarie 1919, p. 1.
Semnat: *Duiliu Zamfirescu, Membru al Academiei Române.*

Pamfletul antiliberal de aici, justificabil în parte prin erorile partidului de guvernămînt de atunci, aduce cu el întreaga încărcătură de resentimente a unei vechi victime a „roşilor". El trebuie deci citit prin această prismă, fără a lua în consideraţie exagerările care-l minează. Situaţia grea creată României prin Conferinţa de Pace de la Paris (atunci în plină desfăşurare) nu se datora incompetenţei delegaţiei române, lipsei sale de „specialişti" şi „tehnicieni". Aceştia *existau.* Era regretabil, desigur, că Iorga, Averescu, Take lonescu nu fuseseră convocaţi, dar *cu* sau *fără* ei, politica de dictat al marilor puteri nu s-ar fi modificat. După ce-au apelat la concursul României, acestea au refuzat să mai ia în consideraţie punctul său de vedere, ca şi pe al altor „mici aliaţi". Marile puteri puneau chiar în discuţie independenţa României, condiţionînd-o de acceptarea unor stipulaţii inadmisibile pentru orice stat suveran. Prin note cominatorii şi proiecte de tratat arbitrare se căuta, cu sprijinul marii finanţe internaţionale, subordonarea economică şi politică a ţării, crearea în cadrul noului stat a unor categorii de populaţie privilegiate prin naţionalitate şi religie. Era pus la îndoială deci, chiar în termenii lui Zamfirescu, dreptul poporului biruitor la Mărăşeşti de a rămîne „stăpînul ohavnic al Daciei Traiane, al pămîntului de baştină".

1 — *Joseph Arthur, conte de Gobineau* (1816—1882), sociolog şi scriitor francez, doctrinar al rasismului. în *Essai sur l'inegalite des. races humaines* (4 voi., 1853—1855) a

avansat ideea existenţei unor „rase superioare" şi a altora „inferioare", susţinînd că antagonismul dintre acestea ar constitui forţa motrice a istoriei. A publicat, de asemenea, romane *(Les Pleiades)* şi nuvele. Tezele lui au fost preluate de teoreticieni germani ai rasismului.

2 — *Mazar-Paşa,* numele turcesc al ofiţerului şi diplomatului britanic *Stephen Bartlett Lakeman,* care s-a stabilit în 1850, după un stagiu în armata otomană, la Bucureşti, în locuinţa lui a luat fiinţă în 1875 coaliţia fracţiunilor liberale („Coaliţia de la Mazar-Paşa"), constituindu-se astfel nucleul viitorului Partid Liberal din România.

3 — *Eugeniu Carada* (1836—1910), publicist şi economist liberal, director, din 1881, al Băncii Naţionale. Om de încredere al lui Brătianu, a scris lucrări de propagandă şi contra-propagandă politică *(La propagande russe en Orient,* 1867J şi. .. canţonete. Obiect statornic al antipatiei eminesciene. V. şi *Opere,* voi. 5, p. 516.

4 — *Eugeniu (Evghenie) Stătescu* (1836—1905), om politic şi magistrat liberal, de repetate ori ministru de Justiţie, de Interne şi Externe. Senator, apoi preşedinte al Senatului (1897 şi 1901). în bravura lui spadasină, furtunosul Don Padil l-a provocat la duel.

5 — *Fraţii Maican,* reprezentanţi ai unei familii de militari cu influenţă prin anii '70, '80 ai secolului trecut.

6 — *Lascăr Catargiu* (1823—1899), lider al Partidului Conservator. V. şi *Opere,* voi. 5, p. 546, 608.

7— *Pico della Mirandola* (1463—1494), umanist italian, figură proeminentă a Renaşterii. Prin aspiraţia de a şti şi a aborda „toate lucrurile ce pot fi cunoscute" a devenit un simbol al titanismului, al multilateralităţii umane.

P. 94 OBRAZURILE PATRIEI MELE

îndreptarea, II, 87, 1 aprilie 1919, p. .1.
Semnat: *Duiliu Zamfirescu, Membru al Academiei Române.*

Nouă reglementare de conturi cu adversarii liberali aflaţi acum la putere. De remarcat *obiectivitatea* cu care se referă polemistul la I. I. C. Brătianu, ca şi *sinceritatea* cu care-şi recunoaşte propriile erori din trecut. Dominantă este totuşi înclinaţia pamfletară, slujită de bune mijloace. „Obrazurile" vizate sînt în ochii articlierului *măşti* rizibile, inventariate cu plăcerea fiziologistului preocupat de anomaliile naturii. E de reţinut, de asemenea, chemarea finală la rege* nerare morală şi politică, chemare atît de în spiritul celui care a scris *în război.*

1 — *C. 1'. Băicoianu* (1871—?), publicist şi economist, autor al volumelor *Idealul economic al României* (1912), *Exproprierea şi lărgirea colegiilor electorale* (1914), *Dunărea* (1915), *Banca Naţională* (1919). V. şi comentariul la *Bosforul şi Dardanelele faţă de interesele româneşti.*

2 — *Ignacy Jan Paderewski* (1860—1941), om politic, compozitor şi pianist polonez. Prim-ministru şi ministru de Externe al Poloniei (ian. — dec. 1919).

3 — *Constantin C. Coandă* (1857—1932), general, prim-ministru şi ministru de Externe (între 24 oct. — 29 nov. 1918), membru marcant al Partidului Poporului. Preşedinte al Senatului (1920—1921 şi 1926—1927).

4 — *Arthur Văitoianu* (1864—1957), general şi om politic liberal. în timpul primului război mondial a comandat un corp de armată. Prim-ministru (sept. — dec. 1919).

5 — *Georges Clemenceau,* zis *Tigrul* (1841 — 1929), om politic şi publicist francez. Fruntaş al Partidului Radical. Prim-ministru (1906—1909, 1917—1920); preşedinte al Conferinţei de Pace de la Paris (1919—1920) şi coautor al Tratatului de pace de la Versaiiles (1919).

6 — *Iidiu Maniu* (1873—1953), om politic român, conducător al luptei de eliberare a românilor din Transilvania de sub opresiunea austro-ungară. Preşedinte al Consiliului Dirigent ai Transilvaniei (1918—1920),' preşedinte al Partidului Naţional-Român (1918—1926) şi al Partidului Naţional-Ţărănesc (1926—1933, 1937—1947). Prim-ministru (1928-1930, iun. - oct. 1930, 1932-1933) în guverne care au iniţiat legi şi represiuni antimuncitoreşti. Judecat pentru împotrivire la transformările revoluţionare de după 23 August 1944, a fost condamnat la temniţă grea pe viaţă. Mort în închisoare la 6 martie 1953. Vezi şi pertinentele note dedicate contradictoriului personaj politic de către Valeriu Râpeanu în aparatul critic al operei lui Iorga *0 viaţă de om aşa cum a fost,* ed. cit., p. 878—886.

7 — *Iancu Flondor* (1865—1924), om politic bucovinean, luptător pentru drepturile naţionale ale românilor din Bucovina. Preşedinte al Consiliului Naţional şi şef al guvernului provizoriu al Bucovinei (1918), apoi ministru al Bucovinei în guvernul Brătianu (18 dec. 1918 — 15 aprilie 1919).

8 —*Ion C. Inculeţ* (1884—?), publicist şi om politic român. Ales, în martie 1917, membru al Sovietului deputaţilor muncitori şi ţărani din Petrograd, devine (la 21 noiembrie 1917) preşedintele Sfatului Ţării din Basarabia. Ministru al Basarabiei (9 apr. 1918 — 14 febr. 1919; 27 sept. — 12 dec. 1919; 13 mart. — 2 mai 1920), ministru de Interne (14 nov. 1933 — aug. 1936), vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri şi ministru de stat (aug. 1936 — nov. 1937). Autor al volumelor *Spaţiul şi timpul în noua lumină ştiinţifică* (1920), *Ma premiere rencontre avec De Saint-Aulaire* (1930), *U.R.S.S.* (1932).

P. 98 D-L GEORGEL MÂRZESCU

îndreptarea, II, 93, 19 aprilie 1919, p. 1.
Semnat: *D.Z.*

„Fiziologie" acidă, în genul portretelor saint-simoniene din jurnalul secret al scriitorului.

1 — *Emanoil Culoglu,* ziarist şi avocat, redactor la ziarele liberale *Democraţia* şi *Voinţa naţională* (1884—1914).

2 — *George G. Mârzescu* (1876—1926), avocat şi om politic român. Fiu al juristului George Mârzescu (1834—1911), a făcut studii de drept la Bucureşti şi a pregătit un

doctorat la Paris, care n-a mai fost dus la capăt. Preocupat de gazetărie, a condus ziarul *Liberalul* (1904—1906) şi a fondat , în 1909, *Mişcarea.* într-o carieră politică scurtă a fost, rînd pe rînd, ministru de Agricultură şi Domenii (11 dec. 1916 — 29 ian. 1918), de Interne (29 nov. 1918 — 27 sept. 1919), de Muncă şi Ocrotiri sociale (19 ian. 1922 — 30 oct. 1923) şi de Justiţie (30 oct. 1923—30 mart. 1926). Iniţiator al unor legiuiri antidemocratice şi antimuncitoreşti, în virtutea cărora P.C.R. a fost scos în afara legii.

3 — *Ion Gheorghe Duca* (1879—1933), jurist şi om politic, fruntaş al Partidului Naţional-Liberal. Ministru de Externe (1922—1926), apoi prim-ministru (1 nov. — dec. 1933), asasinat la 29 decembrie, pe peronul gării Sinaia, de către legionari, pentru vederile lui democratice şi pentru politica de menţinere a tradiţionalelor alianţe ale României. Autor al volumului *Portrete şi amintiri* (f.a.), în care erau evocaţi îndeosebi lideri ai formaţiunii sale politice.

4 — *Vasile G. Morţun* (1860—1919), om politic şi ziarist, între 1885—1891 a fost, împreună cu Ion Nădejde, redactor al *Contemporanului.* întemeietor al publicaţiilor *Critica socială, Revista socială, Muncitorul.* Militant socialist în anii tinereţii, deputat al Partidului Muncitoresc în 1888, 1891, 1895, a fost în 1899 unul dintre autorii „trădării generoşilor", trecînd pe băncile liberale. Pentru abdicarea de la crezul socialist a fost răsplătit cu diferite demnităţi în timpul guvernărilor liberale, fiind ministru la Lucrări publice (12 mart. 1907— 29 dec. 1910), la Interne (4 ian. 1914 —11 dec. 1916), vicepreşedinte şi chiar preşedinte al Camerei deputaţilor. A scris două piese de teatru deficitare din punct de vedere dramatic: *Zulnia Hîncu* (1891) şi *Ştefan Hudici* (1891), a tradus scrieri franceze. Autor de literatură politică: *Apanagiile şi liberalii conservatori* (1891), *Chestia evreiască* (1893) s.a. Interesant este că încă din 1890 Duiliu Zamfirescu a intuit versatilitatea omului politic, luîndu-1 ca model al personajului Veniamin Stroescu din *Lume nouă şi lume veche.* „El însă — îi scria Zamfirescu mentorului său — (care *el* este cu totul impersonal, Morţun sau Veniamin Stroescu sau un altul asemeni) nu e nici agitator agrar consecvent, nici un socialist ideolog, care să pregătească omenirii timpul viitor. E, prin urmare, fals..." (V. *Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori (1884—1913),* ed. cit., p. 64).

5 — *Mihail (Mişu) Pherekyde* (1842—1928), om politic. Iniţial ministru de Justiţie într-un cabinet conservator (27 apr. — 24 iul. 1876), a trecut apoi la liberali fiind ministru de Lucrări publice (1878—1879), ministru plenipotenţiar la Paris (1881 — 1884) şi ministru al Afacerilor Străine (1885-1888). între 11'dec. 1916—10 iulie 1917 şi 29 nov. — 17 dec. 1918, ministru fără portofoliu.

6 — *Emanoil M(ihâescu) Porumbaru* (1845—1921), om politic liberal. Ministru de Externe între 4 ian. 1914 — 8 dec. 1916 în guvernul I. I. C. Brătianu. Autor al volumelor: *Cincisprezece ani din viaţa unui funcţionar onest* (f.a.), *Le Danube devant la Conference de Londres* (1883) ş.a.

7 — *Alex. N. Gussi* (1864— ?), avocat şi magistrat. Senator şi deputat de Covurlui, prefect de Galaţi (1903—1910). După primul război mondial a fost director general al Poştelor.

8 — *Gheorghe Matei Corbescu* (1876—?), politician şi ziarist liberal. Director la *LLndependance Roumaine,* oficiosul francez al Partidului Liberal, între 1912—1913 şi 1919—1922, prefect al capitalei (1914—1916), prefect al laşului (1918), primar al Bucureştiului (1922—1923).

9 — *Vintilă I. C. Brătianu* (1867—1930), om politic liberal. Ministru de Război (15 aug. 1916 — 20 iul. 1917) si de Finanţe (1922—1926. 1927-1928), prim-ministru (24 nov. 1927 — 16 nov. 1928). Preşedinte al Partidului Naţional-Liberal (1927—1930), iniţiator al politicii, larg comentată în epocă, „prin noi înşine". în memoriile lui, Zamfirescu îi consacră un portret vitriolant. V. *supra, Un portret al lui Saint-Simon. Le pere Vintila,* p. 195—196.

P.IOO **GUVERN NAŢIONAL**

îndreptarea, II, 96, 24 aprilie 1919, p. 1.

Cum se poate observa, notaţiile de acum indică o totală schimbare de front faţă de opiniile din articolul *O absurditate.* Ciudăţenia situaţiei o sesizează Zamfirescu însuşi, motivîndu-şi însă poziţia prin argumente destul de plauzibile. Neavenit în 1918, mai ales din cauza rivalităţilor dintre

fruntaşii partidelor politice , un guvern naţional, prin urmare reprezentativ în faţa conclavului de la Paris, era, credea scriitorul, absolut necesar în primăvara lui 1919, cînd marile puteri învingătoare înţelegeau să-şi impună dictatorial punctele de vedere atît în faţa învinşilor, cît şi în faţa partenerilor „minori". Rivalităţile dintre ele, jocul dibaci al marii finanţe internaţionale, furibunda propagandă maghiară şi, de ce nu, lipsa de spirit combativ a ostaşilor Antantei, sastisiţi de un război prelungit, duseseră România într-o situaţie diplomatică şi economică gravă. Grele obligaţii militare se impuseseră la graniţele de est, şi, îndeosebi, la cea de vest, unde noul guvern revoluţionar maghiar îşi dirija principalul efort militar împotriva României, urmărind atît reanexarea Transilvaniei, cît şi joncţiunea, prin nordul acestui teritoriu, prin Basarabia, Bucovina şi Galiţia, cu armatele revoluţionare ruse. O ofensivă de proporţii dezlănţuită în noaptea'de 15 spre 16 aprilie 1919 în Munţii Apuseni a fost respinsă cu bravură de trupele române, care — trecute la contraatac pe un front de 200 km — au depăşit linia arbitrară de demarcaţie instituită în 13 noiembrie 1918 de Antanta (fără consultarea României!) pe pămîntul transilvan, avansînd în direcţia frontierelor recunoscute prin tratatul din 4/17 august 1916. Procedînd în acest fel, guvernul român n-a acţionat împins de considerente „antibolşevice", „intervenţioniste", aşa cum s-a scris în unele lucrări istorice apărute în alte ţări, ci din elementare raţiuni de securitate.

în climatul de respect pentru adevărul istoric reinstaurat la noi de cîteva decenii, istoriografia noastră marxistă a explicat limpede, în sinteze şi analize admirabil concepute şi documentate, raţiunile acţiunilor guvernului român din 1919. în prefaţa de mult necesarei culegeri documentare *Desăvîrşirea imitaţii naţional-statale a poporului român. Recunoaşterea ei internaţională* (voi. III), ele sînt indicate — cu o logică stringentă — de redutabilii istorici Vasile Arimia şi Mircea Muşat: „Nu faptul că era un guvern « bolşevic », ci faptul că în poziţia sa faţă de problema naţională nu se deosebea, în ceea ce priveau revendicările românilor din Transilvania şi Banat, de guvernele anterioare, era principalul motiv de neîncredere al guvernului român. Nu hotărîrea acestui guvern de a-şi făuri o armată proprie — al cărei rol îl declara a fi apărarea Republicii Sfaturilor, a revoluţiei proletare — ci, evident, faptul că aceasta urma să fie

folosită împotriva românilor, aşa cum, dealtfel, au dovedit-o evenimentele, îngrijora guvernul român. La aceasta se adăuga alianţa de luptă declarată de Bela Kun cu guvernele Rusiei Sovietice şi Ucrainei, alianţă pe care guvernul român o considera îndreptată, în primul rînd, împotriva României. Ţinînd seama de toate aceste elemente, precum şi de altele, nenumite, ce alcătuiau complicatul conflict social, politic, militar al anului 1919, în virtutea celei mai simple logici, general valabile, în mod firesc apare întrebarea: care stat de atunci, indiferent de sistemul său politic, ar fi acceptat pasiv, în condiţiile obiective create de imperioasa necesitate a consolidării propriului sistem statal, ca acţiuni diplomatice, militare şi economice să-i dezechilibreze, să-i submineze autoritatea sa naţională? Cu atît mai mult o ţară ca România şi un popor ca cel român, care abia acum, după secole, ajunsese să trăiască în cadrele naţionale fireşti, nu putea să accepte atentatul din afară la ordinea sa de stat" (op. cit., p. XXXIV).

La aceste circumstanţe se raportează, dealtminteri, şi Duiliu Zamfirescu, într-un limbaj care dacă nu este cel de astăzi e în orice caz coincident — în ordinea argumentaţiei— cu concluziile istoriografiei contemporane. Astfel, deşi într-o telegramă adresată de Bela Kun — în numele Consiliului guvernamental revoluţionar — preşedintelui american W. Wilson şi guvernelor cehoslovac, iugoslav şi român, se afirmau următoarele: „Declarăm din nou în mod solemn că nune situăm pe baza integrităţii teritoriale şi acum aducem şi în mod nemijlocit la cunoştinţa dv. că recunoaştem fără rezerve toate pretenţiile [? !] dv. naţional-teritoriale", practic gestul acesta nu era^decît un subterfugiu prin care se viza cîştigarea de timp. în vreme ce trupele române, oprite pe Tisa (din motive de securitate, nu din intenţii anexioniste) respectau scrupulos armistiţiul, în aşteptarea unei reglementări politice, guvernul ungar şi-a continuat cu febrilitate pregătirile în vederea revanşei. Mobilizării generale a bărbaţilor între 18 şi 45 de ani, înfiinţării de noi unităţi, le-a urmat un atac general, în noaptea de 19 spre 20 iulie 1919, împotriva armatei române. Stopate, la 25 iulie, după o înaintare peste Tisa de 55 km, trupele maghiare au fost respinse, decis şi rapid, spre Budapesta. Politica de readucere prin forţă la statul „milenar" a unor teritorii străine, locuite de o populaţie ce-şi exprimase ferm voinţa de a se

uni cu țara, cu frații de sînge, a dat în mod firesc greș. Iar lucrul s-a întîmplat pentru că aceasta era, cum au subliniat aceiași sobri istorici amintiți mai înainte, „o politică imperialistă, promovată de un guvern care se intitula comunist" (ibidem, p. XXXIX). Reglementarea durabilă a raporturilor româno-maghiare nu era însă singura grijă a factorilor politici din România acelui moment.

Motive de îngrijorare se profilau și în alte părți. Actul reunirii Basarabiei cu România a generat o stare tensională între România, pe de o parte, și Rusia și Ucraina, pe de alta, stare marcată, între altele, de ultimatumurile trimise de Cicerin și Rakovski de a evacua Basarabia și Bucovina, ca și de acțiunile marilor proprietari basarabeni ca Schmidt, Krupenski ș.a. care — s-a observat — își „plîngeau privilegiile și averile pierdute". întîrzierea demobilizării armatei bulgare (circa 10 divizii, cu efective de război, erau menținute sub arme) crea o situație potențial periculoasă la flancul sudic, în timp ce în sud-vest se contura un diferend româno-sîrb în chestiunea județelor Timiș și Torontal. Recomandarea de a se menține „relațiuni amicale" cu un tradițional aliat era, desigur, justă, ea relevîndu-l pe diplomatul experimentat și cumpănit care a fost Duiliu Zamfirescu, dar evidențiind și statornica politică românească de colaborare și înțelegere cu un vecin de care ne leagă numeroase acțiuni ue luptă comună împotriva cotropirii și a hegemonismuluL Cît privește conflictul italo-sîrb, la care se referă Zamfirescu, trebuie spus că principala lui cauză e de căutat în exageratele pretenții teritoriale și economice ale Italiei. Aceasta revendica, între altele, anexarea tuturor teritoriilor situate în cadrul frontierelor sale naturale, a Dalmației și a orașului Fiume (azi Rijeka), a unor insule din Adriatica etc. Reprezentantul Serbiei la Conferința de la Paris replică însă că „italianitatea la Fiume este o creație artificială. Italienii nu sînt populație autohtonă" (v. pentru edificare și Mircea N. Popa, *Primul război mondial. 1914—1918*, ed. cit., p. 445).

1 — O rectificare de terminologie se impune: nici Transilvania n-a fost „luată", nici Basarabia n-a fost „anexată". Și într-un caz, și în celălalt este vorba de exprimarea voinței ferme a locuitorilor lor de a se reuni cu Țara. „La 27 martie 1918 — arată Mircea Mușat și Ion Ardeleanu în riguroasa sinteză *De la statul geto-dac la statul român unitar* (p. 567) — Sfatul Țării, dînd glas opiniei exprimate de masele largi populare, a adoptat hotărîrea unirii Republicii Moldovenești cu România." în hotărîrea de unire, adoptată de Sfatul Țării cu 86 de voturi pentru (68,8%), 3 voturi contra (2,4%) și 26 de abțineri (28,8%), se notifica: „Republica Democratică Moldovenească (Basarabia), în hotarele ei dintre Prut, Nistru, Marea Neagră și vechile granițe cu Austria, ruptă de Rusia acum o sută și mai bine de ani din trupul vechii Moldove, în puterea dreptului istoric și a dreptului de neam, pe baza principiului că noroadele singure să-și hotărască soarta lor, de azi înainte și pentru totdeauna se unește cu mama sa România" (ibidem). Condițiile specificate în actul de unire (enumerate pe larg în lucrarea la care ne referim) au fost retrase în decembrie 1918 de către basarabeni, atitudinea aceasta fiind confirmată și în sesiunea din noiembrie—decembrie 1919 a Parlamentului român. Tot în decembrie 1918, în prima zi a lunii, Marea Adunare de la Alba Iulia consfințea, în aclamațiile entuziaste ale celor 100 000 de participanți, voința românilor transilvăneni de a se uni pe vecie cu frații lor de peste munți. Lucrul se întîmpla, să nu uităm, îritr-un moment în care armata română nu depășise linia Mureșului.

2 — *Andrâssy Gyula* (1860—1929), om politic ungur, ministru de Interne al Ungariei (1906—1913), calitate în care a impulsionat politica de deznaționalizare a românilor, sprijinind aplicarea severă a prevederilor Legii Apponyi.

3 — *Apponyi Albert* (1846—1933), politician maghiar, în calitate de ministru al Cultelor și al Instrucțiunii publice (1906—1910), s-a arătat un promotor al maghiarizării forțate a românilor prin două legi școlare de tristă amintire, care au stîrnit oprobriul Europei civilizate. A condus delegația ungară la Conferința de Pace de la Trianon, unde a fost contracarat strălucit de Nicolae Titulescu.

4 — *Kărolyi Mihâly* (1875—1955), om de stat maghiar, fruntaș al Partidului Independenței, prim-ministru (191.8—1919) și președinte al Republicii (ian.-mart. 1919).

-5 — *Tisza Istvdn* (1861—1918), om politic și de stat maghiar de orientare reacționară. Ca prim-ministru (1903—1905 și 1913—1917) a dus o politică antimuncitorească și de maghiarizare silnică a naționalităților oprimate, îndeosebi

a românilor şi slovacilor. După izbucnirea revoluţiei burghezo-democratice din Ungaria a fost executat de soldaţii revoluţionari.

6— *Thomas Woodrow Wilson* (1856—1924), om politic american, preşedinte al S.U.A. (1913—1921). A avut o contribuţie de prim-plan la elaborarea Tratatului de la Versailles pe baza unei celebre proclamaţii în 14 puncte (în care se recunoştea dreptul popoarelor la autodeterminare) şi la întemeierea Ligii Naţiunilor. Admiţînd legitimitatea aspiraţiilor româneşti la realizarea statului naţional unitar, a avut în practică o atitudine rezervată, ostilă chiar, faţă de statul i*omân. Explicaţia acestei atitudini era de ordin economic, S.U.A. urmărind subordonarea aliatului de la Dunăre şi Carpaţi. Un raport din 7 ianuarie 1920 al ministrului Franţei în România, bazat pe informaţii furnizate de colegul său american, aduce amănunte edificatoare: „El mi-a spus că în momentul în care a fost invitat să-şi întrerupă concediul pentru a-şi relua postul, organizaţiile evreieşti şi capitaliştii din Statele Unite au exercitat asupra lui, cu complicitatea unei părţi a anturajului preşedintelui Wilson, o puternică presiune pentru a-l determina să devină instrumentul partidului lor (democrat — n.n.) cu condiţia de a provoca prin toate mijloacele o ruptură între Antanta şi România. Este, se spune, singurul mijloc de a asigura dominaţia din punct de vedere economic a Statelor Unite asupra României, care, nemaifiind susţinută de alte puteri ale Antantei şi în special de către Franţa, ar fi tratată nu ca aliată ci ca potrivnică şi ar putea fi astfel exploatată fără nici un menajament. Se propune, îndeosebi, să se ceară petrolul" *(Desăvîrşirea unităţii naţional-statale a poporului român. Recunoaşterea ei internaţională,* voi. III, p. XLVI).

7 — Chestiunea Torontalului şi a Timişului a provocat o vremelnică răcire a raporturilor româno-sîrbe. Deşi prin Tratatul din 4/17 august 1916 Antanta recunoştea drepturile României asupra Banatului, evoluţia ulterioară a evenimentelor a făcut ca regiunea respectivă să fie ocupată de trupe sîrbeşti şi franceze. După lungi tratative, în care fiecare din cele două state a dorit o rezolvare paşnică a problemei, aceasta a fost soluţionată (şi prin intervenţia marilor puteri!), atribuindu-se României comitatele Caraş-Severin şi Timiş (parţial), unde românii constituiau majoritatea

populaţiei, Torontaiul,fiind atribuit Serbiei. (V. şi meritoria cercetare a acestui litigiu în cartea lui William Marin, *Unirea din 1918 şi poziţia şvabilor bănăţeni,* Editura Facla, 1978.)

8 — După demisia, la 12 septembrie 1919, a cabinetului Brătianu, a venit la putere guvernul Arthur Văitoianu (27 sept. — 30 nov. 1919), a cărui misiune a constat în pregătirea şi desfăşurarea primelor alegeri parlamentare din România unită. A urmat apoi un guvern parlamentar aflat sub preşedinţia lui Alexandru Vaida-Voievod.

P. 104 DEMOSTENE BOTEZ: .„MUNȚII"
Versuri

Analele Academiei Române, seria II, *Dezbateri,* tom XXXIX, 1916—1919, Librăriile Cartea românească şi Pavel Suru, Bucureşti, 1921, p. 442.

Raportul pentru decernarea Premiului Adamachi pe 1918 a fost prezentat în şedinţa din 10 iunie 1919. Scurta pledoarie a referentului a avut efectul scontat: poetul primea prestigiosul şi consistentul premiu. Să nu uităm însă că impresiile favorabile ale lui Zamfirescu' erau consonante cu cele ale prefaţatorului — G.Tbrăileanu — amănunt plin de conotaţii mai ales în atmosfera politică, socială şi literară fierbinte proprie acelor ani. Ciclul *Munţii* a apărut, dealtfel, în numărul 26, din 5 mai 1918, *al Momentului,* periodic redactat cvasiintegral de mentorul *Vieţii româneşti.* Editorialul numărului, *Pacea,* clama, ca şi poetul, disperarea unei păci nedrepte ce ne răpea coloana vertebrală a ţării — Carpaţii: „O dungă neagră acoperă munţii noştri de la Porţile de Fier, pînă la Cornul Luncii, ca un chenar de doliu". Ulterior, cele şase poeme au fost reluate într-o plachetă ce constituie debutul editorial al poetului, care se distingea de alţi autori preocupaţi de dramaticul subiect „tocmai prin faptul că a reuşit să se identifice, într-un moment crucial, cu destinul unui întreg popor, realizînd un poem de patetică deznădej de amintind de unele din versetele *Cîntării României* a lui Alecu Russo. *Munţii* este o emoţionantă chemare la reculegere şi austeritate, un îndemn la îndărătnicie obstinată în faţa furtunilor prezente" (Simion Bărbulescu,

Demostene Botez, viaţa ca roman trăit, col. Contemporanul nostru, Ed. Albatros, Bucureşti, 1983, p. 37).

P. 105 UN ANIMAL PRIGONIT
Domnului Director al Cenzurei din ţara românească

îndreptarea, II, 143, 16 iunie 1919, p. 1; apare sub genericul rubricii „Cărţi poştale deschise".

Revenit la exerciţiul publicistic, Zamfirescu se înfăţişează ca un scriitor care stăpîneşte dificila artă a esenţializării. Aşa cum arătam în *Argumentul* introductiv al volumului 5 din ediţia *Operelor* sale, în acest caz articolul de ziar devine literatură curată, „adevăr concentrat". Corosiv şi lapidar, pamfletarul, care adoptă de circumstanţă aerul că-şi respectă adversarul, vorbindu-i protocolar, îşi compromite surîzător satrapul. Efectul satirei e cu atît mai percutant, cu cît ea este efectuată cu elegante gesturi cavalereşti. Destinatarul, fostul gazetar liberal de la *Viitorul,* I. G. Cătuneanu, ajuns prin protecţia mai marilor săi „şeful cenzurei presei" (calitate pe care şi-o etala orgolios în scurte comunicate şi edicte), a fost profund afectat şi a ameninţat pe cei de la *îndreptarea* cu suspendarea apariţiei ziarului. Pentru a vedea puterea ironiei reci în comparaţie cu pamfletul violent, e suficient să amintim că „directorul" cu pricina a lăsat nesancţionat un articol din *Hiena, Cenzorul cel nou,* înţesat cu „graţiozităţi" de genul acesta: „Cu faţa vînătă ca un ficat şi cu privirea întunecoasă ca şi cum ar fi condensat în ea toată fierea brătienistă, s-a refugiat asupra rîndurilor noastre, ne-a sfărîmat osatura articolelor cu voluptatea unui subchirurg în demenţă", dar şi-a ieşit din fire în urma misivei zamfiresciene, transmiţînd *îndreptării* drastice avertismente.

întorcîndu-ne la text, se cuvine notat că motivul acidei scrisori deschise era masacrarea de către cenzură a unui spiritual articol — *Aventurile [unui porc]* — apărut în *îndreptarea,* II, 140, p. 1, în cadrul rubricii „Cronica glumeaţă". De la evocarea hazliei tentative de a transporta un porc pe acoperişul unui vagon (ministerial!), autorul, ascuns sub enigmaticul pseudonim *Amărîtul de pe Amaradia,* trecea la ironii subţiri la adresa lui Ion Nistor — reprezentantul Bucovinei în cabinetul Brătianu — şi a lui Al. Constantinescu; fruntaş liberal care avea drept insolit cognomen numele mamiferului respectiv.

1 — *Ion Nistor* (1876—1962), istoric şi om politic român. A fost ministru în mai multe guverne. Autorul unor studii despre istoria Moldovei şi, îndeosebi, a Bucovinei. V. *infra,* nota 3, p. 316, a articolului *Actul Unirei neînţeles.*

2— *Constantin Prezan* (1861—-1943), mareşal român, în timpul primului război mondial a comandat „Armata 4 de Nord" (aug.-oct. 1916), apoi „Grupul de armate general Prezan" (nov.-dec. 1916), devenind ulterior şef al Marelui Cartier General (5 dec. 1916 — 1 apr. 1918) şi şef al Statului-Major General (oct. 1918 — apr. 1920). ' Politiceşte, era afiliat liberalilor.

3 — *Porumbescu,* om politic liberal. Nu-i exclus ca Zamfirescu să-1 vizeze, de fapt, pe Emanoil M. Porumbaru.

4 — Vezi *supra,* nota 8, p. 283, la articolul *D-l Georgel Mârzescu.* în presa vremii pot fi întîlnite trimiteri familiare la pitorescul *Corbită,* apelativ ce stîrneşte, cum se vede, şi sarcasmul zamfirescian.

5 — *Ioan G. Bibicescu* (1849—1924), ziarist şi economist, întemeietor al *Telegrafului român.* Ulterior a devenit guvernator al Băncii Naţionale. *Bibilicescu* e o formă alterată — din interes polemic — a numelui real al personajului. V. *supra,* p. 23.

P. 107 DOMNUL ORLANDO ŞI DOMNUL BRĂTIANU

îndreptarea, II, 145, 18 iunie 1919, p. 1.

Paralela Orlando-Brătianu pe care o efectuează Zamfirescu (cu intenţia vizibilă de a-l coborî pe cel de-al doilea în ochii publicului românesc) poartă, desigur, amprenta rivalităţii de partid. Averescanii, care se apropiau cu paşi mari de obiectivul lor esenţial — chemarea la putere — erau inte-

resaţi în acel moment să sublinieze erorile (reale sau închipuite!) ale liberalilor. Presa străină, sosită cu oarecare întîrziere de la Paris, făcea şi ea „atmosferă" premierului liberal, considerat de Clemenceau „le plus mauvais caractere" din cauza intransigenţei cu care apăra interesele ţării în faţa dictatului concertat al membrilor Consiliului Suprem. Departe de a fi o „aberaţie monstruoasă", avertismentul lui Brătianu că va părăsi Conferinţa fără să semneze pacea era un gest de prim ordin, expresie a demnităţii naţionale şi statale. Ambianţa pertractărilor de la Paris era în general neprielnică ţărilor mici sau, cum spuneau — cu o formulă cinică — Marii Aliaţi, „statelor interesate în gradul al doilea". Clemenceau nu se sfia să declare, dealtfel: „Fie pace, fie război, sîntem în viitoarea unei lupte nemiloase pentru dominaţie. Vai de cei slabi!" Iar dacă pentru alte ţări (Polonia, Cehoslovacia, Regatul sîrbilor, croaţilor şi slovenilor, Belgia) marii învingători consimţeau să facă unele concesii, pentru România —- care avea petrol şi înţelegea să şi-1 apere îndeosebi de pretenţiile americane! — nu exista deloc înţelegere. Pentru a-şi subordona economia ţării, „puterile asociate" orchestrau de conivenţă condiţii inacceptabile oricărui-stat suveran. în *Tratatul de pace cu Austria* figurau clauze ce puneau, de fapt, sub semnul întrebării independenţa cucerită' la 1877. Deosebit de jignitoare erau* stipulaţiile potrivit cărora România era obligată să semneze o convenţie specială ce garanta drepturile minorităţilor şi dreptul marilor puteri de a controla felul în care se aplicau legile şi reglementările referitoare la minorităţi; o altă convenţie reclamată de „Puterile Aliate şi Asociate" prevedea liberul tranzit — timp de cinei ani — al mărfurilor, mijloacelor de transport şi resortisanţilor acestor state „fără nici un fel de vamă şi *în condiţii cel puţin egale* (s.n.) cu cele rezervate supuşilor români"; în fine, România, stat învingător, care-şi jertfise a douăzecea parte din populaţie pentru triumful cauzei comune, trebuia să efectueze plata unei considerabile părţi din datoria de stat a defunctei Austro-Ungarii. în faţa acestor pretenţii, Brătianu a reacţionat viguros, cu demnitate şi rigoare. în cea de-a opta şedinţă plenară (31 mai 1919), premierul român a notificat, între altele, faptul că guvernul pe care-1 conduce înţelege „să asigure pe tot cuprinsul noului regat drepturile şi libertăţile minorităţilor, printr-o largă descentralizare administrativă

de natură să garanteze populaţiilor alogene libera lor dezvoltare în ce priveşte limba, învăţămîntul şi exercitarea cultului lor". Propunînd o nouă redactare aunor alineate din articolul 5, el sublinia, pe de altă parte, următoarefe: „De o manieră generală, România este gata să accepte orice dispoziţie pe care statele care fac parte din Liga Naţiunilor ar admite-o pe propriul lor teritoriu în această privinţă. în alte condiţii România nu ar admite în nici un caz intervenţia guvernelor străine în aplicarea legilor sale interne. [...] România nu ar subscrie la,stipulaţii care i-ar limita drepturile de stat suveran şi, în această ordine de idei, se consideră că drepturile statelor sînt aceleaşi pentru toţi.••[.•.•.] în speţă, o intervenţie străină, care nu acordă nici o libertate în plus faţă de cele pe care statul român este hotărît să le garanteze tuturor cetăţenilor săi, ar putea compromite opera de fraternizare pe care guvernul român o are în vedere. Pe de altă parte, anumite minorităţi s-ar considera scutite de orice recunoaştere faţă de stat, care contează în mod precis pe dezvoltarea acestui sentiment pentru: a cimenta fraternizarea naţionalităţilor; pe de altă parte, se dă naştere unui curent, care tinde să creeze două categorii de cetăţeni în acelaşi regat: unii încrezători în solicitudinea Statului, alţii dispuşi să-i fie ostili şi să•". caute protecţie în afara graniţelor. Istoria dovedeşte că protejarea minorităţilor concepută de asemenea manieră a contribuit mai mult la slăbirea statelor decît la consolidarea lor" *(Desăvîrşirea unităţii naţional-statale a poporului român. Recunoaşterea ei internaţională,* voi. III, p. 402—403); O poziţie similară adopta L I . C, Brătianu şi în controversata problemă a liberului tranzit: „România declară că este dispusă să ia toate măsurile destinate să faciliteze tranzitul şi să dezvolte comerţul cu celelalte naţiuni. Ea va accepta în această problemă toate dispoziţiile de ordin general pe care Liga Naţiunilor le va decreta şi care vor fi valabile pentru toate statele care fac parte din această ligă, precum şi cea stabilită în diferite comisii speciale ale Conferinţei de Pace la care au aderat delegaţii români" (ibidem, p. 403—404). întrucît modificările propuse de delegaţia română n-au fost aprobate de aliaţi, aceasta a refuzat să semneze Tratatul de pace cu" Austria şi s-a retras demonstrativ, la 2 iulie 1919, de la Conferinţă.

1 — *Antonio Starrabba,* marchiz *di Rudini* (1839—1908), om politic italian, lider al partidului Juna dreaptă. Şef al

unui guvern de concentrare (1891—1892), a reînnoit aderarea Italiei la Tripla Alianţă, dar a impus cheltuieli militare excesive, care i-au provocat căderea. Revenit la putere după dezastrul italian de la Adua, a condus un nou guvern (1396—1898) care a renunţat la pretenţiile asupra Etiopiei şi a dus o politică de apropiere de Franţa.

2 — *Emilio Visconti-Venosta* (1829—1914), om politic italian, de mai multe ori ministru de Externe al ţării sale. S-a distins prin echilibru, prin simţul de a-şi adecva politica la realităţile momentului. Iniţiator al imperiului colonial italian şi partizan al Triplei Alianţe. Autor al volumului *Ricordi di gloventu (Amintiri din tinereţe,* 1904J. în corespondenţa cu Maiorescu, Zamfirescu îl socotea cînd „olimpic, dar mălăieţ", cînd „dulceag şi încet".

3 _ *Antonino釈ternd Castelo,* marchiz *di San-Giuliano* (1852—1914), om de stat italian, ministru de Externe între martie 1910 — octombrie 1914, propovăduitor viguros al expansiunii italiene în Africa. A dus o politică de apropiere progresivă de Antantă, încercînd — în acelaşi timp — să menţină relaţii bune cu Puterile Centrale. Deşi a reînnoit, în 1912, aderarea Italiei la Tripla Alianţă, la izbucnirea războiului a pledat pentru o neutralitate armată. Poziţia lui coincidea, aşadar, în unele puncte, cu aceea a lui 1.1. C. Brătianu.

4 — Referire la fondul documentar descoperit de autor în urma morţii lui Antonio Allievi. O scrisoare către Maiorescu din 28'mai/9 iunie 1896 conţine detalii interesante: .„Bătrînul a fost bolnav şi a murit în casă la mine. [. ..] Era o încîntătoare natură, bătrînul! Fiu de ţăran lombard, cucerise toate rangurile sociale, cu puterea iniţială a vigoarei poporului şi mai ales cu simpatia secretă a naturilor armonice (care/fie zis în treacăt, e aşa de mare în d-voastră), cucerise ranguri şi pe soacră-mea, contesa Bonacina-Spini, pe care n-am cunoscut-o şi n-am apreciat-o decît zilele astea, din hîrtiele şi corespondenţa găsită pe urma lui socru-meu. Doamne, ce'generaţie interesantă! Ce simţiminte nobile, ce suflu de patriotism în lumea asta de la '48 şi '59, în Italia ! închipuiţi-vă c-am găsit ţidule şi ordine de surghiun ale poliţiei austriace; un caiet copiat tot de mîna ei, cu scrisori de ale lui Emilio Dandolo, Luciano Manara etc.; cocarde revoluţionare, programe de întruniri secrete — o mulţime de nimicuri emoţionante, care m-au făcut să stărui în reintegrarea figurei interesante a soacră-mei şi s-o iubesc, alături de imaginea mortului de ieri" *(Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori (1884—1913),* ed. cit., p. 169—170).

5 — *Luciano Manara* (1825—1849), patriot şi militar italian, participant la luptele revoluţionare din vara anului 1848 („Cele 5 zile ale oraşului Milano"). După înfrîngerea de la Custozza şi reîntoarcerea austriecilor în Lombardia a trecut împreună cu batalionul său de voluntari în Piemont şi a luat parte la luptele din 1849. Piemontezii fiind înfrînţi la Novară, s-a pus, împreună cu resturile unităţii sale, în serviciul Republicii Romane (martie-iulie 1849) proclamate de Mazzini. împuşcat în noaptea de 29/30 iunie 1849, în timpul asedierii Romei de către trupele franceze venite în sprijinul papei. Anul morţii {1894) indicat de Al. Săndulescu în notele celui de-al şaptelea volum din seria *Operelor* zamfiresciene (p. 720) este, evident, greşit. Probabil că nu-i vorba decît de concursul involuntar al tipografului!

6 — *Adua,* oraş în Etiopia. Aici a fost zdrobit, la 1 martie 1896, corpul expediţionar italian care urmărea cucerirea vechiului stat african. Trupele etiopiene au fost conduse de negusul Menelik al II-lea (1889—1909).

7 — *Vittorio Emanuele Orlando* (1860—1952), jurist si om de stat italian. Iniţial ministru de Interne (1916—1917), în octombrie 1917, după dezastrul de la Caporeto, a devenit şeful unui guvern autoritar, care a iniţiat ample represiuni antisocialiste. în 1919 făcea parte din „Consiliul celor patru" (sau „Cei Patru Mari"), alături de Wilson, Clemenceau, Lloyd George, organism care şi-a asumat arbitrar puteri dictatoriale în faţa „micilor aliaţi". Lipsa de receptivitate a lui Wilson faţă de pretenţiile italiene asupra Dalmaţiei l-a determinat să părăsească lucrările Conferinţei de la Paris (21 apr. — 15 mai 1919). După acest gest, departe de a fi primit călduros de către „minister, parlament şi rege", a fost înlocuit la cîrma guvernului prin Nitti (iunie 1919). După 1924 s-a aflat în opoziţie faţă de guvernarea lui Mussolini, ale cărui metode le anticipase totuşi. După 1944 a fost ales deputat (1946) şi senator (1948). Autor al unor interesante *Memorii* apărute (postum) în 1961.

8 — *Niculae Petala* (1869—?), general de divizie, participant la majoritatea luptelor de pe.frontul românesc. în 1919 comanda corpul IX al armatei, fiind înlocuit din dispoziția guvernanților liberali. în 1925 e numit în funcția de inspector general al armatei. Senator de drept. Autor al volumelor *Dușmanii armatei* (1895), *Păreri asupra reorganizării infanteriei* (1908), *Discuțiuni în jurul legii cadrelor* (1932).

P. 110 **PETRE CARP**

îndreptarea, II, 153, 26 iunie 1919, p.1.

Citit împreună cu portretul șaint-simonian așternut— în toamna lui 1914 — în „caietul secret", crochiul din *îndreptarea,*'punctat de amenitățile curente în necroloage, indică părerea finală a lui Zamfirescu față de bătrînul (fost) lider junimist. Accentele encomiastice din corespondența cu Maiorescu („Știți că eu cred orbește în geniul politic al d-lui Carp și în viitorul junimismului...") dispar, cedînd locul unor judecăți mai echilibrate din care nu lipsesc nici admirația, dar nici compasiunea și rezerva. Soarta „modelului" fusese în ultimii ani dintre cele mai triste. Prietenia cu Maiorescu se rupsese în 1912, după scandalosul epilog al „afacerii tramvaielor", cînd criticul, acum politician influent, se desolidarizase de comilitonul de-o viață. în singurătatea lui— mohorîtă și disprețuitoare — Carp păstră atîta ranchiună lui Maiorescu, încît nici nu participă la înmormîntarea criticului,, sub cuvîntul că nu putea să-i facă o politeță pe care acesta nu putea să i-o întoarcă. în istoricul consiliu de coroană din august 1914, Carp se văzu dezavuat de majoritatea participanților la discuții. Filogerman, partizan al intrării în război de partea Triplicei, își „dărui" cei doi fii patriei, dar dori ca armata în care luptau aceștia să fie învinsă. Unul din ei muri. La Țibănești comenta dezgustat deciziile lipsite de demnitate ale „elevului" său, Al. Marghiloman, în fine, ca o ultima picătură ce umplu paharul cu amărăciuni al unei vieți, un comisar regal se deplasă — după victorie — la Țibănești pentru a cerceta actele „antidinastice" ale singuraticului bătrîn. în ultimele luni, văzînd că idealul , unității naționale se realizase totuși, pe căi total diferite decît cele pe care le întrezărise el, ar fi spus cu morga și

causticitatea lui dintotdeauna: „România are atîta noroc încît nu-i trebuie oameni de stat". Să fi fost și o recunoaștere (involuntară!?) a propriei inutilități?

P. 112 **DUHAMEL**

îndreptarea, II, 156, 1 iul. 1919, p.1.

între textele din faza finală ale „gazetarului" Duiliu Zamfirescu acesta e, poate, cel care se apropie cel mai mult de condiția literaturii. Argumentația ideologică, opțiunile și vanitățile partizane, retorica persuasiunii proprie celui **ce** vrea să-și cucerească pas cu pas cititorul fac loc de astă dată înscenării literare, memorialului fals, dar plin **de** nerv epic. Cîteva pagini sînt suficiente pentru a reînvia un moment istoric dramatic și un personaj capabil să incite toate calitățile amatorului de „fiziologii" care a fost, în momentele lui de maliție, părintele Comăneștenilor. Probabil că-tocmai această măsură de irivenție literară, cîtimea **de** ficțiune etalată aici imprudent ar stîrni îndoiala istoricului doritor **de** certitudini asupra faptului relatat. Dar oare aceasta ar fi numai reacția istoricului? Criticul și istoricul literar ar proceda altfel? Nu s-ar îndoi **ei,** vorba poetului, „dac-așa oameni întru adevăr au stat"? Și totuși, întîmplările evocate tîrziu, la vreo trei sferturi de veac **de** la petrecerea lor, s-au desfășurat în bună parte chiar așa cum **le** descrie „memorialistul" neașteptat. Cercetat cu atenție, verificat cu alte mărturii de epocă, episodul din viața lui Eliade pare să **fi** decurs după scenariul zamfirescian. Nu avem, din păcate, o *Viață a lui Eliade* în genul celei dedicate de Șerban Cioculescu lui Caragiale. Cele două tentative datorate lui I. Crețu și Gh. Corneanu suferă fie de tentația apologeticii, fie de morbul — nu mai puțin periculos — al romanțării. (O noutate de ultimă oră — și totodată o împlinire a unui vechi deziderat este apariția temeinicului studiu al lui Mircea Anghelescu, *Ion Heliade Rădulescu. O biografie a omului și a operei,* Editura Minerva, București, 1986. „Contradictoriul" Eliade are în sfîrșit parte de o imagine exactă și comprehensivă, eliberată de apăsarea unor inimiciții și tabuuri!). Cronologia unei existențe agitate e de refăcut cu migală și precauții, coroborînd datele discordante.

Care sînt însă certitudinile? Pe ce date pozitive se sprijină „fiziologia" zamfiresciană? Cum se explică raporturile contradictorii şi dificile ale lui Eliade cu absolutismul ţarist şi, mai ales, cu reprezentanţii lui în Principate? Filoturcismul scriitorului e, dealtminteri, cu atît mai curios cu cît unul dintre primele gesturi politice şi literare ale enigmaticului personaj a fost vestita *Odă la Campania rusească de la 1829.* în 8 septembrie 1829 poetul exulta în versuri stîngace: „Crucea iarăşi luminează/ Pe vechiul său, drag pămînt;/ Semiluna se-nfruntează/ Aproape d-al său mormînt". Anii imediat următori au produs o inversare a perspectivei şi e de crezut că prin mintea lui Eliade (şi a altora, dealtminteri) a cîştigat loc judecata că o putere suzerană cu o autoritate în decădere, mai mult nominală, e preferabilă uneia pline de vitalitate, înclinată spre o tutelă riguroasă asupra „protejaţilor". Cauzele acestei schimbări sînt multe şi nu acesta e locul potrivit pentru a insista asupra lor. Cîteva detalii se cer însă cunoscute. Din cordiale — cum erau la început — raporturile cu generalul conte Kiseleff, preşedintele plenipotenţiar al divanurilor Moldovei şi Munteniei în timpul administraţiei militare ruse (1828—1834), devin încordate după studiul *Repede aruncătură de ochiu asupra originei şi limbei românilor,* pe care Eliade îl publică şi în franceză *(Coup d'oeil sur Vorigine et la langue des Valaques)*, fără a-1 supune în forma lui integrală cenzurii „protectorului". Cum un ofiţer rus susţinuse într-un memoriu, scris probabil din înalt ordin, că alfabetul şi limba română erau slavone, „fricosul" Eliade se hazarda să replice: „Puţinele vorbe slavoneşti nu schimbă nici natura românului, nici ţesătura limbii lui, al căreia mecanism este tot acela cu al surorilor ei: italiana, franceza ş.c.l.; formarea cazurilor, verburile auxiliare, conjugarea verburilor, timpii compuşi, infinitivele, participiile trecute, toate dovedesc aceeaşi urzeală cu a limbilor de sus". Avea dreptate, fireşte, dar abia scăpă de surghiun!

După plecarea lui Kiseleff, care iniţiase totuşi şi prefaceri utile principatelor, încurcăturile lui Eliade cu consulii ţarişti se înmulţesc. Avu conflicte surde ori deschise cu un Mitzachi, apoi cu un baron Ruckman şi cu un obscur Daşcov, ciocniri în care nu trebuie să-1 vedem întotdeauna ca pe o victimă nevinovată. Un tiraj clandestin din *Regtilamentul organic* pe care-1 scoase bogatul editor Eliade duse acest antagonism la culmi greu de întrecut. Performanţa depăşirii

lor se ivi odată cu venirea în Principate a generalului ţarist Al. O. Duhamel, care făcu la început figură de consul. Din martie pînă în iunie acesta duse o politică dibace care consta pe de o parte în aţîţarea agitaţiei revoluţionare, iar pe de alta în încurajarea atitudinilor autoritare ale domnitorului. Din ciocnirea acestor două forţe ar fi avut de cîştigat cei care ar fi venit apoi în numele restabilirii ordinii. Perspicace, cu simţul practic al celor aflaţi de secole în „calea răutăţilor", Eliade intui manevra şi o destăinui domnului. Rezultatul a fost că Bibescu suprimă, la 27 mai 1848, *Curierul românesc,* desigur la instigaţia, ca să nu zicem ordinul, generalului-consul.

Ce s-a mai întîmplat după aceea a spus-o Eliade însuşi în cîteva rînduri. într-o broşură de propagandă tipărită la Paris în 1850 e narată succint „surpriza" pregătită lui Duhamel: „Ce fut alors qu'ils (Ies chefs du parti national-n. n.) se determinerent â operer une surprise, â confondre et paralyser ce Mephistopheles materiei et massif [...], type rare de genie moscovite. Admirable diplomate! Ies Roumains, en le voyant, s'etaient ecries: Voilâ l'ours! et Ies Tsigans le saluerent par un charivari, en faisant executer sous ses fenetres le dans de l'ours et en lui chantant la ballade du grotesque animal" *(Le Protectorat du Czar ou la Roumanie et la Russie,* Nouveaux documents sur la situation europeenepar J.* R., temoin oculaire des evenements qui se sont passes en Valachie de 1828 â 1849. Avant-propos de Sebastien Rheal, Comon Editeur, Paris, 1850, p.42). „Balada" amintită e *Cîntecul ursului,* poemă viguroasă, saturată de otrăvurile lexicale heliadeşti şi ritmată cu refrenul străveziu „Diuha! Diuha-măi"/Textul său integral e de găsit în I. Heliade Rădulescu, *Opere,* I, Poezii. Ediţie critică de Vladimir Drimba, cu un studiu introductiv de Al. Piru, col. „Scriitori români", Editura pentru literatură, Bucureşti, 1967, p. 164—166, astfel că aici voi reproduce doar cîteva strofe elocvente: „Vino, ursule, la joc/ Şi pămîntu bate-n loc,/ Şi mi-ţi joacă muschiceşte,/ Ad' piciorul căzăceşte;/ Joacă bine, măi Martine, /Să-ţi dau pîine cu măsline, /Să-ţi mai dau şi altceva,/ Să fie pe seama ta. /Diuha, Diuha-măi!/ /Să te văz, fecior de lele, /Fă o tumbă d-ale grele,/ Să ne-arăţi vreun marafet,/ Alivanta! berechet !/• Tinde cracul, deh, *skaril*!/ Cu piciorul fă *pali ! /* Că pînă la împăratul ... / Zicătoarea-o ştie satul/ Mînca-l-ai să-1 mănînci tot, / Să te lingi cu el pe bot! Diuha, Diuha-măi/ /Nais te chira-

saimos /Te delo del bah / Uabule flandăra / An doi gheneral baros / Dabule bacşişul, / Că vin hoţii de păgubaşi". Bucureştenii au înţeles, desigur, la care „împărat" şi la ce „general mare" se referea, codificat, ursarul.

Să fi fost acesta Eliade însuşi, cum crede Zamfirescu? Eliade istoriseşte altă versiune în nota consacrată satirei în *Curs de poezie generală. Satirele şi fabulele[lui I. Heliade-Rădulescu,* Tipo-Litografia Naţională Ralian Samitca, Craiova, 1883, p. 132-133:

„Rusia la 1848 avea mari interese să ocupe Principatele mai înainte d-a începe răscoala din Ungaria. Trimise, dar, aci pe Duhamel, care avea misiunea d-a face *o zaveră* în România, silind astfel pe ţară să cheme pe muscali spre a potoli acea turburare.

.Duhamel, cum veni în Bucureşti, priimi pe boieri cu ţigara în gură şi într-un mod necuviincios.

Heliade, aflînd purtarea acestui diplomat şi tendinţele ruseşti, îi făcu satira de mai la vale, pe care o traduse în franţozeşte şi i-o trimise într-un plic. A două zi după ce o ceti, Duhamel s-a pomenit cu un ursar că vine pe timpul mesei şi se puse a juca ursul în curtea sa, recitind această satiră. >

Cum termină cîntecul, ursarul a fost arestat şi dus la poliţie. La interogatoriul făcut, el răspunde că un domn, găsîndu-1, i-a dat cîţiva galbeni ca să joace ursul şi şă zică acel cîntec într-o curte boierească unde se află şi o fată frumoasă, după care moare acel domn şi n-o poate vedea într-alt mod decît dacă va ieşi să privească la jocul ursului.

Ţiganul, speriat, a început să strige:'

— Cinstiţi boieri, na-vă galbenii daca sînt de furat, lăsaţi-mă numai să plec.

Bietul ursar nu înţelegea scopul pentru care făcuse să joace animalul său.

Lectorii cari ar dori să afle mai multe decît putem noi pune aci, le recomandăm *protectoratul ţarului* şi *istoria revoluţiunii din 1848,* scrise de Heliade".

în comentariul pe care-1 dedică satirei (în aparatul critic al primului volum din *Operele* eliadeşti), VI. Drimba adaugă: „în anunţul despre punerea sub tipar a *Cursului întreg de poezie generală* a lui Heliade, publicat în *Atheneul Român,* I, nr. 6—7, noiembrie-decembrie 1866, p. 226, satira figurează cu titlul *Dukamiliei"* (ed. cit., p. 457).

în volumul *de Poezii inedite* (1860), în care era inclusă pentru prima dată, satira e datată „1848, mai 20". însă e, evident, o post-datare făcută într-un moment în care memoria scriitorului începea să aibă fireşti ezitări. Mai logic e ca ziua scrierii ei să fie căutată după 27 mai, dată la care *Curierul românesc îşi* înceta, din dispoziţii arbitrare, apariţia. Spectacolul pitoresc şi zgomotos trebuie deci să fi avut loc, cum deducem din relatarea lui Eliade, pe la sfîrşitul lui mai, începutul lui iunie. După Islaz, Eliade, devenit ministru al Instrucţiunii Publice, apoi locotenent domnesc, începu să-şi cumpănească gesturile, făcînd „politică subţire". A-l provoca pe influentul personaj ţarist arii fost în ochii lui oimprudenţă. Să sefi repetat totuşi gestuldupă 15/27septembrie, cînd trupele ţariste comandate de generalul A. N. Liiders trec Milcovul în Ţara Românească? Greu de crezut. Oricum, armata intervenţionistă fusese chemată de acelaşi Duhamel, care urmărea faptele la faţa locului, căutînd înfrigurat prilejul de acţiune. l-l dau chiar turcii prin masacrele din 13 septembrie şi Duhamel nu întîrzie să-i scrie lui Luders: „Generale, prilegiuL legal pentru intrarea trupelor maiestăţei-sale în Valâchia ne e dat chiar de către turci. Turburarea e săvîrşită, sîngele a curs. Turcii au intrat ca nişte barbari, armatele -noastre trebuie să intre ca protectoare. Grăbeşte-te, generale, d-a trece graniţa: Valahîa e a noastră. Iată momentul d-a pune mina pe Orient şi-a ameninţa Occidentul" (I. Heliade Rădulescu, *Amintiri asupra istoriei regenerării române sau evenimentele de la 1848,* Tipografia moderna „Grigorie Luis", Bucureşti, 1893, p. 245). Misiva generalului cade în mina revoluţionarilor datorită prefectului districtului Buzău, Scarlat Voinescu, care aresta pe mesager, scoase o copie după scrisoare în prezenţa notabilităţilor oraşului, apoi dete drumul curierului. Cum s-a văzut, Luders n-a întirziat. Lucru simptomatic, casa lui Eliade fu desemnată drept cazarmă pentru cazaci. în camerele mari fură încartiruiţi soldaţi, în curtea largă fură aduse tunuri, iar în grădină cai. Eliade fugi în Transilvania, la Braşov, în 17 septembrie 1848. Ideea că numai cu o zi înainte arii adus curiosul saltanat sub ferestrele cîştigătorului partidei mi se pare neverosimilă. Rămîne însă o enigmă cine a făcut versurile citate de Zamfirescu şi cum au circulat ele în timp." Probabil, ca de-atîtea ori, fantezia populară (care-1 proiectează pe Eliade într-o neaşteptată lumină simpatică!) a lucrat cu spor.

îndreptarea, II, 207, 20 august 1919, p.1.

Efectuată sub imperiul rivalităților de partid, al vechilor umori antiliberale, paralela între *Cavour* şi *Brătianu* indică încă o dată posibilitățile — deloc neglijabile — ale *polemistului* Duiliu Zamfirescu. Dar ea dezvăluie, pe de altă parte, şi limitele *politicianului* Duiliu Zamfirescu, înclinat prea mult spre atitudini concesive, în raporturile cu „puterile aliate şi asociate". Cum am arătat şi mai înainte, nu simple „înlesniri de tranzit" pe teritoriul național erau refuzate de cabinetul Brătianu, ci pretențiile de tratament privilegiat şi tentativa de a-i scoate de sub controlul legilor şi autorităților româneşti pe supuşii puterilor învingătoare. La fel, nu colaborarea cu „capitalul străin" era înlăturată din principiu din vederile respectivului cabinet, ci încercarea de a subordona practic economia României unui singur stat, S.U.A., neglijîndu-se astfel alianțele tradiționale. Erau acestea numai „rodomontade" cum credea, furat de propria elocință, polemistul? Sigur, o anumită miză, bine mascată sub efecte retorice, nu-i imposibilă. Rămîne însă faptul cert că atunci cînd justele exigențe ale națiunii înfățişate Consiliului Suprem de la Paris au fost respinse de „cei cinci mari", guvernul Brătianu a demisionat (la 12 septembrie 1919), susținînd că nu-şi poate pune semnătura pe un tratat „incompatibil cu demnitatea şi independența națională" cum era cel de la Saint-Germain. Inconvenientele acestui tratat fuseseră, dealtminteri, semnalate şi de Zamfirescu în articolul *Pacea cu Austria (îndreptarea,* II, 161, 6 iulie 1919, p.l)...

1 — *Innocențiu al X-lea* (Giovanni Battista Pamphili), papă între anii 1644—1655. A denunțat clauzele religioase ale Păcii Westfalice (1648) si a condamnat tezele janseniste (1653).

2 — *Cornelius Jansen,* zis *Jansenius* (1585—1638), teolog olandez, episcop de Ypres. în lucrarea *Augustinus,* apărută postum, comenta dintr-un punct de vedere personal tezele Sf. Augustin asupra grației, liberului arbitru şi predestinării, fondînd astfel jansenismul, doctrină ce urmărea regenerarea morală a catolicismului.

3 — *Dumitru (Take) Ionescu* (1858—1922), om politic român, fruntaş al Partidului Conservator-Democrat (1908), de mai multe ori ministru şi prim-ministru (17 dec. 1921 — 19 ian. 1922). Adept al intrării României în război de partea Antantei. Ca ministru de Externe (13 iun. 1920—11 dec. 1921), a fost unul din arhitecții *Micii înțelegeri.* învrăjmăşit în ultimele luni ale vieții cu Duiliu Zamfirescu. Mort în Italia în urma unei intoxicații cu stridii. Rivalul lui era răpus, cam în aceleaşi zile, de o criză hepatică provocată de ciuperci.

4 — *Stelian Popescu* (1874—1950), avocat, ziarist şi om politic. în ciuda unor antecedente dubioase, a fost ministru de Justiție în guvernele Take Ionescu, Barbu Ştirbei şi I. I. C. Brătianu. Ca director al *Universului* (1903—1944), a susținut o politică de dreapta. Din 1941 s-a stabilit în Elveția, unde a şi încetat din viață.

5 — *Giuseppe Mazzini* (1805—1872), patriot, om politic şi publicist italian, lider al mişcării de emancipare națională cunoscută sub numele de „Risorgimento". Carbonar în tinerețe, a organizat societatea revoluționară „Tînăra Italie" (1831). în timpul revoluției de la 1848—1849 a jucat, pe scena politică italică, un rol proeminent. Membru al triumviratului care a condus Republica romană (martie-iulie 1849). După eşecul revoluției s-a stabilit în Anglia, întemeind (împreună cu Kossuth Lâjos şi Ledru Roilin) „Comitetul democratic european" (1850).

6 — Aşa cum este plasată, ironia de aici este şi inutilă, şi nedreaptă. Nu doar clientela electorală liberală, ci întreaga opinie publică românească aproba pe deplin atitudinea de rezistență adoptată de premierul român față de unele prevederi vexante ale Tratatului de pace cu Austria. LI. C. Brătianu avea în vedere, îndeosebi, primul alineat al art. 5 din partea a treia, secțiunea a IV-a, a proiectului de tratat cu Austria (paragraf care legitima intervenția guvernelor străine în scopul „protejării" minorităților naționale alogene) şi al doilea alineat al aceluiaşi articol (în cuprinsul căruia erau prevăzute condiții de tranzit şi vamă „cel puțin egale cu cele rezervate supuşilor români"). Pentru lămuriri suplimentare, v. *Desăvîrşirea unității național-statale a poporului român. Recunoaşterea ei internațională,* voi. III, ed. cit., p. 389— 413).

P. 119 ' **APELURI LA UNIRE**
Diu corespondenţa mea cu T. Maiorescu

îndreptarea, II, 212, 23 august 1919, p.1.

Pentru cel interesat să cerceteze organicitatea ideologiei literare (şi nu numai literare!) zamfiresciene, articolul acesta oferă un argument în plus asupra existenţei unor adevărate „puncte fixe" în gîndirea scriitorului. Moralizarea ardelenilor în problema (spinoasă şi greu explicabilă în cîteva notaţii gazetăreşti) a „patriotismului colectiv" propriu oamenilor politici români, reliefarea unităţii în diversitate de care dădea dovadă lumea lor nu sînt atitudini de ultimă oră. în *Pilde bune* accentele de acum figurau aproape identic, în *literatură,* antecedentele acestor opinii sînt şi mai vechi, în *îndreptări,* un ardelean, părintele Moise Lupu, făcea aceeaşi demonstraţie în faţa unui public bucureştean incredul şi' predispus la zeflemea: „Domnia-voastră —- declama patetic clericul transilvan — aveţi oameni politici, şi literaţi, şi artişti, ca toate ţările deopotrivă noastră, ca Belgia, ca Olanda, ca Portugalia, ba unii poate mai mari decît timpurile lor. [. . .] Aveţi oameni ca d-nii Sturdza, Carp, Maiorescu; aveţi alţii mai tineri, ca d-nii Take Ionescu, Marghiloman, Filipescu, Haret, fraţii Brătieni, al căror patriotism, a căror înţelepciune sunt mai presus de orce îndoială. Numai, ei luptă, şi în lupta lor pot fi violenţi, cruzi, adesea chiar nedrepţi unii cu alţii. Nu vă este însă iertai domnielor-voastre să confundaţi lupta lor cu viaţa lor." în „luptă" erau şi oamenii politici din România anului 1919, şi dacă e să adoptăm grila zamfîresciană, modalităţile de soluţionare a problemelor privitoare la „interesele superioare ale ţării" erau diferite de la un partid la altul (iar uneori chiar în interiorul aceleiaşi formaţiuni!). Avertismentul dat de Zamfirescu ardelenilor („Nu confundaţi Liga Poporului cu celelalte partide!") poate fi citit în doua chipuri flagrant deosebite. „Sfătuitorul" putea fi şi un politician care încerca printr-o stratagemă abilă să adoarmă bănuielile liderilor Partidului Naţional Român faţă de infiltrarea averescană pe teritoriul transilvan, dar şi un naiv idealist care lua de bune principiile, fără să vadă ce se ascundea în spatele lor. Nici obiecţiile din *Românul* relative la presa şi oamenii politici din România Veche nu erau, pe de altă parte, lipsite de tîlc. Burghezia ardeleană dornică să-şi menţină intact fieful electoral avea tot interesul să proiecteze o imagine defavorabilă asupra rivalilor politici de peste munţi în momentul în care Marele Sfat Naţional convocat în plen, în 29 iulie, la Sibiu, dezbătea proiectele Legii electorale şi Legii agrare.

Revenind la *literatul* Zamfirescu, ar fi de remarcat spiritul autocritic cert; chiar excesiv, cu care-şi judecă primul roman. Cîţi scriitori ar fi în stare să-şi califice debutul literar ca fiind „fără nici o valoare"?

1 — Orator redutabil, Maiorescu credea, cu toată convingerea, în primatul vorbirii asupra scrisului măcar în sfera exprimării „sincere" a gîndurilor: „Din viu grai altfel se împărtăşesc gîndurile. Orce scriere e o meşfeşugire", îi scria el discipolului mai tînăr de la Roma.

2 — *Ion (Iancu) Kalinderu* (1840—1913), administrator al Domeniilor Coroanei. Membru al Academiei Române şi preşedinte al ei (1904—1907), a fost, ca şi fratele său, Nicolae Kalinderu, un pasionat colecţionar de artă. Fondator al muzeului de artă bucureştean şi autor al unor ilariante studii precum *Barba la romani.*

3 — Dr. *Constantin I. Istrati* (1850—1918), savant român, membru al Academiei şi preşedinte al acesteia între 1913—1916. Fondatorul şcolii româneşti de chimie şi întemeietor al Societăţii române de ştiinţe (1890), al Asociaţiei române pentru înaintarea şi răspîndirea ştiinţelor. Autor a numeroase studii didactice din domeniul chimiei.

P. 124 **APELURI LA UNIRE [II]**
Din corespondenţa mea cu T. Maiorescu

îndreptarea, TI, 213, 26 august 1919, p. 1—2.

Procesul intentat „partidelor istorice" din România indică în Duiliu Zamfirescu un om politic idealist. Liga Poporului va prelua curînd (adică în momentul în careva ajunge la putere) întreg arsenalul de malyersaţii al „roşilor" şi „albilor" tradiţionali. După numai doi ani N. Iorga va stigmatiza politica averescană în aceşti termeni edificatori: „ ... o

ţară întreagă e martoră a necrezutelor afaceri din care trăiesc miile de viermi ai stricăciunii politice grupate în jurul lui Averescu". „Rectificarea conştiinţelor", la care visa romancierul, nu se manifestase deci şi în planul vieţii politicii a timpului!

1 — Referire la Mînjina, moşia lui C. Negri.

2 — Textul maiorescian originar e uşor alterat în transcrierea lui Zamfirescu. în realitate criticul scria: „Cu 100 000 frci pe an ai vrea să mă dezrobeşti din avocatură, ca să am răgazul de a scrie?" *(Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori (1884—1913),* ed. cit., p. 318)'

3 — Mică intervenţie în text, al cărei mobil e recunoscuta discreţie zamfiresciană. „Romanul d-tale — susţinea criticul — trimis pe jumătate, nu mi l-a adus încă Jacques Negruzzi spre cetire" (ibidem, p. 342).

4 — Din delicateţe, sînt omise numele lui Vlahuţă, Slavici, Caragiale.

P. 130 DOMNUL VENIZELOS ŞI DOMNUL BRĂTIANU

îndreptarea, II, 306, 28/30 noiembrie 1919, p.l.

Vigoarea nouă a accentelor antibrătieniste din publicistica zamfiresciană îşi are explicaţiile ei. I. I. C. Brătianu nu mai era nici prim-ministrul omnipotent, nici liderul partidului cu cea mai mare reprezentanţă parlamentară. Demisionat la 12 septembrie, iscusitul politician a trebuit să constate (cu iritarea şi amărăciunea subînţelese!) reculul electoral al formaţiunii sale. Alegerile organizate la începutul lunii noiembrie de guvernul Arthur Văitoianu au dat cîştig de cauză Partidului Naţional din Ardeal (199 mandate) şi noului Partid Ţărănesc (130), liberalii fiind de-abia pe locul al treilea, cu 103 mandate, la bună distanţă totuşi de naţionalist-democraţii lui Iorga (27). Liga Poporului şi Partidul Socialist, care se abţinuseră de la alegeri, aveau totuşi cîte 7 mandate, neconcludente, desigur, pentru influenţa lor reală (mare). Cabinetul aflat la putere trebuia să se confrunte

cu ultimatumul Consiliului Suprem de la Paris, care, enervat de faptul că „guvernul român continuă [...] să negocieze cu Conferinţa ca de la putere la putere", cerea României „să se supună fără discuţie, fără rezerve şi fără condiţii rezoluţiilor" sale înainte de a fi ruptă orice legătură cu ea.

Neacceptînd ultimatumul, guvernul a demisionat, fiind înlocuit, la 5 decembrie, de un cabinet al „Blocului parlamentar", prezidat de Al. Vaida-Voievod. Ferm în probleme esenţiale, conciliant în amănunte, noul premier a obţinut modificarea unor clauze umilitoare din preambulul Tratatului Minorităţilor, ce figura în anexa Tratatului cu Austria. Fermitatea lui I. I. C. Brătianu dădea totuşi roade, chiar dacă „beneficiarul" avantajelor politice era altul. Cu toate acestea, în ţară (mai puţin) şi peste hotare campania antibrătienistă continua, un laitmotiv fiind şi paralela Venizelos-Brătianu. Să repetăm însă întrebarea lui Zamfirescu: prin ce fapte se explică *succesul* lui Venizelos şi insuccesul lui Brătianu? Un posibil răspuns oferă unul din martorii apropiaţi ai confruntărilor de la Paris, Al. Vaida-Voievod. Iată ce-i scria acesta lui Iuliu Maniu despre cel ce a spart, de fapt, frontul rezistenţei „micilor aliaţi":

„Venizelos declară că el nu poate aproba textul compus de noi înainte de amiază, e prea radical etc. (Era un text scris cu apă sfinţită.) Ceilalţi toţi eram de acord că trebuie să facem o declaraţie. Venizelos însă abstina, fără a spune nici da, nici ba în fond. Gesticula, ţipa, întrerupea. [..,.] Era penibil să-l vezi pe un om bătrîn ca Venizelos, pe care din depărtare şi eu îl ţinusem de cel mai mare bărbat de stat al Europei zilelor noastre, să-l vezi şi să-l auzi cum făcea pe farsorul spre a demonstra celor «mari» că el stă să se rupă de osteneala ce îşi dă spre a-l îndruma la moderaţie pe Brătianu şi spre a-i reţine pe ceilalţi ca nu cumva să se lase ademeniţi de Brătianu. Curat scena cînd liceanul, ştiind ochii profesorului îndreptaţi asupra sa, face pe băiatul model certîndu-i pe colegii săi răsfăţaţi.

Brătianu însă îl luă scurt de căpăstru pe moşul buiastru declarînd că lui nu-i pasă ce vor face ceilalţi; dînsul şi de va rămînea singur, va vorbi, căci nu poate suferi fără protest un asemenea procedeu şi ofensator şi periculos din partea celor patru. Atunci căzură vorbele:

Venizelos: Dar dumneata, d-le Brătianu, vorbeşti parcă ai reprezenta o ţară liberă şi independentă...

Brătianu: Desigur!

Venizelos: Ei vezi, eu nu mai am iluzia că aş reprezenta 0 ţară liberă şi independentă. Noi toţi sîntem la discreţia marilor puteri. Eu nu cred că mă pot opune voinţei lor.

Brătianu: Dacă d-ta renunţi la suveranitatea Greciei eu nu pot renunţa la aceea a României" *(Desăvîrşirea unităţii naţional-statale a poporului român. Recunoaşterea ei internaţională,* voi. III, p. 424—425).

1 — *Eleuiherios Venizelos* (1864^-1936), om politic grec de orientare liberală şi republicană. Prim-ministru (1910—1915; 1917—1920; ian! — febr. 1924 ; 1928—1932; ian.-mart. 1933). Din 1935 a trăit în exil.

2 — *Maurice Paul Emmanuel Sarrail* (1856—1929), general francez, comandant al corpului expediţionar de la Salonic. S-a menţinut într-o expectativă prelungită, întreruptă rar prin scurte atacuri.

3 — *Âristide Briand* (1862—1932), om politic francez, orator remarcabil. A fost de unsprezece ori prim-ministru şi de cincisprezece ori ministru de Externe. Iniţiator al Conferinţei de la Locârno (1925) şi al Pactului Kellog-Briand. Animator al Ligii Naţiunilor. Premiul Nobel pentru pace (1926).

A — Louis Barthou (1862—1934), om politic francez. Prim-ministru (mart. — dec. 1913). Ca titular al Ministerului de Externe (febr. — oct. 1934) s-a pronunţat împotriva revizionismului fascist şi pentru întărirea securităţii colective în Europa. Asasinat la Marsilia, împreună cu regele Alexandru 1 al Iugoslaviei, de către teroriştii ustaşi.

P. 133 SUFLETE CASTE

.îndreptarea, II, 309, 3 decembrie 1919, p. 1.

Zamfirescu are în vedere situaţia creată pe scena politică românească prin constituirea, la 25 noiembrie 1919, a „Blocului parlamentar" pentapartit format din deputaţii Partidului Naţional Român, Partidului Ţărănesc din vechea Românie, Partidului Ţărănesc din Basarabia, Partidului Democrat al Unirii şi Partidului Naţionalist-Democrat. Principala forţă, am arătat mai înainte, o reprezentau transilvănenii îndemînatec dirijaţi de Iuliu Maniu. Maestru al pertractărilor, „Sfinxul de la Bădăcin" căuta discret alianţa lui Averescu, spetind să-1 neutralizeze pe comandantul de oşti cu mare credit politic printre foştii soldaţi. Şi el, şi suita priveau cu bănuială gesturile generalului, părîndu-li-se, nu fără temei, că Averescu (ajuns, la 5 decembrie 1919, ministru de Interne în guvernul AL Vaida-Voievod) încearcă să-i subordoneze. în mijlocul acestor suspiciuni reciproce, Zamfirescu vine cu „sufletul cast" al scriitorului care şi-a construit opera sub semnul idealului naţional al Unirii.

P. 135 PĂRINTELE EPISCOP CRISTEA

îndreptarea, II, 330, 24 decembrie 1919, p. 1.

Articolul lui Zamfirescu justifică, nu fără iscusinţă, retragerea lui Averescu din fruntea Ministerului de Interne, post pe care-1, ocupase la 5 decembrie 1919. Contrar celor spuse de colaboratorul său apropiat, generalul n-a fost „eliminat", ci s-a dat deoparte singur, sperînd să provoace o criză guvernamentală care sâ-1 aducă la putere. Momentan, manevra nu i-a reuşit. în locul său şi al lui Goga (pînă atunci ministru al Instrucţiunii Publice şi al ^Cultelor!) în cabinet au fost cooptaţi Ion Borcea şi dr. Nieolae Lupu. Peste numai trei luni însă planurile averescane vor fi încununate de succes.

1— *Ion Mihalache* (1882—1963), om politic român, întemeietor al Partidului Ţărănesc, afoi lider al Partidului Naţional-Ţărănesc (1933—1937). De mai multe ori ministru, încercînd să fugă din ţară în iulie 1947, a fost condamnat la temniţă grea pe viaţă. în perioada în care-1 aminteşte Duiliu Zamfirescu, I. Mihalache era ministru al Agriculturii şi al Domeniilor, în care calitate propune proiectul legii pentru reformă agrară. îndoielile lui Zamfirescu asupra realizării proiectului ţărănist au fost confirmate de ulterioara desfăşurare a faptelor.

2 — *Ion Nislor* era în acel moment ministru de stat în guvernul „blocului", dar începuse să graviteze în orbita liberalilor.

3 — *Alexandru C. Cuza* (1857—1947), om politic şi publicist reacţionar, doctrinar al naţionalismului agresiv şi extremist. Colaborator, o vreme, al lui N. Iorga în cadrul Partidului Naţionalist-Democrat, în martie 1920 se retrage şi fondează Partidul Naţionalist-Democrat-Creştin. în 1923 va înfiinţa Liga Apărării Naţional-Creştine, grupare fascizantă din care se va desprinde ulterior Garda de Fier. A fost, împreună cu O. Goga, lider al Partidului Naţional-Creştin (din 1935) şi al guvernului (dec. 1937 — febr. 1938). V. *infra,* nota 4, p. 316, a articolului *Actul Unirei neînţeles.*

4 — *Paul Bujor* (1862—1952), om de ştiinţă şi scriitor, codirector (timp de cîteva luni) al *Vieţii româneşti.* în decembrie 1919 era preşedintele Senatului, pe cînd N. Iorga deţinea preşedinţia Camerei Deputaţilor.

5 — *Matei B. Cantacuzino* (1854—1925), jurist, profesor universitar şi orator excepţional. Ministru al Instrucţiunii Publice şi &1 Cultelor (29 ian. — 5 martie 1918) şi apoi al Justiţiei (27 aug. 1920—1 ian. 1921), în cabinetele conduse de generalul Averescu. Eminente contribuţii în domeniul dreptului familiei *(Elementele dreptului civil,* 1921). A scris, de asemenea, studiile *Despre libertatea individuală şi persoanele juridice* (1924) şi *Apărarea libertăţii scrisului* (1925). Om de mare distincţie şi probitate, nu s-a putut obişnui cu moravurile politicianiste, retrăgîndu-se demn. V. *infra,* comentariul la art. *D-l Matei Cantacuzino,* p. 340.

6 — *Miron Cristea,* pe numele de mirean *Ilie Cristea* (1868—1939), primul patriarh al bisericii ortodoxe române (din 1925). Ca episcop al Caransebeşului, a făcut parte din delegaţia care a prezentat solemn regelui Ferdinand — la 2 decembrie 1918 — declaraţia de unire a Transilvaniei cu România. Regent regal în 1926, apoi prim-ministru (febr. 1938 — mart. 1939) al guvernului de dictatură regală.

7 — *Alexandru Vaida-Voievod* (1872—1950), medic şi om politic, lider al Partidului Naţional Român, apoi al Partidului Naţional-Ţărănesc. Prim-ministru (1 dec. 1919—13 mart. 1920, iun. — oct. 1932 şi ian. — nov. 1933) şi ministru în mai multe rînduri, a dus o politică autoritară, antimuncitorească. Disident din P.N.Ţ., a creat în 1935 organizaţia fascizantă „Frontul românesc".

îndreptarea, III, 340, 2/4 ianuarie 1920, p. 1.

într-o formă concentrată, proprie publicistului de vocaţie, Zamfirescu prezintă problemele presante aflate la începutul anului 1920 în faţa lumii politice şi a factorilor de decizie din statul românesc unitar. Primul lucru care s-ar cuveni constatat este realismul unor judecăţi. Scepticismul cu care era privită, de pildă, rezolvarea în interes românesc exclusiv a problemei Torontalului s-a bizuit pe exacte raţionamente de geopolitică. Ponderaţi, guvernanţii români de atunci n-au mai insistat asupra acestei chestiuni nevralgice, care putea tulbura prietenia tradiţională dintre cele două state dunărene. Linia principială adoptată atunci a fost, dealtfel, confirmată şi mai tîrziu (în anul 1940!), cînd România nu a acceptat extensia teritorială în zona aflată cîndva în litigiu.

Cu calm a fost primită şi noua frontieră cu Ungaria, net dezavantajoasă pentru România în planul strategic. Ea se afla, dealtminteri, în spatele liniei convenite cu Antanta prin Tratatul din 4 august 1916, lăsînd sub altă cîrmuire un număr considerabil de români.

Activitatea intensă desfăşurată la Paris de delegaţia română, personal de primul-ministru Al. Vaida-Voievod, s-a soldat cu concludente rezultate în sfera recunoaşterii reunirii Basarabiei cu România. La 8 februarie 1920, după deliberări laborioase, Comitetul de experţi ai celor patru mari puteri confirma legitimitatea actului înfăptuit la 27 martie/9 aprilie 1918 de românii din Basarabia. „Convorbirile purtate de prim-ministrul român, Alexandru Vaida-Voievod, începînd din a doua jumătate a lunii ianuarie şi pînă la începutul iui martie 1920, eu G. Glemenceau şi Lloyd George, cu alte personalităţi occidentale au edificat pe cei în cauză asupra justeţei cauzei românilor", subliniază Vasile Arimia şi Mircea Musat în excelenta introducere la volumul al treilea de documente din seria *Mărturiilor* despre *Desăvîrşirea unităţii naiional-statale a poporului român. Recunoaşterea ei internaţională.*

în acelaşi studiu, model de rigoare, de cumpănire atentă a argumentelor, de respectare a adevărului istoric, se arată: „în ziua de 3 martie, Alexandru Vaida-Voievod avea o întrevedere cu primul-ministru englez Lloyd George, între-

vedere decisivă pentru recunoaşterea Unirii Basarabiei de către Consiliul Suprem, şi în aceeaşi seară primea Hotărîrea Consiliului Suprem asupra Basarabiei însoţită de o Notă introductivă a preşedintelui Consiliului Suprem, Lloyd George. [.. .] Hotărîrea, după motivarea cu privire la intîrzierea soluţionării problemei basarabene, preciza: « Guvernele Aliate îşi' dau seama că interesul cel mai mare al României, precum şi al statelor învecinate cere ca chestiunea Basarabiei să nu rămînă şi pe mai departe nedecisă. După ce s-au luat pe deplin în considerare aspiraţiile generale ale populaţiei basarabene şi caracterul moldovenesc (românesc, n.a.) din punct de vedere geografic şi etnografic al acestei regiuni, precum şi argumentele istorice şi economice, principalele Puteri Aliate se pronunţă în favoarea reunirii Basarabiei cu România, reunire proclamată în mod formal de reprezentanţii basarabeni, dorind totodată a încheia un tratat cu privire la această recunoaştere, îndată ce condiţiile amintite vor fi "fost îndeplinite.»

Tratatul despre care se vorbeşte în cele două documente, de recunoaştere a reunirii Basarabiei cu România, s-a semnat lâ 28 octombrie 1920 la Paris" (op. cit., p. LII-LIII).

E de presupus că Zamfirescu a luat cunoştinţă cu satisfacţie de prevederile lui. Obiectivitatea ne obligă totuşi să recunoaştem că unele din opiniile scriitorului (teama de „bolşevism", de exemplu) plăteau tribut concepţiilor conservatoare, infirmate de istorie.

1 — *David Lloyd George, conte de Dwyfof* (1863—1945), om politic britanic, lider al Partidului Liberal. Ministru al Muniţiilor, apoi de Război/după declanşarea primei conflagraţii mondiale, devine şeful unui guvern de coaliţie (1916—1922). A avut un rol preponderent la Conferinţa de pace de la Paris si în elaborarea Tratatului de la Versailles.

2 — Numărul din *îndreptarea* pe care l-am consultat la Biblioteca Academiei este deteriorat. Din cuvîntul reconstituit de mine se distinge clar doar *-rma.* în textul originat ar fi putut figura însă şi *urma* sau *forma.*

îndreptarea, III, 4/6 ianuarie 1920, p. 1.

întru totul zamfiresciană această pendulare între melancolia resemnată şi ironia rea, vindicativă. Contemplarea întristată a „ingratitudinii" tinerei generaţii de politicieni ce domina momentan scena parlamentară a ţării e *sinceră* si, mai ales, în spiritul unui scriitor care şi-a consacrat opera unui ideal colectiv mărturisit cu o simplitate emoţionantă: *unitatea naţională.* Dar inacţiunea, dezabuzarea nu-i reţin decît preţ de o clipă. Omul voluntar care s-a vrut (şi care a fost.!) Zamfirescu îşi ia imediat revanşa. Admonestările, premoniţiile, dispreţul seniorial, aluziile sarcastice sînt armele lui, rnînuite iute, cu o bravură de spadasin încercat. Mecanismul încordat al ironiei, mai uşor de înţeles în epocă, cere azi o sumedenie de „chei" potrivite. Pentru a-1 destinde sînt ^necesare, bunăoară, referiri la geografia parlamentară românească din anul de graţie 1920:

Pentru â, nu încărca prea mult aparatul de note, voi insista doar asupra cîtorva elemente. E de reţinut,.în această ordine de idei, situaţia ciudată in care se afla atunci omul politic Zamfirescu, pătruns în Parlament doar printr-un act de indisciplină" de partid. Consemnul averescan era ca Liga Poporului (şi corpul său electoral) să se abţină de la alegeri. O majoritate impunătoare de absenteist! ar fi pus, socotea generalul, sub semnul întrebării autoritatea oricărui parlament (guvern) rezultat dintr-un asemenea scrutin. Combativ cum îl ştim, Zamfirescu a preferat riscurile confruntării, ştiind că într-o lume politică „tînără" demonstraţiile subtextuale, omisiunile elocvente nu pot fi înţelese şi apreciate la justa lor valoare. Şi aşa s-a întîmplat că printre puţinii deputaţi averescani (7) se număra şi romancierul *Vieţii la ţară.* (Tot prin încălcarea consemnului de partid au pătruns în Parlament şi şapte deputaţi socialişti!) Surpriza „absenteiştilpr", a partizanilor „rezistenţei Regaliste", a fost că alegerile au adus o enormă majoritate partidelor noi, din provinciile proaspăt reunite cu ţara. Şi astfel, deşi din cei 1 "300 000 alegători din vechiul regat s-au abţinut '(ori si-au anulat voturile) 667 905 alegători, adică 54% din cei chemaţi la urne, guvernul „Blocului parlamentar" şi-a început activitatea pus pe fapte mari, din care insă nu va realiza decît prea puţine, datorită sabotajului liberal şi averescan. Una

dintre ele este ratificarea — „în unanimitate cu aclamațiuni" — în ședința istorică din 29 decembrie 1919 a Adunării Deputaților și a Senatului a legilor de unire a Transilvaniei, Banatului, Crișanei, Sătmarului, Maramureșului, Basarabiei și Bucovinei cu vechiul regat al României (v. textul legilor respective în *Desăvîrșirea unității național-statale a poporului român. Recunoașterea ei internațională. 7918,* voi. VI, p. 500—503). N. Iorga, președintele în funcțiune al Camerei,a ținut atunci un emoționant discurs în care arăta: „Ca președinte al ei și ca unul din reprezentanții acestei Românii, dintre Carpați și Dunăre, care a purtat 600 de ani prin cele mai mari primejdii, odată cu steagul românesc, soarta însăși a neamului întreg, în numele României mutilate, de ieri, care strîngea în inima ei rănită atîta din jalea și deznădejdea ținuturilor înstrăinate, în numele României care a plîns cu frații pierduți și a nădăjduit cu ei, și în care n-a fost om cinstit care să nu păstreze în sfînta sfintelor sufletului său dorul desăvîrșitei uniri naționale și hotărîrii de a ne jertfi toți pentru aceasta, simt negrăita fericire de-a putea face în numele d-voastră, al tuturor, acest legămînt solemn pentru viitorul neamului în sfîrșit și pentru vecie unit. România unită o avem, o vom apăra" (apud Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *Româniadupă Marea Unire,* voi. II. Partea 1,1918—1933 Editura științifică și enciclopedică, București, 1986, p. 75). La aceste tulburătoare cuvinte a vibrat, desigur, și Duiliu Zamfirescu. însă logica vieții politice e adesea alta decît aceea a sufletului și, curînd după acest înălțător moment de comuniune sufletească, fricțiunile și rivalitățile au reînceput. Averescanii (deci și Zamfirescu!) nu-i iertau, de pildă, lui Iorga discursul rostit la învestirea sa ca președinte al Camerei. Deși fusese ales cu un fragil avans (de numai 15 voturi), istoricul își anunțase hotărîrea „de a apăra contra oricărei intrigi existența Parlamentului a cărui majoritate [îl] alesese". Inițiații (Marghiloman e unul dintre ei!) au priceput iute esența discursului, rezumînd-o în acest chip: „Discursul președintelui este o lovitură contra lui Averescu: Camera este constituantă; el îi va apăra drepturile; ea este aceea care poate dizolva guvernele, iar nu ea să fie dizolvată" *(Note politice,* voi. IV, p. 424). Numeroase animozități se manifestau și în interiorul partidelor, nu numai între ele. Partidul Țărănesc din Basarabia era divizat de facto într-o grupare filoliberală, condusă de I. Inculeț, și una (aflată sub influența lui Pantelimon Halippa și C. Stere) cu simpatii

pentru Partidul Țărănesc din vechea Românie. La fel se petreceau lucrurile și în sinul Partidului Democrat al Unirii din Bucovina, polarizat și el în fracțiunea Flondor (de orientare liberală) și grupul lui I. Nistor (ce înclina, deocamdată, spre naționaliștii democrați ai lui Iorga). Prea siguri de ei în urma succesultâ electoral, liderii noilor partide credeau în longevitatea Parlamentului ales în noiembrie 1919 și-și ironizau — uneori cu accente deplasate — rivalii mofluzi, care așteptau, firește, ceasul răzbunării.

1 — Referință la ședința din 27 martie/9 aprilie 1918 a Sfatului Țării, în cadrul căreia s-a hotărît (cu 86 de voturi pentru, 3 contra și 36 abțineri) reunirea Basarabiei cu România. Primind rezoluția, președintele de atunci al Consiliului de Miniștri, Al. Marghiloman, declara: „în numele Poporului Român și al Regatului Lui, M. S. Ferdinand I al României ia act de acest vot quasi-unanim și declară la rîndul lui Basarabia unită cu România de veci, una și indivizibilă". Decretul-lege nr. 842 din 9 aprilie 1918 a fost învestit cu putere de lege de Parlamentul României reîntregite la 29 decembrie 1920, fiind contrasemnat de N. Iorga, Teodosie Barcă, regele Ferdinand, Al. Vaida-Voievod, I. Inculeț (ministru de stat fără portofoliu, delegat cu administrarea Basarabiei) și Ștefan Ciceo Pop.

2 — *Pantelimon (Pan) Halippa* (1883—1979), om politic român, cu un rol de prim ordin în mișcările politice și sociale ale Basarabiei și în reunirea ei cu România. De mai multe ori ministru: de stat (5—12 decembrie 1919) și al Basarabiei (12 dec. 1919—13 mart. 1920), de stat si ad-interim la Lucrări Publice (6-22 iunie 1927; 16 nov. 1928 - 7 iunie 1930), de Lucrări Publice și Comunicații (7—13 iunie 1930), ad-interim la Muncă, Sănătate și Ocrotiri Sociale (13 iunie — 10 oct. 1930) și, din nou, de stat (10 oct. 1930—18 apr. 1931; 6 iun. - 10 aug. 1932; 20 oct. 1932—16 nov. 1933), în general in guverne țărăniste și național-țărăniste. A fost preocupat și de literatură și publicistică, fiind colaborator (din 1906) al *Basarabiei* din Chișinău, al *Arhivei* din Iași (1912) și al *Vieții românești,* unde semna (înainte de 1918), știri și scurte materiale cu numele de *P. Cubolteanu* (după localitatea de baștină, Cubolta, Soroca). Redactor, din 1913, al periodicului *Cuvînt moldovenesc.* A publicat volumele: *Flori de pîrloagă.*

1912—1920 (Iaşi, 1921, cu o prefaţă de M.. Sadoveanu). şi *O cuvîntare* (1924).

3 — *Ion Nistor,* preşedintele Partidului Democrat al Unirii din Bucovina, îl preţuia mult pe Iorga şi înclina, la acea dată, spre legături mai strînse cu Partidul Naţionalist-Democrat, spre supărarea (nereţinută) a vechiului său comiliton. I, Flondor. Partidul bucovinean obţinuse, în alegerile din noiembrie 1919, 20 de mandate în Adunarea Deputaţilor şi 7 în Senat, fiind unul din componenţii „Blocului parlamentar" în qare Iorga avea mare influenţă. Invocarea numelui „drăgălaşei Amarylt" în legătură cu I. Nistor şi N. Iorga pare astăzi obscură. *Amarylt (Amarilis)* era o păstoriţă din celebra *Bucolică I* a lui Virgiliu; trădat ele Galateea, căruntul Titir e izbăvit prin dragostea Amariliei de toate necazurile. Traducînd aluzia zamfiresciană, ar trebui să vedem în I. Nistor rin personaj mîntuit la rîndu-i de • îrămînţari şi incertitudini odată cu dobîndirea simpatiei lui Iorga ! Cu astfel de trimiteri livreşti, Zamfirescu risca să fie singurul cititor capabil de a înţelege aluzia. Să notăm totuşi, ca o curiozitate, că Titir a urmat nu după mult timp exemplul infidelei Galateea (I. Flondor): în ianuarie 1922 a încheiat un cartel electoral cu liberalii, iar peste un an gruparea lui, subţiată prin succesive dezerţiuni, a fuzionat cu Partidul Naţional-Liberal.

4 *A. C. Cuza,* politician ironizat subţire de Duiliu Zamfirescu, era încă în acel moment membru al Partidului Naţionalist-Democrat (în care intrase din 1910), dar pregătea o disidenţă zgomotoasă, materializată în aprilie 1920. Disensiunile dintre cei doi oameni politici sînt explicate astfel de Mircea Muşat şi Ion Ardeleanu: „în timp ce [Iorga] urmărea să menţină partidul pe o linie burghezo-democratică, A. C. Cuza căuta să-1 angreneze pe panta antisemitismului huliganic. A. C. Cuza şi fracţiunea sa se situează în mod tot mai vehement pe poziţii ostile faţă de mişcarea revoluţionară a proletariatului, devenind unul din cei mai înverşunaţi duşmani ai ideilor socialiste ca ideologie şi practică social-politică" *(România după Marea Unire,* voi. II, p. 141). .

Renaşterea română, II, 274, 15 ianuarie 1920, p. 1.

Notaţiile emoţionale din insolita epistolă readuc pentru -o clipă un Zamfirescu romantic, scindat — ca în nuvelele începutului-'- intre *minte şi inimă.* Bruştei resuscitări a tinereţii de suflet nu-i lipseşte un anumit efect literar la care s-au arătat sensibili şi contemporanii scriitorului. Goga, bunăoară, vorbea cu îneîntare despre articolul cu pricina îti prezenţa lui Victor Eftimiu. Gazetar prompt, cum a fost, dealtminteri, pînă-n ultimii săi ani, cînd onora cu repeziciune „comenzile" tîiiărului redactor care eram atunci, poetul *Lebedelor sacre se* grăbea să invoce conversaţia cu pricina într-un medalion literar diii *îndreptarea:* „în ajunul Anului Nou, în redacţia primitoare a *Renaşterei române,* autorul *Clăcaşilor* îmi vorbi, cu voluptatea estetului pasionat, de un articol, semnat Duiliu Zamfirescu, şi care trebuia să apară în numărul festiv al .ziarului. Octavian Goga venea de la o agitată consfătuire politică; cum însă în el artistul învinge în fiecare moment pe omul politic, căldura pe căfe-o punea> vorbind de proza d-lui Duiliu Zamfirescu, întrecea* fără îndoială, interesul discuţiei de la care ieşea. [.. .]. Am citit "a doua zi, în *Renaşterea română, De vorbă cu stiflăul său* şi, la rindul meu, am fost cucerit de arta nobilă' a d-lui Duiliu Zamfirescu, făcută din gravitate şi graţie, din linişte olimpiană, străbătută din cînd în cînd de ţipătul vesel al unui faun." în continuare, şirul cuvintelor elogioase culminează cu acest final semnificativ pentru audienţa pe care o avea cîntăreţul Comăneştenilor în rîndurile unor confraţi din noile generaţii: „Duiliu Zamfirescu, autor de pagini definitive, romancier profund, poet armonios, perfect prozator, este poatemodelul scriitorului clasic român şi în acelaşi timp intelectualul a cărui operă se ridică, prin puritatea ei, obiectivitatea ei, la înălţimea marilor ereaţiuni apusene. [. . ..] Salut în d-sa pe cel mai *4-e* seamă reprezentant al literaturii contemporahe româneşti" *(Duiliu Zamfirescu, îndreptarea,* III, 18, 27 ian. 1920, p. 1). Temperînd, retrospectiv, acest entuziasm dezlănţuit, să punem în evidenţă cîteva conotaţii. Descoperim^ şi în baza mărturiei lui Eftimiu, un Goga deloc ranchiunos, ba chiar „obiectivat" pînă-ntr-atît încît îşi laudă aprins adversarul „smintit" şi „mărunţel" (ca talent literar!) din 1909. Dovadă stenică, deloc conformă scepticismului cronicarului, că şi din duşmăniile cele tari

pot ieşi prieteniile cele mari. Să mai reţinem apoi că misiva zamfiresciană, cu exacta şi dureroasa ei autoscopie, n-a apărut în numărul festiv al *Renaşterii române,* ci cîteva săptămîni mai tîrziu. Ciudat e că ea s-a fixat în memoria (nu chiar fără greş!) a lui Eftimiu cu titlul *De vorbă cu sufletul său,* care va figura — în 4 februarie 1920 — în fruntea viitorului articol al lui Zamfirescu. Va fi văzut Eftimiu în redacţia respectivă şi manuscrisul articolului următor? Să-i fi plăcut mai vârstnicului autor sugestia discipolului său tînăr? Să fie fost totuşi *acesta* titlul prim al epistolei zamfiresciene din *Renaşterea română?*

în ceea ce priveşte publicaţia care o găzduia, să notăm că e vorba de un cotidian cu o frumoasă ţinută. Prin el, Goga, sfetnic averescan influent în acel moment, încerca să contracareze în Ardeal (şi nu numai acolo !) propaganda Partidului Naţional-Român şi a unor cercuri ţărăniste care acţionau de conivenţă împotriva Ligii Poporului, intuind în ea un rival politic redutabil. Spunînd acestea, schematizăm puţin, din raţiuni demonstrative, căci în realitate formaţiile politice ale vremii aveau o „geometrie variabilă" şi o mobilitate imprevizibilă în opţiuni. Nu toţi cei din P.N.R. erau împotriva Ligii Poporului (e cazul lui O. Tăslăuanu, V. Branişte, V. Bontescu, M. Popovici, A. Vlad, T. Mihali şi-al altora), dar liderul proaspăt instalat, I. Maniu, înţelegea prea bine că se află în fata unei diversiuni minuţios< gîndite de Averescu şi lua măsuri în consecinţă.

Renaşterea română, organ al Partidului Ţărănesc din Ardeal, lăuda tocmai actele şi cuvîntările disidenţilor potenţiali din P.N.R., făcînd subtilă propagandă averescană. Redactorul ei şef, Eugen Goga, romancier de talent, despre care se vorbeşte puţin în ultima vreme, figura, dealtfel, printre cei care puseseră la cale în 1917, la Odessa, constituirea Ligii Poporului. Bun ziarist, acesta asigura gazetei varietate, eleganţă şi incisivitate. Articolelor politice, „ultimelor informaţiuni" (mereu abundente), reportajelor parlamentare li se alăturau cronici literare, teatrale, plastice, poezii şi proze semnate de profesionişti experimentaţi. Printre colaboratori (ce-şi depuneau textele la redacţia din Bucureşti ori la cea din Sibiu) se numărau Octavian Goga, Victor Eftimiu, Hortensia Papadat-Bengescu, Al. O. Hodoş, N. Batzaria, Al. Cazaban, Ion Gorun ş.a.

1 — E vorba de *Madeleine,* eroina romanului *Dominique* (1862) al lui Eugene Fromentin (1820—1876). Sfîşiată între *sentiment* si *datorie,* ea soluţionează acest conflict sufletesc optînd pentru cea din urmă.

2 — *Edward Frederic Benson* (1867—1940), romancier englez moralist, preocupat de transfigurarea epică a vieţii păturilor înstărite. în afară de citatul *Trandafir de toamnă,* este şi autorul romanelor *Dodo* (1893), *Dodo the Second* (1914), *Collin* (1922) etc.

3 — Aluzia îl vizează, probabil, pe preotul *Vasile Lucaciu* (1852—1922), memorandist prestigios şi om politic situat in aripa radicală a P.N.R.

4 — Cultul zamfirescian pentru Traian datează încă din anii tinereţii. într-o spirituală scrisoare, din 18 septembrie 1888, către N. Petraşcu, apar şi aceste însemnări din „sala busturilor imperiale din Capitol": „Alături de Traian e soţia lui, Plotina. Pe cînd împăratul priveşte înainte, blînd şi .gînditor, femeia lui se uită în sus, măreaţă, hotărîtă, aspră chiar, cu fruntea goală, cu părul ridicat sus în coadă de păun şi cu o mică bandă de metal la rădăcină, care trebuia să susţină toată clădirea aceea. E mai urîtă decît împăratul şi în toate cazurile puţin simpatică [...]. Iată acum, alături de dînsa, două femei de o altă rasă, frumoase amîndouă şi senine: Marciana, sora lui Traian, şi Matidia, fiica Marcianei.

Ce bine se vede deosebirea tipurilor! Aceste două femei sunt desigur rudele împăratului, căci, deşi marmora lor e cam ştearsă, ele seamănă cu fratele şi unchiul lor, cu aceeaşi bunătate şi cuminţenie în statură şi n-au nimic comun cu Plotina. Mai cu seamă Marciana are un chip ideal de înţelepciune."

însă impresiilor de tinereţe le e conferită acum şi o turnură politică: apelul la unitate, la luciditate, adresat guvernanţilor actuali se sprijină tocmai pe exemplul dat de ilustrul strămoş imperial.

P. 147 DE VORBĂ CU PROPRIUL SĂU SUFLET

Renaşterea română, II, 288, 4 februarie 1920, p. 1.

Plăcerea de a desena cu vorbe, mărturisită încă din *Amintiri din vremuri,* se manifestă şi aici din plin. Acidul

fiziologist e un sceptic asprit de, circumstanțele agravante ale lumii politice românești. Genul lui este, arătam și altă dată, satira menipee, insinuația dură, percutantă, în pofida abilei stilizări. în gazetărie, ca și în memorialul secret, Zamfirescu se comportă ca un zoograf: își transformă personajele în specii, în „prube" de umanitate degradată, de unde caracterul de bestiariu politic. Alăturîndu-se atîtor altora, fiziologia „țărănistului" (subiect care îi va tenta în timp pe mulți alți autori: G. Călinescu, Z. Stancu ș.a.) e datorată experienței directe: Zamfirescu candidase pentru Senat la Putna, fieful său natural, și cîștigase victoria împotriva candidatului advers cu 8593 voturi, față de numai 2300 ale acestuia. Rezultatul scrutinului e anunțat — cu o mîndrie ce contrastează cu melancolia afișată acum! — în *îndreptarea* din 20 februarie 1920, care publică discursul rostit de. scriitor în ședința Senatului din 16 februarie.

1 _ Săgeată ironica pe adresa lui *Gr. T. Coandă,* liderul organizației țărăniste din județul'Argeș* un soi de Tănase Scatiu strecurat în Senat. împotriva lui *îndreptarea* duce o adevărată campanie demascatoare. La rubrica „Oameni noi" apărea pe pagina I, în numărul *1;* din 13 ianuarie 1920, o notă elocventă:

„Cine este d-l Gr. T. Coandă. Șeful Partidului Țărănist din Argeș, dr. Gr. T. Coandă, care și-a permis să atace în Senat pe d. general Averescu, este una și aceeași persoană cu d. Gr. T. Coandă, președinte al comisiei interimare de Pitești, *sub ocupația nemțească* [sublinierea redacției].

Avem înaintea noastră acte din care se poate vedea cum a înțeles acest fruntaș «țărănist», acest nou om politic, să apere pe țărani și pe orășeni.

D. Gr. T. Coandă *scrie* comandantului neamț al etapelor din jud. Argeș, propunîndu-i între altele:

«Vă mai rugăm a binevoi să examinați și să aprobați, dacă le găsiți bune, pedepsele ce prevedem și pe care le vom aplica acelora cari nu se vor supune ordonanțelor noastre, căci, Domnule Maior, deseori populațiunea nu se supune de bunăvoie și ne temem că fără a ni se da autoritatea necesară, mai ales în starea de azi, orice măsură am lua ar rămîne fără efect contra delicvenților.

Nu stăm la îndoială de a afirma că este necesară chiar introducerea *pedepsei cu bătaia* [s.r.] contra acelora pe care amenzile nu-i sperie» etc, etc. [....]

E același domn Gr. T. Coandă, șeful «țărăniștilor» din Argeș".

P. 150 DISCURSUL D-LUI DUILIU ZAMFIRESCU

îndreptarea, III, 146, 1 iulie 1920, p. 3,

Discursul a fost rostit în ședința Camerei din 30 iunie 1920. Reproducîndu-1, *îndreptarea* îl încadrează între o notă redacțională introductivă și un succint reportaj parlamentar. Iată prologul:

„D. Duiliu Zamfirescu ales președinte al Camerei. Părintele A^asile Lucaci, președinte de vîrstă al Camerei, deschide ședința la orele 9 dimineața.

Pe banca ministerială, d-nii: general Averescu, Oct. Goga, Argetoianu, Trancu-Iași, general I. Rășcanu, T. Cudalbu, Oct. Tăsiăuanu, S. Niță, I.Athanasiu, Take lonescu.

Alegerea președintelui. D. președinte arată că adunarea fiind constituită, se procedează, conform regulamentului, la alegerea biroului.

Votarea pentru demnitatea de președinte al adunării se face cu apel nominal. Buletinele de vot sunt de două feluri: *albastre,* ale d-lui Duiliu Zamfirescu și *albe,* ale d-lui general Cantacuzino, singurii candidați la fotoliul prezidențial.

D-l Duiliu Zamfirescu, întrunind 180 de voturi, este proclamat *ales* președinte al adunării.

Au mai întrunit: d-nul general Cantacuzino 90 voturi; d-l Dobrogeanu 16 voturi; Const. Brăescu 4 și Ilie Moscovici 1.

Părintele Vasile Lucaci invită pe d. Duiliu Zamfirescu să ocupe fotoliul prezidențial și ține o cuvîntare prin care felicită și urează d-lui președinte al Camerei succes în îndeplinirea înaltei funcțiuni cu care a fost onorat prin alegerea de astăzi*

La cuvîntarea părintelui, Lucaci răspunde d. Duiliu Zamfirescu prin următorul discurs".

După publicarea in extenso a cuvîntării zamfiresciene este inserat următorul reportaj de sală:

„După discursul său, d-l Duiliu Zamfirescu mulțumește d-lui general Cantacuzino pentru retragerea candidaturei sale, deși făcută tîrziu.

D-l general Cantacuzino vorbește după d-l președinte, căruia îi exprimă felicitări pentru'alegerea sa și spune că

opoziția făcută candidaturei sale nu trebuie decît să-1 mulțumească, căci în acest fel d-sa s-a ales luptînd, nu prin unanimitate de voturi ordonate.

Personal, d-sa n-a avut dorința preșidenției, însă n-a putut refuza propunerea ce i s-a făcut, ferindu-se de a comite o nepolitețǎ.

După aceasta ședința se suspendă pentru 10 minute.

La deschidere, se procedează la alegerea vicepreședinților și a secretarilor,

întrunesc d-nii:

Avram Imbroane 136 voturi
Părintele Dăianu 140 voturi
D. R. loanițescu 125 voturi
Chiorăscu 140 voturi

D. președinte anunțînd rezultatul , proclamă aleși vicepreședinți ai Camerei pe d-nii de mai sus. D. D. R. loanițescu mulțumește pentru cinstea ce i s-a făcut și asigură adunarea de imparțialitate în conducerea dezbaterilor, ca vicepreședinte al Camerei. Face cunoscut programul de activitate al guvernului: reforma agrară, industrializarea produselor țării, soluționarea chestiunilor muncitorești, un statut al funcționarilor.

Plecînd de aci voiam să spunem că am consolidat România Mare și ne-am făcut datoria.

D. Iorga anunță o interpelare d-lui ministru de Externe, asupra politicei externe a guvernului.

Se procedează la despuierea scrutinului pentru alegerea celor 8 secretari.

Se aleg secretari d-nii: G. Pleșoianu, lacob I., Nicorescu Pavel, Muică T., Savu C, Roșețeanu Vasile, Tomovici Plopșor și Lungu M.I.

Se aleg chestori d-nii: Mișu Protopopescu, Slăvescu Virgil, Ghițescu Șt., Georgescu V.

Ședința se ridică la orele 1 și se anunță cea viitoare pentru mîine la orele 8 și jumătate dimineața".

Aceasta e versiunea oficială asupra discursului inaugural al noului președinte. Dar, cum se întîmplă adesea, ea nu e decît un cadru posibil, nu și unul strict autentic. Vacarmul, atmosfera de continuă vociferare, ținuta președintelui Camerei, reacțiile pe care le-a stîrnit cuvîntul său nu transpar aici. E necesară despuierea colecțiilor, a volumelor de amintiri, a publicisticii, pentru a reconstitui conduita speakerului-literat. Firești la orice politician lucid, care nu exclude calculul probabilităților, ipotezele lui asupra viitoarelor relații dintre

foștii aliați au produs proteste în băncile țărăniste și iorghiște. Tot în *îndreptarea* din zilele imediat următoare discursului găsim o notiță semnificativă: „Opoziția din Cameră a găsit prilejul cu ocaziunea [sic !] discursului ținut ded. Duiliu Zamfirescu la instalarea sa în fotoliul prezidențial să facă o manifestație cu totul neîntemeiată. După ce noul președinte al Camerei a arătat toată gratitudinea pentru Marii Aliați, lîngă care ne-a fost dat să vedem înfăptuită România Mare, domnia-sa, vorbind de regimul -strîmtorilor, a accentuat interesul ce-1 avem ca la stabilirea noului statut internațional al lor să examinăm toate ipotezele. Atît a fost de-ajuns pentru ca minoritatea să protesteze zgomotos, ca și cum președintele Camerei sau majoritatea ar împărtăși alte sentimente și ar avea alte vederi asupra raporturilor noastre internaționale decît acelea ale tuturor românilor" *(O manifestațiune neîntemeiată, îndreptarea,* III, 147, 2 iulie 1920, p. 1).

Alt aspect ce poate da de gîndit celui ce meditează acum asupra evenimentelor este nefireasca scindare din rîndurile majorității: generalul G. Cantacuzino-Grănicerul, viitoarea căpetenie legionară, era tot averescan. Faptul că el putea să-și ralieze nouăzeci de aderenți în propriul grup parlamentar indică nu atît popularitatea lui, cît rezerva unor deputați față de Zamfirescu însuși, al cărui autoritarism elegant, dar consecvent, le displăcea. Mereu refuzat de noul președinte atunci cînd cerea din temiri ce cuvîntul în „chestiune personală", Iorga îi va păstra rele amintiri: „Supt cele mai rele auspicii a început astfel noua legislatură. Un președinte de Consiliu, om de mari merite, dar care în Parlament se pierdea cu totul, spunînd cu glas încet lucruri mai mult banale; un președinte de Cameră, scriitorul de mult talent care era Duiliu Zamfirescu, totuși un diplomat de carieră, roșu, nervos, gata să se arunce, luînd atitudini de campion, care trezeau la fiecare moment un imens scandal (o dată a promis unui deputat o regulare de socoteli îndată ce va termina de vorbit, și mi-am permis să-i observ momentul cînd trebuia să-și țină cuvîntul...)" *(0 viață de om așa cum a fost,* ed. cit., p. 588). Deși portretul e plin de ranchiuna celui înlăturat de la o efemeră președinție a Camerei, episodul invocat e real; cînd, în plină ședință, în iulie 1920, Mihail PopoVici a izbucnit iritat: „Ăsta este președinte? Asta este dictator, nu președinte", cel vizat i-a răspuns cu bravură de încercat duelgiu: „îmi pare rău că nu pot să-ți răspund aci. Te aștept, însă, afară" (v. *Parlamentul. Camera. Ședința de la 7 iulie 1920, îndrep-*

tarea, III, 152, 8 iulie 1920, p. 3). Asemenea răbufniri au dispărut însă repede şi lectura cronicilor parlamentare indică un chairman echilibrat, perfect stăpîn pe sine şi pe adversar. E, prin urmare, justă impresia lui Camil Petrescu: „A prezidat aproape doi ani Camera lui pupă-mă-n ..., cu un tact şi un simţ al situaţiunilor neobişnuit" *(Ultimul Lascarid,* în *Duiliu Zamfirescu interpretat de...,* antologie, studiu introductiv, tabel cronologic, note şi bibliografie de Ioan Adam, col. „Biblioteca critică", Editura Eminescu, Bucureşti, 1976, p. 38). Tot aşa îl vedea şi Ion Petrovici: „S-a dovedit curînd că dînsul făcuse progrese enorme şi modul în care a condus dezbaterile celei de-a doua sesiuni a fost mai presus de orice laudă. învăţase să fie abil şi mlădios, fără a se lăsa tîrît de factorii gălăgiei. Riposte demne şi umori spirituale întregeau icoana unui preşedinte de care acuma ne puteam făli... A prezidat cu artă multe şedinţe memorabile" (ibidem, p. 45).

1 — Referire la Take lonescu.

P. 154 **CAMPANIA CONTRA „REŞIŢEI"**
O scrisoare a preşedintelui Camerei

îndreptarea, III, 256, 7 noiembrie 1920, p. 1.

Textul scrisorii e însoţit de o succintă notă preliminară a redacţiei: „D. Duiliu Zamfirescu, preşedintele Camerei, ne adrese ază următoarea scrisoare, căreia ne grăbim a-i face loc",

Nu-i exclus ca în vreme ce scria că ceea ce l-a „răpus" pe Zamfirescu a fost tocmai „osteneala zădărniciilor politice la care l-au supus în ultimii ani anume prietenii" în memoria fenomenală a lui Iorga să fi revenit, proaspătă, amintirea agitatei campanii liberale contra „Reşiţei". Scriitorul, acum preşedinte al Camerei, era direct vizat şi tocmai în această calitate, incompatibilă, pretindeau liberalii, cu statutul de preşedinte al consiliului de administraţie al societăţii „Reşiţa", în ce postură îi putea el jena pe redutabilii adversari? Evident, în cea dintîi, unde se ilustrase prin fermitate, umor caustic, siguranţă şi, mirare, tact în conducerea discuţiilor. Care discuţii nu puteau fi în condiţiile date decît înverşunat contradictorii, protagoniştii fiind averescanii (numeroşi!) şi

liberalii (mai puţini, dar disciplinaţi, solidari şi bătăioşi în apărare, ca şi-n atac). între ei, partidele fostei „Federaţii" pendulau capricios, după interesele şi umorile liderilor, între care Iorga făcea figură aparte. Atacurile liberalilor urmăreau scoaterea din funcţie a preşedintelui Adunării deputaţilor, care-şi depusese, dealtminteri, candidatura pentru un nou mandat. Compromiterea lui arii atras, desigur) şi discreditarea Partidului Poporului, un rival periculos şi neinhibat al liberalilor. Faptul ar fi trebuit să se petreacă după calculele camarilei brătieniste la 1 decembrie 1920, cînd Camera trebuia să-şi realeagă biroul. îndelung exersaţi în arta calomniei, liberalii imprimaseră acţiunii desfăşurare dramatică: prolog incitant, cîteva acte în care tensiunea politică ar fi mers crescendo, dezvăluiri senzaţionale, deznodămînt palpitant, prielnic intereselor lor. Dacă intriga, abil pusă la punct, nu le-a reuşit, căci Zamfirescu a izbutit'— cu preţul unui mare zbucium sufletesc şi al unei extraordinare desfăşurări de energii — să dejoace planurile adversarilor, nu-i mai puţin adevărat că victoria lui a fost dintre cele dureroase şi irepetabile, ca şi a lui Pyrrhos.

Refăcînd istoria acestei polemici, cea mai dură în care a fost implicat vreodată Zamfirescu, să-i revelăm mai întîi un aspect oarecum insolit: scriitorul, corect şi scrupulos în viaţa de toate zilele, era atacat ca *om,* ca *patriot.* „Estetul", „aristocratul", „lascaridul" fusese şi înainte contestat, dar nimeni nu-i pusese atît de vehement la îndoială *iubirea de ţara, moralitatea.* De data aceasta lucrul se produce. Campania contra lui se desfăşoară, simptomatic, tocmai pe acele direcţii unde scriitorul părea şi se credea invulnerabil. Partitura calomniei e de aceea inteligent împărţită pe roluri. *Viitorul,* organul oligarhiei financiare liberale, făcea caz de dubla preşedinţie zamfiresciană, incriminînd „monstruozitatea şi imoralitatea acestei posturi", în timp ce *România nouă,* ziar liberal de scandal, voia să convingă opinia publică de faptul că Zamfirescu s-ar fi „vîndut" de mult nemţilor, cu prilejul vestitelor comunicări academice din 1914, 1915, în care îndemnase la prudenţă şi „neutralitate armată". Gestul era taxat acum drept filogermaii şi, fireşte, antipatriotic, omiţîndu-se cu bună ştiinţă că şi Antanta promisese tot atunci recompense însemnate guvernului român condus de Brătianu fie şi numai pentru păstrarea unei stricte neutralităţi. Acuzele sînt alternate dibaci, dindu-şe proporţii succesiv cînd unui plan, cînd celuialt, calomnia-

torii avînd grijă să se îmbie (ori să se someze) reciproc în dezvăluirea unor amănunte „infamante".

Din rațiuni strict demonstrative, voi discerne o direcție de atac principală şi o diversiune secundară, subsumată aceluiaşi scop. Precum în adevăratele campanii, diversiunea e menită a masca direcția efortului principal. Primii intră în acțiune gazetarii de *la. România nouă,* foaie ce se intitula „ziarul Societății pentru educația cetățenească". Sub această atractivă titulatură civică se ascundea în realitate o dubioasă companie liberală (versată în afaceri necinstite cu cărți, tipografii, hîrtie ş.a.) dirijată de un „om odios" (e părerea lui Iorga!), doctorul Creangă, economist liberal aflat atunci în fruntea Băncii Naționale. îmbrobodind (ori cointeresînd!) un înalt prelat, „vegetalul Creangă" a încercat să treacă prin Parlament un proiect de lege privind „Educațiunea cetățenească". Din eleganță şi bună-credință, chairmanul a susținut inițial, în plenul deputaților , proiectul de lege prezentat de cuviosul ierarh. A intervenit însă fulminant Iorga, dezvăluind dedesubturi veroase care au provocat stupoarea şi indignarea Camerei. Uluit, pînă şi clericul cu pricina (episcopul Nifon) n-a mai stăruit în sprijinul proiectului buclucaş, al cărui text a rămas abandonat pe masa preşedintelui. Cu umorul tăios ce-l caracteriza uneori, acesta ar fi cerut retragerea „cadavrului" legislativ.

Gluma, gustată de Cameră, îl va costa mult, căci, va mărturisi mai tîrziu Zamfirescu, „personajul căzut, care răspunde la numele vegetal de doctorul Creangă, în loc să tacă sau să discute cu d-nii din Cameră cari l-au zugrăvit aşa cum este şi i-au respins legea, publică o notiță în pamfletul *Roniânia nouă,* prin care aruncă toată vina asupra mea, care i-am taxat «Educațiunea cetățenească» de cadavru" *(Răspuns unor calomnii, îndreptarea,* III, 280, 7 decembrie 1920, p. 1, 3). Judecata lui Zamfirescu nu e, oricum am privi lucrurile, lipsită de temei. *România nouă* era, cum conchidea şi Iorga, un „ziar-revolver", specializat în şantaj şi-n „mică publicitate" interesată, care-i aduceau probabil venituri bune. Materia lui predilectă erau informațiile, ştirile , reclamele, oferte de închiriere, reportajele scandaloase din lumea borfaşilor şi prostituatelor şi e interesant de constatat că pînă şi ziariştii care-1 scoteau erau atît de stînjeniți de „producția" lor încît o semnau cu inițiale ori cu pseudonime anodine. *România nouă* era, prin urmare, lumea lui *G., /. M., N. V., T., I. P., Gemy, Alfa* şi *Scormon* (nume predestinat, care spune multe despre gazetăria grupului!), dar printr-o ciudată dorință de onorabilitate tocmai aceşti anonimi rîvneau să dea *orientări* şi (atenție!) *îndreptări.* A face din alb, negru şi din negru, alb era aici o obişnuință, ca şi trecerea de la o extremă la alta, dealtfel. Și astfel, Zamfirescu, lăudat la începutul lui septembrie pentru un apel la unitate şi concordie lansat de la tribuna Camerei *(îndemn la pace, România nouă,* I, 165, 1 septembrie 1920 , p. 1), devine brusc o figură odioasă, de „vîndut", numai bun a fi demascat în ochii publicului credul: „... suntem nevoiți — spun admiratorii de ieri — să punem în vedere d-lui Duiliu Zamfirescu, actualul preşedinte al Camerei deputaților, că un adevărat cadavru nu poate fi decît acela care « după un discurs filogerman pronunțat la Academie figurează în registrele conrupătorilor germani cu o compensație de mai multe zeci de mii de lei»". Discursul la care se face aluzie e cel despre *Sufletul războaielor în trecut şi în prezent,* unde literatul-diplomat preconiza păstrarea unei stricte neutralități, opțiune întîmpinată atunci în termeni pozitivi şi de către Antantă. Abia în vara lui 1916 aceasta punea sub semnul lui „Acum ori niciodată!" problema intervenției României în conflict. Am arătat în comentariul consacrat eseului respectiv rațiunile disertației zamfiresciene. Scriitorul nu era din stirpea „patrioților"lucrativi, vehemenți în vreme de pace şi discreți pînă la dezerțiune în vreme de război. El ştia ori măcar intuia la ce poate duce un „activism" gălăgios, neînsoțit însă de măsuri efective de întărire a potențialului militar al țării. Ultima fază a războiului a dat însă, cum se ştie, cîştig de cauză antantiştilor, care nu-i vor ierta prudentul discurs de sub cupola Academiei. Cum acesta fusese tradus şi publicat şi în germană (act în care Zamfirescu n-a fost totuşi implicat !), adversarii liberali puteau afirma lesne că la mijloc ar fi fost mobiluri necurate. Psihoza generată de faimosul „dosar Gunther" („rătăcit" timp de doi, trei ani chiar de guvernanții liberali) putea favoriza acuzații fără acoperire, pe care fidelii Brătienilor le vor aduce, dealtminteri, după o premeditată întîrziere, abia pe la începutul lui decembrie 1920, cînd campania de răsturnare a preşedintelui Camerei eşuase. Falsul era, prin urmare, ultimul atu! Pînă atunci, *Viitorul* face mare tapaj pe tema „Reşiței", societate naționalizată de averescani fără a se da partea leului Partidului Liberal. Istoria acestei „naționalizări" e destul de complicată. Acțiunea de lichidare a bunurilor austro-germane din domeniul industriei grele impunea emiterea unui pachet de acțiuni noi,

care ar fi trebuit să fie distribuite, prin subscripție publică, românilor. Transferul de proprietate fusese negociat în timpul guvernării Blocului parlamentar între V. Bontescu și Veith (mandatarul acționarilor străini), dar, ulterior, odată cu venirea la putere a lui Averescu, noul ministru al Lucrărilor Publice, Octavian C. Tăslăuanu, imprimă naționalizării alt curs. Acțiunile, în valoare totală de 49 000 000 lei, nu au mai fost iansate pe piață prin subscripție publică, ci împărțite mai cu seamă senatorilor și deputaților guvernamentali. Sînt de înțeles, prin urmare, și supărarea liberalilor, care pierdeau astfel o afacere mănoasă, și iritarea liderilor „federației" — îndeosebi a celor din Ardeal — scoși la rîndu-le din jocul incitant al profitului. (în treacăt fie zis, guvernul Averescu va cădea pînă la urmă chiar din pricina acestei afaceri.) Cum se zvonise că 80 de deputați ai Partidului Poporului erau amestecați în respectiva afacere, opoziția liberală trece prompt la contraofensivă. *Viitorul* recurge la vorbe mari, invocînd combinații mai mult sau mai puțin similare de peste hotare (afacerea „Panama" ș.a,), agită publicul, cere anchete, promite pedepse, face, în fine, mare tamtam pentru discreditarea adversarilor. „Independența de conștiință și de judecată", mereu uitată cînd e vorba de liberali, devine subit calul de bătaie al opoziției brătieniste. Rugămințile și amenințările sînt amestecate vertiginos, într-o alternanță derutantă. Președintele Camerei e „rugat" în termeni chipurile politicoși „să publice numele tuturor deputaților cari au luat acțiuni « Reșița », pentru ca opinia publică să-i cunoască", pentru ca imediat după aceea să fie de-a dreptul somat: „De asemenea, trebuie să se publice numele acelor deputați cari sunt membri în consiliul de administrație al «Reșiței ≫ Sperăm că d-l Duiliu Zamfirescu, președintele Camerei, atît de gelos de buna reputație și de prestigiul Adunărei pe care o reprezintă, va lua de îndată aceste măsuri cerute de conștiința publică. Dealtfel, dacă nu le va lua — ceea ce nu credem — va fi silit să o facă deoarece chesiunea va fi adusă în discuția Camerei îndată după deschiderea sesiunei" *(Parlamentul și „Reșița". O datorie a biroului Camerei, Viitorul,* XIII, 3787, 31 octombrie 1920, p. 3).

Comunicată în acest chip, somația îl viza direct pe Zamfirescu, care, imprudent, acceptase portofoliul de președinte al societății „Reșița", deținînd, dacă afirmațiile liberale sînt exacte, 500 de acțiuni. Dar era oare în epocă atît de neobișnuit gestul său? Dovedeau liberalii întotdeauna corectitudinea și dezinteresul pe care-l pretindeau altora? „Austerul" Vintilă Brătianu, doctrinarul financiar al liberalilor, era el însuși membru în consiliul de administrație al întreprinderii de navigație maritimă și al Societății ipotecare române, Ionel Brătianu ocupa o poziție similară la întreprinderile „Lignitul", „Letea", „Schitul Golești". Averescu, Argetoianu, generalul Coandă, C. Garoflid, M. Manoilescu onorau (sau vor onora în curînd) cu persoana lor alte selecte conclavuri financiare, și nimeni nu dădea semne de impaciență. De ce tocmai Zamfirescu irita atît de mult pe liberali? A invoca vechile inimiciții stîrnite, rînd pe rînd, de către scriitor prin *Le Domaine de la Couronne,* prin atitudinea demnă în timpul „dramei de la Veneția", înseamnă a avansa o parte din răspuns. Omul era, pe de altă parte, nou în politică și părea predestinat rolului de victimă. în plus, ținea în mîinile lui, deloc ezitante, frinele Camerei, spre evidenta dezolare a liberalilor momentan învinși. Răsturnarea sa trebuia să fie deci preludiul unei reîntoarceri triumfale. Așa se explică graba cu care *Viitorul* pronostica demisia lui iminentă. *Cînd se va face remanierea guvernului Averescu, D. Duiliu Zamfirescu va demisiona de la președinția Camerei* e titlul unui articol din *Viitorul* (3788, 2 noiembrie 1920, p. 3), din care se poate deduce cu ușurință obiectivul urmărit de campania de presă dezlănțuită contra președintelui. „Curn rămîne cu situațiunea mai mult decît delicată a d4ui Duiliu Zamfirescu, președintele Camerei, care e în același timp și membru în consiliul de administrație al «Reșiței» ? Cu ce autoritate morală și cu ce imparțialitate va prezida d-sa dezbaterile privitoare la înființarea legală a acestei societăți?" sună cîteva *întrebări pentru „îndreptarea"* expediate din paginile *Viitorului* din 5 noiembrie 1920. Toată această tevatură, care aducea scriitorului o popularitate neatinsă în patruzeci de ani de carieră literară, „nu l-a intimidat, cum nu l-a intimidat nimic în viața lui, căci era gentleman" (Camil Petrescu). El înțelege să'răspundă demn, energic puzderiei de calomniatori'anonimi, pe lîngă nasul cărora flutura nu numai un condei ascuțit și exersat, ci și armele spadasinului impenitent, care ieșise de cinci ori pe „terenul de onoare". Cum *Viitorul* reproduce acuzele *României -noi,* ba merge pînă la a califica naționalizarea „Reșiței" drept *Mlharie* și „jefuire a statului român", cel aflat în fruntea societății trimite martori lui Al. Mavrodi (directorul oficiosului liberal) și, totodată, răspunde caustic clevetitorilor prin scrisoarea al cărei text îl reproducem.

I

Şi pe un plan, şi pe celălalt, lucrurile s-au precipitat, luînd întorsături neaşteptate. La o „ieşire pe cîmpul de onoare" nu s-a ajuns, Mavrodi refuzînd, cu frică vizibilă, cartelul. Cînd martorii săi (Em. Culoglu şi generalul Dabija) s-au întîlnit cu cei zamfirescieni (Dimitrie M. Burileanu şi Carol A. Davila) discuţia a fost aproape vodevilescă. „Ni s-a adăugat însă — — vor relata public secundanţii lui Zamfirescu — că d-l Mavrodi nu va da în nici un caz satisfacţie d-lui Duiliu Zamfirescu (ministru plenipotenţiar, fost ministru de Externe şi actual preşedinte al Camerei) decît dacă d-sa va infirmam prealabil calomnia anonimă aruncată de ziarul *România noua* în luna septembrie şi pe care autorul anonim al articolului din *Viitorul* a reeditat-o cu acest prilej". Procedura era curioasă şi martorii i-au semnalat imediat ciudăţenia: „A fost inutil să arătăm că nu d-ta, ci cei cari publică astfel de difamaţiuni trebuie să dea dovada exactităţii lor şi că codul duelului nu dă dreptul de a invoca calomnii anonime pentru a refuza un cartel". Savoarea aparte a situaţiei create o vor sesiza, cu ironie, tot ei: „Prin urmare, cineva aruncă o insultă, altul îşi «ia răspunderea» (Mavrodi — n.n.) iar — în urma unor conciliabule — martorii refuză cartelul. Explicaţia: « afacere politică»! Ce-am mai căuta atunci pe celălalt teren, cel « de onoare »?" *(Calomniile Partidului Liberal. — Cum fug de răspundere calomniatorii, îndreptarea,* III, 261, 14 noiembrie 1920, p. 1). în acelaşi număr al *îndreptării* apăreau documente doveditoare ale corectitudinii zamfiresciene (asupra cărora nu mă voi opri pe moment); în imediata lor apropiere era inserată şi o scrisoare de mulţumire adresată martorilor care-l reprezentaseră cu atîta perspicacitate. Totul trădează în ea pe omul ce se crede stăpîn pe situaţie. „Domnilor deputaţi şi scumpi amici — scrie seniorial cel ofensat — vă rog să* primiţi expresiunea viei mele gratitudini pentru că aţi binevoit a mă asista în diferendul ce am avut cu ziarul *Viitorul.* E trist şi ruşinos că trebuie să ne depravăm gustul atît de mult încît să căutăm într-un partid de guvernămînt, cum se pretinde a fi Partidul Liberal, pe autorul moral şi material al unei ignobile calomnii, şi să ne găsim în faţa unui director de ziar, salariat, care să fie obligat a răspunde pentru autorul anonim al calomniei. Cînd căciula d-lui Mavrodi se va toci îndeajuns ca prin spărturile ei să iasă la iveală urechile d-lui Vintilă Brătianu, vom examina dacă sunt destul de lungi ca să le scurtăm, sau dacă poate continua a trăi mai departe sub forma actuală de anonim." Dar jubilaţia avea să fie efemeră. Iscusiţi în „arta" denigrării, adversarii nu se vor aventura în „chestiuni de onoare", ci îşi vor continua, aparent netulburaţi, campania. *Viitorul* „somează" *România nouă* să publice documentele „traficului de conştiinţă" la care s-ar fi dedat cu ani în urmă Zamfirescu *(„România nouă" şi d. Duiliu Zamfirescu, Viitorul,* XIII, 3802, 19 noiembrie 1920, p. 3), apoi, fapt nou, îl intimează pe scriitor, cerîndu-i să solicite gazetei lui Creangă publicarea documentelor compromiţătoare. Altminteri, tăcerea sa va fi luată drept recunoaştere *(D-l Duiliu Zamfirescu are cuvîntul !,* 3804, 21 noiembrie 1920, p. 3 şi *D. Duiliu Zamfirescu tace,* 3806, 24 noiembrie 1920, p. 3). Scrupule de obiectivitate — ce se vor vădi curînd interesate! —vor determina *Viitorul* să reproducă în propriile coloane *Campania contra „Reşiţei".* Procedura este însă întru totul curioasă. Sub titlul *Un document. Preşedintele Camerei şi afacerea „Reşiţa" (Viitorul,* 3794, 10 noiembrie 1920, p. 2) textul e retipărit cu sublinieri redacţionale de efect, sugerînd toate presupusa vinovăţie a semnatarului, în acelaşi număr, dar în pagina a treia, cursivul *Parlamentul şi „Reşiţa"* lansează fulminante învinuiri: „captarea de conştiinţe prin distribuirea de acţiuni", „panamaua «Reşiţei»", punerea ţării în slujba unor interese străine, nimic nu e cruţat cînd e vorba de compromiterea unui rival periculos. Dusă cu vigoare, campania de presă cîştigă în intensitate de la o zi la alta. *D-l Duiliu Zamfirescu şi „Reşiţa". Rolul unui preşedinte al Camerei este să împartă acţiuni deputaţilor, crede d-l Zamfirescu* (3800, 17 noiembrie 1920, p. 3), *D-l Duiliu Zamfirescu şi corupţia germană* (ibidem), *Panamaua „Reşiţei" şi Parlamentul* (3804, 21 noiembrie 1920, p. 3) sînt numai cîteva din titlurile articolelor infamante care vor fi stîrnit, desigur, iritarea şi revolta scriitorului. Curînd, îi este dat să vadă că aproape toate pot fi întoarse împotriva lui. Răspunsul ritos ce-l încîntase cu numai cîteva zile în urmă are, de pildă, în ochii celor de la *Viitorul* un rol nescontat de emitent: „Răspunsul d-lui Duiliu Zamfirescu către martorii d-sale este o nouă încercare de diversiune şi o tentativă disperată de a închide un incident — o recunoaştem — pentru d-sa de o extremă gravitate" (notă, fără titlu, la rubrica „Ultime informaţiuni", 3799, 16 noiembrie 1920, p. 3). Notificarea, pe puncte, din *îndreptarea,* e şi ea interpretată insolit. „în faimoasa sa scrisoare publicată în *îndreptarea,* d-l Duiliu Zamfirescu,

care mai continuă încă să fie preşedinte al Camerei şi în acelaşi timp preşedinte al Societăţei «Reşiţa», spune că tocmai pentru că de această societate depind căile noastre ferate şi apărarea naţională, e necesar ca d-sa să o controleze în calitate de preşedinte al Camerei... Or, tocmai fiindcă e vorba de interesele noastre economice vitale şi de apărarea naţională, d-l Duiliu Zamfirescu nu a avut nimic de zis împotriva faptului că majoritatea capitalului şi conducerea acestei societăţi au rămas străine? (Aşa vor rămîne şi sub guvernarea liberală, cînd Ion I. C. Brătianu şi Vintilă Brătianu vor relua în mîinile lor experte afacerea — n.n.) împotriva acestui lucru, d-l Duiliu Zamfirescu nu a reacţionat, pentru că tocmai în vederea acoperirei lui a fost numit preşedinte al Societăţei. [. ..] Mai sunt puţine zile pînă la deschiderea Parlamentului. Se va discuta atunci situaţiunea penibilă în care s-a pus preşedintele adunare* deputaţilor, care a ştirbit prestigiul şi autoritatea înaltei funcţii' pe care o ocupă" — e concluzia amenințătoare a unui'anonim ce se manifesta tot la „Ultime informaţiuni" *(Viitorul,* 3801, 18 noiembrie 1920, p. 3). Un „învăţător pensionar" din Banat, om cu carte puţină, dar cu certe simpatii liberale, trimite şi el o misivă publică preşedintelui contestat al Camerei, în care abundă cuvinte lîiari (nu şi dovezile!): *Iarăşi afacerea „Reşiţa". Scrisoare deschisă d-lui Duiliu Zamfirescu din partea unui învăţător pensionar din Reşiţa* (3810, 28 noiembrie 1920, p. 3). Enigmaticul institutor, ascuns după iniţialele N. V. (să fie acelaşi N.V. de la *România nouă?--n.n.),* citise „în cărţi"(!!) *Poporanismul în literatură* şi amintea episodul din 1909 tocmai pentru a dovedi corupţia şi antipatriotismul scriitorului.

Zamfirescu nu se pierdu totuşi prea mult cu firea. Riposta lui veni în prima şedinţă de lucru a Parlamentului reconvocat în sesiune l a i decembrie. Reales preşedinte în urma unui scrutin pe care l-a urmărit cu firească încordare („Cît de înfrigurat era şi cum ardea de nerăbdare să fie proclamat din nou preşedinte!" (ca să nu se spună că a trebuit să-şi abandoneze funcţia în urma unei campanii de presă), nota autorul pe veci neştiut al unor *Aspecte parlamentare* publicate în *Viitorul),* el a ţinut să răspundă public delatorilor. Iritarea nu naşte retorica cea mai convingătoare, iar spectacolul etalării ei poate amuza. „Faţa d-lui Zamfirescu care de obicei este roză ca un pahar de vin roşu, sorbit în urma unui dejun copios, devenise ieri vînătă de mînie. Pumnii lui izbeau furios în aer. Cuvintele rostite de el erau pe jumătate mîncate, din cauza emoţiei care-l sugruma" — se consemna în alte *Aspecte parlamentare (Viitorul,* 3814, 3 decembrie 1920, p. 3). Dar, pe măsură ce vorbea, oratorul se destindea vizibil. Cum *Viitorul se* arătase bine informat în ceea ce privea portofoliul publicistic al *României noi şi* comentase, în *Dovada că d-l Duiliu Zamfirescu s-a vîndut nemţilor. Destăinuirile şi probele aduse de ziarul. „România nouă"* (3812, 1 decembrie 1920, p. 3), recriminările lui Creangă, cel atacat veni, la rîndu-i, cu contradovezi. Reproşurilor i lui Creangă, potrivit căruia scriitorul ar fi acceptat achitarea de către nemţi a datoriei de 46 000 lei (contractată la „Banca generală" în 1915), li se opun argumente redutabile. Unul dintre ele este extrasul de cont eliberat la 11 septembrie 1920 de instituţia financiară cu pricina. Actul confirma clar că „în urma achitării acestei sume [58 121 lei, reprezentînd datoria iniţială şi dobînzile pe 1354 de zile] contul dumneavoastră este achitat, iar poliţele ce le-aţi dat la timpul său le considerăm ca anulate şi vi le vom libera îndată ce vom fi în posesiunea lor". Vorbitorul era îndreptăţit, aşadar, să întrebe: „Dacă poliţele mele ar fi fost achitate în 1915, contul meu curent trebuia să fie închis, iar Banca Generală nu avea de unde să extragă conturi şi nici într-un caz nu trebuia să-mi ceară dobîndă". Apoi, după lectura acestui document edificator, după relevarea marilor pagube (circa un milion de lei!) suferite în timpul ocupaţiei, oratorul, în plină vervă pamfletară, perorează în faţa unui parlament cîştigat pentru cauza lui:

„Doresc să ştiu dacă averea vegetalului Creangă a pătimit aceeaşi soartă. La 1907, cînd se vîra în sufletul iui Dimitrie Sturdza şi făcea anticameră la Ministerul de Externe (unde Zamfirescu era pe atunci secretar general — n.n.) cu cea mai vastă imbecilitate statistică ce a putut să iasă din capul unui prost, elevul lui Wagner îşi punea micuţul său picior de elefant pe un cipic destul de scîlciat. Astăzi este mare capitalist, ca toţi băieţii de la gara Vintileanca şi Boboc, cari în timpul neutralităţii au exploatat pe germani, iar în timpul războiului pe aliaţi.

Pe cînd eu la Iaşi mă împrumutam la Banca Chrisoveloni, la Banca de credit şi la însăşi Banca românească; pe cînd fiii mei erau amîndoi răniţi pe front, pe cînd tremuram de soarta ţării care pierea, sicofanţii de astăzi trăiau în huzururi, unul rămas sub ocupaţia' nemţească, altul dînd

bani cu dobîndă la Iaşi, un al treilea vînzînd bocanci Ministerului muniţiilor.

Trebuie să fie cineva profund amoral, sau complet cretinizat , ca să îndrăznească să mă acuze pe mine de venalitate, cînd acel cineva se numeşte Creangă sau Tancredo Suini, sau alt mamifer liberal din clasa marsupialelor, adică a animalelor înzestrate cu pungă" *(Răspuns unor calomnii. Declaraţiile d-lui Duiliu Zamfirescu, îndreptarea,* III, 280, 7 decembrie 1920, p. 1, 3).

Ultimele cuvinte le rosti în aplauzele unei Camere dezlănţuite, care votă şi o moţiune de înfierare a „campaniei de rea-credinţă" dusă împotriva preşedintelui Camerei. Tot în *îndreptarea* apăru, a doua zi după faptele relatate anterior, un articol în care se străvede tipica ironie zamfiresciană: „Cînd în sesiunea trecută a Camerei, majoritatea alegea ca preşedinte pe d. Duiliu Zamfirescu, ziarul *Viitorul,* care se inspiră direct de la d. Vintilă Brătianu, nu găsea elogii pentru cel ales şi pentru discursul pe care preşedintele îl rostea cu acea ocaziune. [.. .] Au trecut cîteva luni de atunci. Omul care la începutul lunei iulie vorbea cu «multă demnitate şi pe un ton cît se poate mai demn», la sfîrşitul lunei noiembrie « nu mai poate rămîne în înalta situaţie pe care o ocupă» pentru că « este o chestie de moralitate publică» peste care d. Vintilă Brătianu, care nu găsea ditirambe suficiente în iulie, nu poate trece". Tot aici era indicată şi cauza fundamentală a denigratoarei campanii:

„Care este pricina acestei palinodii liberale? Dacă faptele pe care calomniatorii le invocă astăzi ar fi adevărate, ele ar fi fost în iulie trecut o pricină care să micşoreze autoritatea şi demnitatea pe care *Viitorul* o recunoştea în cuvîntarea d-lui Duiliu Zamfirescu. Să nu se invoce deci că atunci aceste fapte nu erau cunoscute, pentru că domnul Creangă este de doi ani la Banca Generală, nu de cîteva luni.

Pricina ticluirei acestei calomnii a dr-ului Creangă este că în timpul din urmă a scăpat din monopolul d-lui Vintilă Brătianu o întreprindere economică. Şi orice poate îngădui inspiratorul *Viitorului,* discursuri frumoase, directive politice importante, dar nu imixtiune în domeniul pe care şi-l crede rezervat.

Cînd d. Duiliu Zamfirescu a primit să fie în fruntea unei societăţi româneşti, în care cointeresarea liberală nu avea partea leului, mînia d-lui Vintilă a atins paroxismul şi din

foicina calomniei a ieşit acea pe care d. Duiliu Zamfirescu a spulberat-o ieri în aplauzele Camerei... "*(Palinodie, îndreptarea,* III, 277, 3 decembrie 1920, p. 1).

Descumpănit o clipă, Creangă (mai veche ţintă a atacurilor oficiosului averescan, dacă ar fi să ne gîndim fie şi numai la articolele *Cît înghite Creangă* şi *Balada lui Creangă,* apărute aici în mai, iunie 1919) revine totuşi la atac. Noua lui versiune e că extrasul de cont ar fi fost eliberat din greşeală de funcţionarii băncii, că poliţele ar fi fost achitate de nemţi încă din 1915, din conturile Roselius şi Richard Schmidt (pseudonimul de afaceri al ambasadorului german von dem Bussche), dar că actele cu pricina ar fi fost păstrate într-un sertar secret de Otto Petersen, fostul director al Băncii Generale a ţării româneşti şi şeful secţiunii de emisiune a biletelor în timpul ocupaţiei. (Personajul era în realitate un spion versat care la venirea alor săi îşi reluase trufaş uniforma de colonel.) Ziarul său publică pe spaţii largi *Documentele corupţiei germane. Cum a fost plătit preşedintele Camerei pentru politica lui filogermană (România nouă,* I, 245, 5 decembrie 1920, p. 1), *Viitorul* îi ţine isonul, reproducînd aceleaşi „probe" şi lansînd aşa-zise „întrebări fără răspuns". *(Documentele conrupţiei. Cum a fost plătit d-l Duiliu Zamfirescu de nemţi,* 3816, 5 decembrie 1920, p. 1—2). Poliţele zamfiresciene fotografiate aici — achitate, pretindea Creangă, din contul Roselius — conţineau însă specificarea „fără aviz". Destinatarul *nu fusese,* prin urmare, *înştiinţat!* Este exact punctul vulnerabil, vor insista polemiştii de la *îndreptarea.* O scurtă notă e edificatoare: „Foaia de şantaj ce răspunde la numele de *România nouă* fotografiază poliţe şi buletine de ale Băncii Generale, spre a dovedi lucruri şi fapte petrecute în interiorul acelei bănci, despre care d. Duiliu Zamfirescu nu avea nici o idee şi care nu-i pot fi opuse. Cu tot dezgustul ce ni-l inspiră murdăria aceasta, relevăm trei puncte, cari dovedesc reaua-credinţă cu care vegetalul Creangă îşi mistifică cititorii:

1. Poliţele d-lui Duiliu Zamfirescu poartă scris de mîna sa o singură indicaţiune: «bun şi aprobat de mine pentru lei zece mii». Restul poliţei e scris de altă mînă, prin urmare şi data scadenţei.

2. Buletinele comptabilităţei poartă indicaţiunea clară: « Se va debita *Fără aviz* ». Va să zică d. Duiliu Zamfirescu

n-a cunoscut niciodată soarta polițelor sale, şi nici nu putea s-o cunoască, deoarece în ziua de 16 august părăsea capitala, spre a salva flota Comisiunei Europene, fără de care astăzi nu s-ar putea naviga pe Dunăre.

3. De îndată ce unul din fiii d-lui Duiliu Zamfirescu a putut veni la Bucureşti, adică în toamna lui 1918, a mers la Banca Generală , precum a mers şi la alte bănci, spre a plăti polițele. Mărturia o face prin publicitate d. Bosnieff Paraschivescu, directorul Contenciosului la acea epocă al Băncii Generale" *(Escrocheria continuă, îndreptarea,* III, 279, 5 decembrie 1920, p. 3). Trei zile mai tîrziu, alegațiile lui Creangă erau din nou vestejite: „Necunoscînd termenul scadenței şi nefiind înştiințat despre expirarea lui, d. Duiliu Zamfirescu nu a putut lichida contul său la data fixată de bancă în condițiuni cu totul contrare uzului, care cere ca un debitor să fie încunoştiințat cu cel puțin 15 zile înainte de expirarea termenului plății". în continuarea aceluiaşi text, incorectitudinea financiarului liberal era reliefată cu vigoare: „Deşi achitată, banca refuză să elibereze polițele^ arătînd printr-o scrisoare, adresată d-lui Duiliu Zamfirescu că nu se află în posesia lor. Afirmațiunea era însă o sfruntată minciună, căci puțin timp în urmă dr. Creangă publică prin *România nouă* facsimilul uneia din polițe. [.. .] Polița a fost publicată fără să poarte mențiunea de *achitat,* pe care băncile după efectuarea plății o aplică cu ştampila pe polițele achitate. Rezultă deci că banca care nu primise plata nu putea să anuleze polițele şi să renunțe astfel la sumele la care avea dreptul. Ceva mai mult, dr. Creangă nu poate produce în sprijinul calomniilor sale decît simple fițuici de hîrtie, cari nu pot avea un caracter definitiv. Să ne dovedească d. Creangă cu registrele de comptabilitate că banca a primit plata de la Roselius în numele d-lui Zamfirescu, Să publice în facsimil filele din registrele unde *s-a operat în mod valabil,* după normele dreptului comercial, această plată. Pînă atunci rămîne însă un calomniator ordinar, care va fi denunțat opiniei publice în toată urîțenia lui morală" *(Demascarea.. unui calomniator, îndreptarea,,* III, 281, 8 decembrie 1920, p. 1). Simptomatic, Creangă nu face nici unul din aceste lucruri.

în *îndreptarea,* în *Viitorul* şi *România nouă,* în *Universul* şi-n alte ziare se va mai consuma multă cerneală şi vervă polemică în jurul „pasionantului" subiect. Ancheta parlamentară cerută de liberali şi de Stelian Popescu, directorul *Universului* (care făcea astfel unul din primii lui paşi în cariera prodigioasă de şantajist), cercetarea în Cameră a „dosarului Gunther" vor avea un efect de bumerang pentru „animatori"! Se descoperea astfel că *Viitorul,* ziarul „justițiar" şi intransigent în chestiunea națională, primise de la spionul german numai în intervalul 1 februarie — 1 martie 1916 mari subvenții achitate de Deutsche Bank din Berlin. Ieşeau apoi la iveală afacerile veroase şi concomitente ale lui Creangă cu nemții şi aliații. Iar în cele din urmă se întîmplă un fapt cu totul neaşteptat: „impopularul", „aristocratul" singuratic e aprobat şi elogiat de cvasiunanimitatea presei, care — va recunoaşte cu amărăciune însuşi urzitorul intrigii — „uită fondul chestiunii şi insultă trivial pe d. dr. Creangă" *(Pentru „îndreptarea"." Cazul Zamfirescu, România nouă,* I, 257, 19 decembrie 1920, p. 1). *Viitorul* se resemnează la rîndu-i!

Rămas tot în picioare, dar după dureroase eforturi ce aveau să-i grăbească sfîrşitul, Zamfirescu avea să contemple — melancolic şi vindicativ — spectacolul întristător al lumii politice în care se afundase imprudent: „Je suiş outre de la malproprete des hornuies — îi scrie în aceste încordate şi dure zile fiului aflat la Roma. Une guerre â mort est declanche par Ies liberaux contre moi, parce que je me suiş mis en travers de leurs projets sur la Reşița: duel, insinuations, calomnies, tout Tarsenal de la pourriture bratianiste est employe pour me demolir. Mais je tiens bon. Je suiş encore debout, et si Dieu veut, j'assornerai encore quelque crapule vintiliste, comme j'ai assome ce cocher de Creangă. Tu verra..." Cită energie, cît zbucium, cită putere deviate totuşi de la calea firească, singura potrivită cu el, a literaturii !...

Pentru a putea reface pe cont propriu dosarul chestiunii, v. şi următoarele articole:

— în *Viitorul: Parlamentarii, „îndreptarea" şi „Reşița",* 3790, 4 nov. 1920, p. 3; *„România nouă" şi d. Duiliu Zamfirescu,* 3802, 19 nov., p. 3; *Dovada că d-l Duiliu Zamfirescu s-a vîndut nemților. Destăinuirile şi probele aduse de ziarul „România nouă",* 3812, 1 dec, p. 3; *Ecce homo!,* 3813, 2 dec, p. 1; *Cazul d-lui Duiliu Zamfirescu,* 3814, 3 dec, p. 3; *De ce îi dăm, importanță?...,* 3815, 4 dec, p. 1*) D-l Duiliu Zamfirescu şi preşedinția Camerei,* 3816, 5 dec, p. 3; *Zi cu zi,*

3817, 7 dec, p. 1; *Situația președintelui Camerei,* ibidem; *Președintele Camerei și conrupțiunea germană. „Universul" cere anchetă parlamentară,* ibidem; *Aspecte parlamentare* și *Un document în afacerea „Reșița",* 3818, 8 dec., p. 3; *O atitudine curioasă,* 3819, 9 dec, p. 1 și *Aspecte parlamentare,* p. 3; *Apărarea națională și „Reșița",* 3820, 10 dec, p. 3; *Dosarul Gilnther la Cameră,* 3825, 16 dec. 1920, p. 3; *Chestia Duiliu Zamfirescu și dosarul Gilnther,* 3827, 18 dec, p. 3; *Aspecte parlamentare,* 3828,° 19 dec, p. 3; *Aspecte parlamentare,* 3830, 22 dec, p. 3; *Aspecte parlamentare,* 3832, 24 dec. 1920, p. 3;
— în *România nouă: Grava situațiune a d-lui Duiliu Zamfirescu, președintele Camerei deputaților,* I, 241, 1 dec. 1920, p. 1; *Răposatul Duiliu Zamfirescu,* 242, 2 dec, p. 1; *Dialogul cartoforilor. La o masă d,e bacara,* 246, 6 dec, p. 1; *Situația președintelui Camerei,* 247, 8 dec, p. 1; *Apărarea marelui vinovat,* 249, 10 dec, p. 1; *Cum caută să scape d. Duiliu Zamfirescu,* 251, 12 dec, p. 1; *Cum încearcă să scape d. Duiliu Zamfirescu,* 258, 20 dec, p. 1 ;
— în *îndreptarea: Președintele Camerei ,* 275, 1 dec, p. 1; *Puțină răbdare,* 276, 2 dec, p. 1; *„Viitorul" și dosarul Gilnther,* 291, 19 dec, p. 4; *Mediocritatea pedepsită,* IV, 2, 2 ian. 1921, p. 1; *Dascălul și profesorul,* 3, 3 ian., p. 1. Pot fi consultate, de asemenea, monografia *Duiliu Zamfirescu* (p. 781—784) de Mihai Gafița și volumul *Fapte din umbră* (II) de C. Neagu, D. Marinescu, R. Georgescu, în cuprinsul căruia capitolul *Corb la corb nu-și scoate ochii* oferă sugestii și comparații interesante. Detalii concludente asupra semnificațiilor „afacerii Reșița", ca și asupra pozițiilor capitalului străin în economia românească prezintă Mircea Mușat și Ion Ardeleanu în *România după Marea Unire* (II), ed. cit., p. 294—295, 390-391.

P. 156 VALOAREA LEULUI

îndreptarea, IV, 26, 4 februarie 1921, p. 1.
Semnat: *D.Z.*

însemnările lui Zamfirescu pe marginea unui subiect abordat obsesiv în presa vremii poartă amprenta unei „documentări" directe. La 3 ianuarie 1921 scriitorul plecase

spre Paris, Cannes (de unde, la 15 ianuarie, îi mărturisea fiului tristețea stîrnită de moartea pitorescului John James), St. Moritz,' revenind repede în țară cu optimismul parțial refăcut și cu dorința de a redeveni „bun cetățean" (v. în *Opere,* voi. 8, scrisorile către Al. Duiliu Zamfirescu din 1 decembrie 1920 și 15 ianuarie 1921). Dacă sejurul marin, mistralul ce colora munții în mov și violet, timpul magnific i-au atenuat senzația de „dezastru moral", scumpetea excesivă din Apus l-a alungat, mai iute decît gîndea, spre locul momentan uitatelor dureri. Leul, excelent cotat în 1914 pe piețele europene, devenise o valoare iluzorie. Multe cauze concuraseră la această masivă depreciere. Creșterea vertiginoasă a circulației monetare (de la 578 000 000, în 1914, la 9 485 000 000, în 1920) era una dintre ele. Pe de altă parte, leii circulau — în primii ani după Unire — concomitent cu „leii noi" (emiși fraudulos de forțele de ocupație), cu coroana austro-ungară și rublele. Speculatorii introduceau de peste hotare masive cantități de ruble și coroane „neștampilate" ce agravau dificultățile financiare ale statului reîntregit. Datoriile externe (rezultate din împrumuturile contractate în timpul războiului mondial și al războiului cu Ungaria), în sumă totală de 2.057.972.799 lei aur, apăsau și ele greu asupra economiei românești, generînd continuu devalorizarea monedei. O ameliorare seva produce, vremelnic, abia în 1924, odată cu închiderea procesului de consolidare financiară internă (v. pentru amănunte suplimentare *România după Marea Unire* (II), p. 33—37, 397—398).

Semnalate într-o ademenitoare formă literară, opiniile lui Zamfirescu în chestiunea „interdependenței", a relațiilor în dublu sens dintre țările producătoare de materii prime și cele industrializate (care nu-și pot vinde mărfurile din cauza insolvabilității, provocată de ele, a celor dintîi) sînt de o strictă actualitate.

1 — *Nicolae Titulescu* (1882—1941) era la acea dată ministru de Finanțe în cabinetul Averescu. După doi ani de intensă studiere a sistemelor fiscale occidentale, el va prezenta, la 16 martie 1921, un proiect de reformă financiară discutat *ki* aprobat de Consiliul de Miniștri. în pofida acerbei opoziții liberale, legea propusă de ilustrul om politic a fost votată de Parlament în 25 iunie, cu 157 bile pentru și 71 contra. Ea prevedea impozitul progresiv pe venit și pe avere,

inclusiv pe cele rezultate de pe urma războiului, fiind în concepția autorului ei „o încercare de dreptate socială în folosul celor mulți şi săraci şi în paguba celor bogați".

P. 160 **D-L MATEI CANTACUZINO**

îndreptarea, IV, 36, 16 februarie 1921, p. 1.

Meditația melancolică e pricinuită de astă dată de retragerea din guvern (şi plecarea în liniştitul Iaşi) a fostului ministru de Justiție din guvernul Averescu — distinsul savant Matei Cantacuzino. Instalat în funcție la 27 august 1920, îşi abandona portofoliul la 1 ianuarie 1921 dezgustat de „haosul de trivială frămîntare a poftelor, patimilor şi iluziilor" propriu scenei parlamentare a timpului. Iorga, care-i împărtăşea repulsia pentru „mizeria morală a unei vieți politice convulsionate", exclama retrospectiv în memoriile sale: „Diletantismul elegant al scepticului «marchiz» care era Matei Cantacuzino, minte de o extraordinară fineță şi de o elocvență demnă de Franța secolului al XVIII-lea, ce putea face în mijlocul acestei turbate vulgarități, care a isprăvit prin a-l dezgusta!" *(O viață de om aşa cum a fost,* ed. cit., p. 589). Zamfirescu nu avea alte impresii!

1 — *Wilhelm I de Nassau,* zis *Taciturnul* (1533—1584), stathuder, din 1579, al Olandei. A condus lupta de eliberare de sub dominația spaniolă a Țărilor de Jos. Asasinat.

2 — *Benjamin Disraeli,* conte *de Beaconsfield* (1804—1881), romancier şi om politic englez, lider al partidului tory. Prim-ministru în 1868 şi 1874—1880. A întruchipat imperialismul britanic din epoca victoriană.

3 — *John Morley* (1838—1923), publicist şi politician britanic, unul din liderii Partidului Liberal, secretar de stat în cabinetele Gladstone, Campbell-Bannerman, apoi preşedinte de consiliu (1910). Stilist strălucitor, a scris studii despre *Voltaire* (1872), *Burke* (1873), *Rousseau* (1873), *Diderot* (1878), precum şi o monumentală reconstituire biografică, *Viața lui Gladstone* (1903).

4 — Referire la teoriile economice ale lui Achille Lorria.

5 — *Liga Poporului* s-a constituit oficial la Iaşi, la 1 aprilie 1918. Peste doi ani, la 17 aprilie 1920, se va transforma în Partidul Poporului.

6 — *Corneliu^ Zelea-Codreanu* (1899—1938), om politic român fascist. în momentul evocat de Duiliu Zamfirescu, turbulentul tînăr nu avea, de fapt, un partid, dar era (din 1919) unul din animatorii „Gărzii conştiinței naționale", organizație violent reacționară, anticomunistă, din Universitatea ieşeană. Ca fruntaş al Ligii Apărării Național-Creştine, fondată în 1923 şi aflată sub preşedinția lui A. C. Cuza, s-a pronunțat pentru acțiuni teroriste, antidemocratice şi antisemite. îndepărtîndu-se progresiv de programul lui A. C. Cuza, care-şi propunea să cîştige suprafață politică prin utilizarea tradiționalei căi parlamentare, a fondat în 1927 „Legiunea Arhanghelului Mihail", transformată în 1930 în „Garda de fier", organizație odioasă, ce va deveni în curînd o periculoasă agentură a hitlerismului în România. Arestat şi condamnat (în mai 1938) la zece ani de închisoare pentru „trădare de patrie", a fost executat în noiembrie acelaşi an. Autor al opusculului de tristă amintire *Cărticica şefului de cuib* (1936).

DIN MANUSCRISE

P. 167 **DRAMA DE LA VENEȚIA**

B. C. S; Ms. 10 533. Textul, cu filele numerotate de la 1 la 9, figurează la începutul caietului cu încuietoare. După scrisul foarte ordonat, caligrafic, indicînd un om căruia nu-i lipsesc nici timpul, nici răbdarea, el pare a fi cel dintîi din noua serie memorialistică zamfiresciană, începută, după toate probabilitățile, în vara lui 1914.

Publicat de Al. Săndulescu în *România literară,* I, 6, 14 noiembrie 1968, p. 16—17.

După strălucitoarea corespondență, memorialistica acidă, saint-simoniană dinspre finele vieții e încă una din surprizele pe care Duiliu Zamfirescu le rezerva posterității. Laconicele

Amintiri din cariera diplomatică, scînteietoarele evocări din prefaţa ediţiei din 1914 a *Vieţii la ţară,* schiţe precum *în sarantină* ori *Badea Cîrţan la Roma,* verva epică a unor scrisori italice publicate în *Convorbiri literare,* reconstituirile, cînd ironice, cînd melancolice, atît de frecvente în gazetăria de la *îndreptarea,* ar fi trebuit totuşi să dea de gîndit asupra posibilităţilor scriitorului. Dacă lucrul nu s-a produs decît tîrziu, vinovatul nu e decît autorul însuşi, prea supravegheat, prea „obiectiv" în manifestările memorialistice antume. Condiţia memorialisticii este, arătam altă dată, scrutarea eului sau măcar definirea acestuia în raport cu personalitatea altora. Cine face abstracţie de sine, face, simplificînd oarecum, abstracţie de viaţă. Obiectivitatea în memorial este o iluzie. Zamfirescu o afişează însă, în timpul vieţii, cu o persistenţă ce dă de gîndit. Urmărindu-1 în aceste manifestări, descoperim şi o mască, şi o strategie: pe de o parte, scriitorul voia să se prezinte viitorimii numai prin operă, extirpînd „legendele" legate de om; pe de alta, voia să se impună contemporanilor, să obţină un ascendent social. Deconspirarea dedesubturilor carierei diplomatice, recunoaşterea sentimentului difuz de ratare care-1 însoţeşte de pe la 1898 („... îmi pare că s-a sfîrşit cu mine, că n-am să mai fac nimic bun"—nota el la o vîrstă care ar fi trebuit să fie a maximei încrederi în sine) ar fi deservit şi omul, şi creatorul. Apoi, abstrăgîndu-se din lumea „internaţională pestriţă, aventurieră, cu suflet complicat şi artificializat" (G. Călinescu), memorialistul exprimat public se plasa implicit „deasupra". Mai mult decît martor ocular, el se voia *judecător,* instanţă morală fără apel. Refuzînd să se „amestece", Zamfirescu îşi mina singur proza confesivă publicată. Valoarea *Amintirilor din cariera diplomatică* rezidă de aceea mai degrabă în rotunjimea stilului evocării, decît în materia acesteia. La un om care a trăit în apropierea atîtor personaje istorice, cunoscînd multe din culisele vieţii politice interne şi internaţionale, modicitatea materiei comunicate derutează, iscînd insatisfacţie. Reacţia normală a fost notificată de G. Călinescu într-o formulă lapidară: „Literatura şi scrisul lui pare străină de o experienţă directă". Restrîngînd aria examenului doar la ceea ce ne interesează acum, putem constata uşor că în comparaţie cu memorialistica din aceeaşi epocă a lui Maiorescu, Iorga, Delavrancea, Galaction, Marghiloman, Argetoianu, confesiunile *publice* ale lui Zamfirescu n-au valoare de cronică. Doar admirabilele rememorări din prefaţa *Vieţii la ţară*

sugerau, prin umorul lor antifrastic şi plăcerea înlăturării măştilor, existenţa unui alt gen de memorial.

Proba concretă o constituie descoperirea tîrzie a unui manuscris neştiut al autorului, ce reprezintă, de fapt, antiteza idilicelor amintiri tipărite. E o materie explozivă aici, saturată de violenţe verbale, delaţiuni cordiale, acuzaţii patetice şi portretizări în aqua forte, care-i stîrneau memorialistului mari delicii, consumate îndeobşte în singurătate. Asupra acestei proze păstra o statornică discreţie. Caietul care o conţinea era prevăzut, dealtminteri, cu încuietoare şi cheie, tocmai pentru a preîntîmpina curiozităţile neavenite. Diplomatul înţepenit în atitudini ceremonioase, politicianul care trebuia să-şi reprime reacţiile intime pentru a nu deranja pe puternicii zilei se defulează în aceste pagini arzător subiective.

Istoria lor critică nu atinge decît două decenii. Abia în 1967 Mihai Gafiţa semnalează existenţa acestui palpitant memorial în eseul *Finalul unei traiectorii literare (Duiliu Zamfirescu) (Viaţa românească,* XX, 10, octombrie 1967, p. 141—152), care va fi inclus apoi în monografia din 1969. Istoricul literar descoperă în notaţiile din caietul secret un „moralist saint-simonian", stăpîn pe o „incendiară şi corosivă artă portretistică" şi etalînd un „material mereu inedit". Noua formulă a scriitorului, situat voluntar în punctul de confluenţă dintre *literatură* şi *istorie,* e definită sagace:„Zvonului public, cancanului, aluziei suspendate care acuză mai mult decît înregistrarea nudă a faptului; indiscreţiei amuzate, menţionării în treacăt a unei întîmplări capitale, ca şi cum memorialistul nu-şi dă seama de gravitatea ei; ignoranţei simulate cu veselă inocenţă; insinuării învăluite în inocenţă — tuturor acestor arme rafinate ale genului li se face loc copios, alături de relatarea curată a evenimentelor. Rubrica mondenă îşi avea drepturile ei imprescriptibile, dar portretistica nu se reduce la dezvăluiri de alcov. Spre deosebire de modelul saint-simonian, otrava e mai distilată, mai dozată şi, în loc de ură, ne întîmpină dispreţul nuanţat al memorialistului faţă de piesele muzeului său. Acesta capătă uneori proporţii teratologice, alteori se micşorează la dimensiunile verminei — şi anume în cadrul aceluiaşi portret, consemnările calităţilor făcînd să rezulte mai bine malformaţiile, degenerescenta" *(Duiliu Zamfirescu,* p. 732). „E interesant de remarcat — sublinia în continuare redutabilul comentator — că, deşi destinate unei posterităţi neprecizate, totuşi lectorul presupus cu consecvenţă nu e deloc unul îndepărtat,

în timp şi nici unul neavizat, sau numai parţial avizat,asupra oamenilor şi evenimentelor." Jocurile, nu întotdeauna plăcute, ale întîmplării i-au.răpit „istoriografului" şansa de a vorbi unui public aflat în cunoştinţă de cauză, „trăitor alături de eroii încondeiaţi". Nu puţine conotaţii, accesibile celor din epocă, s-au pierdut azi, ori necesită, pentru deplina edificare a cititorului o sumedenie de explicaţii şi lămuriri. Este exact rolul pe care şi l-au asumat exegeţii lui Zamfirescu. După Mihai Gafiţa mereu informat, mereu la punct cu detaliile unei existenţe deloc lineare, Al. Săndulescu a adus la rîndu-i unele precizări. Verdictul istoricului literar e precedat în acest caz de al editorului. Cîteva din textele memorialului zamfirescian sînt tipărite fragmentar, în 1968 şi 1969, în *România literara,* gestul fiind urmat de examinarea, pe baza eşantionului proaspăt descoperit, a unor *Virtuţi inedite* ale memorialisticii zamfiresciene. Eseul cu pricina (publicat iniţial în *Ateneu,* IX, 6, 1972, p. 5, reprodus apoi în volumul *Citind, recitind, . .,* Editura Eminescu, Bucureşti, 1973, p. 56—63) semnalează, cu îndreptăţire, valoarea *literara* a portretelor oamenilor politici, „lucrate în acelaşi stil muşcător, de o ironie sentenţioasă, căzînd ca o ghilotină".

Ineditul memorial zamfirescian l-a preocupat de o bună bucată de vreme şi pe autorul acestor rînduri. în *Doi memorialişti (Viaţa militară, XXVI,* 2, februarie 1973, p. 25) şi *Duiliu Zamfirescu, memorialist (Steaua,* XXIX, 10 (377), octombrie 1978, p. 29—30), dar mai ales în capitolul *Vocile amintirii* (din *Introducere în opera lui Duiliu Zamfirescu)* am cercetat metamorfozele „amintirilor" zamfiresciene, dialectica „obiectivităţii" de la textele antume la cele postume, care, iată, sînt pentru prima dată tipărite integral.

*

Revenind după acest preambul istorico-literar la *Drama de la Veneţia,* e cazul să spun că faptele narate aici tîrziu, la un sfert de veac de la consumarea lor, au făcut să curgă multă cerneală. în ţară şi peste hotare. Paradoxal, primele lor ecouri *literare* se cer căutate în străinătate. „Drama" iubirii, nefinalizate matrimonial, dintre prinţul moştenitor Ferdinand şi frumoasa, instruita şi spirituala Elena Văeăreseu, exilul reginei — protectoarea inocentă şi fără autoritate a idilei celor doi îndrăgostiţi — scandalul stîrnit în societatea mondenă românească şi în cea occidentală au ispitit condeie de toate facturile. Unele dintre ele notorii!

Mare vîlvă a iscat, bunăoară, romanul *Misere royale* (Ed. Alphonse Lemerre, Paris, 1893), publicat de elveţianul Rohert Scheffer (fostul secretar particular al reginei Elisabeta), care a cunoscut de aproape tribulaţiile sentimentale şi impedimentele sociale ale eroilor.

Aceleaşi personaje şi întîmplări incită curiozitatea celebrului—pe atunci! —Pierre Loti. *L'Exilee* (Ed. Kalmann-Levy, 1893) e o evocare lirică, în culori intense, a romanului amoros ce zguduise, cu numai doi ani în urmă, curtea regală din Bucureşti. Despre el se pronunţa tendenţios prusacul Bresnitz von Sydacoff (în *Regele Carol, România şi românii,* Verlag von Friederich Luckhardt, 1897) ori raportau febril diplomaţii străini aflaţi la post în Bucureşti şi diplomaţii români trimişi în misiune peste hotare. Unul dintre ei, Edgard Mavrocordat (expeditorul unor rapoarte confidenţiale semnate Eugen Mavrodin), avea să înainteze repede în ierarhia diplomatică. Colegul lui de legaţie, Duiliu Zamfirescu, ocupa însă o poziţie singulară. Refuzul său demn de a furniza informaţii camarilei regale despre contactele reginei exilate la Veneţia i-a adus numai necazuri şi era cît pe aci să-1 coste şi cariera. Bănuit că ar fi *Loredano,* corespondentul *Constituţionalului* junimist, el trebui să îndure prin 1891 — 1892 un adevărat scandal de presă, încheiat apoi printr-o... mutare disciplinară la Atena. Rezerva sa faţă de gingaşul subiect e, prin urmare, îndreptăţită. Cînd îl abordează totuşi o face mai mult din dorinţa de a contrazice în viitorime versiunile contradictorii şi, vai, fanteziste asupra „dramei" veneţiene. Loti, cu deosebire, îi displăcea, iar insurgentul diplomat nu ezitase să-şi spună franc părerea în faţa reginei consternate.

* Pe marginea acestui episod şi a memorialului care-1 consemnează şi-au spus părerea Mihai Gafiţa *(Duiliu Zamfirescu,* p. 292—299) şi, mai nou, Al. Săndulescu, aşa că nu voi insista. Ţin însă să subliniez atractivitatea documentelor şi notaţiilor tangenţiale subiectului din volumul lui Eugen Teodoru, *Scrinurile regilor* (ed. cit., p. 95—154). V. de asemenea în voi. 7 al *Operelor,* scrisorile din septembrie 1891 către Titu Maiorescu şi ,respectiv, George Em. Lahovary, epistolele din 2 septembrie şi 25 noiembrie către Trandafir Djuvara, misiva „personală şi confidenţială", din 29 noiembrie, acelaşi an, către C. Esarcu, precum şi comentariile editorului, p. *512*—519.

1 — *Ion Văeăreseu* (1839—?) a fost ministru al României la Roma în vara şi toamna lui 1891. Anterior făcuse carieră

în armată şi în administraţie. înainte de a deveni pentru scurtă vreme titularul legaţiei din Roma, mai fusese ministru plenipotenţiar şi trimis extraordinar al ţării la Belgrad, Bruxelles şi Haga.

2 — *Elena Văcărescu* (1866—1947), scriitoare română de limbă franceză, care a avut o contribuţie importantă în dezvoltarea relaţiilor româno-franceze. Din 1891 s-a stabilit la Paris. A scris volume de versuri *(Chants d'aurore, Lueurs et Flammes, La Rapsodie de la Dambovitza)*, proză *(Amor vincit, Le Sortilege)* şi teatru inspirate din realităţile ţării natale. Membră de onoare a Academiei Române.

3 — *Ion Emanoil Fior eseu* (1819—1893), general şi om politic conservator. De mai multe ori ministru de Război,, de Interne, Lucrări Publice şi prim-ministru (apr. 1876 şi febr. — nov. 1891). Dat în judecată de cabinetul Brătianu, a fost împiedecat să ia parte la Războiul de Independenţă. Bun organizator, militar priceput, a mărit numărul regimentelor de infanterie şi a înfiinţat cavaleria uşoară. Autorul volumelor *Instituţiunea militară bazată pe şcoală* (1888), *Fortificaţiunile* (1889) ş.a. Alecsandri îi dedica o notorie epistolă în versuri.

4 _ *Carlo Doici* (1616—1686), pictor italian. A pictat, marcat de gustul pentru clarobscur, pentru umbrele livide, scene religioase: *Mater Dolorosa, Madona cu Fiul* (Florenţa, Palatul Pitti), *Irodiada* (pinacoteca din Dresda), *Sfînta Cecilia* ş.a.

P. 174 **PORTRETE**
1914

B.C.S., Ms. 10 533. Titlul figurează pe pagina de gardă a caietului secret. Galeria de portrete iniţiată aici se întinde pe 27 de pagini, numerotate de autor, şi pe una nenumerotată. Scrisul, uşor modificat faţă de cel din *Drama de la Veneţia,* e mai precipitat. Reprodus fragmentar de A1. Săndulescu în *România literară,* II, 3 (15), 16 ianuarie 1969, p. 13,

Cum se vede, intenţia lui Zamfirescu este de a oferi o „bază serioasă a istoriei timpului", operă pentru care se pregăteşte cu o solemnitate de istoriograf florentin. Dar, cu tot preambulul aulic, interesul scriitorului merge către „mica istorie". Pe gravul personaj politic şi literar îl încearcă plăcerea bizantinului Procopius de a defăima neştiut ceea ce era silit să aprecieze în public. Cancanul subţire, supoziţia maliţioasă, sarcasmul otrăvit, învăluit cu meşteşug în catifele, sînt doar cîteva din modalităţile cu care sînt biciuite virtuţile calpe, patriotismul lucrativ al politicienilor zilei, incompetenţa parlamentarilor întruniţi periodic într-o capişte a duşmăniilor şi neputinţelor. Memorialistul e un sceptic asprit de circumstanţele agravante ale scenei politice româneşti. Genul lui este satira menipee, imprecaţia dură şi percutantă în pofida abilei stilizări. Desigur, o asemenea producţie nu se putea dispensa de portret. Iar a desena cu vorbe e o preferinţă mărturisită încă din *Amintiri din vremuri.* Nu e deci o întîmplare că dominanta acestui memorial o reprezintă portretele. Negreşit, acestea sînt pictate de un om cu umoare neagră, de un mizantrop ce-şi află compensaţii în scris. Talentul cu care îşi organizează materialul produce totuşi o stranie senzaţie de obiectivitate. Explicaţia constă în selectarea faptelor, în dilatarea elementului particularizant. Pe eroii notaţiilor sale îi întîlnim şi în lucrările altora. La Galaction şi Marghiloman, de pildă. Aceştia îi imortalizează însă în adevărul lor psihologic momentan. Zamfirescu se comportă ca un zoograf: îi transformă în *specii,* de unde caracterul de bestiariu politic.

Acest tip de proză nu e la noi fără antecedente. Primul care îl ilustrează este Bolintineanu. Poetul *Eumenidelor* integra într-o broşură propagandistică, *L'Autriche, la Turquie et Ies Moldo-Valaques* (1856), un capitol intitulat *Les Hommes politiques des Principautes,* conţinînd portrete corosive, dispuse antitetic celor ale adevăraţilor patrioţi. Pe autorul lui *Tănase Scatiu* îl tentează doar desenul în sepia. Ambiţia lui este să ofere un documentar al dezagregării păturii suprapuse, de la familia regală pînă la deputaţi şi ministeriabili obscuri. Şi astfel, tema lui — *căderea neamurilor* — ia o nouă coloratură ! Diagnosticele acestui politician „romanţios", după părerea contemporanilor, surprind prin exactitate. Mizantropia lui vede departe şi profetizează fapte pe care timpul le confirmă.

1 — Referire la poezia blînd encomiastica *Maiestăţii-sale reginei Elisabeta,* apărută în *Convorbiri literare,* XLVII, 12, decembrie 1913 (v. şi *Opere,* voi. I, ed. cit,, p. 263—267). Vizita la palat a avut loc la 29 decembrie 1913.

2 — *Victor G. Antonescu* (1871—1947), magistrat şi om politic liberal. A fost rînd pe rînd profesor la Şcoala de finanţe şi la Şcoala superioară de ştiinţe de stat, director al Băncii Naţionale, ministru plenipotenţiar la Paris şi Geneva. A deţinut portofoliul Justiţiei (4 ian. 1914—11 dec. 1916, 14 nov. 1933 — 1 febr. 1935), al Finanţelor (11 dec. 1916—10 iul. 1917, 1 febr. 1935 — aug. 1936)' si al Externelor (aug. 1936—28 dec. 1937).

P. 177 **DIMITRIE STURDZA**

B.C.S., Ms. 10 533, p. 4-11.

Textul a fost publicat fragmentar de Al. Săndulescu în *România literară,* II, 3 (15), 16 ianuarie 1969, p. 13.

Relaţiile scriitorului cu Dimitrie Sturdza au fost multă vreme încordate. Căpetenia liberală l-a urmărit ani de-a rîndul cu o ură nestinsă, întîrziindu-i înaintarea în carieră şi închizîndu-i multă vreme porţile Academiei. Aceluiaşi personaj, neobosit în intrigi şi sforării, îi va datora Zamfirescu respingerea de la Premiul Academiei a romanului său *în război.* Nu-i deci de mirare că scrisorile diplomatului de lâ Roma abundă în reproşuri şi izbucniri violente. Amintind într-un rînd de „coteriile politice", de „milionarii mitocani" şi „nulităţile pomădate", care „vin la centru să umple Parlamentul, tripourile şi saloanele", el aşeza în vîrful bizarei piramide chiar pe neistovitul său persecutor: „Deasupra tuturor planează personalitatea cea mai extravagantă ce s-a văzut vreodată: un român născut boier, cu instincte de ţîrcovnic, făţarnic, înzestrat de natură cu o încăpăţînare de măgar, neavînd nimic din calităţile şi cusururile rasei, fără nici un fel de talent, orator prost, scriitor infam, damblalîu înainte de vreme, rezistînd numai cu o jumătate a sistemului nervos, vendicativ, crud şi, mai presus de orce, antiestetic în toate actele morale şi materiale ale vieţii" (Scrisoare din 6/19 decembrie 1903 către Titu Maiorescu). Şi totuşi, cu acest om, „chintesenţă de mizerii de la creştet pînă-n talpă", cum ar fi zis Eminescu, a trebuit să se împace diplomatul revenit în ţară şi silit de jocurile schimbătoare ale politicii să-i cînte în strună adversarului de ieri. E de la sine înţeles că în aceste condiţii „antanta" celor doi nu putea fi cordială, că fiecare înregistra suspicios gesturile, cuvintele şi actele celuilalt. Muţenia lui Sturdza de după episodul „Creangă" e, aşadar, semnificativă. Bănuia oare cel aflat în preajma senilităţii că partenerul mâi tînăr îl „fotografiază" întru viitorime? Oricum, timpul izbucnirilor pamfletare imprudente trecuse şi în locul lui se instalase tacit o eră a dispreţului surîzător.

Ca la majoritatea portretelor începute în 1914 amintirea *e* organizată pe intuirea în adîncime a unor axe psihologice. Dacă P. P. Carp întrupează rigorismul fanatic, Dimitrie Sturdza înfăţişează ridicolul pudibonderiei. Cu o măsură de sadism inofensiv, memorialistul îl evocă mereu în situaţii echivoce, în care vestita pudoare a lui Sturdza e pusă la grea încercare de oamenii cu un instinct vital pronunţat. Festele jucate de Cuza virginalului său secretar sînt relatate cu bonomia celui care se simte plămădit din aceeaşi substanţă. Ca şi în *O muză,* ceea ce dă adîncime istorisirii este utilizarea evocării în evocare: Sturdza e portretizat indirect prin propriile lui amintiri, dominate veşnic de frica de „măscări". Reacţia învederează o senectute precoce, încît finalul ce reţine imaginea unui bă.trîn senil, prizonier al automatismelor, se adaugă ca o concluzie necesară.

1 — *Ion C. Brătianu* a murit în 1891, în vîrstă de 70 de ani. în 1888 trebuise să se retragă de la putere după o guvernare de 12 ani (cea mai lungă din istoria modernă a României!), pe parcursul căreia utilizase metode autoritare care i-au atras porecla „Vizirul". % .

2 — Dr. *George D. Creangă,* coruptul financiar şi statistician liberal, îşi făcuse studiile la Leipzig şi Berlin. A fost primul director al Statisticei (resort din Ministerul Finanţelor), secretar general în Ministerul de Industrie şi Comerţ, consilier financiar al delegaţiei române la Conferinţa de pace de la Paris, sechestru judiciar, apoi director al Băncii Generale. Director al „ziarului^revolver" *România nouă şi* profesor universitar. Autor al unor studii pedestre despre *Pm-*

prietatea rurală în România (1907), *Consecinţele financiare ale războiului actual, Instituţiunile financiare puse sub sechestru* (1919) etc. Om de afaceri cu o moralitate îndoielnică, a fost implicat în numeroase matrapazlîcuri, care i-au rotunjit *o>* avere considerabilă. Antipatia lui Zamfirescu pentru dubiosul „vătaf de curte" al lui Sturdza data, prin urmare, de mai multă vreme, atingînd paroxismul odată cu campania contra „Reşiţei". în rarele evocări ale istoricilor literari numele lui e citat greşit: Mihai Gafiţa îi atribuie prenumele Ion, iar Al. Săndulescu se grăbeşte să semnaleze „nefericita coincidenţă onomastică" (!?).

3 — *Raymund Netzhammer,* arhiepiscop catolic al României. Stabilit în Bucureşti, cu concursul tacit, dar eficient al regelui Carol I, a fost un instrument al papalităţii în activitatea de recrutare a noi prozeliţi. încă din 1903 epistolierul din Roma izbucnea: „Regele a avut pentru noi multe calităţi şi istoria viitoare i le va recunoaşte. Dar a avut două defecte, care au trebuit să rănească pe orce român cu sufletul la locul lui: a) dispreţul pentru trecutul nostru; b) catolicismul. [. ..] Din catolicism decurge, pe de o parte, dispreţul pentru biserica noastră şi, prin urmare, nici un fel de tendinţă de a ridica nivelul cultural şi starea materială a clerului, iar pe de alta, protecţiunea evidentă a catolicismului, care face la noi prozelitism pe faţă." în memorialul din 1914 aceste idei vor reverbera firesc. Despre acţiunea de convertire la catolicism efectuată de clericul amintit oferă mărturii el însuşi. Jurnalul său inedit, *Amintiri din România,* de curînd descoperit, conţine informaţii revelatoare. V. Ioan Bianu: *1916—1917. Martor în Bucureşti,* transcriere şi note de Ioan Lăcustă, *Magazin istoric,* XX, 1 (226), ianuarie 1986, p. 27—30.

4 — Numeroasele succese sentimentale nu l-au clinitit pe scriitor din misoginismul său. N. Petraşcu îi reproducea cîndva o tiradă semnificativă: „Dragostea e ceva secundar în viaţă şi căsătoria nu e nici naturală, nici absolut necesară, N-am întîlnit om mai ridicul decît pe Othello şi n-am văzut om mai om decît pe losif din Biblie. Omul superior caută să se înalţe; femeia îl trage în jos pe pămînt. între ideal şi pămînt legătura e femeia. Fă-ţi posibilă neexistenţa ei şi vei fi un supraom, un creator." E chiar *teza* romanului *Lydda.*

5 — *Constantin C. Arion* (1856—1923), om politic conservator, ministru (din partea junimiştilor) în guvernele P.P. Carp din 1900-1901 şi 1910-1912. în 1918 (martie-octombrie) a fost ministru de Externe, iar de la 4 iunie şi vicepreşedinte al cabinetului Al. Marghiloman.

6 — *Nicolae Fleva* (1840—1914), om politic, ziarist şi avocat, fruntaş al Partidului Liberal, apoi (din 1899) al Partidului Conservator. Orator incontinent, dar cu priză la public din cauza formulelor şfichiuitoare care-i veneau spontan, înclinaţia respectivă se reflectă şi în titlurile volumelor (oribroşurilor sale): *Misterele poliţiei capitalei* (1887), *Gheşefiurile de la Ministerul de Rezbel* (1888), *Oculta la sate* (1899), *15 ani de guvernare liberală. . .* (1910), *Chestiunea moşiei Răteşti* (1910). Ultima i-a servit probabil ca sursă de informare lui Duiliu Zamfirescu pentru portretul consacrat „mitocanului de Bobotează" — I. I. C. Brătianu.

7 - Referire al *Ion (Ionel) I. C. Brătianu* (1864-1927), preşedinte la Partidului Liberal între anii 1909—1927, de mai multe ori ministru şi prim-ministru (1908—1910, 1914—1918, 1918—1919, 1922—1926 şi iunie — noiembrie 1927). Orator şi tactician politic strălucit. Contribuţia lui la făurirea statului naţional român unitar a fost una de prim ordin. A apărat curajos în cadrul Conferinţei de pace de la Paris independenţa şi suveranitatea României. Pe plan intern a urmărit consolidarea economică şi politică a burgheziei, luînd măsuri împotriva mişcării muncitoreşti.

8 — E vorba de celebrul trădător *Alexandru Sturdza* (1869—? 1940), fost colonel în armata română. Trecînd la nemţi, în toamna lui 1916, a încercat să dezorganizeze frontul compatrioţilor printr-o „chemare" la dezertare. După prăbuşirea militară a protectorilor săi şi-a oferit serviciile gărzilor naţionale din Transilvania, dar i s-a răspuns că „pe pămîntul ţării de sub steagul românesc nu e loc pentru trădători". Condamnat la moarte în contumacie, a trăit în Germania pînă în 1940, cînd s-a reîntors, crima fiindu-i prescrisă.

P. 182 P. P. CARP

B.C.S., Ms. 10533, p. 12-20.

Portretul datează din august 1914. Cum spuneam şi în comentariul consacrat articolului *Petre Carp,* din *îndreptarea,* adevărata atitudine a scriitorului faţă de personalitatea liderului politic al „Junimii" se manifestă în acest portret destinat publicării postume. Cu toată admiraţia din tinereţe, Zamfirescu judeca *independent* şi, ceea ce e mai important, *corect.* Sigur, farmecul literar al portretului derivă — avea dreptate Mihai Gafiţa — din continua jonglare cu datele biografiei personajului său, evocarea răscolind continuu subteranele relaţiilor politice şi de familie, indicînd mobilurile ascunse ale actelor acestuia şi stabilind o relaţie imprevizibilă între aparenţe şi realitate. în privinţa interpretării politice a faptelor lui P. P. Carp, „expunerea" lui Zamfirescu, justă în datele ei esenţiale, comportă totuşi anumite rectificări şi nuanţări. De la atîţia ani- distanţă putem vedea mai bine lucruri care-i scăpau contemporanului evenimentelor. „întroienirea" cabinetului Carp în „chestia tramvaielor" electrice şi eşecul bătrînului conducător junimist se datorau manevrelor eficiente ale regelui şi ale lui Take Ionescu. Cum se ştie, afacerea a izbucnit în februarie 1911, cînd Carp şi Marghiloman (ministru de Interne) deschid seria ostilităţilor antiliberale. Din ce cauză? Pe scurt, ambii politicieni conservatori aflaseră, graţie noului primar al capitalei, Matache Dobrescu, dedesubturi oneroase ale Societăţii tramvaielor, creată în 1908, pe vremea în care Vintilă Brătianu era primar, iar fratele lui, Ionel, prim-ministru. Capitalul şi acţionarii aparţineau Partidului Liberal, iar profiturile obţinute prin „exploatarea statului" (formula e a lui Carp !)mergeau in corpore tot acolo. în noiembrie acelaşi an^ Carp ameninţa cu „fierul roşu" şi-şi exprima categorice dubii asupra moralităţii fostului premier liberal. Pus direct în cauză, atins şi pe plan financiar (Marghiloman socotise Societatea tramvaielor întemeiată în dauna comunei şi o desfiinţase — ca lipsită de fiinţă legală — printr-o lege creată ad-hoc), Brătianu mută bătălia pe teren judiciar. Tribunalul, apoi (în martie 1912) Curtea de Casaţie declară neconstituţională legea lm Marghiloman şi dă în acest chip cîştig de cauză opoziţiei. în rîndurile ei. acţionau nu numai liberalii, ci şi un conservator disident, influentul Take Ionescu, care dorea şefia partidului său,. Regele, căruia nu-i plăceau tensiunile prea mari între partide, toarnă gaz pe foc, cerînd reîntregirea conservatorilor (ceea ce însemna în contextul dat admiterea de către Carp şi Marghiloman a pretenţiilor takiste). „Ceea ce nu se poate", cum ar fi zis Zamfirescu. Asupra regelui făcea presiuni, pe de altă parte, şi Basset, secretarul său particular, deţinător la acea oră a unui pachet de acţiuni ale respectivei societăţi. Pînă la urmă, „guvernul concentrat" al conservatorilor ia fiinţă, dar sub conducerea lui... Maiorescu. Demisionar din 28 martie 1912, Carp va purta pentru tot restul zilelor o ură nestinsă împotriva comilitonului de-o viaţă. (V. pentru detalii şi *Enciclopedia României,* voi. I, *Statul,* prefaţă D. Guşti, Imprimeria Naţională, 1938, p. 877—878 şi Z. Ornea, *Junimea şi junimismul,* ed. cit., p. 365—371);

1 — Afirmaţia e contestabilă: atît regele Carol, cit şi Maiorescu nu aveau în acel moment altă poziţie decît opinia publică românească. Situaţia politică complexă, notele diplomatice ameninţătoare ale guvernanţilor de la Viena şi Petersburg (care doreau să cîştige influenţă politică la Sofia) le impuneau însă o firească prudenţă. Regele Carol şi primul său ministru au continuat însă să susţină în mod deschis că politica de echilibru pe care o promovau leva impune o intervenţie militară în cazul reizbucnirii războiului în Balcani. Dealtfel, încă la 23 mai/5 iunie 1913, Titu Maiorescu trimisese la toate legaţiile României o circulară în acest sens" (Gheorghe Nicolae Cazan, Şerban Rădulescu-Zoner, *România şi Tripla Alianţa. 1878—1914,* ed. cit., p. 345).

2 — Eufemism amuzant. Carp nutrea un dispreţ total pentru competiţia electorală. El ştia că în condiţiile devatunei „permisul" de guvernare îl dădea regele. „Numărul vine pe urmă" e una din butadele sale semnificative.

P. 189 AL. MARGHILOMAN

B.C.S., Ms. 10 533, p. 21-27.

Publicat fragmentar, cu unele inadvertenţe faţă de original, de Al. Săndulescu în *România literara,* II, 3 (15), 16 ianuarie 1969, p. 13.

Nota lămuritoare ce însoţeşte balzacianul portret nu oferă suficiente date pentru situare. Zamfirescu pleca în pribegie la Odessa în seara de 9/22 decembrie 1916; părăsea apoi portul răvăşit de războiul civil în dimineaţa de 18 ianuarie 1918. Intervalul acesta, considerabil, poate fi restrîns la limitele cîtorva luni, dacă luăm în calcul un detaliu final: moartea lui Maiorescu, survenită la 18 iunie/1 iulie 1917. în versiunea completă textul a fost elaborat, aşadar, după această dată.

E de crezut că tranşantul dispreţ comunicat aici n-a fost resimţit de la prima vedere. Corespondenţa cu Titu Maiorescu e punctată, între altele, şi de referiri amabile la Marghiloman. în 18/31 august 1900, cînd autorul *Notelor politice* avea 46 de ani, scriitorul investea încredere în spilcuitul politician. „Ştiţi că eu cred orbeşte în geniul politic al d-lui Carp şi în viitorul junimismului, pe care Marghiloman pare chemat a-1 continua sub al 2-a rege român". Evoluţia politica a confirmat pronosticul perspicacelui epistolier. Rămîne totuşi un cuvînt înţesat de sugestii: *„pare",* adică exact acel termen sub care e aşezată, în 1915—1917, o întreagă existenţă. Cum ar fi arătat acest portret în ipoteza că scriitorul l-ar fi terminat după 5/18 martie 1918, date la care Marghiloman devenea premierul unui guvern germanofil şi capitulard? E sigur că accentele viguroase contra celor care s-ar angaja într-un fel sau altul „sub drapelul inimic" ar fi cîştigat în virulenţă. Mărturisiri de acest fel, făcute în trista singurătate a refugiului, îl arată pe Zamfirescu aşa cum n-a încetat niciodată să fie — un *patriot.*

Antipatia pentru Marghiloman poate avea însă şi un alt substrat: Zamfirescu era el însuşi, mai ales spre finele vieţii, un ins teatral, un „om cu mască". Memorialul lui Saint-Simon trăda oroarea pentru „oamenii noi", pentru uzurpatorii' aristocraţiei de tradiţie. Definitiv cîştigat de pîcloasa ipoteză a descendenţei imperiale, Zamfirescu îşi scrie şi el memoriile cu morga coborîtorului din Lascarizi, luată în răspăr de Arghezi în cronica la *Lumină nouă:* „Serenissima-i persoană nu admite să fie pusă în balanţă, ea cere tron sau cel puţin un soclu. " Simptomatic, vehemenţa ia un ton şi mai înalt cînd sub condei cad indivizi cu o similară structură sufletească. Astfel, portretul lui A1. Marghiloman desemnează — mai mult decît un om anume — *snobismul.* Romanticul e atent la accidente, pe clasic îl preocupă abstracţiile. Filistinismul noului lider conservator concretij zează un comportament categorial. Portretul dobîndeşte relief personal mai ales prin adiţionarea perfidă a unor detalii legate, direct sau mediat, de sfera echitaţiei (Marghiloman era vicepreşedinte al Jockey-clubului). Din această îndemînatică manipulare a detaliului elocvent se încheagă, în stilul clasicilor, *fişa caracterologică,* utilizabilă într-un viitor roman politic, specie pentru care scriitorul îşi recunoştea interesul.

1 — *Nicolae Filipescu* (1862—1916), om politic, fruntaş al Partidului Conservator. Primar al Bucureştilor (1893—1895), de mai multe ori ministru în perioada 1900—1913. S-a pronunţat pentru intrarea României în război de partea Antantei şi a desfăşurat în acest scop o activitate susţinută, văzînd în participarea ţării la confruntarea mondială un mijloc de realizare a unităţii statale a românilor. Orator de forţă şi publicist de mari resurse intelectuale. Fondator şi director al ziarului *Epoca* (din 1884). Autor al scrierilor: *Către un nou ideal* (1898), *Opinii de răspîntii* (1898), *Titu Maiorescu în politică* (1910), *Discursuri politice* (voi. 1, 2, 1912—1915), *Pentru România Mare* (1925, prefaţă Matei B. Cantacuzino).

2 — 7. *A. (Zizin) Cantacuzino* , literat junimist, autorul primei traduceri în franceză a cărţii lui Schopenhauer *Lumea ca voinţă şi reprezentare.* A condus, din ianuarie 1878, redacţia *Timpului.*

3 — *Barbu Ştirbei* (1872—1946), om politic influent în cercurile regalităţii române. Pentru tactul său politic i s-au. încredinţat frecvent misiuni de mediator. Pentru scurt timp (4—21 iunie 1927) a fost preşedintele Consiliului de Miniştri. în anii 1943—1944 a sondat, la Cairo, reprezentanţii puterilor antifasciste asupra posibilităţilor de ieşire a României din război. Bărbat cu multă prestanţă fizică, era agreat de regina Măria, care-1 frecventa în chip de „nimf Egeriu". Explicaţia acestei sibilinice formule a dat-o Mihai Gafiţa: „Egeria era o nimfă la care, după legendă, cel de-al doilea rege al Romei, Numa Pompiliu, venea adesea într-o pădure de măslini, din apropierea cetăţii, să-i ceară sfaturi tainice şi să se bucure de farmecele ei" *(Duiliu Zamfirescu,* p. 735)/

P. 194 **UN PROST**

B.C.S., Ms. 10 533.

Textul e scris cu cerneală albastră, pe o singură pagină, în imediata continuare a seriei de portrete începute în 1914. Datează, după toate probabilitățile, din timpul refugiului la Odessa.

Ipoteza avansată de Mihai Gafița, potrivit căreia ar fi vorba de Ionaş Grădişteanu, pare corectă. într-adevăr, *Ioan C. Grădişteanu* (1861 — 1932), jurist şi magistrat intrat în politică la' 1886 şi ajuns la o anumită notorietate prin discursurile la Cameră în problema românilor oprimaţi din Transilvania, a fost deputat de mai multe ori. A deținut de două ori portofoliul Lucrărilor Publice în guverne conservatoare (9 ian. 1900 - 14 febr. 1901, 22 dec. 1904 - 12 martie 1907). în *O viață de om...* Iorga îşi amintea fugitiv „de un Ionaş Grădişteanu, ale cărui însuşiri reale erau stricate de ciudata înfățişare fizică" (op. cit., p. 449).

P. 195 **UN PORTRET AL LUI SAINT-SIMON. LE PERE VINTILĂ**

B.C.S., Ms. 10 534.

Textul, scris cu creionul pe patru file de maculator, numerotate de autor, poartă amprenta febrilității şi a furiei. Judecind după conținutul său, a fost elaborat după noiembrie, decembrie 1920, cînd campania contra „Reşiței" era în plină desfăşurare. Cel calomniat de liberali se răzbuna în scris cu o vervă ucigaşă. Disprețul surîzător de altădată face loc notației sarcastice, polemismului virulent. Ura contra lui *Vintilă Brătianu* (1867—1930), adevăratul artizan al cabalei antizamfiresciene, alimentează corosivul portret, de o violență fără seamăn în producția autorului. Că aversiunea şi dezgustul nu-l împiedicau să vadă totuşi exact se poate'observa şi după lectura incisivului pamflet publicat de Ion Vinea la moartea financiarului liberal: „Vintilă Brătianu s-a născut fiu şi frate de prim-ministru. De aceea i-a fost dat să uree trepte peste puterile minții şi ale trupului său de om plăpînd întru toate. A făcut parte dintr-o plutocrație şi a beneficiat de norocul acesta, fără să fi primit, cel puțin, darurile şi pregătirea ce însoțesc, de obicei, pe unii privilegiați ai soartei. Nimeni, de pildă, nu va tăgădui că, pentru funcțiunile sale, Vintilă Brătianu a fost de o incultură totală, după cum pentru misiunile ce-şi asumase a fost de o lipsă de talent şi de o sterilitate absolută. Ştim, o tristă patalama de inginer e invocată în apărarea unui om politic totalmente lipsit de cultura veacului şi de acea lumină, de acea inspirație, care a distins, totdeauna, pe şefii de popoare. Aci stă însă toată explicația dezastrului paradoxal care s-a abătut asupra unei națiuni a doua zi după îndeplinirea idealurilor: că împrejurările au înfipt în fruntea celui mai puternic partid pe Vintilă Brătianu, a cărui autoritate, printre partizani, se alegea dintr-o mistică de familie şi o teroare bancară. Pe Vintilă Brătianu, om lipsit de cultura necesară bărbatului de stat, lipsit de inteligența şi imaginația acestuia, înzestrat numai cu o încăpățînare care parodiase voința şi izbutise să imprime vieții noastre două legi, ca două blesteme [...]. Soarta a vrut însă ca acest fanatic al puținătății sale să cunoască, pe toată linia, înfrîngerea, încă din viață. E o palidă sancțiune a împrejurărilor pe cari le-a nesocotit, a datelor pe cari le-a ignorat şi le-a contrazis cu întunecare. [...] Se poate spune că pentru răul imens făcut unei societăți zdrobite şi înfometate de această încarnare a mediocrității posomorite şi agresive, Vintilă Brătianu a plătit cu sănătatea şi viața. Pămîntul țării pe care a iubit-o-dar şi întristat-o acceptă lutul său cu indiferență şi iertare. Dar Nemesis, care nu iartă, e de veghe" *(Necrolog tardiv. Vintilă Brătianu, Facla,* XII, 392, 19 ianuarie 1931).

1 — Aluzie la George D. Creangă, vechea bestie neagră a scriitorului.

2 — *Alex. P. Mavrodi* (1881 — 1934), ziarist, absolvent al Conservatorului de declamație din Iaşh Colaborator la *Opinia, Evenimentul, Ordinea* şi *Gazeta Moldovei* din Iaşi. După studii de drept şi filozofie la Paris şi Bonn, devine redactor la *Adevărul,* apoi redactor-şef şi director al *Viitorului* liberal. Influenții lui protectori politici l-au ales deputat şi senator, numindu-l totodată director general al Teatrului Național şi al Operei, în timpul refugiului la Iaşi, preşedinte al Societății „Radio", al Sindicatului ziariştilor etc. Sub-

secretar de stat între 14 nov. 1933 — 24 sept. 1934. Articolele sale, în genere fără personalitate, erau semnate şi cu pseudonimele *Mircea Aldea, Alina, Alexandru Fronda.*

P. 197 UN MITOCAN DE BOBOTEAZĂ

B.C.S., Ms. 10535.
Semnat: *Unul din Patruzeci.*

Textul scris în creion, pe 6 file numerotate de autor, e ulterior căderii (la 13 decembrie 1921) a guvernului Averescu.

Iscălitura e plină de tîlc, deoarece indică un început de separare de Averescu. Imediat după căderea guvernului prezidat de general, un grup de 7 senatori şi 33 de deputaţi părăseau Partidul Poporului, declarîndu-se „independenţi". Să se fi înrolat Zamfirescu, măcar sufleteşte, printre ei? Chestiunea rămîne în suspensie. în 13 martie 1922 fostul preşedinte al Camerei îşi înştiinţa fiul că în absenţa generalului, plecat peste hotare, „le parti sera regi par un comite de 6 personnes, dont le soussigne". Presupun mai degrabă că pamfletul fiind destinat unei anumite circulaţii, mai mult sau mai puţin confidenţiale, dobîndind astfel valoarea unui „element de presiune asupra celor vizaţi", autorul înţelegea să-şi păstreze anonimatul sau măcar să-şi îndrume adversarii pe o pistă falsă. îl împingea spre o atare poziţie chiar condiţia de (ex)preşedinte al Camerei, adică de politician pasibil de a fi chemat să-şi spună cuvîntul. O altă epistolă către Al. Duiliu Zamfirescu relevă dificultatea situaţiei sale: „Mon role est difficile. Quoique homme de parti, je n'oublie pas que le President de la Chambre peut-etre appelle â dire son mot, et je m'abstiens de manifester bruyamment un devouement qui reste acquis â Averescu".

în ciuda acestor asigurări, omul îşi pregătea o altă platformă, desfăşurînd un joc complicat. în supărarea (apoi în izolarea) lui îi treceau prin cap gînduri republicane, care, în treacăt fie zis, îl tentau şi pe Averescu: „Le Roi fait le jeu des liberaux. Cest mal et cela peut devenir dangereux pour son repos". Dar acestea nu deveneau periculoase decît pentru tihna şi autoritatea lui. Spionii brătienişti mişunau pretutindeni şi informau unde trebuie. Aşa s-a trezit şi Zamfirescu denunţat ca antidinastic, acuză luată de rege în serios, mai ales că în timpul audienţei pe care i-o acordase scriitorului, acesta îl mustrase în toată forma pentru că „s'est emballe dans la politique des Bratiano". în această postură inconfortabilă, fostul prezident înţelegea să-şi apere poziţia, ameninţînd la rîndu-i cu darea în vileag a unor fapte compromiţătoare. Brătianu şi ai lui nu erau însă dintre cei ce se speriau de asemenea riposte. Cu ani în urmă îl răpuseseră politic pe redutabilul Carp. Se puteau împiedica de un nou venit în politică? în acest mod fiecare rămîne stăpîn pe domeniul său: Brătianu struneşte lumea politică, Zamfirescu lumea sa de cuvinte. Pamfletul, totuşi viguros şi nedrept (ca mai toată literatura de acest gen), e revanşa lui în viitorime, încă o dată indignarea a născut literatură...

1 — *Maurice Paleologue* (1859—1944), diplomat francez, între 1914—1917 a fost ambasadorul Franţei la Petersburg. A desfăşurat o activitate dubioasă, urmărind să obţină intrarea României în război, fără acordarea unor garanţii din partea Antantei. Tergiversările lui Brătianu erau, prin urmare, întemeiate.

2 — *Nikola Pasic* (1845—1926), om de stat sîrb şi iugoslav, întemeietor (în 1881) şi conducător al partidului radical. Prim-ministru al Serbiei (1891 — 1892; 1904—1918, cu întreruperi). Prin politica lui filorusă şi antiaustriacă a avut un rol important în timpul primului război mondial. După victoria Antantei a fost prim-ministru al Regatului sîrbilor, croaţilor şi slovenilor (1921 — 1924, 1924—1926).

3 — *Aleksandâr Stamboliiski* (1879—1923), om politic bulgar, conducător al partidului Uniunea Populară Agrară. Prim-ministru (1919—1923), a fost iniţiatorul unor reforme burghezo-democratice importante (reforma agrară ş.a.). Guvernul său agrarian a fost răsturnat printr-un puci militaro-fascist (9 iunie 1923), şeful cabinetului fiind asasinat de complotiştii lui Al. Ţankov, care inaugurau o epocă de cruntă reprimare a elementelor democratice.

P. 200 ' [CĂLĂTORIA ÎN REFUGIU]

B.C.S., Ms, 10 574.

Textul se întinde pe 16 pagini de dictando. Scrisul e febril, cu unele dezacorduri, neobişnuite la meticulosul Duiliu Zamfirescu.

Intrarea României în război a dat o turnură neaşteptată memorialisticii zamfiresciene. Dacă înainte ea scormonea biografia altora, acum eul se dezleagă. înregistrarea propriei existenţe imprimă notaţiei caracterul „trăitului". Confesia patriotului înlocuieşte cu fermitate meditaţia mizantropului. *Călătoria în refugiu* (şi alte pagini scrise în adăpostul de la Odessa) sînt expresii^patetice ale durerii provocate de înfrîngerile vremelnice. întîmplarea a făcut ca amintirile lui Zamfirescu să fie descoperite concomitent cu *Jurnalul de război* al lui Delavrancea. Similitudinea reacţiilor celor doi scriitori e frapantă. Delavrancea^ se mărturiseşte filei albe cînd entuziast, cînd deprimat. încrîncenîndu-se la vederea efectelor bombardamentelor germane, comentează crispat — în rînduri sincopate — comunicate militare echivoce, blestemînd profetic şi dezlănţuit incompetenţa politicienilor şi a unor ofiţeri superiori care au vîrît ţara în foc fără să asigure oştirii pregătirea materială corespunzătoare. Aceeaşi înverşunare e vizibilă şi în memoriile lui Zamfirescu. începute pe un ton sacerdotal, însemnările renunţă brusc la rigoarea şi „obiectivitatea" istoriografului. în ele se exprimă precipitat o conştiinţă rănită de cortegiul de nefericiri abătut spre sfîrşitul lui 1916 asupra patriei. Dar, cum observă M. Gafiţa, „cu toate aceste dezastre şi nelinişti, condeiul e ager în continuare, cînd pictează cu umor, în stil adesea telegrafic — poate crochiuri pentru dezvoltări ulterioare — figuri şi scene de pe vaporul comisiunii" *(Duiliu Zamfirescu,* ed. cit, p. 743).

1 — Garnizoana din Turtucaia a capitulat la 24 august/ 6 septembrie 1916. Dureroasa înfrîngere s-a datorat lipsei de comunicaţii peste Dunăre, existenţei unor fortificaţii incomplete, apărate de unităţi de miliţieni neinstruiţi şi slab încadraţi cu ofiţeri, cu o artilerie grea deficitară şi neinstalată complet.

2 — *Dumitru Stratilescu,* ofiţer superior român. Colonel în 1913, cînd are un diferend în tren cu Duiliu Zamfirescu, e deja — în 1916—general, comandant al Diviziei I. S-a ilustrat în ofensiva de la Mărăşti, eliberînd localităţile Dealul Mare, Cîmpurile şi Vizantea. Juste în privinţa generalului de cabinet Dumitru Iliescu, reproşurile lui Zamfirescu sînt în cazul celuilalt neavenite. Ironia soartei face ca fiul său, Al. Duiliu Zamfirescu, să lupte o vreme sub ordinele generalului respectiv. Jurnalul său de campanie, pe care l-am putut consulta graţie familiei, e punctat de elogii nereţinute la adresa lui Stratilescu.

P. 210 PENTRU CE AM FOST CONTRA RĂZBOIULUI

XIX

B.C.S., Ms. 10 573, Ms. R. •

Textul e aşternut pe un caiet de dictando, numerotat de la pagina 1 la 37. Pe pagina întîi, dreapta sus, există o notă a autorului: „Numerotaţia paginilor merge de la dreapta la stînga". Datat: *Odessa, 20 martie 1917.*

Cunoscut în timp util, adică chiar atunci cînd violenta campanie brătienistă punea sub semnul îndoielii patriotismul autorului, acest memorial justificativ ar fi putut spulbera bună parte din bănuielile nedrepte ce planau asupra lui. Precum am mai arătat şi în alte comentarii, ideologia zamfiresciană — fie că luăm în atenţie latura *literară,* fie că o analizăm pe aceea *politică* — se caracterizează, în ciuda aparenţelor, printr-o remarcabilă coerenţă. Zamfirescu nu era din stirpea celora ce neagă azi un lucru susţinut ieri; evoluţia părerilor sale e un proces de durată, *dialectic,* care nu exclude totuşi revizuirea, atunci cînd examenul lucid al faptelor l-a convins de precaritatea punctului de vedere iniţial. între *Sufletul războaielor în trecut şi în prezent* şi *Călătoria în refugiu,* între aceasta din urmă şi *Bosforul şi Dardanelele faţă de interesele româneşti,* între corespondenţa emisă în anii ^neutralităţii armate" şi patetica depoziţie care vede de-abia acum lumina tiparului, legăturile sînt evidente, legitimînd o concluzie: *pacifismul* scriitorului, „cuminţenia" lui structurală. Nu e vorba doar de o „generozitate internaţională" a sufletelor delicate — confrerie din care Zamfirescu se simţea făcînd parte — ci de o prudenţă proprie bunului cunoscător al realităţilor naţionale şi al celor de peste hotare. Văzut ca „drama cea mai primejdioasă pentru existenţa

ţării noastre", războiul era respins, cu argumente redutabile, ca soluţie *actuală* de împlinire a idealului naţional. Sigur, cel ce cîntase epic energica ridicare din 1877 a neamului nu-l excludea cu totul din calcul. Dar, ca odinioară pentru Neagoe Basarab, opţiunea militară era pentru el *ultima*. Avînd-o în vedere pentru un viitor mai îndepărtat, Zamfirescu preconiza o serioasă pregătire, un primat al faptelor asupra vorbelor. Elementele unei doctrine militare moderne, care implica nu numai pregătirea trupelor, ci şi aceea a teritoriului şi a economiei nu-i rămîneau străine. Demnă de remarcat e surprinzătoarea competenţă în aprecierea situaţiei militare, în refugiul deloc paşnic din Odessa el intuia erori de comandament, de dotare şi coordonare a marilor unităţi, care vor fi semnalate în termeni similari de autorii unor sinteze politico-militare asupra evenimentelor. (V. în acest sens capitolul *Războiul pentru întregirea neamului* din *Enciclopedia României,* I, p. 883—936.) Hotărît lucru, Zamfirescu avea fler, era orientat în domeniu graţie şi numeroaselor lecturi istorice care-l pasionaseră atîţia ani. Că lucrurile au ieşit pînă la urmă altfel decît profetizase el, e adevărat. Se ştie, norocul îi ajută pe cei îndrăzneţi! Dar norocul s-a înclinat de partea noastră mai ales cînd acele pregătiri reclamate de scriitor în comunicarea academică din 1914 şi în această profesiune de credinţă din primăvara lui 1917 au devenit în bună parte realităţi.

Alt element care s-ar cuveni reliefat este — în ciuda „comentariului amar" asupra situaţiei dezastruoase — tocmai credinţa în puterile ţării, ale poporului, de a triumfa asupra nefericirilor momentului. Finalul „testamentului politic şi cetăţenesc" (M. Gafiţa) aşternut cu durerea în suflet tocmai pe această coordonată se înscrie. De aceea poate că cele mai potrivite cuvinte pentru a-l caracteriza sînt chiar acelea din finalul prefeţei la *în război:* „Importantul este de a simţi adînc româneşte, de a avea încredere în poporul care s-a strecurat în timp şi spaţiu neatins şi a răsărit [...] cu toate calităţile lui strămoşeşti, ascultător, simplu şi eroic".

1 — Dacă judecata asupra lui Vasile Lucaci este nedreaptă, diagnosticul moral rezervat lui Octavian Goga va fi validat în bună măsură de evoluţia politică viitoare a poetului.

2 — *Grigore Crainiceanu* deţinuse doar rubrica militară a *Universului,* ziar ajuns la dispoziţia agenţilor spionajului german. în „dosarul Gunther" figura şi o scrisoare adresată lui Roselius („creierul reţelei") în cuprinsul căreia se sublinia că articolele scrise de diferiţi ofiţeri superiori români erau elaborate în biroul de publicitate al agentului Josef Hennenvogel. „Aceşti generali — raporta'Gunther, nu scriu personal nici un cuvînt, ci îşi împrumută semnăturile numai/' Fireşte, contra cost! „Proza macaronică" a lui Crainiceanu va fi fost de aceeaşi inspiraţie?

în primele luni de război — august, septembrie 1916 — bătrînul şi anacronicul general a comandat şovăitor, fără simţ tactic, Armata a II-a. După retragerea de la Braşov, la comanda acesteia a trecut Alexandru Averescu. Incompetenţei tatălui i s-a adăugat, în ianuarie 1917, trădarea fiului, locotenent-colonelul C. Crainiceanu. în complicitate cu colonelul Sturdza, .acesta a încercat să se predea germanilor împreună cu Regimentul 25 infanterie, de sub ordinele sale. Prins în flagrant delict, a fost condamnat la moarte şi împuşcat. în timpul procesului său, generalul Crainiceanu a declarat că între *patrie* şi *familie* nu ezită să-şi facă datoria faţă de patrie.

^3 — Terminologia lui Zamfirescu e improprie: nu un „război de cucerire" aveau în vedere românii, ci unul de *eliberare* a fraţilor subjugaţi.

4 — Cercetătorii actuali ai „chestiunii Dunării" confirmă punctul de vedere zamfirescian. „Impasul survenit în problema Dunării după Conferinţa de la Londra din 1883 şi dorinţa guvernului român de a determina guvernul austro-ungar să renunţe la pretenţiile sale a fost una din cauzele principale ^ale alianţei secrete româno-austro-ungare din anul 1883" — susţin Gheorghe Nicolae Cazan şi Şerban Rădulescu-Zoner în *România şi Tripla Alianţă,* ed. cit., p. 61. Aceiaşi cercetători arată că'„prin tratatul de alianţă din 1883 România a ieşit din izolarea politică de care era ameninţată şi a evitat astfel posibilitatea unei înţelegeri imperialiste a Austro-Ungariei şi Rusiei pe seama României. Guvernul român a rezolvat chestiunea Dunării conform intereselor României. România şi-a consolidat poziţiile în sud-estul Europei şi a dobîndit anumite garanţii de securi-

tate, putîndu-se consacra operei de dezvoltare internă" (op. cit., p. 129).

5 — V. „propunerea" lui Camille Barrere în *Opere,* voi. 5, p. 584.

6 - în ziua mobilizării România dispunea de 813000 oameni, dintre care 562 947 făceau parte din unitățile combatante, împreună cu rezervele, efectivul atingea cifra de 1 234 000 oameni, așadar 15% din populația țării sau 30% din populația bărbătească.

7 — în Mesajul Tronului, prezentat de regele Carol I, la 15/27 noiembrie 1881, cu prilejul deschiderii sesiunii Corpurilor Legiuitoare, se specifica: „îngrijirile dar ce au deșteptat în țeară cestiunea libertăței Dunării sînt legitime. Necesitatea de a atrage cît mai mult în porturile noastre, în sus ca și în jos de Galați, vasele de comerciu străine și pavilioanele de orice naționalitate, este cu atît mai viu simțită cu cît comerciul nostru întîmpină adesea la exportul pe fruntariile de uscat felurite piedici, și cu cît, de la un timp încoa, sub cuvînt de epizootie, el este chiar amenințat de a-și vedea închise cu desăvîrșire acele fruntarii în ce privește exportul de vite mari. Interesele noastre cele mai vitale ne silesc, prin urmare, de a veghea pentru ca, cel puțin pe acea mare arteră de comunicațiune, să nu ni se impună condițiuni care să împiedice dezvoltarea noastră și să facă din libertatea navigației un drept iluzoriu pentru noi. De libertatea Dunărei au fost și sînt strîns legate interesele României." Tonul energic al mesajului a provocat iritarea guvernanților de la Viena și Berlin, care au inițiat o campanie diplomatică de pedepsire.

8 — Referire la generalul *Alexandru Socec,* comandantul diviziei 2/5. (Procesul lui s-a rejudecat ulterior.) înfrîngerea s-a datorat, între altele, căderii în mîna inamicului—în dimineața de 18 noiembrie/1 decembrie 1916 — a ordinului românesc de operații, fapt ce i-a permis lui Falkenhayn să sesizeze cursa întinsă de români armatei Mackensen.

9 — V. voi. VI, partea I, p. 341 — 348, comentariul la *Sufletul războaielor în trecut și în prezent,* în cuprinsul căruia se dau date comparative asupra puterii de foc a unităților române și a celor germane și austro-ungare.

10 — *Vasile Rudeanu,* colonel, ulterior general român, în calitate de director superior al Armamentului a negociat, în numele guvernului român, cu Italia și Franța, acorduri ce prevedeau furnizarea de muniții și armament. După intrarea Italiei în război (mai 1915), contractele acesteia cu, noi au fost reziliate. Un alt acord, semnat la 8 martie 19^prevedea furnizarea către România a 40 de avioane, 50 000 kg pulbere de artilerie, 200 000 obuze de tun de 75 mm, 50 milioane cartușe pentru arme de infanterie ș.a. Dar expedierea din Franța a materialelor comandate a început abia la 8 aprilie 1916. Din aprilie 1916 pînă în decembrie 1917 aliații au expediat doar 119 341 tone material de război, în majoritate din Franța. La intrarea în război România dispunea de numai 28 de avioane (4 escadrile) de tip vechi.

11 — *Antonie Agenor,* duce *de Gramont* (1819—1880), diplomat francez, ministru de Externe în 1870.

12 — *Sir George William Buchanan* (1854—1924), diplomat britanic experimentat și abil, ambasador la Petersburg. A depistat—încă din 1914—încercările de pace separată cu Reichul wilhelmian desfășurate de cercurile germanofile de la curtea țaristă și a acționat pentru dejucarea lor.

13 — Referire la planurile lui *Boris Vladimirovici Sturmer* (1849—1917), ministru de Externe, apoi (din februarie 1916) președinte al Consiliului de Miniștri rus. A fost inițiatorul unui proiect de pace separată cu Puterile Centrale; prețul acesteia trebuia să fie România, care urma să fie împărțită între imperiul austro-ungar și cel țarist.

GLOSAR

(pentru volumele V şi VI)*

alicn'eală (s;f.) • — ş&şeală, slăbiciune.
ătbriie fs.f.) — stare fizică Ce se caracterizează prin lipsă de putere. — Din Ir. *atonie.*

blio.t (adj.) — nătîng (reg.). — Din germ. *bîdd.*
braşovean (s.m.) — negustor care vindea mărfuri de Braşov,

cahadî'c (s.n.) — păcăleală (înv. şi reg.). — Dinte, *kabazlik.*
canura, canarale (s.f.) — stîncă. — Din bg. *kanara,*
câbăniţâ (s.f.) — manta scumpă, bogat împodobita, purtată de domnitori sau boieri la solemnităţi.
c'ăvâjie (s.f.) — cizmărie (înv.).
etatfân {s.m.-J. om răii, - Şiret ;(reg,). —Bin -te. *ţafhin,*
cesălâ (s.f.) —• ţesală — unealtă de metal dinţată, cu care se curăţă pielea şi părul vitelor, îndeosebi al cailor. — Din big., ser. *(esdh,*
cinavnîcie (s.f.) — funcţionar, slujbaş. Cuvînt din- epoca influenţei ruseşti (înv.). — Din rus. *cinavniku.* ••,
conabi'u, conabie (adj.) — roşu închis, vişiniu. — Din tc. *kunebi.*
cpnea ('s.f.) (arhit.) — acoperământ în forma unei jumătăţi de cupolă. — Din fr. *mnque.*
cot'ilicn (s.n.) — dans de bal eu ritm de marş sau cadril, cu figuri şi scea» mimice, — Din fr. *cotillon**

dedal (s.n.) — labirint. — Din fr. *dedăîe.*
deleter, ă (adj.) — vătămător. — Din fr. *diUtlre.*
dioptricâ (s.f.) — parte a opticii care studiază fenomenele de refracţie & luminii. — Din fr. *dioptriquz^*
drahmă (s.f.) — veche unitate de măsură pentru greutăţi, — Din ngr. *drahmi, ii. drachme.*

evzon (s.m.) — infanterist grec, îmbrăcat în fustanelă.
eupatrizi (s.m.) — membri ai aristocraţiei gentilice din Atica.

fee, fei (s.f.) — zînă. — Din fr. ***fee.***
fiziparitate (s.f.) — sciziparitate — mod de înmulţire asexuată, frecvent la bacterii şi la protozoare, constînd din despărţirea organismului în două părţi; fisiune. — Din fr. ***scissiparite.***
fiaimoc (fiaimuc) (s.m.) — prostănac, neghiob, nătărău (popular). — Etimologie necunoscută. :.

gaienţi (s.m.) — papuci cu talpă' de lemn. — Din ngr. ***galentsa.***
gherdap, gherdapuri (s.n.) — loc îngust şi stîncos de pe cursul unei ape; loc de pe parcursul unui rîu cu căderi de apă periculoase pentru navigaţie. — Din'tr. ***ghirdab:'*** •• .
'tgtibav ("âdj.)'— bolnăvicios. ' ' * * '" ^

hastaţi (s.m.) — soldaţi romani înarmaţi cu suliţe.
hotnogi (s.m.) — şutaşi în vechea armată moldovenească (pl.). "

impudenţâ (s.f.) — lipsă de pudoare.
indelebil (adj.) — care' nu poate fi şters din "amintire. — Din fr. ***iudele-*** . *Iţile.*
inferenţă (s.f.) — operaţie logică *$.e* trecere de la un enunţ la altul şi în care ultimul enunţ este dedus din primul. — Din fr. ***infereme„***
ipecacuana (s.f.) — plantă originară din America de Sud, ale cărei rădăcini • . • . : » se întrebuinţează în medicină ca expeetorant şi vomitiv ***<*«;*•>.: ... tfUmgoga J$emcuanga*)***\-^-***<i)m*** ir. ***ipecacuana.***

înfligt (a) *(v.)* — a aplica(latinism).

joiniăriţa '(s.f.)K^ fiinţă îrriaginară cu chip de femeie respingătoare, despre care se credea în popor că pedepseşte, in noaptea care precede *" ' • • • Joia mare, pe fetele tinere leneşe la tors sau la dărăcit.

lorică (s.f.) — armură medievală (latinism).
lozie, lozii (s.f.) — specie de salcie sau de răchită din ale cărei ramuri şe fac împletituri. — Din ucr. *lozâ.*

maca .(si.) — joc de societate. • :
maravillas (s.f.) — minune (sp.). ' • '> • . -

mirmecofag (s.m.) — animal care se hrăneşte cu furnici. — Din fr. ***myrmecophage.***
mordicus (adv.) — cu tenacitate, neapărat (latinism).

nagaică (s.f.) — cnut (reg.). — Din rus. ***nagaika.***
nex (s.n.) — legătură, relaţie. — Din lat. ***nexus.***

ţembe (adj.) — roşu deschis. — Din tc. ***pembe.***
priorat (s.n.) — funcţie şi demnitate de prior; titlul unui înalt magistrat în vechile oraşe-republici italiene. — Din it. ***priorato.***
pusilanimitate (s.f.) — frică, laşitate, nimicnicie (livr.) — Din fr., engl., it. ***pusilanime,*** lat. ***pusillanimus < pusillus*** — mic şi ***animus-*** suflet.
putativrâ, adj. (jur.) — presupus a avea o existenţă legală. — Din fr. ***putatif.***

reconducţiune (s.f.) — reînnoire a unui contract de închiriere sau de arendă. — Din fr. ***reconduction.***
rodcmontadâ, ***rodomontade*** s.f. — fanfaronadă. — Din fr. ***rodomontade.***

sultanat (s.n.) — alai (înv.). — Din tc. ***saltanat.***
superfetatie (s.f.) — 1. prisosinţă; 2. abundenţă de cuvinte, repetare nefolositoare, redundanţă (livr.). — Din fr. ***superfetation.***

arvanăle (s.f.) — veşmînt turcesc luxos.
ştuţâr (s.n.) — deşeu de piele. — Din germ. ***stutzen.***

tabulhanagiu (s.m.) — muzicant turc, membru al unei fanfare militare în care predominau tobele.
triarii (s.m., pl.) — ostaşi din corpul veteranilor care formau linia a treia a armatei romane.
tripota (a) (v.) —- a specula. — Din fr. ***tripoter.***

veliţi (s.m.) — soldaţi romani uşor înarmaţi, care duceau lupte de hărţuială.
venet, venefi — 1. populaţie indo-europeană aşezată în antichitate în nord-estul Italiei şi supusă de romani. — Din fr. ***Venetes;*** 2. triburi slave menţionate în sec. IV—-VII care au constituit nucleul grupului slavilor de apus (poloni, cehi, slovaci).

INDICE DE NUME*

* Alcătuit în colaborare cu Georgeta Adam.

CUPRINS

Lector: MARGARETA FERARU
Tehnoredactor: VASILE CIUCĂ

Bun de tipar 16 XII 87. Coli ed. 25 38.
Coli tipar 23,75. Planșe 4

Tiparul executat sub comanda nr. 318 la Întreprinderea poligrafică „13 Decembrie 1918", str. Grigore Alexandrescu nr. 89-97 București, Republica Socialistă România